

ROMANO GUARDINI

Az imádság iskolájában

ROMANO GUARDINI
AZ IMÁDSÁG ISKOLÁJÁBAN

A LELKI ÉLET MESTEREI

SZERKESZTI

ÁKOS GÉZA
ÉS
CSANÁD BÉLA

ROMANO GUARDINI
AZ IMÁDSÁG ISKOLÁJÁBAN

ROMANO GUARDINI

AZ IMÁDSÁG ISKOLÁJÁBAN

Az imádság iskolája

A liturgia szelleme

Az Úr imádsága

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1988

EZ A KÖTET ROMANO GUARDINI HÁROM MŰVÉT TARTALMAZZA:

AZ ELSŐ: „AZ IMÁDSÁG ISKOLÁJA”

EREDETI CÍME: „VORSCHULE DES BETENS”

ST. BENNO VERLAG, LEIPZIG, 1960. (6. KIADÁS)

FORDÍTOTTA: NÓGRÁDINÉ KELEMEN KATALIN

A MÁSODIK: „A LITURGIA SZELLEME”

EREDETI CÍME: „VOM GEIST DER LITURGIE”

HERDER UND CO. G.M.B.H., FREIBURG I.B.R., 1939. (16. KIAD.)

A VESZPRÉMI NÖVENDÉKPAPSÁG PÁZMÁNY-KÖRÉNEK

A 14. NÉMET KIADÁS ALAPJÁN KÉSZÍTETT ÉS 1940-BEN

(KORDA R.T.) MEGJELENT FORDÍTÁSÁT ÁTDOLGOZTA: CSANÁD BÉLA

A HARMADIK: „AZ ÚR IMÁDSÁGA”

EREDETI CÍME: „DAS GEBET DES HERRN”

MATTHIAS-GRÜNEWALD-VERLAG, MAINZ, 1932

FORDÍTOTTA: LŐRINC IMRE

A FORDÍTÁSOKAT AZ EREDETIVEL EGYBEVETETTE:

CSANÁD BÉLA

A lelki élet egyik legfontosabb eleme az imádság. Talán pontosabb a meghatározásunk, ha azt mondjuk: Az imádság az ember legalapvetőbb megnyilvánulása Isten iránt. Nemcsak a hit jele a kapcsolatteremtés színvonalán, hanem egész benső odaadásunk és vallásosságunk „minőségének” a kifejezése is. Sőt akarat-világunk „tette” is, ahogyan Ildefons Herwegen apát írja Guardini első nagyszabású tanulmánya, „A liturgia szelleme” bevezetőjében: „Életünk harcát imádságunk határozza meg. Az életet a maga szélességében és mélységében csak az fogja föl, a véges és végtelen között az egyensúlyt csak az találja meg, aki jól tud imádkozni. Imádkozni annyi, mint a teremtet akaratot lehorgonyozni Isten akaratába... Csak imádkozva találunk gyógyulást és megszentelődést.” Más szóval: az imádságban nemcsak az a fontos, hogy *mi* beszélünk, hanem az is, hogy Istenre hallgatunk. A legtöbbször Isten szólít meg minket, s imádságunk csak válasz szavaira vagy tetteire, amelyeket üdvösségünkért kezdeményezett. A liturgikus imádságnak éppen ez az egyik legfontosabb vonása: válaszuk által történő bekapcsolódás a misztériumba, Isten üdvöztető akaratába. S ha imádságunk az Egyház imádságába kapcsolódik bele, biztosak lehetünk, hogy válaszuk mindig tárgyilagos és hatásos, mert az Egyház mindig Jézus Krisztus nevében imádkozik.

Mindezt és sok más teológiai megfontolást tár elénk Guardini az itt következő művekben, amikor imádkozni tanít minket. S megbízhatunk vezetésében és tanácsaiban, mert Guardini nemcsak kiváló teológus, hanem nagy imádkozó is. Ami tehát az imádság „tudományát” és „technikáját” illeti, ezeket kevesen ismerték nála jobban.

ROMANO GUARDINI 1885-ben született Veronában. Néhány év múlva szülei Mainzba költöztek, s Guardini német iskolákban vé-

gezte tanulmányait. Ifjúkorában a természettudományok felé tájékozódott, majd a papi hivatáshoz vonzódott. Az első világháború idején ismerkedett meg közelebbről a német liturgikus mozgalommal és a liturgikus lelkiség jeles szószólóival, Ildefons Herwegennel és Odo Casellel. Az ő biztatásukra írta „A liturgia szelleme” c. nagyszerű tanulmányát, mely 1918-ban jelent meg az „Ecclesia orans” (Ildefons Herwegen szerkesztette sorozat) második köteteként. Magyarul 1940-ben jelent meg, de a háborús idők miatt nem részesülhetett méltó fogadtatásban. Újra olvasva csodálattal fedezzük fel, mennyi gondolatát vette át a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója. A liturgikus lelkiség híveinek ez a mű ma is nélkülözhetetlen.

Guardini „Az imádság iskolája” című, jórészt gyakorlati jellegű munkája 1943-ban látott napvilágot. Eredeti címében az imádság elemi iskoláját (Vorschule) vagyis alapvető tudnivalóinak elsajátítását ígéri. „Az imádság benső szükségyszerűséget, kegyelmet és beteljesedést jelent — de kötelességet, fáradságot és önmegtagadást is. Ezért beszélhetünk az imádságról, mint élményről, de mint gyakorlatról is. Beszélhetünk az imádság forrásáról, de iskolájáról is” — írja Guardini a bevezetőben. Az Európa-szerte ismert teológusnak ezt a munkáját csak a második világháború befejezése után fedezték fel igazán, mint igen hasznos, lelkiéleti irodalmat. Magyarul most jelenik meg először.

Hasonlóképpen először olvashatjuk magyar nyelven Guardini „Az Úr imádsága” c., 1932-ben kiadott elmélkedéseit. Ez a könyv a szerző egyik legbensőségesebb és legszebb írása. Bizonyára hazánkban is sokaknak válik gyakori olvasmányává és elmélkedésévé.

CSANÁD BÉLA

TARTALOM

Bevezetés a kötethez	5
--------------------------------	---

I.

ROMANO GUARDINI: AZ IMÁDSÁG ISKOLÁJA

Előszó	13
Az imádság rendje és felkészülés az imádságra	15
Élmény és gyakorlás	15
Az előkészület szükségessége	19
Az összeszedettség	21
Az imádság tere	26
Isten arca	29
Az imádság külső rendje	32
Isten valósága és az imádság alapmozzanatai	40
Isten jelenléte és az összeszedettség	40
Isten, a Szent	42
A bűn felismerése és a bűnbánat	45
Vágyakozás és részesedés	47
Isten nagysága	50
Az imádás	52
A dicséret	54
A gazdag, ajándékozó és szerető Isten	57
A kérés	59
A hála	64
Összefüggések	70
Szentháromság és imádság	73
Isten benső élete	73
A Jézus Krisztushoz szóló imádság	77
Az Atyához szóló imádság	79

A Szentlélekhez szóló imádság	80
A szóbeli ima	84
Az imádság szavai	84
A saját szavakkal mondott imádság	85
A kötött imádságok	86
Az ismételve elmélkedő imaformák	89
A benső vagy szemlélődő imádság	93
A szemlélődő imádság sajátosságai	93
A szemlélődő ima módszere	96
A misztikus ima	101
A gondviselés	107
A gondviselésről szóló keresztény tanítás	107
Az imádság és a gondviselés	110
A gondviselés és az imádságos élet összefüggése	117
A szentekhez és az Isten Anyjához intézett imádság	123
A szentek	123
Mária	128
Az imádság mélypontjai	133
Az élet belső változásaiban felmerülő nehézségek	133
Az élet megváltozásakor felmerülő nehézségek	134
Az imádság nehézségei a hit válsága idején	137
A keresztény imaélet általános összefüggései	142
A személyes imádság	142
A liturgia	143
A népájtatosságok	148
Összefoglalás	149
Utószó	152

II.

ROMANO GUARDINI: A LITURGIA SZELLEME

(Megjegyzés: A szerző a német eredetiben csak fejezetcímeket jelölt meg, a fejezetek alcímeit — a magyar fordításban — a veszprémi fordítók adták. A könyv több tartalmi tájékoztató végett — kettő kivételével — meghagytuk ezeket az alcímeket a jelen kiadásban is.)

Bevezetés (Ildefons Herwegen)	155
A liturgikus imádság	159
A liturgikus és a népi ima	160

A hitgazságok és az érzelem szerepe a liturgiában	162
A liturgia erkölcsi tartalma	166
A liturgikus ima formája	168
A természet és kultúra szerepe	169
A liturgikus közösség	172
Az individualisztikus ember és a liturgikus közösség	173
A szociális alaptermészetű ember és a liturgikus közösség . .	175
A liturgia stílusa	178
Stílus tágabb értelemben	178
Stílus szűkebb értelemben	178
A liturgia stílusa	180
Nehézség a liturgia stílusában	181
A nehézség megoldása	183
Liturgikus jelképek	186
Testitől elkülönített szellemi élet	187
Testivel egybeolvadó szellemi élet	188
A jelkép keletkezése	189
A liturgia mint játék	192
A cél fogalma	192
Az „értelem” fogalma	194
A cél és „értelem” az Egyházban	195
Játék és művészet	197
A liturgia művészi játéka	198
A liturgia szépsége	201
A hatalom szerepe az Egyház külső életében	202
A szépség szerepe az Egyház belső életében	203
A szépség önmagában álló érték	203
A liturgia szépsége	208
A „Logos” elsősége az „Ethos” fölött	211
„Logos” és „Ethos” történelmi megvilágításban	212
A katolikus álláspont	214
A Logos elsősége a liturgiában	218
Jegyzetek	219

III.

ROMANO GUARDINI: AZ ÚR IMÁDSÁGA

Bevezetés	225
<i>A bemenet:</i>	225

Legyen meg a te akaratod	225
<i>A megszólítás:</i>	230
Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben (1. elm.)	230
<i>A megszólítás:</i>	235
Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben (2. elm.)	235
<i>Az első kérdés:</i>	241
Szenteltessék meg a te neved	241
<i>A második kérdés:</i>	246
Jöjjön el a te országod	246
<i>A harmadik kérdés:</i>	251
Legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is	251
<i>A negyedik kérdés:</i>	256
Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma	256
<i>Az ötödik kérdés:</i>	261
És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek	261
<i>A hatodik kérdés:</i>	268
És ne vigy minket a kísértésbe	268
<i>Az utolsó kérdés:</i>	275
De szabadíts meg a gonosztól	275
Amen	280

I.

ROMANO GUARDINI

AZ IMÁDSÁG
ISKOLÁJA

FORDÍTOTTA

NÓGRÁDINÉ KELEMEN KATALIN

ELŐSZÓ

Az imádság belső szükségyszerűséget, kegyelmet, beteljesedést, de kötelességet, fáradságot önmehtagadást is jelent számunkra. Ezért beszélhetünk az imádságról, mint élményről, de mint gyakorlatról is. Beszélhetünk az imádság forrásáról, de iskolájáról is. Iskolájáról, sőt pontosabban szólva fokozatairól. Az imádság legfőbb mértéke maga Jézus Krisztus, ahogy Őt az Újszövetség bemutatja. Az Úr személyét mindig teljesen az imádság tölti be, mintegy imádságba merülve szemlélhetjük Őt. Mindig jelenvaló a szent szeretetáramlás az Atyától a Fiú felé és a Fiútól az Atya felé. Az evangéliumok több helyen számolnak be erről, pl. a Jordánban való megkeresztelkedés (Lk 3,21) története, vagy amikor elbeszélük, miként vonult vissza „hogy imádkozzék” (Lk 6,12; 9,28—29; 11,1); vagy az utolsó vacsora leírása (Jn 17) vagy az Olajfák hegyének órája (Mt 26,36—44). Jézus alakját és életét csak akkor látjuk helyesen, ha az imádsággal való kapcsolatában értelmezzük. Ő nyomatékosan beszélt is az imádságról; így pl. a Hegyibeszédben, ahol megkülönbözteti azt a pogányok szószaporításától, vagy a farizeusok képmutatásától (Mt 6,5—8); vagy abban az emlékezetes órában, amikor tanítványai odamennek hozzá, és kéri: „Uram, taníts minket imádkozni, mint ahogy János is tanította imádkozni tanítványait” —s ekkor ajándékozta nekik a Miatyánkot.

Másodszor lehetőség nyílik az imádság iskolájára az Egyház liturgiájában. Ez sajátos imádság — szavak és cselekedetek imádsága, mely beszédben vagy énekben valósul meg. Az év folyamán bontakozik ki, áthatja az egész életet, és évezredek imádságának a bölcsességét rejtí magában.

Végül pedig létezik a nagy szentek imádságának az iskolája, akik Isten jelenlétében éltek, és tapasztalataikat értékes írásokban rögzí-

tették. Beszélnek az imádság lényegéről, a fejlődés különböző fokozatairól, feladatairól, veszélyeiről és gyönyörűségeiről. Az előttünk álló könyv foglalkozik mindazzal, amit a fentebbi iskolák tanítanak, de fő témája előbbre nyúlik vissza. Nem véletlenül tükrözi a címe, hogy az „imádságnak előiskolája”, amelyben egyszerű dolgokat tanulhatunk meg, s csak akkor lép túl ezeken, ha a teljesebbre való törekvés ezt feltétlenül megkívánja. Vannak, akiknek nincs már szükségük erre az alapiskolára, de pont ők fogják legkevésbé elhanyagolni. Sokak számára azonban még az egész kötelező. Legtöbbjük még éppen csak átlépte a küszöbét.

Minden kornak szüksége van a tiszta és erőteljes imára — a miénknek pedig különösképpen. Ennek elsajátításához szeretne könyvünk kissé hozzájárulni.

Előszó a második kiadáshoz

A második kiadás alkalmával könyvemet gondosan átdolgoztam. Tartalma és felépítése alapjában véve megmaradt. A példákat számos helyen megváltoztattam, remélve, hogy ez elősegíti a könyv érthetőségét.

Tübingen, 1947 tavaszán

Előszó a harmadik, ill. ötödik kiadáshoz

E könyv gondolatait oly hosszú időn át és oly alaposan elmélkedtem végig, hogy az újabb kiadások alkalmával semmi változtatnivalót nem találok benne.

Bizonyára sok mindent lehetne még bővebben fejtegetni és elmélyíteni benne, mivel mégiscsak az imádságról, tehát a keresztény élet legbensőbb birodalmáról van szó. Ezzel azonban túllépnénk a könyv megadott határait. Hiszen ez csak az alapiskolába akar bevezetni, amelyben csak egyszerű igazságokat tanítanak. Azonban épp ezek az alapigazságok a legfontosabbak, mert minden további ezekre épül.

München, 1956. február

ROMANO GUARDINI

AZ IMÁDSÁG RENDJE ÉS FELKÉSZÜLÉS AZ IMÁDSÁGRA

Élmény és gyakorlás

Gyakran halljuk, hogy az igazi imádságot nem lehet „akarni”, nem lehet „megparancsolni”, hanem áradó forrásként kell feltörnie, az ember bensejéből. Ha pedig nem így indít imádságra a szívünk, akkor inkább ne is kezdjünk hozzá, mert különben hamissá és természetellenessé válik. Első hallásra ez igen meggyőzően hangzik, de ha valaki mélyebben ismeri az embert és a hívő lélek világát, az azzal a gyanúperrel él, hogy soha nem imádkozott igazán komolyan, aki így beszél. Bizonyos, hogy létezik a bensőből felfakadó spontán imádság, például ha valakit nagy öröm ér, önkéntelenül is felkiált: „Köszönöm, Istenem!”. Vagy nagy szorongatásban az ember ahhoz fordul, akitől alapvetően jót vár, s Akinak van is hatalma segíteni. Néha oly elevenen érezzük Isten jelenlétét, hogy önkéntelenül megszólítjuk őt. Vagy egy végzetszerű eseményben annyira átérezzük az Ő szent hatalmát, hogy egészen elcsendesedünk. Mindez megtörténhet, de senki nem állíthatja, hogy ennek így kell történnie. A sors élménye sötét falként is odaállhat Isten és ember közé. Isten szent közelségének élménye tökéletesen eltűnhet, mintha az ember soha nem érezte volna. Az öröm eredményezheti azt, hogy nem is gondolunk az Úrra, a szenvedés pedig teljesen elszíntelenítheti bensőnket. „A szükség megtanít imádkozni” — ezek a szavak csak félig igazak, éppennyire igaz az is, hogy a szenvedésben megfélemezünk az imádságról. Úgy tűnik, hogy a belső késztetésből fakadó imádság majdnem hogy a kivételes esetet jelenti. Ha valaki a lelki életét csak erre akarná építeni, valószínűleg hamarosan egyáltalán nem imádkozna. Az ilyen ember mindent élményre és benyomásokra épít, a rendet, a fegyelmet és a munkát mellőzi. Az ilyen élet ki van szolgáltatva a véletlennek, élvezetvágyó, önkényes, a fantasztikum világába merülő; eltűnik belőle a komolyság és a bizalom. Ugyanez történik az

imádsággal, ha csak a belső ihletésre hagyatkozik. Ha Istenhez való kapcsolatunk becsületes, hamarosan felismerjük, hogy az imádság nemcsak a bensőnk kifejezése, mely szinte magától érvényesül, hanem elsősorban szolgálat, hűség, engedelmesség. Erre kell törekednünk, és ezt kell gyakorolnunk is.

Az imádságnak erről a gyakorlatáról akarunk beszélni ebben a könyvben. Ez mindenekelőtt abból áll, hogy az imádságot meghatározott időpontokhoz rendeljük. Reggel a napi munka megkezdése elé, és este mielőtt nyugovóra térnénk. Ezen túlmenően mindenki maga döntse el, mi a jó, milyenek a lehetőségek az adott helyzetben; mi felel meg a környezet szokásainak; étkezés előtti és utáni ima, az Úrangyala a déli harangszó felcsendülésekor, rövid összeszedettség munka előtt, néhány csendes perc a templomban, mely előtt utunk elvezet. Ehhez a gyakorlathoz hozzátartozik a helyes külső és belső tartás — különösen a belső; összeszedettség az imádság kezdetén, önfegyelem annak folyamán. Az is hozzátartozik, hogy megfelelő szavakat, szövegeket válasszunk ki; megtanuljunk régi kipróbált imaformákat, mint pl. a rózsafüzér elmélkedése, vagy más hasonlók.

Mínderre nem lehet általánosan érvényes szabályt adni; majd részletesebben visszatérünk rá. Mindenesetre becsülettel, lelkiismeretesen alkossa meg mindenki a maga imádságos rendjét. Kevés olyan dolog van, amelyben jobban becsaphatnánk önmagunkat, mint éppen az ima kérdésében. Általában az ember nem imádkozik szívesen. Könnyen ébred benne unalom, szórakozottság, ellenszenv, sőt ellenséges lelkület. Ilyenkor minden más dolog vonzóbbnak és fontosabbnak tűnik. Azt mondjuk, nincs időnk, sürgős elintéznivalónk van; de mihelyt elhagytuk az imát, a legfelelősebb dolgokat vagyunk képesek csinálni. Fel kell hagynunk azzal, hogy Istent és magunkat becsapjuk. Jobb, ha egészen nyíltan megmondjuk: „Nem akarok imádkozni”, semmint hogy ilyen ravaszkodással éljünk. Sokkal jobb, ha nem rejtőzünk önigazolások mögé, mint pl. „túl fáradt vagyok”, hanem kereken kijelentjük: „Nincs kedvem”. Ez nem hangzik valami szépen és felszínre hozza nyomorúságunkat; de ez az igazság, amelyből sokkal könnyebb az előremutató utat megtalálni, mint az elkenődözgetésből.

Egyébként pedig tudnunk kell, hogy itt komoly dologról van szó. Nem lehetünk gyengék; azt is meg kell tennünk, ami kötelesség, és szükségszerűség, és ha nehezünkre esik, akkor is meg kell követelnünk

magunktól. Imádság nélkül a hit homályos lesz, a lelki élet elsatnyul. Amint nem élhetünk lélegzés nélkül, úgy nem lehetünk huzamosan keresztények imádság nélkül.

De valóban így van ez? Valóban ilyen fontos az imádság? Vagy csak a csendes, gyakorlati érzéket nélkülöző, gyenge egyéniségek ügye, azoké, akik nem élnek igazán az élet sodrában? Sőt, talán bizonyos tapasztalatok alapján azt kell mondanunk, hogy az imádkozó emberek világa néha nyomasztó, természetellenes, olyannyira, hogy egy életrevaló emberben ellenérzést kelt? Hogy mi igaz ezekből a vádakból, arról később még beszélni fogunk. Itt arról az alapvető kérdésről van szó, hogy az imádság feltétlenül szükséges-e a keresztény élethez? De már előbből is feltehetnénk a kérdést: vajon nem szükséges-e egyszerűen az egészséges élethez az ima? És vannak nagyon tekintélyes vélemények, melyek szerint komoly veszély fenyegeti az embert, ha nincs jelen az életében valamely módon az imádság. Kimutatták, hogy az az ember, aki csak külsősegesen él, egyik benyomástól a másikig sodródik, beszél, törekszik valamire, dolgozik, harcol, s végülis felőrlődik a görcsös erőfeszítésben. Hogy mindez meg ne történjék, ezért az életet egy, az előbbivel ellentétes irányból kell megközelíteni; az embernek a gyökereknél kell megújulnia, erőt gyűjteni, lendületet venni. . . Azt állítják továbbá, hogy az újkor embere egyre inkább elveszíti azt a benső középpontot, amely személyiségének tartást, egész életének pedig irányt ad; megfigyelhető az is, hogy a mai ember a számonkérés bármely igényénél, vagy az odaadás minden rezzenésénél bizonytalanná válik, és öntudata mögött egyre fenyegetőbb félelem rejtőzik. Az embernek meg kell keresnie azt a benső középpontot, azt a terheket is elviselő, biztonságos tartást, azt a biztos alapot, melyből a világba kiléphet, s amelyhez újból visszatérhet.

Hogy mindezt megtaláljuk, ehhez nem elég hétvégeken, vagy szabadságunk idején a természetbe menekülni. Eltekintve attól, hogy ez a "természet" egyre inkább elveszíti igazi jellegét az idegenforgalmi létesítmények miatt; maga a tóparton, vagy a hegyekben eltöltött idő nem képes kellő mértékben kiegyensúlyozni a fenti hatásokat. Eredményez ugyan bizonyos testi-lelki megerősödést, ez azonban hamarosan elhasználódik. Szükség van egy állandóan ható, valódi ellensúlyozó erőre. Ez az ellensúlyozó erő azonban nem lehet csupán "szellemi" természetű; a költészet, zene, a képzőművészetek éppúgy

nem kielégítőek, akár a filozófia, vagy valami hasonló. Ugyanezt állítják többnyire az orvosok is, de arra a kérdésre, hogy mit is tegyünk — nemigen tudnak válaszolni. De hogyha valamit tanácsolnak, az valamiféle vallásos jellegű összeszedettségre, elmélyülésre, elmélkedésre irányul, ami annyit jelent, hogy bizonyos értelemben vett imádságot kell gyakorolni. Ez azonban nehéz, ha hiányzik a meggyőződéses hit, az imádság ugyanis csak akkor segít, ha nem a hatásai miatt, hanem Istenhez való benső kapcsolatból fakad. Menynyire fontos tehát, hogy akiknek megvan ez a kapcsolatuk, meg is őrizzék. Ami pedig a látszólagos gyengeséget, az életrevalóság hiányát illeti — bár a gáncsoskodásra való helyes válaszról még lesz szó — biztos, hogy az igazi imához az alázat is hozzátartozik. Ez azonban nem gyengeség, hanem igazság. Az az erő, amely nem érti a szentségben a fönséget, és nélkülözi az alázatot iránta, az mélyen terméketlen.

Az embernek szüksége van az imádságra, hogy lelki egészségét megőrizze. Imádkozni azonban csak élő hitből lehet. Másrészt viszont — és itt zárul a kör — a hit csak akkor marad élő, ha imádság kíséri. Az imádság ugyanis nem olyan tevékenység, amelyet gyakorolunk vagy elhagyunk, és közben hitünk érintetlen marad, hanem épp az imádság hitünknek a legelemibb megnyilvánulása; maga a Kapcsolat Istennel, akire hitünk irányul. Előfordulhat olyan időszak az ember életében, amikor felhagy az imádsággal — de huzamosan lehetetlen megmaradnunk a hitben, imádság nélkül, mint ahogyan nem lehetséges élni sem lélegzés nélkül.

Újból a lélegzetvételi gondolata jön elő — nincs éppen ez ellentétben azzal, amit az előbb állítottunk? Nincs élet légzés nélkül; tehát a légzés szükségképpen, megállás nélkül történik; sem akarni, sem gyakorolni nem kell! De ez is csak félig igaz, hiszen létezik elsatnyult, elhanyagolt, beteg lélegzés is, és könnyen kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy erősíteniünk, gyógyítanunk kell légzésünket, azaz gyakorolnunk kell! De ne feszegessük tovább a dolgot, maradjunk annyiban, hogy a légzés alapján véve „magától megy”, akár a szívverésünk.

A kép azonban csak akkor lesz teljes, ha meggondoljuk, hogy az előbb említett „légzés” miféle élethez tartozik, és honnan is származik az az élet!

Hitünk szerint, első, természet szerinti életünkben Isten egy második, új életet ébresztett, amely ma még csak csírájában létezik, de ki

kell bontakoznia. Ez a csíra még gyenge, sérülékeny, bizonytalan, mint kezdetben minden élő. A régi élet ránehezedik az új életre, visszatartja, korlátot szab neki, félrevezeti. A tudásunkkal és érzékeinkkel közvetlenül tapasztalható élet, a természet szerinti ember élete az ennek megfelelő testi és szellemi szükségszerűségekkel. Ez az élet minden további nélkül érvényesül, a másik élet azonban el van rejtve, ritkán tapasztalható meg, a hit világába tartozik, ápolni kell. Így komoly mibennünk annak a veszélye, hogy nem törődünk új életünkkel, s engedjük, hogy a régi felülkerekedjék. S mialatt a természetes légzés erőteljessé válik, addig a rejtett, a Szentlélektől származó, egyre gyengébb lesz, míg csak teljesen meg nem áll. Az új, belső életet Isten adta a kezünkbe, mint a törékeny gyermeki életet az édesanya kezébe, vagy egy veszélyeztetett életet ápolója kezébe; így meg kell majd önmagunktól kérdeznünk, vajon mennyire becsüljük ezt az új életet, mit jelent számunkra s le kell vonnunk az ebből adódó következtetéseket. Mindent meg kell tennünk, ami ennek az új életnek megőrzéséhez, és kibontakoztatásához szükséges. Az őszinte hit s benső bizonyosságának indításai nem fognak félrevezetni bennünket, hanem megmutatják, amit az igazság ajánl; — Isten szavának és az általa megvilágosított és megerősített emberi tapasztalatnak az igazságát.

Az előkészület szükségessége

A hit dolgaiban az emberi viselkedés nyugtalanító ellentmondást rejt magában. Az embernek szüksége van Istenre, aki alkotta őt, akinek hatalmából él, de ugyanakkor ugyanez az ember hallani sem akar erről a kötöttségről, kikerüli Istent és ellenáll Istennek. Ugyanez az ellenállás mutatkozik meg az imádsággal kapcsolatban is. Mihelyt elismeri és teljesíti az ember az imádság szent szolgálatát, megérzi az Igazságot, és benső jóérzés tölti el; ennek ellenére ott tér ki az imádság elől, ahol csak lehetséges. Ennek többféle oka van, mindekelőtt azonban az, hogy Istent nem érzékeljük, pontosabban szólva, nem úgy érzékeljük, mint a tárgyakat vagy az embereket. Mindezek előttünk állnak, vagy előlépnek, hatást gyakorolnak ránk, munkálkodnak, cselekszenek, közvetlenül érintenek minket, az érzékeink felfogják ezt, ösztöneink, akaratunk válaszol; így spontán módon

kapcsolatba kerülünk a ránk ható dolgokkal, személyekkel. Isten ugyan itt van, valóságosabban, mint bármely dolog, de egyszerre nyilvánvaló is, meg elrejtett is a számunkra. A hit szemével látjuk meg Őt és a szeretettel eltelt szív tapasztalja meg. Ez a szem azonban sokszor elhomályosul, a szív pedig gyakran eltompul, így Istenről sem tapasztalatunk, de még sejtésünk sincs. Ilyenkor a látszólagos sötétségben és ürességben csupán a hűség tartja fenn Vele a kapcsolatot és ez nagyon fáradságos. Milyen nagy titok, hogy az ember Istenből él, és mégis nagy fáradsággal képes csak kapcsolatba kerülni Vele, sőt ellenkezést érez magában, vagy akár minden kifogást megragad, hogy kikerülje Őt. De ha csak érzéseinket követjük, nemsokára semmi igényünk nem lesz az imádságra: s akkor viszont nagyon meggondolandó azt állítani, hogy ez az igazság, s hogy jobb érzéseink igazságát követni, mint önmagunkat kényszeríteni. Így csak az az ember beszélhet, aki a vallási érzelmeire bízta magát. De ki teheti ezt meg? Nevezhetjük-e igazságnak azt, ha egy beteg az „érzéseire” hallgat? Minden értelmes ember azt mondja, hogy ezek a benyomások megbízhatatlanok. Vagy saját jobb belátása alapján, vagy egy tapasztalt orvos véleménye alapján kellene valamilyen szabályt felállítani, s azt követni; így meggyógyulna, s érzései is egészségesek lennének, s egyúttal megbízhatóvá válnának. Pont így van ez a mi esetünkben is, mert Istenhez, meg a világhoz való kapcsolatunk nem egészséges. Így spontán érzéseinket nem tehetjük vallásos magatartásunk mércéjévé, hanem egy világos döntést kell követnünk, s önmagunkat érzéseinkkel együtt rendbe kell szednünk. Az az állítólagos igazság, mely a „bensőt” követi, gyakran épp az igazság elől tér ki. Ezért az imában is meg kell keresnünk, hogy mi a helyes, s azt hűséggel, önmegtagadással meg is kell tennünk.

Az első, hogy az imádságra fel kell készülnünk, hiszen ez a világ dolgaira is igaz. Ha valakinek komoly munkája van, nem kezd bele nagy hirtelen, hanem összegyűjti a feladatból adódó követelményeket. Ha valaki értékeli a komoly zenét, akkor jól tudja, hogy nem lehet utolsó percben érkezni az előadásra, s az utca nyugtalanságában kezdeni a zenehallgatást, hanem időben kell megérkezni, s fel kell készülni mindarra a szépségre, amelyet hallani fog. A nagy és fontos dolgok iránti érzék megköveteli, hogy mielőtt ezekkel foglalkozunk, megszabaduljunk a szétszórtságától, s benső rendet teremtsünk magunkban. Érvényes ez az imádságra is, annál is inkább, mivel az

Úristen rejtve van számunkra — amint már előbb említettük — s a hitben kell Őt megtalálnunk. Az imádság hitből fakadó cselekedet, de nem csupán a gondolkodás és alkotás erőinek kell ébernek lenniük, és — ha szabad a kifejezést használnunk — tárgyuk felé fordulniuk — hanem a lélek legbensőjének is, amely az emberben Isten titokzatos szentségének felel meg. A hétköznapi életben hallgat ez a benső világ, legfeljebb csak halk rezdülések indulnak benne; az emberi létnek a földi világhoz tartozó szférájában egyébként az ember természetes erőit használja fel. De imádsága csak akkor lesz igazán eredményes, ha mindaz előtérbe kerül, érvényesül, és teret kap, ami az emberben a szentséghez tartozik.

Szükséges tehát az előkészület az imához, és általában véve mondhatjuk, hogy annyira lesz jó az imádságunk, amennyire jó volt a rákészülésünk. . . Különbőféle szempontok szerint közelíthetjük meg azt, hogy milyen is legyen ez az előkészület, mindenekelőtt azonban az összeszedettség szempontjából.

Az összeszedettség

Összeszedettség mindenekelőtt annyit jelent, hogy az ember nyugodttá válik. Sokféle dolog között sodródik ugyanis általában. Barátokkal, vagy ellenfelekkel kell kapcsolatot tartanunk, vágyakozás és félelem, gond és szenvedély szorongatnak minket. Állandó küzdelemben vagyunk, hogy valamit elérjünk, vagy elhárítsunk, megszerzzünk vagy eltaszítsunk, felépítsünk vagy leromboljunk. Az ember mindig akar valamit, s akarni annyit jelent, hogy úton vagyunk egy cél felé vagy menekülünk egy veszély elől.

Ez mindig így volt amióta él az ember, de az újkor emberére különösen érvényes. A mai ember szívesen nevezi magát cselekvő, küzdő, alkotó embernek; de csak félig van igaza. Úgy lenne helyes, sőt helyesebb, ha nyugtalan embernek nevezné magát, aki nem képes elidőzni, elmélyedni; aki számlálatlanul használja el az embereket, dolgokat, gondolatokat és szavakat, és mégis kielégítetlen marad. Aki teljesen elvesztette kapcsolatát a lényeggel, annak minden tudása, képessége a véletlenek sodrásának van kiszolgáltatva. S ennek az embernek imádságra van szüksége — de vajon képes-e imádkozni? Csak akkor, ha kilép hajszoltságából, és megnyugszik.

Félre kell tenni most a kószáló vágyakat, s az egyetlen fontos felé fordulni. Az akaratot el kell oldani mondván; „Most semmi más fontos tennivalóm nincs, csak az imádkozás. Az elkövetkező tíz percet — vagy amennyi időt rászántunk — csak erre szánom. Minden mást félreteszek. Teljesen szabad vagyok, és csak az imádságnak szentelem most magam.” És ebben becsülettel meg is kell maradnunk. Az ember ugyanis hamis teremtmény, s szívének hamissága elsősorban vallásosságában mutatkozik meg. Ha ugyanis imádkozni kezd — belső nyugtalanságától vezetve — azonnal valami más felé fordul, amit azonnal meg is akar tenni. Minden lehetséges dolog fontosabbnak tűnik számára, egy munka, egy beszélgetés, egy vásárlás, egy újság, egy könyv, vagy sürgősen ellenőrizni kell valamit — s az imádság tiszta veszteségnek tűnik számára. Mihelyt azonban abbahagyja az imát, s az eddig oly szűkös idő már bőséggel áll rendelkezésére, a legfőlöselegesebb dolgokra fecsérli el... Önmagunkat összeszedni annyit jelent, hogy legyőzzük a nyugtalanság csalóka ámitását, és lehiggadunk, nyugodtakká válunk, megszabadulunk mindentől, ami nem ide tartozik, és Istennek állunk rendelkezésére, mert egyedül Ő fontos most a számunkra.

Mindazt, amiről most szó volt, úgy is kifejezhetnénk, hogy legyen „jelen” az ember. Mihelyt ugyanis nekikezd imádkozni, valami azonnal másfelé sürgeti. Követheti ezt a késztetést — feláll, kimegy a szomszéd szobába, az utcára, vagy az üzletbe; de ha kinéz az ablakon, elővesz egy könyvet, vagy akár másra gondol, emberekre, szakmai dolgokra vagy akármire — ugyanezt teszi. A belső nyugtalanság mindig elűzi őt onnan, ahol legfontosabb lenne megmaradnia, mert most ez a kötelessége. Az a hely ez, melyet komolyan kell venni, ahol helyt kell állni, ahol a tulajdon Én-ünket az élő Isten szólította meg, s amely az engedelmesség helye. Ebben a követelő csendben kényelmetlenül érzi magát az ember, s elmenekül. Újból és újból elmenekül arról a szent helyről, ahol imádkozni kezdene, s amely tulajdonképpen az „egyetlen jó hely” a számára. És olykor már úgy tűnik, hogy minél biztosabban tartja az ember kezében a világot, annál inkább helyét-vesztett, otthontalan a saját dolgaiban.

Aki imádkozni akar, annak önmagát kell visszahoznia mindenből, hogy „jelenvaló” lehessen. Ez azért nehéz számára, mert ritkán érez maga fölött valami meghatározó erőt, valami hatalmasságot, amely tartja őt, úgy, hogy valóban „jelen” lehessen és ezt a jelenlétet meg is

őrizzé. Minden azon múlik, hogy megteszi-e ezt, és élő bensőséggel ténylegesen jelen lesz-e.

A szó őseredeti jelentésére utalva mondhatjuk, hogy az összeszedettség a személyiségünk egységét is jelenti. Egy pillantást vetve életünkre láthatjuk, mennyire semmik vagyunk. Egy szilárd magnak kellene lenni bensőnkben, amely elbírja az élet sokféleségét, egy belső középpont, amelyből minden cselekvés indul, s amelyhez visszatér; egy rend, amely megkülönböztet lényegest és lényegtelen, elválasztja a célt és az eszközt; a különféle cselekedeteknek és élményeknek megadja rangjukat; valami szilárdság, állandóság a vándorlásban, kibontakozás a váltakozásban; valami olyasmi, amely világossá teszi önmagunk és mások számára, hogy kik is vagyunk tulajdonképpen. Mily kevésbé birtokoljuk ezt, és mi, a modern kor emberei még kevésbé, mint régebbi, sokkal mélyebben és áttekinthetőbben rendezett korok emberei.

Ez mutatkozik az imádságban is. A lelki vezetők egyre csak szórákozottságról beszélnek, egy olyan állapotról, melyben az embernek sem benső középpontja, sem személyiségének egysége nincs meg, gondolatai témáról témára kószálnak, érzései bizonytalanok, nem uralja saját lehetőségeit. Tulajdonképpen nincs is egy igazi „valaki”, aki megszólítható lenne, vagy beszélni tudna, hanem csak kavargó gondolatok, áradó érzések, átfutó benyomások vannak. Ezért az összeszedettség azt jelenti, hogy az imádkozó valóban „összeszedi” magát, — ahogy a szó maga is oly szemléletesen mutatja — figyelmét arra irányítja, amit tenni akar, a mindenfelé szétsikló gondolatokat visszatéríti — milyen fáradtságos munka! — s így az imádság számára kiegyensúlyozott egységes kedélyt biztosít. Olyan állapot ez, amelyben az Írás megszólítottjaival mondhatjuk: „Itt vagyok, Uram!”

Egy negyedik, s egyben utolsó meghatározás: Önmagunkat összeszedni annyi, mint éberré válni. A szétszórt embernél gyakran sajátos jelenség figyelhető meg. Mindig feszülten figyel valamire, útban van egyik céltól a másik felé, de mihelyt megszűnik a feszültség, egyszerre üressé és tompává válik. Ha nincs már jelen egy olyan tárgy, amely megragadja őt, egy ösztönzés, amely előrehajtja, egy inger, amely megmozgatja, akkor minden aktivitása megszűnik, és különös fáradtság jön létre benne. A kifelé forduló nyughatatlanság s ez a belső tompaság világosan összetartoznak — hasonlóképpen, ahogy gyakran a heves szenvedélyű emberek hideggé, keményszívűvé vál-

nak. Igen, ez a tompaság ott rejtőzik a nyughatatlanság alatt, s már meghatározza annak jellegét. A nyugodt ember ellenben, aki képes arra, hogy összeszedje magát, elcsöndesedjék, és a mélységekbe merüljön, az bensőleg éber lesz. A nyugalomnak és benső éberségnek ez az állapota úgy összetartozik, hogy hordozzák egymást és meghatározzák egymást.

Aki tehát összeszedi magát, nyugodttá és a pillanat számára jelenvalóvá válik, az egyúttal legyőzi a belső terheket és tépelődéseket is. Felemelkedik, könnyűvé, szabaddá, tényessé válik. Felébred az érdeklődés, s az elevenen fordul tárgya felé. A belső tekintet kitisztul, hogy világos legyen és helyesen lásson. Készség ébred benne, hogy találkozás jöhessen létre.

Az összeszedettség nem egy elszigetelt, egyszeri cselekedet, más cselekedetek mellett, hanem egyszerűen bensőnk helyes állapota, amely lehetővé teszi az embernek, hogy emberekkel és tárgyakkal helyes kapcsolatba kerüljön. Így képes lesz ezek lényegét a legkülönbözőbb szempontok szerint meghatározni, s amit előbb mondtunk, az csak néhány szempont a teljességből.

Az összeszedettséget nem könnyű létrehozni, különösen, ha az első nekirugaszkodások után eltűnik az érdeklődés, és a teljes belső elakadás jelentőssé válik. . . De nem több-e ez, mint csupán csak nehéz? Vagy lehetséges-e egyáltalán? A külső és belső hatások szövedékébe nem vagyunk-e annyira belegabalyodva, hogy már semmit sem tehetünk, éppencsak vagyunk, amilyenek vagyunk, és a fejlődésre bízunk, hogy talán lassan, fokozatosan a teljesebb egység állapota kialakul-e. Próbálkozásunkkal, hogy összeszedjük magunkat, nem hasonlítunk-e ahhoz az emberhez, aki saját üstökénél fogva akarja magát kihúzni az ingoványból? Az, hogy önmagamban magam legyek, s egyúttal önmagamon kívül is, nem feltételezi-e, hogy olyan szilárd ponton van, amely által képes vagyok önmagamat megragadni, önmagamat megérteni? A kérdés különösen hangzik; de igaza van, olyannyira, hogy igennel kell megválaszolnunk. Mert a személy lényege ténylegesen az, hogy képes önmagában létezni, és önmagát kívülről szemlélni; hogy önmagából kiemelkedik, de ugyanakkor kézbentartja önmagát; hogy folyamatosan létezik, de ugyanakkor önmagából és önmagától kezdésre képes. Hogy mindez hogyan történik, azt itt nem fejthetjük ki, mert ehhez az egész kérdést az ember szempontjából kellene feldolgozni. Inkább azt mondjuk; „Higgyél abban, hogy ez

lehetséges; s ha megkockáztatod, észre fogod venni, hogy tényleg úgy van. A titokzatos pont, amelyre rá kell lépned, hogy önmagadat kézbe vehesd, itt van; tedd meg ezt a lépést, és meg fogod érezni. Igen, mert amiről szó van, az nemcsak egy pont, hanem egy erő is. Más, mint ami folyton változik, elillan, szétszóródik. Ez olyanfajta lényeg, melynek az örökkévalóságban van értéke. Te magad vagy az, a te tulajdonképpeni lényeged. Ebből kiindulva vagy képes lecsillapítani nyugtalanságodat, nyugalmat és csendet teremteni, helyet találni, az adott pillanat számára jelenvalóvá válni, a szétszórta egybegyűjteni, a terheket könnyűvé tenni, a sötét szorongást világossággá váltani.”

Ezzel az összeszedettséggel kell kezdődnie az imádságnak. Csak akkor vesszük észre, hogy mennyire nem birtokoljuk ezt, ha egy kicsit fáradozni kezdünk érte. Mihelyt megpróbálunk nyugodttá válni, rögtön ránk tör a nyugtalanság — hasonlóképp, mint amikor este aludni szeretnénk, de egy gond, vagy egy kívánság jobban a hatalmába kerít, mint napközben. Épp amikor szeretnénk jelen lenni, észrevesszük, hogy mennyire szétszóródunk minden irányba. Mihelyt szeretnénk kiegyenlítettekké válni, s önmagunkat uralni, ekkor éljük meg igazán, mit jelent a szétszórtság. És ha a szent téma iránt fogékonyak és éberek szeretnénk lenni, érezzük, hogy kedélyünk tompa sötétsége a mélybe húz. Ezen azonban nem lehet változtatni, s át kell élnünk mindezt, különben sohasem tanulunk meg imádkozni.

Az összeszedettségtől függ minden. Semmi fáradtság nem vész kárba, amit erre fordítottunk. S ha a teljes imádságra szánt idő csak ennek keresésével telne, az is rendben lenne, mert az összeszedettség alapjaiban már imádság. Sőt, betegség, nagy kifáradás vagy nyugtalanság esetében meg kell elégednünk ezzel az „összeszedettség-imával”. Ez meg fog nyugtatni minket, megerősít, sőt segíteni fog. De ha valaki elsőre nem érne el többet, csak azt, hogy belátja, milyen rosszul is áll ő ebből a szempontból, már akkor is nyert valamit: szétszórtsága mögött már valamiképp megérintette ezt a pontot.

Az imádság tere

Az összeszedettség által létrejön az imádság nyitott légköre, a „belső tér”. Tulajdonképp helytelen a megnevezés, mert ez sem „kívül” nem található, sem „belül”, hanem a „lélekben”. És nem egyszerűen a lélekben, ott ahol a gondolkodás képei, az akarat szándékai keletkeznek, hanem a „Szentlélekben”. Nem is magától keletkezik ez a tér, mint a fizikai tér, melyben a dolgok elhelyezkednek, vagy a tudat tere, melyben az elképzelések létrejönnek, hanem ez a tér kizárólag Istennel kapcsolatban jön létre. Arra a térre hasonlít, amely két ember közt keletkezik, ha valódi Én-Te kapcsolatba kerülnek egymással: Keletkezik ez a kölcsönös figyelem, tisztelet, vagy szeretet által, s éppen annyira tágas vagy mély, mint amilyenek ezek az érzések. Hogy Isten eljött, ennél az embernél van, szeretettel felé fordul, és hogy az ember Isten előtt van, s hitben fordul Hozzá — mindez hozza létre ezt a szent teret.

Kézenfekvő lenne azt mondani, hogy az összeszedettség által létrejön a belső nyitottság, s mihelyt ez megjelenik, az imádkozó ember így szólhat: „Itt van Isten”. De ez az „először”, meg „aztán” csak a mi gondolkodásunkban válik szét; A valóságban az önmagunk összeszedése, a szent tér megnyílása, Isten jelenléte, az embernek Isten elé állása egy összefüggő egészet képeznek. Igen — az ember csak azért képes önmagát összeszedni, mert Isten felé fordul. S csak azért képes szent értelemben így szólni: „Itt vagyok, Uram!”, mert Isten őt megbecsülve jelen van, s helyet ad neki. Az Úr az, aki jövedele által eleven teret teremt; amelyet az ember összeszedettsége révén tud felfedezni, s ha összeszedett, benne megállni. Isten az, aki meghatározza azt a szent helyet, ahová az ember tartozik; ahol önmagát és a világot a maga valóságában megtalálja; ahol őt megszólítja Valaki, s ő válaszol. Ezt az egészet azonban jól át kell gondolnunk, hogy össze ne zavarodjunk.

Összeszedettségünk célja az, hogy mondhassuk: „Az élő, szent Isten van itt jelen, akiről a kinyilatkoztatás beszél. És itt vagyok én is.” „Én” azonban nemcsak a mindennapok bizonytalan értelmében, mint az a zavaros valaki, aki otthon az asztalhoz ül, vagy a városban rohan az utcákon, vagy végzi munkáját az irodában, hanem valóban: ÉN. Én, aki felelős vagyok egész létezésemért. Teljes nyomorúságban, de mégis az egyetlen, pótolhatatlan, senki mással nem helyette-

síthető, akit Isten gondolt el, a teremtésben, s akire igaz a mondás: „Isten és a lelkem, semmi más a világon.” Ez az Én csak Isten előtt ébred életre.

De Isten előtt felébred az is, amit Ő ajándékoz az embernek, hogy képes legyen válaszolni az isteni hívásra: a hit mélysége. Az ember nemcsak erőinek különféle felhasználásából él, hanem eleven létének különféle lényegi rétegeiből. Egy közömbös kérdésre adott válasz, hivatásának valamely komoly nehézségéből adódó gond, megrendültség egy műalkotás láttán, vagy egy szeretett személy iránti hűség, mind a léleknek a hétköznapinál mélyebb területeiről jönnek. Ezeket a területeket nem lehet tetszés szerint mozgásba hozni, csak annak a jelenségnek hatására ébrednek fel, amelyre irányulnak. Egyesek nem is tudják, hogy mi él bennük és mire képesek, amíg egyszer meg nem szólítja őket az Úr. Így van ez a hit mélységével kapcsolatban is. Válaszol a dolgok mögött rejtőző titkokra, az események rejtett értelmére; mindarra ami csak van a földön, de arra is ami nem e világról való, hanem a teremtő és uralkodó Istennek az állandó önközlése. Az Ő érintése ébreszt, az Ő hivatása vezet, hogy Őt Magát megtaláljuk — s ez maga a vallás. Ez azonban bizonytalan, zavaros, és csalódásokkal teli mindaddig, amíg Isten kifejezetten meg nem szólal; először követői által, majd Fia, Jézus Krisztus által. S ha az ember bízik, valóban Istenhez jut. Ez történik az igazi imádságban. A Szenttel állunk szemben. Bensőnkben nemcsak valami általános vallásos érzés ébredszik, hanem újjászületett mélység alakul ki, Isten gyermekének a kegyelem által újjáalkotott szíve.

Ebben a térben emelkedik ki Isten valósága.

Előfordulhat, hogy az ember közvetlenül megérzi ezt, eláraszt minket Isten közelsége, megrendít hatalma. Az imádság hatalmas benső titkát csak ekkor tapasztalhatjuk meg, s ezt tisztelettel kell fogadnunk és jól kell őriznünk. Gyakran azonban, sőt legtöbbször nem így történik, hanem minden csöndes marad. Isten, akiről az imádkozó azt állította, hogy „itt” van, sötétben rejtőzik és hallgat; ilyenkor a hitnek kell hordoznia az imádságot, továbbmenni és kitartani a néma sötétségben.

Az összeszedettség állapotában így szól az imádkozó: „Isten itt van, és itt vagyok én is.” Ha ezt valóban végiggondolja, nagyon fontos tény állapíthat meg: észreveheti, hogy a két mondatban „itt van Isten” és „itt vagyok én is” a „van” igének a jelentése különböző.

A hétköznapi életben is találunk hasonló példákat: Pl. valaki megkérdezi: „Mi van ebben a szobában?” és én így felelek: „A szoba közepén egy asztal áll, az ablakban rózsza virágzik, a szőnyegen egy kutya fekszik, s előtttem ül a barátom” — ekkor mindezekről a dolgokról és élőlényekről azt állítottam, hogy a szobában „vannak”, de nem egyforma módon. Az élő, növekvő növény több és ebben az esetben más, mint az asztal; „fokozottabban” és új módon van jelen a kutya, amely megismer engem, válaszol hívásomra; de hatalmasabban és megint újabb módon van jelen az ember, akinek szabadsága és méltósága van, képes megismerni és szeretni. És az emberek a jelenlét különféleségével rendelkeznek. Bejön a szobába valaki, és ott van, de csak úgy, hogy körülötte járkálunk; egy másik arra kényszerít, hogy beszédét figyelembe vegyük; s egy harmadik már a pusztta jelenlétével az egész társaság középpontja lesz. Mindez egy általános igazságra hívja fel a figyelmünket; Isten oly módon van jelen, ahogy senki és semmi más nem képes jelen lenni.

Ő Önmagából, és Önmaga által létezik; ezért Ő egyedül a tulajdonképpeni és lényegi Létező. Az Írás ezt úgy fejezi ki, hogy „Úr”-nak nevezi Őt. Nem azért Úr, mert hatalma van a dolgok felett, hanem Úr önmagában, lényegénél fogva, uralkodó módon létező. Én azonban nem önmagamból és önmagam által vagyok, hanem Óáltala, Nem az én lényegemből eredendően, hanem az Őkegyelméből vagyok, az Ő létezéséből részesedve. Az Ő létezése és az én létezésem közt alapjában véve nem állhat „és” kötőszó. Értelmetlen az ilyen mondat „Isten és én vagyunk”. Ha komolyan akarnám ezt állítani, szemtelen lennék. Az én létezésem másképp viszonylik Isten létezéséhez, mint egyik teremtmény létezése a másikéhoz; én csak „Előtte” és „Általa” vagyok képes létezni.

Ha összeszedettségünk becsületes, akkor fokozatosan megértjük ezt az igazságot. Nagyon fontos dolgot tanultunk meg, ha megértettük, hogy „Isten előtt” vagyunk — „csak” Előtte, de valóban Őelőtte! Észvalami nagyszerű dolog! Megrettent minket, de egyúttal nagyon boldoggá is tesz, és majd látni fogjuk, hogy erre válaszol az imádság egyik alapvető mozzanata: az imádás.

Isten arca

Ki is hát ez az Isten, aki felé az összeszedettségben lévő ember fordul — és aki felé azért képes irányulni, mert Ő maga adja meg erre a lehetőséget? Nemcsak a mindenütt tevékenykedő Kimondhatatlan, a lét titka, a világ őseredete, vagy más, ahogyan általában azt a Meghatározatlant kifejezik, amelyről oly gyakran beszélnek. Mindez igaz, és mindez valóban Istenhez tartozik. De mindez csak hasonló ahhoz a fuvallathoz, amely Tőle jön; a rezdüléshez, amellyel áthatja a földet. Isten maga több ennél. Nem csupán értelem, és nem is csak egy idea, fogalom, hanem Ő a valóság. Nemcsak a világ mélysége, középpontja, vagy csúcsa, hanem önmagában létező lény. Nem csupán hatalmasság, hanem „Ő” (önmagában).

Mindenfajta kinyilatkoztatás kezdete és vége abban a tanúságtételben van, hogy Isten Ő-maga. Teljességgel Ő, amikor a Hóreb hegyén követének kinyilatkoztatja önmagát. S amikor a követ a titokzatos jelenség nevét kérdezi, Ő így válaszol: „Én vagyok,” Aki vagyok.” Ebben az ünnepélyes pillanatban, Isten félretesz minden egyéb olyan megjelölést, mint például „a Hatalmas”, „az Igazságos”, „a kegyelem forrása”, és úgy, oly módon nevezi meg magát, ahogyan Ő létezik: önmagából, önmagában, önmagának elegendően, önmagától való Úrként, szabadon, és mint aki egyedül önmagának tartozik felelősséggel. Ez az önmagától való dicsőség az Ő lényege.

Isten Ő-Maga, Isten személy. És nemcsak a leghatalmasabb, legnemesebb, legtisztább, hanem egyszerűen a Személy.

Amikor Isten valóságáról volt szó, azt mondtuk, hogy Ő oly módon létezik, hogy véges valóság nem hasonlítható össze vele. Isten egyszerűen Van, az ember pedig csak Általa és Előtte létezik. Megfelel az igazságnak, ha azt mondjuk: Isten személy önmaga által, az ember pedig csak annyiban személy, amennyiben Isten őt megszólítja. Ha valaki közvetlen mély átéléssel „Ő”-nek mond valakit, akkor valószínűleg arra a másik emberre gondol, aki hozzá a legközelebb áll, neki a legdrágább. De ha ezt a szót spontán módon, emberi mivoltának legmélyéről mondja ki, akkor Istent érti rajta, még akkor is, ha közvetlenül nem Őrá gondol. És ha az ember lelke legmélyéből a tágas létbe feltör a „Te” szólítása, Istent hívja ilyenkor.

Ehhez az Istenhez irányul imádságunk. Ennek a kapcsolatnak az

ábrázolására egy nagyon szép kifejezést használ a Szentírás, amikor „Isten arcáról” beszél.

Tulajdonképpen hasonlatról van szó, mert Istennek nincs arca, mint nekünk; neki ugyanis nincsen teste. Egyedül csak az ember — az Isten képmása — az egész ember és nemcsak a lélek, s így azután mindaz ami lényegileg az emberhez tartozik, Istenről is hírt ad. Minden emberi fogalmat felülmúló módon Istenben is megvan az, ami az ember számára az arc. Ez az arc ott van a térben, a dolgok között, azt fejezi ki, hogy kialakítja a tárgyak és erők egységét, a minták és a formák rendjét, megvan a joga és felelőssége hozzá, hogy építsen és fejlődjék, harcoljon és hódítson. Isten „Arca” azt jelenti, hogy Isten képes arra, hogy benső életét az ember irányítsa, feléje forduljon, jó-ságosan, vagy ellenségesen, szeretettel vagy gyűlölettel Vele legyen. Ez az igazság fejeződik ki sokféle szólásmódban, amikor például azt mondják: „Az ember sorsa homlokára van írva” vagy: „Veszély tükröződik a szemében” vagy: „rámosolyog a másikra” és hasonló mondanásokban. Az arc a személynek ésszabadságának a kifejeződése; kifejezése annak, hogy észreveszi a szembejövőt, felfogja a másik személy magatartását. Mindez megvan Istenben is, de minden elképzelést felülmúló módon.

Így mondja az Írás: „Ragyogtassa ránk az Úr az Ő orcáját” (Zsolt 30,17) vagy: „fordítsa az Úr arcát azok ellen, akik gonoszságot cselekszenek” (Lev 17,10), ahol újból más képpel találkozunk: a közeledő zivatar képével; vagy más helyen: „az igaz az Úr színe előtt jár” (Zsolt 99,2). Különleges szépséggel fejezi ki az „Isten arcának” titkát a 26. zsoltár: „Így szólt hozzánk egykor az Úr: Keressétek orcámat! Uram a Te arcodat akarom keresni, ne rejtse el tőlem arcodat, ne taszítsd el szolgálodat haraggal! Te vagy oltalmazóm, ne utasíts vissza! Istenem, megmentőm, ne hagyj el végképp! Ha apám, s anyám el is felednének, az Úr akkor is fölemelne” (Zsolt 26,8—10).

Az imádság első lépése, hogy összeszedjük önmagunkat; a második; Isten valóságának a tudatosítása és teremtettségünk tényének belső átélése; a harmadik: hogy keressük az Ő szent arcát. Az imádkozó ember azon fáradozik, hogy megértse, Isten nem csupán a mindenekfelett uralkodó „Ő”, hanem az imában felé forduló számára az élő „TE”. Isten az, aki ismer engem és gondol rám; nem névtelenként a számtalan ember között, hanem csak énrám, személyiségem egyedülvalóságában és pótolhatatlanságában. Bár semmi vagyok

Előtte, mégis úgy tetszett Neki, hogy megszólítson engem, magához vonjon, amikor négy szemközt vagyok vele. A szeretetnek ebben a titkában fordul Isten felé az imádkozó ember.

Mindezeket a dolgokat tartalmazza a kifejezés, hogy „keresse az ember Isten arcát” — de lehetne azt is mondani — s az egy újabb titok — hogy keresse „Isten szívét”. Ez nem könnyű. Ha imádkozni kezdek, körülvesznek környezetem tárgyai, gondolataim és érzéseim kavarnak bennem. De különben meg nagy úr vesz körül. A hit ugyan azt mondja, hogy Isten itt van, de világos tudatossággal ritkán érzem ezt. Noha Ő mindenütt jelen van, mégis, ha szabad így kifejezni, mindig a „másik oldalon”, az elrejtettségben, s ebben kell hinni Őt.

Az elrejtettségben, a sötétségben és ürességben kell hinni az Ő felé forduló arcát, megkeresnem engem ismerő Szívét, s imádságot felé irányítani.

Az Ő hívó szavának benső hangját kell megtalálnom, s ha elveszne, újra megkeresnem — mert ez állandóan előfordul. Újból és újból visszacsúszik az imádság egy csupán önmagunkkal folytatott beszélgetésbe, sőt akár csak üres szavak áradatába. Hogy a beszéd megszólítássá váljék, az önmagunkkal folytatott beszélgetés párbeszéddé, ez a tulajdonképpeni előkészület, az imádság újra s újra megvalósuló helyreállítása.

Isten arca előtt nyeri el az ember saját valódi arcát is. Az „ember arca” nem valami kész dolog. A látható vonások csak a külszín alkotják. Belőlük indulunk a mélység felé: a belső formához, a lélek jellegéhez, az érzület tisztaságához és határozottságához, a szív bensőségességéhez. Általában az ember csak egy külső álarccal rendelkezik. Hogy milyen élő lehet egy arc, azt megtapasztalhatjuk, ha látunk egy arcot átalakulni egy beszélgetés folyamán, vagy egy találkozás alkalmával, mely fontos neki; az arc rögtön megnyílik, és érezzük, hogy komolyan, a bensejéből jön a változás. Ezek ugyan természetes dolgok, de mégis a természetfölöttire utalnak. Az embernek egyáltalán nincs meg az az arca, mely Isten előtt számít, mert ezt Tőle magától fogja megkapni. Ha Hozzá beszélek, ha Őt szólítom meg, valójában leszek valaki — az az én-magam, akit Ő elgondolt, megteremtett és megváltott. Ez az arc az imában születik meg, ott formálódik ki, és abban is szilárdul meg.

Az imádság külső rendje

Mindeddig az imádság gyakorlásáról volt szó, de emellett természetesen beszélni kellett az imádság rendezettségéről is; és pedig a belső rendezettségéről: a lelki folyamatok és állapotok szerkezetéről, amely nélkül nem lehetséges értelmes imádsággyakorlat. Most azonban arról a rendről akarunk beszélni, amelyre az ember első halláskor gondol, s ez a külső rend. Ennek azonban csak akkor van értelme, ha belemegyünk a részletekbe is, noha az a veszély fenyegeti az embert, hogy kicsinyessé és tolakodóvá válik. Meg kell próbálnunk megtalálni a helyes mértéket. Az olvasó dolga a továbbiakban, hogy mindezt hogyan alkalmazza.

Gondolkodjunk el mindenekelőtt az idő elrendezéséről, mely a fény ritmusán nyugszik, s meghatározza egyúttal az emberi tevékenység és a belső életfolyamatok ritmusát is. A nap és az éjjel, a munkanapok és a vasárnap, az év és az évszakok váltakozásának érvényesülnie kell az imádság rendjében is.

Reggel a nap megújul, este lezárul. Az elsőben mindig megsejtjük az élet kezdetéhez, a születéshez való hasonlóságot: a másodikban pedig előrevetül a végső befejezés, a halál. A kettő között munka, küzdelem, alkotás, sors, növekedés, termékenység és veszélyek kavarognak. Mindez kifejezésre jut a reggeli és esti imádságban. Ha ezek hiányoznak, akkor elvadul a nap.

Ahold ritmusából, a hónapból ugyanakkor a biológiai feszültségek valamint a munka és pihenés stb. váltakozásából alakul ki a hét. Hat napja munkára rendelve, egy pedig pihenésre. A munkanapokon szolgálatot végez az ember, a hetedik napon pedig szabad. Ez a mi életritmusunk egyik lényeges törvénye, amelyet Attól kaptunk, Aki az embert és a csillagokat alkotta. Azzal, hogy a hetedik napot természetstörvénnnyé tette, természetes alapot adott az Úr napja megszentelésének lelki törvényéhez. A kinyilatkoztatás elmondja, hogy Isten hat nap alatt teremtette a világot, de a hetedik napon megpihent. Így ennek a napnak a nyugalma mögött Isten nyugalmanak titka rejlik. Nem az ember nyugalma az, amiért a vasárnapot üljük; az emberi pihenés tulajdonképpen Isten nyugalmaiból nyeri el mélységét. Az embernek éppúgy meg kell nyitnia magát az Isten nyugalma számára, mint ahogy szolgálata Isten teljes művének a szolgálatában áll.

Isten nyugalmanak a titkához kapcsolódik még valami; Krisztus feltámadásának a titka, amely a megváltás győzelmének dicsőségébe emeli az Úr napját, s az új teremtes kezdetének a tudatát oltja bele. A feltámadás fénye tölti be a húsvétvasárnapot, s attól kezdve minden vasárnapot. (Nem tudunk itt elmélyedni abban a kérdésben, hogy mit jelent a „nap” fogalma a teremtestörténetben, és milyen értelemben beszélhetünk „Isten nyugalmaról”. Az egész témához ajánljuk kiegészítésül: Guardini: *Besinnung vor der Feier der heiligen Messe* I. Mainz 1939.S.85—99, Lizenzausgabe: St. Benno Verlag 1959.S. 68—78.)

A vasárnap az Úr napja, s épp ezáltal az emberé is. De a vasárnap lelki tartalma messze feledésbe merült. A mai korban valami meghatározatlan ünnepélyesség napjává vált, végül pedig már csak a szórakozás és pihenés puszta alkalmá lett. Nem tudjuk megmondani, hogy miképp lehetne ezt a napot helyesen kialakítani egy olyan környezetben, mely egyre inkább elveszíti minden érzékét az ilyen lelki tartalom befogadására; mit lehetne tenni, hogy ez a nap komolysággal, de mégis erőltetés és kényszer nélkül váljék a világ teremtetője és megváltója előtti hódolat napjává, és ugyanakkor az Úristen színe előtti öröm napja is legyen. Mindenesetre olyan feladat ez, amellyel mindenkinek törődnie kell. Kívülről nem lehet megoldani, csak belülről, úgy, hogy komolyan elgondolkodunk a nap titkán; megértjük, hogy miképp függ össze benső lényegével a természetes és természetfeletti élet; megpróbáljuk befogadni szépségét s azután felteszszük a kérdést, vajon mit tehetnénk, hogy személyes életünkben és családjunkban mindennek teret biztosítsunk. Amilyen mértékben megértjük, hogy miről is van szó, annyira leszünk képesek mozgósítani erőnket a megvalósítás érdekében... Fel kell hívnunk azonban a figyelmet arra, hogy mennyire fontos a vasárnap szempontjából a szombat este kialakítása. Az egyház szemlélete szerint minden nap az azt megelőző estén kezdődik, s ez igaz is. Mert minden nap az ébredéssel kezdődik; az ébredés pedig olyan, mint amilyen az alvás volt; azt pedig a közvetlenül megelőző események határozzák meg. Ha tehát a vasárnapot meg akarjuk újítani, akkor az „előkészülettel,” a szombat estével kell kezdenünk.

Az idő múlásának legátfogóbb egysége az év, és annak kisebb részei: a hónap, a hét és a nap, melyeket a nap járása határoz meg.

Az élet ébredése, virágzása, termékennyé válása, majd elmúlása pedig az esztendő tagolását adja meg.

Az esztendő változásának az egyházban a liturgikus év felel meg, melyben Krisztus életének eseményei a naptári évvel egybefonódva jelennek meg. Így valósul meg mindig eleven megemlékezés az Úr életéről, amely megváltásunknak állandóan ismétlődő megélése. Mennyire elmélyült és mindig másképp elmélyült az ember kedélye ádventben és a karácsony időszakában, s milyen mélyen érint minket az Úr megjelenése; azután a nagyböjt, a húsvét, majd a pünkösd; végül azok a hetek, amelyek a történelem menetét, s Krisztus visszajövetelének várakozását fejezik ki, az egyházi év utolsó vasárnapjáig, amely az Ítéletről beszél. . . Mindezt az egyéni imádságos életben is gyümölcsoztatni kellene. Régebben a családokban a liturgikus év történeteit tartották szem előtt. Ezeken keresztül léptek be a megváltás nagy eseményei és alakjai az egyéni életbe. Ma már teljesen szertefoszlott ez az összefüggés, de nagyon fontos feladat lenne azt helyreállítani, s újra megteremteni a liturgikus év kapcsolatát a hétköznapi élettel. A liturgia megélése, a jól megválasztott szövegek olvasása, néhány tartalmas otthoni családi szokás meghonosítása sokat segíthetne ebben, az egyéni imádságnak is változatos színeket és mindig új tartalmat adhatna.

A tagolt és egységes külső tér a második eleme a külső rendnek. Ezen a téren is számolnunk kell egy régóta tartó hanyatlással. Az emberi élet külső terét régen a hit alakította ki. Ha pl. a faluközösséget tekintjük, mint az akkori élet egyik lényeges egységét, ennek vallási központja a templom volt. Körülötte helyezkedtek el a házak, amelyek otthonok és munkahelyek is voltak egyúttal; a mezők és erdők, az alkotó munka területei. A látványt elszórtan tagolták az útszéli keresztek, szentképek, kápolnák, s a temető. A házakat megszentelték, és keresztény szimbólumokkal díszítették. A szobában feszület volt, amely felé a napi imádság irányult. Ez a rend messzemenőleg szétesett. Nem létezik többé körülöttünk a keresztény módon kialakított tér, hanem a hívő embernek kell azt újból és újból felépítenie. De miután minden ember más körülmények között él, nem lehet általános-ságban túl sok tanácsot adni.

Mindenesetre a templomnak újból vissza kellene nyernie jelentőségét minden egyes hívő életében. Nemcsak a közösségi istentisztelet helyeként, hiszen most nem arról van szó, hanem fel kellene ismerni

benne az atyai házat, ahol otthont talált. Ki kellene alakulni az oda-tartozás tudatának; hogy mindennapi útjaink közben be-betérjünk a templomba; itt találjuk meg nyugalmunkat, összeszedettségünket, belső fellélegzésünket, vigasztalást, bátorságot, megerősítést nyerünk.

Mindenesetre a templomnak addig kellene nyitva lennie, ameddig látogatják. Természetesen adódnak okok, amelyek miatt az istentiszteleti időn kívül bezárják a templomot. Ezeket az okokat azonban nagyon lelkiismeretesen a lehetőség szerint szűkíteni kell, nehogy az emberek „otthonossága” megszűnjön a templommal kapcsolatban. Mert micsoda „otthon” az, amelyik alig van nyitva. A szent helyekről lásd Guardini: *Besinnung vor der Feier der heiligen Messe* I. Mainz, 1939.S. 62-84

Nehezebb feladat a megszentelt helygondolatát otthonunkban megvalósítani — különösen, ha szűk a lakás, és a családtagok közömbösen, vagy elutasítóan viselkednek. De talán mégis lehetséges néhány dolog. Talán úgy, hogy a szoba egyik sarkában függjön a kereszt, s le is lehessen ülni a közelében. Vagy az egyik falon van egy olyan kép, amelyre tisztelettel tekintünk. A szentkép célja nemcsak a megemlékezés, vagy megjelenítés, hanem több ennél. Biztos, hogy a kép nem maga Krisztus, vagy a Szűzanya, vagy valamelyik szent. Minden képzelődéstől őrizkednünk kell. De mégis több egy jelnél, vagy utalásnál, s ez a többlet intő, figyelmeztető, rendező erővé válhat a családban. A feszületet virágokkal, vagy más módon díszíthetjük s közös imánk-nak is méltó helye lehet.

Mindennek nem szabad színészkedéssé válni, és mindig tekintettel kell lennünk a többiekre is. Amit helyesnek, szépnek tartunk, azt tegyük meg, anélkül, hogy feleslegesen feltűnést keltenénk, vagy a másik embert zavarba hoznánk. A világ Istené s a világ kicsinyített képe az otthon is; ezért „méltó és igazságos”, hogy Isten méltó helyet kapjon benne és kifejeződjék, hogy itt is Ő az Úr.

A tulajdonképpeni megszentelt hely azonban nem egy kis rögzített pont, hanem alkalomról alkalomra jön létre ott, ahol eleven kapcsolat alakul ki Isten és ember között. Annak a jelenlétnek helye, amelyet Isten tár fel az embernek, amikor szeretettel felé fordul, és gondviselésének folyamán újra és újra megszólítja. A megszólított ember pedig hittel, engedelmisséggel és szívbeli odaadással válaszol. Ez az a bizonyos „Itt vagyok Uram!”, mely által az ember a megszentelt

helyre lép, ez pedig mindenütt létrejöhet, még a legkedvezőbb külső körülmények között is.

A külső rend harmadik mozzanatát magának az életnek az eseményei képezik. Valaha ezeknek hívó tartalmuk volt, melyek mélyértelmű szokásokban fejeződtek ki. Ezekből nagyon kevés maradt fenn, a városokban szinte semmi. Így megint egyénenként változik, hogy valaki a régi szokásokból mennyit elevenít fel, vagy esetleg maga alkot újakat.

Ehhez a néhány fennmaradt szokáshoz tartozik az étkezési ima (asztali áldás). Ahol ez megvalósulhat anélkül, hogy nehéz helyzetet teremtené, ott meg kellene őrizni. Mégpedig figyelmesen állva, és tartalmas jó szöveggel. A kezdeti időkben minden népnél vallásos esemény volt az étkezés: közösséget jelentett az istenséggel, és közösséget az együtt étkezőkkel. Ennek lehetetnyi nyoma érezhető néha, mert az a hangulat, amely bizonyos alkalmakkor keletkezik, az nem a látható alkalomból fakad, hanem a rég elsüllyedt mélységekből tör fel. Alapjában véve mindenki elismeri, más az, ha csak leülnek, hogy együtt legyenek és ízletes legyen az étel, vagy pedig ha azt az ételt Isten kezéből fogadják, s meg is köszönik. Az emberi rész ugyanolyan természetes és szép, mint ez előbbi esetben, de hozzáadódik még valami Új, valami Szent.

Nagyon fontos lenne továbbá, hogy ameddig csak lehetséges, a reggeli és esti imát a család a gyermekekkel együtt imádkozza, és pedig úgy, hogy minden sürgető munka és minden napi bosszúság ellenére ez a közös imádság az igazi összeszedettség pillanata legyen. Ebbe az imádságba bele kell szólni a családi élet eseményeit, örömeit, gondjait, szenvedéseit, hogy ennek a kicsi — de mégis a világ közepét jelentő közösségnek — a valósága Isten elé kerüljön. Ezeknek a rövid eszmélődéseknek értékét nem lehet eléggé megbecsülni.

Talán egyébként is adódik néha lehetőség valamilyen fajta közös családi imaformára. Ígéretes próbálkozások tapasztalhatók ezen a téren.

Különben pedig az élet mindig ad alkalmat az imára, sőt maguk a lehetőségek követelik az imádságot. Örömteli eseményekből más ima fakad, mint a szomorúakból. Felfelé ívelő, sikeres időszak másképp hat, mint a szenvedéssel és gondokkal teli. Betegség és gyógyulás, születés és halál, s minden, ami csak történik az életben, annak meg kell jelennie az imádságban is meghatározva annak tartalmát. Ebben

a kérdésben leleményesnek s egyúttal gyöngéden tapintatosnak kell lennünk. Nem állhat az imádság mindig ugyanazokból a szavakból és gondolatokból, miközben az élet a maga sokrétűségével zajlik mellette. Úgy kellene Isten elé vinnünk mindent, ami csak történik életünkben, mint Urunkhoz s egyszersmind Barátunkhoz, pontosabban mint Atyánkhoz, akinek minden ügyünk fontos; hogy megmutassuk és megköszönjük azokat, fényt és erőt keressünk Nála, segítségét kérjük és kipihenjük magunkat.

Az imádság időtartamáról is lehetne néhány szót szólni. Mindekelőtt időre van szükség, hogy az ima lendületbe jöjjön, kibontakozzék, benső teljességre jusson és kellő hangzása lehessen. Ha túl rövid, akkor a lényegtelen dolog látszatát kelti, s tiszteletlen lesz. Ha az egyes mozzanatok, gondolatok, szavak nem kapják meg a kellő időt, úgy hamar elkopnak, s a szív nem tudja többé, hogy minek is maradjon meg ebben a kiüresedett tevékenységben. Másfelől viszont tudni kell, hogy mikor szorongat tényleg fontos tennivaló vagy komoly fáradtság, amely valóban felmentő ok; tehát a szükséges szabadságot meg kell őrizni. Emlékeznünk kell viszont arra is, amit korábban az emberi szív hamisságáról mondtunk, amely oly ügyesen helyezi el a mércét saját kívánságai szerint. Újból és újból rajtakapja magát az ember, hogy az imádságnál oly szűkösnek tűnő idő, ami miatt feltétlenül abba kellett hagyni az imát, későbba legfeltelegesebb dolgokhoz is rendelkezésre áll.

Végül egy utolsó téma: a külső testtartás. Ezen a területen is felbomlott az imádságot alakító mozzanatok nagy része. A régi idők emberei tudták, hogy a testtartás és a mozdulatok nem valami külsőleges dolgot jelentenek. Külsőlegessé válhatnak, de akkor már el is pusztulnak. Igazság szerint egy mozdulat a szívből jut el a kézig, s a testtartás az érzület legmélyében gyökerezik.

A testtartás és a mozdulatok azt fejezik ki, ami bensőnkben él, amit a szívünk érez, s az értelmünk gondol —, de ugyanakkor vissza is hatnak erre a bensőre, tartást adnak neki, formálják, nevelik. Ezért nem közömbös, hogy milyen testtartással imádkozunk. Ha van valami kényszerítő ok, természetesen bármely testtartásban lehet imádkozni; de ha megvan a lehetőségünk és szabadságunk, akkor történjék ez oly módon, amely kifejezi az Isten iránti tiszteletet, mert nem csak a léleknek, hanem az egész embernek kell imádkoznia. Ez a tartás viszont segíti a belső világot a maga részéről, hogy tisztelettudó

és összeszedett legyen. Az ember saját maga méri fel legjobban, hogy mi a legalkalmasabb számára e kérdésben.

A leglényegesebb testtartás az imában még mindig a térdelés. Kifejezi a tiszteletet Az iránt, aki az Úr, s aki maga a Létezés, és ugyanakkor kinyilvánítja bensőnknek kellő komolyságát és tiszteletét. Mindenesetre ténylegesen térdelni kell, és nem félig feküdni. Ez a fegyelem testtartása, nem a kényelemé, s arra a pár percre kitarthat az ember. Az igazság kedvéért kérdezzük csak meg, hogy az üzleti élet, vagy a sport miféle teljesítményeket vár el az embertől.

Szép, imádságos testtartás továbbá az álló helyzet is. Az őskeresztények idejében nagyon kedvelt volt, de később feledésbe merült. Jó lenne újra felfedezni, mert van benne valami szabadság és őszinteség, egyaránt kifejezi a készséget és a méltóságot. Alkalomadtán segítségünkre lehet, hogy nyomasztó sötét pillanatainkat legyőzzük. Kifejezheti jóakaratumkat olyan esetben is, amikor nem tudunk mit mondani az imában. Legalább annyit kifejez, hogy „Itt vagyok Előtted” vagy csak ennyit: „Itt állok Őelőtte”.

Az ülő testtartás éppúgy valódi, megfelelő imádságos testhelyzet: mindenesetre helyes, őszinte és összeszedett. Különösen akkor felel meg, ha elmélkedni akarunk, vagy csak épp csöndesen időzni Isten előtt.

Legalább olyan fontos az összes említett imádságos testhelyzet elmentése is, nevezetesen az, hogy az ima teljesen a bensőnkben maradjon, amikor emberek között az utcán, hivatásunk gyakorlása közben, társaságban történik, anélkül, hogy bárki is észrevenné. És különlegesen szép, elmélyült dolog, ha a keresztyén ember Isten előtti jelenlétét a világban az emberek között is magában hordozza. Csak nem szabad semmi felhajtást csinálnia ehhez sem az emberek felé, sem önmaga felé.

Ez egyébként érvényes mindarra, amiről itt szó volt. Amilyen helytelen, ha az imádságos élet elvadul és elveszíti formáját — legalább annyira rossz a forma és a rend, ha az ember „fontoskodik” és természetellenessé válik.

Mihelyt hívő tartalmat nyer egy mozdulat, létrejön a szent jelkép, mint pl. a kereszti jele, mellyel az imádságot elkezdjük és befejezzük, és ennek önálló értelme van.

Erre is ugyanúgy igaz, mint az előbb elmondottakra: mindez a hit és az áhítat kifejeződése, olyan belső aktusé amely egyúttal az

egész embert formálja. Olyan jelképrendszer, melyet nem az egyes emberek, hanem a kereszténység egésze hordoz, s amely az új teremtés rendjéhez tartozik. Aki megvalósítja mindezt, az belekapcsolódik, s szent hatalmára bízza magát. Ezért olyan fontos, hogy a szent jeleket helyesen értsük, és helyesen valósítsuk meg. (Ehhez a témához vö. Guardini, Heilige Zeichen Mainz, 1933. Lizenzausgabe: St. Benno Verlag 1955. magyarul: Guardini: Örökmécs, Bp. SzTI. 1985.).

ISTEN VALÓSÁGA ÉS AZ IMÁDSÁG ALAPMOZZANATAI

Isten jelenléte és az összeszedettség

Az összeszedettség szellemi terében — mint már arról szó volt — az élő Isten valósága lép elő. Az imádság első feladata és erőfeszítése, hogy ehhez a valósághoz eljussunk — a második, hogy az Ő szent jelenlétében megmaradjunk, s megfeleljünk azoknak a követelményeknek, melyeket ez a jelenlét velünk szemben támaszt.

Az „erőfeszítés” szót használtuk, s ez nem véletlen, mert az imádság valóban lehet erőfeszítés. Néha könnyen megy, mint a szívből fakadó élő beszéd; de az élet egészét nézve s az emberek sokaságára tekintve ez inkább a kivételt jelenti. Általában azonban akarni és gyakorolni kell az imádságot, s ennek a gyakorlásnak a fáradtsága jórészt abból adódik, hogy Isten valósága nem érzékelhető. Ezért az imádkozónak az az érzése támad, mintha ürességbe került volna, s minden más sürgősebbnek tűnik, mivel azok érzékelhetők. Ilyenkor a legfontosabb a kitartás. Ha valaki azt mondja, hogy neki az imádság semmit nem ad; vagy hogy semmi benső indítást nem érez; vagy hogy ez hamis, s ezért nem is csinálja, az elhagyja a szolgálatot, s elveszíti a lényegét. Mert különös jelentőséget nyer az üresség órájában is kitartó imádság, amely más alkalmaknak mégoly eredeti imájával sem pótolható. Azt jelenti ugyanis, hogy a hitet a legszigorúbban komolyan vesszük; az imádságot Isten szava iránti legteljesebb hűségből végezzük, a sötétben szólunk ahhoz, aki hall minket akkor is, ha az ember semmit sem tud Róla.

Ennek az ürességnek is különféle fajtái vannak. Egyszer az, amely egyszerűen hibát jelent, azt a tényt, hogy tényleg nincs ott semmi — de van olyan is, amely a jelenlétnek egy különleges fajtájára utal. A kétféle ürességet nem könnyű megkülönböztetni. Időnként úgy tűnik, mintha Isten valóban nem lenne jelen, és értelemszerűen nemcsak az imádsággal, de az egész hittel fel kellene hagyni; valójában

azonban a hit próbájáról van szó, hiszen „dicsőséged betölti a mennyet és a földet” ahogyan a „sanctus” dicsőítő éneke zengi. Igen, de a hívő azt az ígéretet kapta, hogy Isten az ő számára különleges módon is jelen lesz, s nem csak úgy, mint a kövek és fák számára, mert nem csak jelen lesz, hanem „vele lesz”, mert Isten szereti őt. Ez a világ az elrejtettség, elfátyolozottság színtere; s a legsűrűbb fátyol, mely Istent elrejtí elölünk az, hogy nem lehet érzékelni közelségét.

Ebben az ürességben azonban valami sajátosság mégis mutatkozik; valami jelentőség, amelyet nem lehet kifejezni; valami érthetőség a látszólagos semmi közepette, amely minden érthetetlenség ellenére állítja önmagát. Gyakrabban fordul ez elő, mint gondolnánk, és jobban kellene erre figyelni. Ez a lehelet, ez a „felfoghatatlanul finom érzékelőpont” jelenti Isten legtávolabbi önközlését. Látszólag semmi, és mégis képes hordozni a hitet, hogy az kitarthasson.

És ha ezt megtette, akkor az üresség egyszercsak megtelik. Isten ugyanis nem egy gondolat, érzés, vagy képzelődés, hanem Valóság. És nem felettünk létezik, közömbös lelki elégedettségben, hanem szeret minket. És Ő az Úr, Ő maga a Szabadság, a Hatalom. Számára nincsenek korlátok, még a mi szívünk hidegsége sem lehet korlát a Számára, s aki kitart a hűségben, azt Ő fogja meggyőzni. Ha Isten csak egy gondolat, vagy érzés lenne, akkor inkább választanám az élet dolgait a maguk színességében, az embereket a maguk elevenességében, a földet édességével és nehézségeivel! De Ő az élő Isten, aki így szól: „Nézd, az ajtóban állok és zörgetek. Aki meghallja szavam, és kinyitja az ajtót, ahhoz bemegyek, és vele étkezem, ő meg velem.” (Jel 3,20)

Istennek a valósága különböző erősséggel nyilvánulhat meg, a halk lehelettől az olyan erőig, amely elárasztja az embert. Lényünk tulajdonképpen lényege fogja ezt fel; a lélek alapzata, a szellem csúcsa, a belső élet legtisztább fénye. (Ezekhez a gondolatokhoz vö. Guardini: *Welt und Person*. Würzburg 1940. S. 28—50.) Ez a valóság egyedülálló és egyszerű, mégis minden tulajdonság teljessége megvan benne. Ezért beszélnek a lelki élet mesterei a szellemi érzékekről; belső szemről, fülről, érzésről és ízről, mert ezeken azokat a módokat értik, amellyel Isten jelenléte valamiképp megtapasztalható.

Az imádságnak mégis függetlennek kell maradnia az ilyenfajta tapasztalattól. Ha Isten megengedi, hogy megtapasztaljuk Őt, ak-

kor az imádkozót borítsa el ez a teljesség, legyen érte hálás és őrizze jól. De ha ürességbe kerül, a csupasz hitre kell támaszkodnia, és ki kell tartania. Elolvashatja a Titkos Jelenések hét levelének végén levő ígéretek, melyek mind a földi lét sötétsége és zártsága utáni győzelemről szólnak.

Íme, itt az ideje, hogy megszívleljük!

Isten, a Szent

A kinyilatkoztatás sok mindent elmond Istenről. Kijelentései között van azonban egy, amely az összes többit meghatározza; az ugyanis, hogy Isten szent.

Hogy ez a szentség mit jelent, azt senki nem tudja megmondani. Nem azért, mert olyan nehezen érzékelhető, vagy mert olyan bonyolult kérdések merülnek fel ennek kapcsán, hanem mert ez ősadottság, — pontosabban maga az ősadottság. Ez Isten legalapvetőbb jellemzője: a legelső, mely meghatározza lényegét. „Kihez tudtok hasonlítani? És ki lehetne hozzám hasonló? — mondja a Szent” (Iz 40,25). Ezen a szentírási helyen a szentség úgy jelentkezik mint Isten leglényegesebb tulajdonsága, amely által minden teremtménytől különbözik. Így nem lehet kifejezni, hogy mi is tulajdonképpen, hanem csak rámutatni: Nézzed, halljad, érezd! Hiszen a fényről sem lehet fogalmakkal megmondani, hogy mi az. Meg lehet mondani, hogy hogyan viselkedik, milyen törvények határozzák meg; hogyan hat; mi történik, ha megszűnik. Ezután már csak azt lehet mondani: Nyisd ki a szemedet és láss! Isten szentsége az első és lényegbevágó tulajdonsága, amely által Ő Önmaga; másképpen, mint bármi, amit megtapasztalhatunk; az Ő lényegileg jellemző hangja, amelyről megismerhetjük Őt. Ahogyan egy ember, akinek különféle tulajdonságai vannak, melyek alapján leírható és megnevezhető, de bennük és mögöttük egy végső jellegzetesség rejtőzik, amely minden tulajdonságában benne van, egy lényegi dolog, melyet csak az ért meg, aki szereti, s amelyről meg tudja ismerni — így van Isten legsajátosabb jellemzőjével, a szentséggel is.

Az emberek, a tárgyak, az események a világból valók, földiek, itt vannak előttünk; Isten azonban nem a világból való, földöntúli, távoli, önmagában létező és titokzatos. De ezek a szavak is csak uta-

lášhoz hasonlók, csak halvány kőrvonalat adnak, vagy inkább csak egy behatározást; a tulajdonképpeni lényeket nem mondják meg. Ennek a tudatára kell ráébrednünk tapasztalataink során. A hit dolgai is csak sejtések; egy templom például, amely nem csak hasznos, pompás, tekintélyes, szép, hanem áhítatos is. Az ember másképp érzi magát benne; aki ezt átélte, az a templomba lépve kívülhagy mindent, ami a világhoz tartozik, elcsöndesedik és letérdel. Lenyűgözően fejezi ki ezt az Írás, amikor felhangzik a szó az égő csipkebokorból: „Vedd le sarodat, mert a hely ahol állasz, szent föld” (Kiv 3,5). Vannak emberek, akiknek a lénye valamiképp hordozza ezt. Ők képesek megrendíteni azt a hétköznapi biztóságot, amelyben az emberek élnek, megváltoztatják a dolgok súlyát, olyan sejtéseket ébresztenek, amelyekről csak a dolgok legvégső kifejtésében lesz szó. Ezek mind Isten szentségére utaló célzások; arra a sajátosságra, amely csak az Ő tulajdona; arra a pótolhatatlan értékre, amely számunkra egyetlen és legfontosabb, az üdvösségünk.

A szentség Isten kimondhatatlan tisztaságát is jelenti; olyan mindent uraló, égő tisztaság ez, amely a szennynek lehetétét sem tűri meg. A szentség azt is jelenti, hogy Isten jó, de nemcsak abban az értelemben, hogy megfelel a jóság követelményének, hanem Ő maga a Jóság, és ebben az értelemben valóban „senki sem jó, csak az Isten” (Mk 10,18). Amit mi „jónak” nevezünk, az csak egy kis szilánka a lét végtelen egyszerűségének s teljességének. Isten az a mérce, amelyhez mindent mérünk; olyan próba, ahol mindennek és mindenkinek igazolnia kell magát; az a lényegi ítélet, amellyel minden létező találkozik.

Mihelyt az ember Istent megközelíti, megérinti őt ez a szentség, valamiképpen tudatára ébred, különböző módon válaszol is rá.

Rájön az ember, hogy őnmaga viszont nem szent, hanem evilágból való, földies, sőt vétkes. Észreveszi, hogy nem tartozik Istenhez, s indítást érez, hogy elmeneküljön Isten közelségéből, — s úgy szólaljon meg, mint Péter: „Uram menj el tőlem, mert bűnös ember vagyok!” (Lk 5,8). De ugyanakkor azt is érezzük, hogy minden körülmények között, életre-halálra szükségünk van a szent Istenre. Hogy Belőle tudunk csak élni, s Nála kell végül megpihennünk. Ezért az ember minden méltatlansága és a szentség minden hiánya ellenére Istenhez fordul, s a zsoltárossal így szól: „Isten, én Istenem, téged kereslek, utánad szomjazik a lelkem! Érted sóvárog a testem, mint a száraz,

kiaszott tikkadt föld” (Zsolt 62,1—3). Mind a kétféle indulat imádságot szül. Sőt, ezeken nyugszik mindenfajta imádság, mert végső soron ez az Isten szentségére adott válasz. Egy olyan Isten, aki csak mindentudó, mindenekfölött igazságos, mindenható, az borzasztó lenne éppen abszolút volta miatt. Lehetne őt csodálni, elismerni, félni Őt, hatása alá kerülni, de imádkozni nem lehetne Hozzá. Ez csak az Ő szentsége miatt lehetséges. Csak a szentség révén kapja meg Isten mindentudása, igazságossága, valósága és hatalma s minden tulajdonsága, ami csak lényegéhez tartozik, azt a jelleget, a távolság és közelség eleven titkát, a benső érintés hatalmát, amely által létrejöhet az imádság. Szinte azt lehetne mondani, hogy az imádság képessége olyasmi az emberben, mint a szentség az Istenben.

Van egy harmadik válasz is Isten szentségére, de ez helytelen. Az ember ellentmondásos lényének a gonoszságából fakad, s abban jelentkezik, hogy az ember kényelmetlenül érzi magát Isten szentsége előtt, ingerült lesz és fellázad ellene. Titokzatos megnyilvánulás! Kérdezhetnénk, hogyan lehetséges ez, ha Isten az értelem és a hatalom foglalata, az embert pedig Ő gondolta el, s Ő alkotta, „Benne élünk, mozgunk és vagyunk” (Apcsel 17—28). Tényleg érthetetlen, s a „gonoszság titka” fejeződik ki benne. A bűn végső soron nem más, mint lázadás Isten szentsége ellen. És őrizkednünk kell attól, hogy úgy beszéljünk erről az ellenállásról mint ami csak a lázadók és az istentagadók ügye; mert lehetőségként jelen van minden emberben, hol erősebben, hol gyöngébben, nyíltan, vagy kihívások formájában, önmaguknak elegendő kultúrák, igaz életek, egészséges természetesség mögé rejtőzve. S ha uralomra jut, meghal az imádság. Ezért ébernek kell lennünk, s mihelyt megérint minket, erős ellenállást kell tanúsítanunk. Az igazsággal föl kell oldanunk s nyugalommal kiegyensúlyoznunk, vagy határozottsággal legyőznünk, ahogy épp boldogulunk vele.

De erről elég ennyi — térjünk vissza az imádság két alapmozzanataira, amelyről szó volt előbb.

A bűn felismerése és a bűnbánat

Az ima első alappozzanata akkor jön létre, amikor az ember Isten szentsége előtt felismeri saját értéktelenségét. Látja, hogy önző, igazságtalan, tisztátalan és gonosz. Érzi és fontolóra veszi saját igazságtalanságát; bizonyos mai, tegnapi, vagy régebbi cselekedeteit, de ezen túlmenően egész állapotát, amelyben él, s ahogyan egész élete alakul; „a bűnt” ahogyan a kinyilatkoztatás érti, s ahogyan belül, egész lényét űzi, hajtja. Az ember felismeri, hogy a bűn nem csak az élő Isten ellen való: nem csak erkölcstelenséget, hanem a szentség teljes hiányát is jelenti. És látja is ezt, s igazat ad Istennek önmagával szemben, ahogyan az 50. zsoltár is mondja: „Gonoszságomat beismerem, bűnöm előttem van szüntelen. Egyedül Teellened vétettem, ami színed előtt gonosz, azt tettem. Te igazságosan ítélsz s méltányos vagy végzéseidben” (Zsolt 50, 5—6).

Különféle lehetőségek adódnak arra, hogy az ember kivonja magát ez alól a felismerés alól. A legdurvább hiba az, ha saját bűnünket egyáltalán nem látjuk, mert nem akarjuk meglátni. Úgy érezzük magunkat, mintha tiszták lennénk: hangsúlyozzuk, hogy milyen becsületesek vagyunk, hogy soha semmi rosszat nem tettünk; s egyáltalán nem vesszük észre, hogy mennyi felfuvalkodottság van az állítólagos becsületesség mögött, s mennyi rosszság a látszólag feddhetetlen élet mögött. Itt bizony hiányzik a bátorság és az igazságra való törekvés. Isten kinyilatkoztatta, hogy az ember bűnös, és hitetlenség ezt komolytalanba venni. „Ha azt állítjuk, hogy nincs bűnünk, önmagunkat csaljuk meg, és az igazság nincs bennünk” mondja János a rá jellemző nyomatékossággal (Jn 1,8). A kinyilatkoztatásnak ez a mondata Isten elé állít minket. Megmutatja, hogy spontán benyomásaink a látszólagos tisztaságról és becsületességről megcsalnak minket; ugyanakkor biztos kiindulási pontot ad ez a mondat a hívőnek, s olyan szemet, mellyel felismeri az igazságot. Ez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy bűnös voltunk tudata természetellenes önkínzáshoz vezessen, amint az gyakran előfordul. Ez hamis elgondolás lenne, tetézve egy jó adag önsajnálattal. Azonkívül súlyos következményeket vonna maga után, mert még mindig előfordul, — akár ugyanazon embereknel, akár a későbbi generációknál, — hogy a bűntudatból fakadó gátlás a lázadás valamely formájába csap át. A bűnről szóló keresztény tanítás inkább új távlatot nyit, és bátor-

ságot ad, hogy ennek alapján harcoljunk a tisztább életért. Tehát a bűn felismerése ne tegyen szorongóvá, ne romboljon, hanem inkább megújulásra törekvő erős akaratot ébresszen.

Megint egy másik mód a bűn felismerésének elkerülésére, hogy az ember, bár jól látja — sőt élesen látja, s égetően érzi — hogy helytelen, amit tesz, de nem képes elviselni ezt a tényt. Büszkesége nem ismeri be, hogy ő bűnös; s mivel változtatni nem képes rajta, így szól: „Nem tartozom Istenhez” — és elmegy. Itt tehát az alázat hiányzik. Nem csak azt kell elismernünk, hogy bűnösök vagyunk, hanem a lehetőséget is, hogy azzá válhatunk. És nem az öncsalás gög-jében, hanem őszinteségben, és a jóra való készségben. S ezt megint ne úgy, hogy megalázzon, s önmagunk elleni gyűlöletet ébresszen, hanem becsületesen kell tennünk, felelősségtudattal. Be kell látnunk a bűnösség tényét, és el kell viselnünk annak szűgyenét; — s ebből fakad majd megújulásunk.

Bűnösségünk elhallgatásának harmadik módja a bátortalanság. Ha az ember azt látja, hogy újra meg újra hibázik, s a gonoszság valóban meg is történik; ha látja, hogy milyen zavarosnak és kilátástalannak tűnik minden, könnyen fenyegeti az a veszély, hogy feladja önmagát, — különösen, ha nincs elég erős akarata, vagy természetéből hiányzik a következetesség. Ebben a helyzetben kitartani szinte a legnehezebb, mert az értelem így válaszol minden elhatározásra: „Hiszen ezt úgysem vagy képes megtenni! Úgyis újra visszaesel!”

Ha valahol, akkor itt igazán érvényes az a mondat, hogy a hívőnek „remélnie kell minden reménytelenség ellenére”, mert Istennel áll szemben, „aki életre kelti a holtakat, s létrehívja a nemlétezőket” (Róm 4,17). Ilyen pillanatokban nem szabad fejtegetésekbe bocsátkozni. Egyetlenegy feltétlenül biztos dologra lehet hivatkozni, ami benne van s egyszersmind fölötte is áll: „Én meg akarom tenni a jót, és meg is fogom tenni, mert Isten akarja, s Ő mindenható.” Ezen túlmenően pedig minden ellenvetést vissza kell utasítani.

Az ember elismeri hamisságát, belátja bűnét, igazat ad Istennek önmagával szemben, — de mindezek alapján még mindig távoznia kellene a Szent Isten színe elől, és minden veszve lenne. De Istenben van egy olyanfajta titok, melyet a természetes vallások is sejtenek, s amiben a kinyilatkoztatás bensőleg megerősített minket: Isten nemcsak minden jónak ősoke, nemcsak az igazság őrzője, ha-

nem az újrakezdésnek is megmagyarázhatatlan Ura. Ő arra is képes, ami minden elképzelésünket felülmúlja; új kezdetet ad annak, ami látszólag végleges; a már végrehajtott cselekedetnek, a már kialakult életnek. Szent Pál előbb idézett szavai erre utalnak. Isten, aki önmagában tökéletesen szent és kérlelhetetlen, — mindenható ellensége minden gonoszságnak, ez az Isten hajlandó megbocsátani és képes megbocsátani. Nagy titok azonban az igazi megbocsátás, amelyre vágyódunk, s amely segít rajtunk. Ez ugyanis nemcsak annyit jelent, hogy Isten elhatározza, hogy elnéző lesz a történetek iránt, s újból szeretettel fordul a vétkes felé: ez túl kevés lenne, egyszerűen túl kevés. Az Isten megbocsátása azonban teremtető megbocsátás, melynek eredménye, hogy a vétkessé vált ember nem vétkes többé. Isten saját szentségébe emeli őt, ebből a szentségből részesíti s a törekvés és a küzdés újrakezdéséhez állítja oda.

Ehhez a titokhoz fordul az az ember, aki felismeri bűnét, megbánja, és Isten bocsánatát kéri.

Vágyakozás és részesedés

Az Isten szentsége előtt bennünk felébredő két imádságos mozzanat közül az egyik a vágyakozás érzülete. A másik abból a meggyőződésből fakad, hogy minden ellentmondás ellenére, amely Istennel kapcsolatban megvan az emberben, nem tudunk Nélküle élni. Az első mozzanatban úgy szólítjuk meg az Urat, mint Péter a Genézreti tó partján, amikor az Úr titokzatos hatalma láttán borzongás töltötte el: „Uram, menj el tőlem, mert bűnös ember vagyok!” (Lk 5,8.) — a másik ugyanazzal a Péterrel Kafarnaumban az Eucharisztia ígérete alkalmával szólal meg: „Uram, kihez menjünk? Neked örök életet adó igéid vannak. Mi hisszük és tudjuk, hogy Te vagy az Isten Szentje” (Jn 6,68). Ha a bűn megtapasztalása ellenállást vagy kedvetlenséget szül, megszakad a kapcsolat, s az ember elhagyja Istent. Ha azonban alázatosságban és igazságban marad, akkor arra az ítéletre, hogy ő nem tartozik a szent Istenhez, így tud válaszolni: „Ez igaz, de kihez tartozhatnék, ha nem Őhöz?” Ugyanaz a szentség, amely visszariasztja az embert, hogy az alázat és megtérés mélységeit megkeresse; s ha csak valamennyire is megsejtette azokat, már visszahozza Önmagához.

Az ember tudja, hogy Isten a teljesség: értelem, üdvösség, élet, otthon, minden. Ezért vágyakozik Isten után. De ha nem képes a spontán érzések segítségével eljutni Istenhez, mert kedvetlenné és tompává váltak ezek az érzések, akkor be kell vallani önmaga előtt, hogy meg kellene lennie ennek a vágyakozásnak. S ha nincs, a hit erejéből kell küzdenie érte. Nem mondhatja büszke — de mégis szájalmas — arckifejezéssel; hogy „amit nem érzek, azt nem is akarom, az iránt nem is törekszem”, hanem meg kell tanulnia, hogy érzései hamisak, és törekednie kell azok megjobbítására. Fontos az ember számára, hogy éhezze és szomjazza az élő Istent. Ha ez hiányzik, az nem azt jelenti, hogy az embernek nincs szüksége Istenre, hanem, hogy az ember beteg, s meg kell gyógyulnia. Megalázó dolog belátnunk azt, hogy valami lényeges emberi vonás hiányzik belőlünk. Könnyen megszólalunk: „azért se! nem is kell!” Ez őszintének és nagyszerűnek tűnik, valójában azonban szájalomraméltó. Ahogyan Isten valóságát a hit alapján akkor is el kell fogadnunk, ha nem érzékeljük, ugyanígy a hit alapján törekednünk kell felé akkor is, ha nem érezzük át ennek értékét.

Ez a belső mozgás már imádság. Az Isten felé való törekvés a lényege. Olyan mozgás ez, amellyel Istenhez akarunk eljutni, életéből akarunk részesedni. A legenda szerint, amikor Aquinói Szent Tamás az isteni igazságról szóló nagy művének egy fontos fejezetét befejezte, megjelent az Úr és így szólt: „Helyesen írtál rólam Tamás. Mít adjak neked?” Mire ő így válaszolt: „Uram, magadat!” Szent Terézia még határozottabban fejezte ki ugyanezt, amikor így írt: „Isten egyedül elég.” A legnagyobb mélységet, a legmagasabb csúcsokat, az emberi kívánságok teljes egészét fejezi ki e néhány szó: „Istent akarja”. Ezek a mondatok nemcsak jámborak, de pontosak és igazak is. Szeretnénk az értékeset, az igazat birtokolni. És mi az ami tényleg a birtokunk? Valami megtetszik, megszerezzük, hazavisszük: de birtokoljuk-e? Használhatjuk, megakadályozhatjuk, hogy másé legyen; de vajon mi magunk ténylegesen sajátunknak tekinthetjük? Nemcsak, hogy elveszíthetjük, hogy tönkremehet, hogy esetleg egyszer el kell hagynunk, — hanem valójában nem is a miénk, csupán külsőlegesen birtokoljuk. Birtokló képességünk sohasem egyesül bensőleg a birtokolt tárggyal, ami tulajdonképp a birtoklás fogalmának a lényege; a kettő közt mindig megmarad a szakadék. Az emberrel sem áll másképp a dolog. Oly módon, ahogy a szabad

személyiségnek megfelel, szeretnénk a számunkra kedves személlyel szoros összeköttetésben lenni, biztosnak lenni benne; de képesek vagyunk-e rá? Megnyerhetjük a bizalmát, elfogadhatjuk a szeretetét, összefonódhatunk vele a hűség, a jog az odaadás minden kötelekével, — de végül mégiscsak megmarad a távolság. Egyedül Isten, aki mindenekfelett Igaz, aki mindenekfelett Létező, aki Szent és aki Távoli, egyedül Ő képes valóban az embernek adni Magát. Egyedül Ő képes arra, hogy teljesen a mienk legyen; sem a tárgyak, sem az emberek, sőt mi önmagunk sem. Csak Isten kerülhet hozzánk olyan közelségbe, amely betölti vágyakozásunkat. Állandóan visszatér a Szentírásban ez a fordulat „Én Istenem”. „Így szólok az Úrhoz: Én Istenem vagy Te!” (Zsolt 139,7). Ez a hang a szív ősi hangja; és itt a kinyilatkoztatás bátorítja, és megerősíti azt. Sőt ez a hang csak akkor lehet igazán tiszta, ha Isten maga szól így: „Én akarok a ti Istenetek lenni” (Lev 26,12). Szent Ágoston az emberi lélek lényegének azt tekinti, hogy „képes Istent megérteni”; sőt — ez talán még többet mond — hogy elsősorban csak Istent képes megérteni, — s még tovább folytatva, a dolgokat és az embereket is csak Istenben képes igazán felfogni és megérteni.

Az Isten felé való törekvés, a vágyakozás, a részesedni és egye-
sülni-vágyás imája tükrözi mindezt.

Így az ima egyszerűen szeretetté válik, mert mi más a szeretet, mint egy élő személlyel eggyé válni? Egy drágakövet, virágot, vagy remekművet megszerezhetek; érezhetem, hogy az enyém. De ahhoz, hogy az ember az enyém legyen, annak belső elhatározásból, szabadon kell történnie, s ez csak akkor lehetséges, ha a másik odaadja önmagát.

Hogyan történhet meg akkor mindez Istennel?! Hogy Ő, aki mindenek Ura, a mi tulajdonunkká akar válni; Igen, hogy egyáltalán isteni természetéhez mérten lehetséges legyen az, hogy Ő a mienk lesz, ehhez arra volt szükség, hogy Ő maga kinyilatkoztassa és nekünk ajándékozza magát — különben nem lennénk képesek elhinni és elfogadni azt. Az isteni szeretet titka, hogy Isten az, aki a legmélyebb szeretetet betölti, s ugyanakkor Ő az, aki ezt a szeretetet felkelti. Ezért kell kérnünk, hogy adja meg nekünk az Ő szeretetére való vágyakozást, s tanítson meg beteljesíteni azt.

Minden imádságban — ami csak imádságnak nevezhető — megtalálható valamilyen értékben e két elem: visszahúzóds Istentől, mert

tudjuk, bűnösök vagyunk, és törekvés Feléje, vágyakozás a Vele való közösségre. Ha mégoly távolról is, s oly fáradságos gondolatok által, de bizonyos értelemben Isten szentsége érvényesül ebben. Ha a szentség érvényre jut, az ember azonnal érzi, hogy tisztátalan, s nem tartozik Istenhez; ugyanakkor azonban azt is, hogy Isten az ő üdvössége, Aki felé törekednie kell.

Isten nagysága

Isten valóságának egy másik jellegzetessége, amely bizonyos hívő tapasztalatban nyilvánvaló lesz — az Ő nagysága.

A Szentírás tele van Isten nagyságának dicséretével. Szívesen beszél róla úgy, hogy először a teremtett világ, a természet nagyságát érezteti, s aztán így szól: Isten előtt mindez semmi. Az Írás első oldalain a világ teremtésének hatalmas himnusza áll. Az egyes részek a szemünk előtt alakulnak, de mindig Isten szava a kiindulásuk. Minden teremtmény általa van, s csak Isten maga van önmagától. — Ő az egyedülvaló és a mindenség. Senki nem segíthet Neki műve megalkotásában. Nem keresi sem az anyagokat, sem a terveket — minden egyedül általa lesz. Nemcsak hatalmasabb a világnál, hanem abszolút hatalma van, s a világ csak Benne és Előtte lehetséges egyáltalán.

Ez a nagyság egyúttal szabad is. Számára nem fáradságos a parancs. Ha Isten így szól: „Legyen” — akkor ez mind meg is lesz. Ez a nagyság egyúttal fény és világosság, minden rend és rendezettség eredete. Ahol az ember makacsságával, ellenállásával találkozik, ott ez a nagyság Isten „haragjává” változik, melyet a kinyilatkoztatás intő figyelmeztetésként ír le, olyan romboló természeti hatalmak formájában, mint a zivatar, földrengés, szökőár, égető nap (Zsolt 75, Zsolt 96). Ez a félelmetes hatalom mégis jóságba, bölcsességbe, sőt gyöngédségbe öltözik, s Isten tanítja prófétáját, hogy sem a viharban, sem a földrengésben, sem a tűzben nem fogja megtalálni Őt, hanem csak a halk, szelíd fuvallatban.

Isten nagyságának az igazi kinyilatkoztatása a gondviselésről szóló tanítás. A mindentudás elrettentő volta, a mindenhatóság kigondolhatatlansága, s a sorsok kiszámíthatatlan szálai csupa szeretetté válnak, s a mindenható pedig mindenek Atyjává. Emberi létünk min-

denütt korlátokba ütközik. Termetünk adott nagyságú, körülhatárolt otthonunk van, meghatározott terjedelmű élettérben zajlik életünk. Mindannyiunknak megvan a maga meghatározott élettere, amely bizonyos lehetőségeket nyújt, s az ennek megfelelő korlátokkal bír. A létezésünkben, birtoklásunkban, a dolgokhoz s az emberekhez való kapcsolatunkban újból és újból megtapasztaljuk: eddig és ne tovább! Ilyesmi Istenben nem létezik. Nem ismer behatároltságot vagy korlátokat. Ő minden, s minden az Övé, Ő a mindeneket átölelő Végtelen. Isten létezése kimeríthetetlen, kezdet nélküli mélységből, mérhetetlen messzeségbe s oly magasságokba terjed, amely felülmúlja sejtéseinket is.

Erőnk is ugyanúgy behatárolt, mint a létezésünk. A teljesítményünk, harcaink, alkotásaink mindig eljutnak egy olyan pontra, melyen nem vagyunk képesek túljutni. Tudásom, alakító képességem határához érkeztem. De Isten ezt sem ismeri. Ő mindenre képes. Teremtő ereje van a szó tökéletes értelmében. Ami számunkra „adottság”, a világ, formáinak gazdagságával, törvényeinek sokféleségével, a mikro- és makrokozmosz mérhetetlenségével, az mind-mind Isten szava által lett.

Ezzel azonban még nem mondtunk eleget. Nem a létezés s az erő mértéke elsősorban, ami „nagygyá” tesz, hanem az érték teljessége és rangja. Valamely létező annál nagyobb, minél nemesebb, jobb egész lénye, minél nemesebb érzülettel bír. Egy kis terjedelmű kép sokkal „nagyobb” lehet, mint az amely beborítja az egész falat, ha tisztább mondanivalója miatt tökéletesebb. Isten nemcsak mindenható, hanem mindenek felett jó is. Ha azt mondjuk: „igazság”, akkor az értelemnek azt a mindent átfogó teljességét és nyitottságát értjük, amely Ő maga. „Igazságosság”, „tisztaság”, „rendezettség” — olyan fogalmak, melyekkel Rá célunk, Őt értelmezzük. A „Szépség” alapján véve nem fogalom, hanem az Őt megillető név. Jóság, nemeség, igazság, szépség, mind olyan értékek, melyek a létezésére jogosítanak fel; Isten nem törekszik az értékekre, nem birtokolja azokat, hanem Ő maga minden érték teljessége, s minden teremtettség az Ő visszfénye. Ilyen értelemben egyedül az Ő létezése „jogos” egyedül Neki van jog önmagától a Léthez. A létezés önmagában sötét, tompa, nyomasztó; az értékek teszik fényessé. Ezért mondja az Írás: „Isten világosság, Benne nyoma sincs a sötétségnek” (1 Jn 1,5). Amint azonban láttuk, ez a nagyság ugyanakkor a melegség és gyengédség tel-

jessége, s képes arra, hogy ne csak ajándékait adja, hanem Önmagát is.

És végül; élni nem csak azt jelenti, hogy lélegzünk, növekedünk, dolgozunk, alkotunk, s sorsunkat megtapasztaljuk, hanem, hogy önmagunkat megéljük, s önmagunk valóságára ráébredünk. S mégis, milyen hamar végzünk vele! Mennyi meg nem értett, át nem értett dolog van múltunkban, sőt jövőnkben! Isten a tudója; de nem a világért, az emberekért, hanem önmagáért tudja mindezt; átéli, s átérti a végtelen létezését. Saját tekintetének tisztaságában áll teljesen, átérzi saját dicsőségét, viseli saját létének elgondolhatatlan erejét, akaratának tiszta szabadságát.

Ilyen meggondolások alapján tárul fel előttünk Isten nagysága. Az a minden mértéket felülmúló nagyság, amely ugyanakkor cseppet sem mértéktelen, formátlan, sem pedig iszonytató, hanem teljesen világos és tiszta. Ez a nagyság egyetlen szóval jellemezhető: tökéletesség.

Az imádás

Ez előtt az isteni nagyság előtt meghajlik az ember. De nemcsak ténszerűen, azért, mert az ember kicsi, hanem bensejében, az áhítat világában ismeri el. És nem csak egy bizonyos mértékig: nemcsak nagyon mélyen, vagy készségesen, hanem egészen és végérvényesen, mint teremtmény teremtője előtt, vagyis imádattal. Az imádás élő megvalósulása annak a ténynek, hogy Isten valóban „nagy”, s az ember valóban „kicsiny”: hogy Isten Önmagától és Önmagában létezik, az ember azonban Isten által, az Ő hatalmából. Az imádás szavai ezt mondatják velünk: „Te Isten vagy; én ember. Te vagy az igazán létező; önmagadtól, lényegien, örökkévalóan létezel; én csak Általad, Előtted létezem. A lét minden hatalma a Tiéd, az értékek teljessége, a tudás csúcsa; Önmagad Ura vagy, elegendő önmagadnak, s tökéletesen boldog. Az én létezésem Tőled kapja értelmét; a Te fényedben élek, s létezésem mértéke Benned van”.

Itt valami fontos dologra bukkanunk, melyet említettünk már, de újra hangsúlyoznunk kell. Az imádkozó nem azért hajlik meg Isten előtt, mert Ő nagyobb az embernél, sőt Ő valóban nagy és hatalmas; ez még csak azt eredményezné, hogy az ember elismeri kicsiségét, s

nem lázad fel. Ha csak ennyi lenne az imádás: „Meghajlok előtted, mert erősebb vagy nálam”, ez kevés lenne, s végső soron megalázó. De az igazi imádás így szól: „Azért teszem, mert méltó vagy erre a meghajlásra. Felismertem, hogy Te nemcsak a valóság, hanem az igazság is vagy; nemcsak hatalom, hanem Jóság; nemcsak erő, hanem a végtelen érték és bölcsesség vagy.

Az emberi létben a hatalom és a jog, az erő és az érték, a valóság és az igazság messze esnek egymástól. Ezért válik ez a létezés oly képlékennyé és kérdésessé. Állandó küzdésre szólít fel, de gyakran a mély értelmetlenség érzésével tölt el. Istenben mindez másképp van. Ahol csak találkozik Vele az ember, megtalálja hatalmában a jogot is, nagyságában a méltóságot is. Amennyire létezés az Isten, annyira érzés (Gesinnung), élet és cselekvés is... S pont ez fejeződik ki az imádásban. Egy „csak mindenható” Istent nem lenne képes imádni az ember. Képtelen lenne ellenállni Neki, azonnal, s menthetetlenül alávetné magát Istennek, de személyének méltósága miatt megtagadná az imádást. Így azonban nemcsak a test hajlik meg, hanem az egész személyiség, teljes szabadságában, s ugyanakkor teljes méltósággal. A létezésnek és értelemnek olyan egysége teszi ezt Istennel szemben lehetővé, amelyet a Jelenések könyvének magasztos leírásában látunk: — a huszonnégy vén, az emberiség végső megtestesítői leteszik koronájukat a trónon ülő előtt, s meghajolva mondják: „Méltó vagy Urunk, Istenünk, hogy tiéd legyen a dicsőség, a tiszteltet, és a hatalom...” (Jel 4,11).

Az imádásnak nagyon nagy jelentősége van az ember számára, nemcsak vallási, de szellemi élete szempontjából is. Ugyanazért, amiért szüksége van a testnek a tér rendezettségére, az érzékelésnek a fényre, a gondolkodásnak a törvényekre...; az emberi lét az igazságon nyugszik, de minden igazság alapja, hogy Isten egyedül az Úr, s az ember csak ember, Isten teremtménye. Ha az ember felismeri, s komolyan veszi ezt az igazságot, akkor egészséges lesz szellemileg. De az imádás az a folyamat, amelyben ez az igazság újból és újból megvilágosodik, amelyben ezt újból elismerjük, s megvalósítjuk.

Ezért kell gyakorolnunk az imádást. Túl gyakran azonosítjuk az imádást a kéréssel. Biztos, hogy kell kérnünk, de nem szabad megfélemlenünk arról, amit az Úr a hegyi beszédben mond: „Tudja a Ti Atyátok, hogy mire van szükségetek, még mielőtt kérnétek!” (Mt 6,8) Legalább annyira fontos, sőt fontosabb az imádás, a kérésnél, s ez

könnyen elfelejtjük. Ezért kell gyakorolnunk. Össze kell szednünk magunkat, összeszedettségünkben fel kell ismernünk Isten nagyságát, s ez előtt a nagyság előtt tisztelettel, szívünk szabadságával meghajolnunk. Ekkor igazság lesz bennünk, a lét igazsága. A létünk minden vonatkozása helyére kerül, s minden megkapja a neki megfelelő mértéket. Ez az igazság meggyógyít minket. Helyrehozza mindazt, amit az élet hazugsága és zavarodottsága tönkretett. Lelkileg egészségessé válunk, s képesek leszünk az újrakezdesre.

A dicséret

Isten nagysága mindenekelőtt a „Teremtő” és az „Úr” nevekben fejeződik ki. Ő alkotott mindent, Akit viszont senki nem teremtett; Ő a Kezdetnélküli, aki önmagában áll; a Végtelen, a Változhatatlan, az Örök. Minden az Ővé, nem csak jogos hatalma miatt, hanem minden jog alapján. Mindent bíró és mindent kormányzó hatalma abból fakad, hogy önmagát birtokolja. Ő a dolgok Ura, mert istenségének is Ura. Meghajlik előtte az ember az imádásban, tökéletesen, feltétel nélkül, ugyanakkor szabadságban és méltóságban. Ugyanezen isteni nagyságból azonban az imádság egy másik formája is fakad, amikor a nagyságon felragyog a szépség is. Isten nagysága a Szentírásban nemcsak fenséges, hanem dicsőséges is. Annyit jelent ez, hogy Isten valósága sugárzó valóság, amely előtt az imádás komolysága a dicséret örömére vált.

A Szentírásban újból és újból visszatérően megtaláljuk az Isten dicséretét hirdető szavakat, az Őt dicsőítő himnuszokat, dalokat. Ezekben megnevezi az ember Isten magasztos tulajdonságait; szentességét, nagyságát, hatalmát és bölcsességét, örökkévalóságát és szabadságát, igazságosságát, jóságát és türelmét. De egyúttal elmélyed ezekben a tulajdonságokban. Kifejti azokat Isten előtt, dicsőíti Őt értük.

Felvethetné valaki, hogy nincs-e valami visszás abban, hogy Isten elé tárjuk ezeket a jótulajdonságokat. Mintha a gyengék legyőzöttségére, a védtelenek hízelgésére emlékeztetne; ez azonban ellentmond az emberi méltóságnak, s méginkább az Isten méltóságának. Ez azonban megengedhetetlen — s miért is kellene így lennie? Nem lehetséges tisztelettel dicsérni valakit? Előfordulhat, hogy valakinek

azt mondjuk: „Megbízható vagy”. Az adott körülmények között ez, baráti gesztus, éreztetjük a másikkal, hogy milyen nagyra becsüljük s mennyire számítunk rá. Van a dicséretnek egy olyan módja, amely a lehető legszebb kapcsolat ember és ember között, az ugyanis, ha örömünk telik valakiben, s ezt a boldogító tulajdonságot, melyből az öröm fakad, meg is tudjuk mondani a másiknak... Valóban, Isten nem szorul rá, hogy jó tulajdonságait felsoroljuk. De „méltó és igazságos”, s ugyanakkor a valódi imádság legtisztább formája, hogy az ember Istenben való örömét, s az Ő csodálatos és szent lényegének dicsőségét magasztalja.

Ezért jelenik meg mindenütt a kinyilatkoztatásban a dicsőítő ima. Számos zsoltárt találunk, amelyek Isten csodálatraméltóságának mély megelézésből fakadnak, szent megrendültséget árasztanak, amikor az Ő örök tulajdonságait, nagy műveit dicsőítik, mint pl. a 32., 46., 95., 99. Zsoltár. A próféták írásaiban is felizzik Isten dicsérete, gondoljunk csak a kerubok hatalmas dicsőítésére, Izaiás meghívásának leírásában (Is 6,3). Az evangéliumokban találjuk a Szűzanya és az agg Zakariás dicsőítő hálaénekét (Lk 1,46—55: 68—79). A liturgiát pedig teljesen átszővi a dicsőítő ima, mint pl. a Te Deum, a mindig felhangzó himnuszok és szekvenciák.

Néha úgy tűnik, mintha Isten dicsérete kiáradna a világba, a teremtményekhez, s azokat is magábaölelné. Gondoljunk a teremtet dicsőítő zsoltárokra (Zsolt 18, és 103), vagy arra a visszhangra, melyet ezek a dalok Isten szépségétől átszellemült ember szívében keltettek, mint pl. Szent Ferenc Naphimnusza. Ezek az énekek dicséretre szólítják a teremtményeket. „Dicsérvétek az Urat nap és Hold; dicsérvétek Őt mind fényes csillagok... dicsérvétek Őt tűz és jégeső, felhő és hó, dübörgő viharok, melyek akaratát teljesítitek; mind ti hegyek és halmok, gyümölcsfák és ti cédrusok, mind ti erdei s mezei állatok, csúszómászó férgek és szárnyas madarak”, — mondja a 148. Zsoltár. Ebben semmi meseszerű nincsen. A napnak, a tengernek s a fáknak nincs hangjuk, hogy Istent dicsérvék; de létezésük Isten szépségét tükrözi; mert Ő alkotta azokat, lényének fényességét hordozzák s rajtuk van lényének visszfénye. Visszatükrözvén ezt a fényességet létezésükkel dicsérik Istent. Ők semmit sem tudnak erről, de az ember képes ezt felfogni, s magáévá teszi dicséretüket... Szívébe rejti ezt a néma dicséretet, s elmondja Istennek, így a teremtés szívévé és nyelvivé válik.

Amikor az imádról volt szó, azt mondtuk, hogy az ember nem azért hajlik meg Isten előtt, mert Ő mértéktelenül hatalmas, hanem azért, mert Ő a jóság és Igazság, s méltó az imáadásra. Isten az Ő isteni mivoltát érzülete révén őrzi meg — ha szabad így kifejezni magunkat. Mégpedig abban az értelemben, hogy amennyiben Létezés, ugyanolyan mértékben cselekvés is az Ő lénye. Mindazt, ami Ő maga azt megéli, s mindenét, amilye csak van, átadja. S ebből származik a dicséret utolsó indoklása. A mondat — Uram, Te mindenható vagy — azt is mondja: „Méltó vagy arra, hogy mindenható legyél. Megéled a mindenhatóságot. Erőddel, tetteiddel, érzületteddel valósítod meg. A Te mindenhatóságod az igazság és az igazságosság teljes megvalósulása.” Ezért Istent dicsérni igazság. A lélek öröme, hogy Azt dicséri, Akit valóban illet, s ez az öröm dicsőítésbe torkollik.

Isten benső világa, szívének titka őrzi a magasztos tulajdonságok ősegységét; a létezés, az igazság, a bölcsesség, az igazságosság, az erő, a szépség, a szeretet, a hatalom, s a szentség egységét, melynek csak kisugárzásai az egyes tulajdonságok. Mindez együttesen Isten lényege, melyen lángra lobban az öröm, s dicséretben tör ki. S oly tiszta ez az öröm, hogy hálává válik: hálát ad Istennek azért, hogy van. Ezért imádkozzuk a szentmiséken: „Hálát adunk neked nagy dicsőségédért. . .”. S a mise kánonjának bevezetése, a prefáció így kezdődik: „Valóban méltó és igazságos, illő és üdvös, hogy mindig és mindenütt hálát adjunk Neked, mennyei Atyánk, mindenható Atyaisten. . .”

A dicsőítő ima annál tisztább, minél inkább Isten dicsőségének a mély átéléséből, s az efölött érzett valódi örömből fakad. Ebben az ember maga is tisztává s naggyá lesz. Nagysága nemcsak abban rejlik, ami ő maga, hanem abban, hogy képes megadni a méltóságot és tiszteletet Annak, Aki nagyobb nála. Valódi igaz tett hódolni Annak, Aki maga a Nagyság és a Dicsőség önmagában; de egyben az önmegvalósítás cselekedet annak számára, aki ezt a hódolatot megadja. Mert valójában az ember nem abból él, ami kiárad belőle, hanem abból, amit az őt felülmúló létből nyer. Jaj annak az embernek, aki nem ismer semmi felette állót! Istent dicsérve azokba a magasságokba jutunk, amelyekből valójában az életet nyerjük.

Ezért dicsőítenünk kell Istent. A dicsőítés felszabadítja s megszépíti lelkünket. Más lesz napunk, ha reggel kipihent lényünk frissességével imádkozzuk a Te Deumot, vagy a 148. zsoltárt. Lehet-e ennél

szebb reggeli imádság? Bizonyos, hogy szükség van kérdésekre, s arra is, hogy szorongatott életünk ügyeit Isten elé vigyük; de talán jobban megerősödnénk, ha nem önmagunkra néznénk, hanem Reá tekintenénk. És a mi ügyünk sem merül feledésbe, mert „tudja a Ti Atyátok, mire van szükségték, még mielőtt kérnétek!” (Mt 6,8).

A gazdag, ajándékozó és szerető Isten

Isten lénye kimeríthetetlen. A szemlélődő lélek, s az élő hitbeli tapasztalás előtt mindig újabb vonásai mutatkoznak meg, az ember szíve mindegyikre tud válaszolni; így az Istenről szóló tanítás egyúttal imádságról szóló tanítás is.

De ebben az „alapiskolában” nem lehetséges mindent kifejtteni, és mégis Isten tulajdonságainak egy utolsó csoportját még át kell elmélnünk: nevezetesen azt, hogy Isten hatalmas, gazdag, segítőkész, s öröme van az ajándékozásban; szívéen hordja az ember sorsát, becsüli és szereti őt. S Isten lényegének erre a vonatkozására van egy ősi válasz az ember imádságában, mégpedig a kérése és a hálaadásé.

Él az emberekben egy olyan istenkép, mely felé sem a kérés, sem a hála nem lehetséges; ha Istent, csak mint a világ szent rendjét, — mint a jóság eszméjét, mint a létezés titkát tekintik. Ilyen Isten felé nem képes fordulni a szorongatásban levő emberi szív. A kérés éppoly balgaság lenne előtte, mint a hála. Egyedül a hódolat s a csodálat lehetséges. De a kinyilatkoztatás azt mondja, hogy az élő és hatalmas Isten, akiben az akarat, s cselekvés ereje rejlik, személy is, Aki meghallgatja kéréseinket.

Lélek az Isten, s nemcsak a fagyos értelem rendjével és logikájával. Amint ezt sok helyütt feltételezik, hanem úgy, amint az Írás érti, amikor az „élő Istenről” beszél. Ő a Teremtő, a Kimeríthetetlen, a Közeli, a Jóságos. Egyúttal a gazdag Isten, ahogyan a lelki élet mesterei mondják; s nem a saját gazdagsága boldogítja, hanem kész megosztani azt. Ő a végtelen ajándékozó, aki soha nem szegényedik el, mert semmiféle adomány nem csökkenti az Ő gazdagságát; aki soha nem fárad el, sohasem csalódik, mert nem függ a megajándékozott viszonzásától, hanem teremtő módon adományoz... Ehhez az Istenhez valóban fordulhat az emberi szív.

Isten nem olymposzi magasságokban él, önmaga boldogságában, közömbösen az ember szorongattatásai iránt. Akkor valóban reménytelen és megalázó lenne az ember kérése. De a kinyilatkoztatás elmondja nekünk, hogy Isten törődik az emberrel, és szereti őt.

A Szentírás mindenütt Isten szeretetét nyilatkoztatja ki nekünk. Jézus egész lénye ezt hirdeti. Ez valóban kinyilatkoztatás, mert olyan-
valamiről ad hírt, melyet a világ vagy az ember lényegéből soha nem lehetne felismerni. Isten szeretete, amely itt feltárul, nemcsak azt jelenti, hogy Isten jóakarattal van teremtménye iránt, hanem hogy valóban szereti őt, a megtestesülés komolyságával. Hogy Önmagát beleadta ebbe a szeretetbe, s ha szabad illet mondani, engedte sorssá válni Önmagát. Ez a szeretet a teremtésben készíti elő önmaga kinyilatkoztatását, érthetőbbé válik az üdvtörténet menetében az Úr Krisztusig, majd Őbenne, életében és gondolkodásmódjában érvényesül a maga teljességében. Ettől kezdve a gondviselésben s az új ember kialakulásában, Isten Országának tér és idő feletti felnövekedésében teljesedik ki.

Mély titok fedi ennek a szeretetnek az eredetét, s arra a kérdésre, vajon miért viseltetik Isten ilyen érülettel az ember iránt, végső soron nem találunk választ. Szabadon elhatározott, vakmerő tett, tökéletesen tiszta adomány, magának a Teremtőnek akaratából. De tartozik még valami hozzá, amiről nem szabad megfeledkeznünk, ha nem akarunk hamis képet alkotni erről a szeretetről: Istenhez méltónak kell lennie; de hogy így legyen az emberi személyiséghez tartozó méltóságát is meg kell őriznie. Ez áltálal valósul meg, hogy Isten tiszteli az embert. Miután méltósággal, szabadsággal és felelősséggel rendelkező személyiségnek alkotta őt, így a személyiség lényegének megfelelő módon lép vele kapcsolatba. Ez persze nem jelenti azt, hogy van az emberben olyasvalami, ami Istent tiszteletre kényszerítheti. Ami csak van az emberben, sőt, hogy egyáltalán létezik, hogy személyes méltósággal bír, mindez Isten adománya. S Ő mindezt igazságban, becsülettel, tényleg az embernek adta, s komolyan is veszi. Isten, saját becsülete miatt, az ember becsületét is megőrzi. Ezt hangsúlyoznunk kell, mert lehetséges Isten szuverenitásának, s az ember létbizonytalanságának olyan szemlélete is, amely nem méltó Istenhez s az Ő teremtményeihez. Nem tiszteli Istent az, aki az embert megveti. Az ember ugyan csak teremtmény, s ráadásul elesett s lénye

mélyéig szétrombolt teremtmény; de mégsem csak értéktelen semmi, hanem olyanvalaki, aki létének Isten előtt értelme van, s akit szeret az Isten.

A kérés

Látjuk, hogy milyen az az Isten, akihez kéréseinkkel fordulunk. S ez annyira megfelel mind Isten, mind az ember lényegének, hogy úgy tűnik, mintha teljesen magától, spontán fakadna ez az imádság. Ha a gyermeknek valami baja van, akkor édesanyjához megy; ha valaki nehézségek közé kerül, barátját keresi fel — ugyanígy fordul az ember szíve önkéntelenül a Mindenhatóhoz, Akiről hiszi, hogy jóakarattal van az emberek iránt. Jézus megtanít minket, hogy az Atyához forduljunk a „mindennapi kenyérért”, azaz életünk minden szükségében; s int minket, hogy ne valami nagy körülményességgel tegyük ezt, hanem egyszerűen s bizalommal, mert „tudja a ti mennyei Atyátok, mire van szükségetek, még mielőtt kérnétek!” (Mt 6,8). Hogy milyen magától értetődő ez a kérés, azt megértjük abból az eseményből, amelyről Lukács 11. fejezetében kapunk hírt. A tanítványok mesterükhöz jönnek, hogy tanítsa őket imádkozni; egyszerűen csak imádkozni. Ő azonban a Miatyánkot tanítja meg, amely páratlanul egyedülálló kérés. Átfogja egész életünket, Istentől függőnek tekinti azt, s elfogadja az Ő kezéből.

Mindent kérnünk kell: az élet szükségleteit, az erőt a munkához, a segítséget a lelki szorongatásban, a megerősítést az erkölcsi küzdelemben, az igazság felismerését, a szeretetben és minden jóban való növekedésünket. Az ember újból és újból megtapasztalja tehetetlenségét, ínségét, Istenre és másokra való rászorultságát, s ezért újból és újból az erős és gazdag Istenhez kell fordulnia, aki nemcsak kész segíteni és megajándékozni minket, hanem örömét is leli ebben.

De a kérés nemcsak azt jelenti, hogy Istenhez fordulunk, ha saját erőnkől már nem vagyunk többre képesek. Az Ő segítsége nemcsak képességeink hézagait tölti ki. Pontosabban: amikor kéréseinkkel az Úrhoz kiáltunk, végső soron egyáltalán nem „segítséget” kérünk, ami mindig valami kiegészítést, valami hozzáfűződő dolgot jelent, hanem egész életünket Istenbe építjük bele ezzel a kiáltással.

Minden, amit csak teszünk, Istentől származik, s Felé irányul. Nem

létezik kész, önmagában zárt emberi lény, hanem embernek lenni anynyi, mint Istentől eredően, s Rá visszairányulva, Rá épülve élni. Az Írásban ez a tény sokszorosán kifejezésre jut; elég, ha a zsoltárokba bepillantunk, láthatjuk, mennyire eleven ez az érzés. A kérés itt nemcsak segítségül hívást jelent, hanem mindennek előtt annak a kifejeződése, hogy az ember Istenből él; hogy lényegét, létezését, életét, értelmét, erejét, szabadságát Isten teremő hatalmából nyeri. Egy további értelemben mindezt kegyelemnek nevezhetjük, hiszen megigényelhetetlenül s kikényszeríthetetlenül, az Ő szabad tetszéséből származik: hát még azok a javak, amelyek a szó szorosabb értelmében Isten megváltó szeretetéből, a mi felemelkedésünk, gyógyulásunk, a mi fényünk és erőnk, a mi vezetésünk és szabadulásunk lettek. Azáltal, hogy Isten „minden mindenben” az ember igazi önmagává válik. Mindaz, amit Isten ajándékozik, az az embernek bensőleg sajátjává lesz. Így a legmélyebb kérés nem valamiféle egyedi esetben történő segítségre irányul, hanem magára a kegyelemre, a szó konkrét és tágabb értelmében egyaránt. A kérésnek tehát folytonosan el kell hangoznia, mert mindig Isten erejéből élünk és cselekszünk. Oly fontos számunkra, mint a lélegzetvétel.

A kérésnek nem szabad megelégednie a másik emberről sem. A hívó embernek gondolnia kell Isten előtt mindazokra, akiket szeret, s akik rá vannak bízva. Isten mélyebben érti lényegüket, jobban és tisztábban szereti őket bármelyik, még a legszeretőszívűbb embernél is, van hatalma, hogy védelmezzon, segítsen és áldjon.

Szép, ha megemlékezünk imádságainkban azokról, akik kedvesek a számunkra; szép dolog ismervén sajátos nehézségeiket, szükségüket, ügyeiket, szeretettel érinteni, s mindezt Isten elé vinni. Szép, ha egynek tudhatjuk magunkat a gondoskodó Istennel a szeretett személyek gondjaiban, s azokat az Istennel való érintkezésünkbe rejtethetjük. Ettől megnyugszunk, s bizakodóvá válunk. Gondunk elveszíti szorongató s kízó jellegét; s ha később mégis újból azzá válna, úgy legalább az imádság rövid ideje alatt fellélegezhetett kedélyünk.

A közösség nagy ügyeit is ugyanígy Isten elé kell vinnünk; a történelem fordulatait, a népek ügyeit, a korunk ínségeit. Mindenki felelős a lét egészéért is. Cselekedeteink lehetősége nagyon szűk területre korlátozódik; de Isten előtt mindenki szívére veheti a legnagyobb közösség ügyét is, s oda helyezheti, ahol a sorok végül is kialakulnak. Isten nem kényszeríti az embert, hiszen szabadnak alkotta

őt. Csak szabadságán keresztül vezet. A szabadság kapuja azonban két helyen tárul fel: magában a cselekvésben, vagy abban az imádságos szeretetben, mely a közösség ügyeit Isten elé viszi.

A kérés szent természetessége azonban meg is kérdőjelezhető. Előfordulhat, hogy a kérés valaki számára nehéz lesz, sőt átmenetileg lehetetlenné válik.

Az élet csalódásokat hoz, ez az ember talán nagy szorongatottságában hitt, imádkozott, s nem nyert meghallgatást. Elhagyatva érezte magát, kereste Istent, de nem találta... Idővel aztán megkeményedik, saját erejére támaszkodik, s beéri azzal, amit elérni képes. Mindez elbátortalanítja az imádságot, olyannyira, hogy balgaságnak tűnik az ember szívének. Ha valóban ez a helyzet, akkor a hitnek le kell győznie ezeket az érzéseket. Isten szavában kell megerősítést nyernie szeretetének, hogy akkor is tovább imádkozzék, ha szívében már nem látja értelmét. Ha kitart, észre fogja venni, hogy meghallgatást talált, talán egészen másutt, mint ahol kereste.

Felébredhet az emberben az az érzés is, hogy Isten közömbös, és nem törődik vele. Távoli világban él, míg az ember a földi lét kilátástalanságának van kiszolgáltatva. A sokat szenvedett egyén könnyen jut el ilyen gondolatokig — különösen, ha hiányzik belőle egyfajta könnyedség, s ezért a dolgok „ellenállnak neki”; ha a nehézkedélyű, néma, meggyötört emberek sorába tartozik, akiknek mindig rosszabb színben tűnnek a dolgok. Rajtuk az emberi szeretet segíthet tulajdonképpen. Egyedül ez a szeretet tudná meggyőzni őket, hogy másképp vannak a dolgok, mint ők gondolják. Mindaddig, míg ez meg nem történik, a hitbe kell kapaszkodnia az embernek, amely újra és újra azt mondja, hogy Isten szereti őt.

Lehet valakinek olyan benyomása is, hogy Isten tulajdonképp nincs is: talán egy jámbor gondolat csak, egy szent hangulat, egy szép, de távoli elillanó dolog, aminek az élet valóságában semmi helye nincsen... Ha így áll a dolog, meg kell tanulnia az embernek, hogy az Úr Isten valóságos Isten, valóságosabb, mint a dolgok, élő és hatalmas. Természetesen fáradoznia is kell ezért a felismerésért, nemcsak az értelmével, hanem a szívével is. Be kell vallania önmagának, hogy gondolatai elvakultak, érzékei eltompultak, szíve megkeseredett s komoly őszinteséggel biztos pontot kell keresnie, mely mindezeket felülmúlja. Isten valóságos létező, de az Ő valósága magasabbrendű, mint a miénk, Ő alkotta a minket körülvevő dolgokat és erőket; iga-

zi alakjukban, valóságos létbe helyezte őket. Ebbe a létezésbe Ő nem úgy fog betörni, mint egy versenytárs. Ami van mindaz mégiscsak „világ”, azaz értelmes és folytonos összefüggés, melynek Isten megadja a maga jogát. Istenben megvan a valódi nagyság tisztelete, s nem türelmetlen, míg az érvényre nem jut. Ezért bízik az ember szívében, hogy felismeri valóságát a dolgokban, a dolgok mögött, a dolgok fölött; s meg is tudja tenni ezt, ha megvan az akarata hozzá.

Ha valaki megtapasztalta a lét kérlelhetetlenségét, akkor úgy érezheti, mintha Isten gyenge lenne a világgal szemben. Úgy tűnik, hogy minden a maga rendje szerint megy a világban. A természet törvényei megingathatatlanok. A történelemben minden eseménynek megvan a következménye, s ezek a következmények újabb okokat képeznek. Magunk életében is megvan a külső körülményeknek, a belső képességeknek s a korábbi cselekedeteknek a sajátos hatása. Úgy tűnik, hogy mindezekben nincs hely a tevékeny, ajándékozó, segítő Isten számára, s a kérő imádság nevetséges... Csakhogy itt is meg kell valamit tanulnia az embernek. Be kell látnia, hogy ennek a tapasztalatnak megvan ugyan a maga igazsága, de ez nagyon behatárolt igazság. Meghal az a gyermeki hit, amely talán kicsit rokon a mesék világával, s annak a felnőttnek a magatartása érvényesül, aki csak a „realitásokkal” foglalkozik. Ennyiben jó is ez, de rombolóvá válhat, ha az ember megkeményedik benne, s lehatárolja önmagát. Be kell látnunk, hogy a valóság minden törvényével együtt Isten kezében van, Aki viszont az embert szereti, s ezért összhangban akar maradni az emberi szívvel s akaratával.

Ha ez az összhang létrejön, akkor az ember szabadsága új távlatot nyer, amelyben megváltozik a világ. Mégsem jelent ez valami lezárt-ságot, hanem az ember bensejéből fakadóan állandóan tökéletesedik, — minden emberben, mindig az a konkrétum, amelyről éppen szó van, minden emberi sorsban másképpen. S ezen a ponton Isten tevékenysége megtapasztalhatóvá válik; s a kérő ima az a mozzanat — készséges hittel és engedelmisséggel párosulva — amelyben az ember mindig összhangot talál Istennel. A hétköznapi tapasztalat szempontjából úgy tűnik, hogy a világ eseményei jelentik az igazi valóságot, a tulajdonképpeni hatalmat, s mintha Istent a képzelet világába üznék és megfosztanák hatalmától. El kell tehát mélyednem a végtelen örök Isten valóságában, s felidézmem, hogy minden csak Általa és benne áll fenn. El kell gondolkodnom azon, hogy Isten miképp

működik a világban; be kell látnom, hogy Ő nem úgy dolgozik, mint az ember, aki fogja a szerszámot, s nekilát munkájának, hanem az Ő tevékenysége ezer rejtett úton, a dolgok lényegén keresztül érvényesül, melyek az Ő szolgálatában állnak. S ez a tevékenység az ember szívében, annak élő szeretetében és akaratában lesz nyilvánvalóvá.

A saját erejére támaszkodó önhittség is útját állhatja a kérőimának, vagy a csalódottság önmagába visszahúzódó büszkesége éppúgy, mint a szégyen érzékenysége. A büszke ember nem akar kérni. De el kell ismernie, hogy ez veszélyes. A büszke keménység mindent szétrombol. Isten kegyelméből élünk; ezt elismerni, s eszerint cselekedni: igazság és alázat egyszerre. Az ilyen embernek meg kell ezt tanulnia. De egyúttal azt is, hogy helytelenül gondolkodik az engedelkeny, ajándékozó, segítő Istenről. Elfelejtí, hogy Isten az embert tiszteletben tartja. A jámborság egy bizonyos formája itt nagy károkat okozott. Úgy akarja ugyanis Istent felmagasztalni, hogy közben az embert lealacsonyítja. Amikor Isten irgalmáról beszél, olyan hangsúlyt ad a szavaknak, mintha egy gazdag ember vetne alamizsnát a koldusnak. Az olyan szent szavakat, mint a szeretet, a jóság, kegyelem, meghallgattatás, segítség, adomány, mind megmérgezi a tisztelet nélküli lenézés, amely minden tiszteletet adó és elváró embert felháborít. De téved ez a hamis szemlélet, mert az ember nem hitvány és nem megvetésreméltó. Bár vétkezett, — s hogy ez mit jelent, megsejtjük, ha az elesett emberiség történelmébe vagy saját életünk történelmébe pillantunk; vagy akkor, ha megpróbáljuk egy kissé átélni azt, amit Krisztus ezért a bűnért szenvedett. Mindez igaz; de mégsem oltja ki azt az emberi méltóságot, melyet a Teremtő adott, sőt éppen ez az, ami bűnének termékenységet ad. S így minden, amit csak Istentől kap az ember, az magán hordja a tiszteletnek bensőséges formáját, s mindennek, ami csak az emberből Isten felé áramlik, magán kell viselnie azt a méltóságot, amely csak Isten tisztelete által lesz lehetséges. Ezért van méltósága a kérő imának is, teljesítése pedig az ember iránti tisztelettel történik.

Kérésünkkel újra és újra Istenhez kell járulnunk. Nemcsak a szükség idején, hanem egy teremtő hatalmáért és megszentelő kegyelméért vágyakozó állandó kiáltásként.

Ezért a kérő ima mindig magában rejtí a feltételezést: „de ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint Te” (Mt 26,39). Nem tudjuk, hogy valóban jó-e az, amit kérünk szorongattatásunkban. Nem tud-

juk, hogy jó-e az az irány, amit egy helyzetnek adni szeretnénk. Életünk nem olyan, mint a kereskedő, vagy az építőmester munkája, amely saját meghatározott tervei szerint alakul. Az eseményeknek csak kisebbik része az, amit látunk és értünk, a nagyobbik rész Isten titkából ered. Ebbe hatol be a kérő ima: így el kell fogadni azt, amit az Úr helyesnek tart.

Aztán nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy minden kérés valamelyest magában rejti a kérőnek akaratát is: és nemcsak a jó, a helyes kívánságot, amely a lét és az élet gazdagodását szolgálja, melyben a cselekvés, az alkotás feszültsége rejlik, hanem a helytelent is, az önzést, amely saját Énjét teszi a világ közepévé, s mindent alárendelt saját kívánságainak. Ez a romlott akarat is benne rejlik az Isten felé irányuló kérő imában; s ha a Szent elé kerülhet, mindenenk Ura elé, akkor alá kell vetnie magát az Ő ítéletének, késznek kell lennie, hogy megszűnjék, vagy átalakuljon, ha Ő úgy akarja. Minden kiáltás mélyén a kérések kérése rejlik: „Legyen meg a Te akaratod!” Nemcsak azért, mert ez az akarat kikerülhetetlen és ellenállhatatlan, hanem azért is, mert igaz és szent, mert minden érték megvan benne, amiért érdemes élni.

Végül is a kérő ima nemcsak a legmagasabb igazságosság és hatalom felé, a jó értelemben vett rend felé száll, hanem az élő Isten szeretetéhez. A szeretet azonban szabadság is; önmagunk magnyítása, s ajándékozás, tiszta forrásból származó teremtes. Sa kérő imának meg kell ezt hagynia. Hogy amikor szükségeivel, szenvedéseivel, kívánságaival kopogtat, Isten szeretete saját szabad elhatározásából teremto módon cselekedjék.

A mondat „Legyen meg a Te akaratod!” — mélyebb értelemben így szólhatna: „Uralkodjék a Te szereteted rajtam!”

A hála

Mihelyt a kérő ima beteljesedik, hálává alakul át. Ez is ugyanolyan magától értetődéssel fakad a szívből. Ezzel válaszol az ember Isten ajándékára. S ezt nemcsak akkor kell megtennie, ha kérése meghallgatásra talált, hanem mindig. Az ember szívének állandóan választ kell adnia a gondviselő és szerető Isten jóságos uralkodására.

A válasz abban áll, hogy tudatában vagyunk: amik csak vagyunk,

ami csak történik velünk, az mind Istentől származik: meg kell ezt vallanunk, s hálát adnunk.

Az Apostol figyelmeztet: „Legyetek hálásak... Bármit szoltok és tesztek, mindent az Úr Jézus nevében tegyetek, s adjatok általa hálát Istennek, az Atyának!” (Kol 3,15-17). Hogy mennyi rosszat sejt, ha megfedkedünk a háláról, azt az Úr szívéből fakadó kiáltás teszi érthetővé számunkra; amikor meggyógyította a tíz leprást, s csak egy jön vissza hálát adni, egy samaritánus, Jézus felkiált: „Nemde tízen tisztultak meg? Hol a többi kilenc? Nem akadt más, aki viszsza-
szajött volna, hogy hálát adjon Istennek, csak ez az idegen?” (Lk 17,11—19).

Az Isten fájdmának szívből fakadó kiáltása ez, amely a próféták szavára emlékeztet, amikor a néphez szoltak, ahhoz, akivel Isten szeretete oly nagy dolgokat cselekedett, s a nép mégis elfelejtette Őt.

Nem szoktuk megköszönni azt, ami magától értetődő. Ha ismerem a természet törvényeit, s látom, amint egy bizonyos szabályszerűség a neki megfelelő hatást váltja ki, semmi hálát nem érzek, ha mégoly jó is számomra ez a hatás. Hiszen ennek így kellett bekövetkeznie. Ugyanígy nem keletkezik hála bennem, ha eladok egy árut, s az árát kifizetik. Ez az én jussom. Csak ha nem szükségszerűségből, nem jogi kötelezettségből hanem az önmagát megnyitó szív szabadságából fakad valami, akkor ébred a szép, bensőséges, s magában oly szabad érzés: „Köszönöm!”

De ehhez fontos felismerni, éspedig nemcsak eszünkkel, hanem a szívünkkel, hogy alapjában véve semmi sem természetes. A világban még csak magától értetődő néhány dolog, amint láttuk, de mihelyt a nagy egészre tekintjük, megszűnik ez a magától értetődőség. A világban élünk, s a létezésünkhöz szükséges anyagokat, és erőket belőle merítjük, az okok és okozatok ezernyi szálával kötődünk hozzá; ezért egyszerűen olyan adottságnak tűnik a számunkra, amely nem is lehet másképp; ez a „természet”, amely minden más egyébként az előfeltétele. Ez azonban pogány gondolkodásmód, mert valójában megsze nem magától értetődő, hogy fennáll a világ. A világ nem szükségképpen létezik, s az is előfordulhatna, hogy nem létezik. Csak azért van, mert Isten akarta, s azért akarta, — mert egyszerűen így látta jónak. Itt már megszűnnek az okok, s a tiszta szabadság birodalma kezdődik. A világ Isten szabadságából keletkezett, s ez a szabadság

szeretet; ezért kell hálával válaszolnunk rá. Valóban nagy, igazság szerint való cselekedet tehát hálát adni Istennek a világ teremtséért.

Éppoly kevésbé magától értetődő azonban az is, hogy én vagyok. Önmagamban találok meg magamat, önmagamban élek; így saját létezésem, éppúgy, mint a világ létezése, sőt talán még jobban adottságnak tűnik, s minden egyéb dolog előfeltételének. De azért jól tudom, hogy ez másképp is lehetne... hogy előfordulhatna az is, hogy nem vagyok... Már kétszer előfordult a kifejezés, hogy valami „egyszerűen adottság”; ennek kétszeresen is mély értelme van. Értjük rajta az épp jelenvaló dolgot, amely az összes többinek előfeltétele; de azt is jelentheti, hogy azt „valaki adta” (azért „adottság”), s ezáltal egyáltalán nem magától értetődő; nem szükségszerűen létezik, sem pedig valamely jog alapján, hanem szabad tetszésből „kegyelemből” fakad létezése. Ezt is a szívem mélyén kell éreznem, s tudnom, hogy önmagam a teremtető s ajándékozó Isten kezéből származó adománynak kell tekintenem. Általában a „kegyelem” szóval olyasmint jelölünk, amely nem a dolgok vagy az emberek által adott lehetőségekből adódik, hanem Istentől jön megvilágosítva, segítve, megszentelve életünket; s a „kegyelemnek” ezt a fogalmát szembeállítjuk a „természettel”. A szót azonban egy tágabb értelemben úgy is használhatjuk, mint minden olyan dolog eredetét, amely nem szükségképpen létezik, hanem Isten szabad elhatározásából való adomány; akkor pedig értjük rajta a világot, az embereket, önmagunkat, — mindazt, ami nem Isten. Minden „adottság”, „adomány”; Tőle származó. Aki az egyetlen Adományozó.

Időnként megérezhetjük annak a ténynek felfoghatatlanságát és túlaradó gazdagságát, hogy vagyunk. Minden gonoszság és nehézség ellenére nagy kegyelem, hogy lélegzünk, érezünk, gondolkodunk, szeretünk, cselekszünk, hogy létezzünk. S hogy a dolgok léteznek; egy kancsó az asztalon, és a fa ott a mezőn, köröskörül a táj, a felragyogó nap. És az emberek: ez az ember, akit szeretek, az a másik, akiért aggodom... Milyen mélyen megérthetjük ekkor, hogy semmi nem magától értetődő; hogy minden a kegyelem boldogító szabadságából keletkezik, hogy mindenért köszönetet kell mondanunk — nem, inkább mindenért hálát szabad adnunk!

Az sem magától értetődő, hogy a többi emberek léteznek; már érintettük ezt. Ha ez az érzésünk elaludna, létezésüknek megszűnése azonnal ráébresztene bennünket erre az igazságra. A fontos emberi

kapcsolatok kétféleképp hullanak szét. Az egyik fajta szétesés a találkozásokon nyugszik. Jön valaki, valahonnan. Mindig „valahonnan”, az átláthatatlanságból, még akkor is, ha mégoly sok okot és körülményt tudunk felsorakoztatni; mert vajon mit tudunk a létezés gyökereiről, még akár a számunkra látszólag legismertebbről is. Találkoztunk, s barátság, bajtársiasság, szerelem keletkezett. Értelmünkben ez mély szükségszerűséggel jelentkezik; mert ha más megvan, az az érzésünk, hogy nem is lehetne másképpen. Pedig ez a történet mégiscsak „véletlen”, mert éppenséggel másképp is történhetett volna, vagy meg sem kellett volna történnie. Más kapcsolatok az élet összefüggéseiből adódnak; így fakad a gyermek létezése a szülők életéből, s szorosan összetartozik velük és testvéreivel. Ez egy keletkezésből, nem pedig találkozásból fakadó összetartozás. Látszólag szükségszerű, de valójában nem; mert szülő és gyermek, fivér és nővér, mindnyájan személyiségek a maguk szabadságában. Bizonyos értelemben ezeket a kapcsolatokat is egy szabadon kimondott igen alapján kell újra felépíteni, és ezeknek meg kell őrizniük a maguk sajátosságát. De ezáltal ugyanazt a belső biztonságot és egyúttal idegenséget nyerik, mint amelyről a találkozások révén alakuló kapcsolatoknál volt szó.

Így még a hozzánk vér szerint kötődő ember is „adottság” a szó köttős értelmében, s erre hálával kell válaszolnunk.

Ugyanez érvényes mindarra, ami történik. Mind a természettudomány, mind a tervezés szakemberei hozzászoktatták az embert, hogy a pontosan megállapítható törvények középpontjából szemléljen mindent. Ezért úgy véli az ember, hogy a dolgok azért alakulnak így, mert természetük alapján, vagy a számukra biztosított feltételek alapján így kell alakulniuk. Mindenről eltávolították a titokzatosság fátyolát, „mítosztalanították”, ahogy a divatos kifejezés mondja. Egyesek azonban észrevették, hogy nem szabad így gondolkodnunk, mert nemcsak hogy elveszítünk valami szépséget, hanem mert így ez egyszerűen nem igaz. Egy jó órában megnyílik az ember szeme, s a dolgok meg az események egészen más színt kapnak. Kiszabadulnak a száraz, magától értetődés szorításából, s szabadok lesznek. A látszólag ismert feltételek mögé rejtőznek, s titokzatosságba merülnek. Akkor megérti az ember, hogy ezeket a dolgokat s eseményeket egy olyan erő irányítja, amely számára a természeti törvény vagy az embe-

ri tervezés csak a külső keretet nyújtja, s ezeknek is inkább a „kegyelem” adja az igazi jellegüket.

Minden esemény a természet és a lélek természetfeletti törvényei szerint megy végbe; de ezek a törvények csak eszközök Isten teremtő szabadságának kezében, és e teremtés biztonságának kifejeződései. Tehát minden, ami csak történik, Isten adományaként történik, s így mindenért köszönetet kell mondanunk.

És még nem beszéltünk arról, ami a túlárado hálát válthatja ki: Isten folytonosan vezető, megvilágító, szent uralmáról. Amikor a kérő imáról volt szó, megmutatkozott, hogy a lényeges kérdés nem az élet szükségleteire, vagy a szorongatásban való megsegítésére vonatkozik, hanem arra, ami Istentől árad felénk, ami által élünk és vagyunk. Egész létezésünk egy olyan ív, amelynek egyik pontján mi állunk, másik pontján — s ez a fontosabb —, Isten. A kérdés, az ember állandó kiáltása a szent ív egyik pontjáról, s a hála pedig a válasza, arra, hogy létezhet. Így szól: „Köszönöm, ó, Istenem, hogy Belőled származom, Belőled élhetek. Köszönöm, hogy a Te fényességed által megvilágosodom, a Te erőddel cselekszem, a Te szeretetedből megcsentelődöm!”

Ebből a kapcsolatból nyeri értelmét az emberekhez, tárgyakhoz, eseményekhez való kapcsolatunk. Ezek nem csak a környező világ részeként érintenek meg engem, hanem mint Isten szerető uralmának küldöttei. Az igazi keresztény kérő ima tartalma ez tulajdonképpen, hogy ez a folyamat minél szabadabban, s tisztábban valósuljon, s Isten akarata egyre tökéletesebben teljesedjék; s a hála pedig, hogy mindezt az ember egyre tudatosabban és bensőségesebben Isten adományaként fogadja.

Van egy kifejezés, amellyel ez a hála valóban magasztos, mondhatnánk isteni formába emelkedik. Már érintettük, amikor a dicsőítő imáról volt szó: az az érzület, melyben az ember hálát ad Istennek azért, hogy Ő oly csodálatos, hogy egyáltalán van és uralkodik. De hogy lehet ez? Hiszen azt mondtuk, hogy az ember csak azért tud hálát adni, ami nem magától értetődő, sem pedig szükségszerű, sem jog szerint következő, — de mi lehet szükségszerűbb Isten létezésénél? Kinek lehet inkább joga a létezésre, ha nem Neki, akiről írva van: „Méltó vagy Urunk Istenünk, hogy Tiéd legyen a tisztelet, a dicsőség, s a hatalom” (Jel 4,11). Ez igaz. És Isten léte mégsem magától értetődő; természetesen más értelemben, mint ahogy ezt

a világról állítottuk. A világ Isten teremő szabadságából létezik; Isten léte azonban valódi titok, a legteljesebb élő csoda. A „titok” szó ugyanis eredeti értelmében nem jelenti, hogy valamit meg kellene magyarázni, amit még nem magyaráztak meg, hanem azt a jelleget, amely Isten lényegéhez tartozik; s a „csoda” pedig nem azt jelenti, hogy valami a meglévő lehetőségeken túlmutat, hanem hogy értelmét, jelentését Isten fényéből kapja, megéri szívünket, s ezáltal „jellé” válik. Ha valaki érintkezésbe kerül Istennel, megéri az Ő titokzatosságát, figyelmünket felkeltő hatalmasságát. Ő az egyedül Valóságos, Lényegi, Szükségszerű — ugyanakkor léte szent csodálkozást ébreszt bennünk. Ebből a csodálkozásból azonban hála fakad. . . Ha egy ember szereti a másikat, — valóban szereti; nemcsak tiszteli, vagy szimpatizál vele, vagy vágyat érez iránta, hanem azzal a bensőséges hozzátartozással, sorsszerű ráhagyatkozással kapcsolódik hozzá, mint amit a szeretet szó valóban takar — akkor a szeretett személy egy mindig megújuló csodálkozást ébreszt benne, s valóban eljön a pillanat, amikor igaz, mély őszinteséggel képes mondani: „Köszönöm, hogy ilyen van; köszönöm, hogy vagy!” Ésszel nem nagyon lehet ezt megindokolni, de a szív érzi igazságát. Emberi viszonylatokban ez a titok csak jelszerű, értelme Istenben lesz teljessé. Isten lényegéhez olyannyira hozzátartozik a misztérium és az eleven csoda, hogy az ember csak hálával tud erre válaszolni — annál inkább, minél tisztábban, és közelebb érzékeli Őt. „Hálát adunk Neked nagy dicsőségédért” — mondja a szentmise glóriája.

Ezért oly fontos, sőt különlegesen fontos, hogy az ember megtanulja a hálaadást. Le kell vetnie azt a közömbösséget, amely a dolgokat magától értetődőnek tekinti. Semmi nem magától értetődő; minden adomány. Csak a szemlélet által válik egész léte szabaddá.

Az éjszaka nyugalma után, amikor a friss élet tiszta érzése hatja át az embert, meg kell ragadnia az alkalmat, hogy így szóljon Istenhez; „Istenem köszönöm, hogy lélegzem, hogy élek. Köszönök Neked mindent, amim csak van, ami csak körülvesz”. . . Étkezés után így szólhat; „Amit ettem, a Te ajándékod volt. Köszönöm Uram!” . . . Vagy este: „Hogy ma élhettem, dolgozhattam, s hogy örülhettem, köszönöm! A Te ajándékod, hogy találkoztam ezzel az emberrel, s hogy ennek a másikkal a hűségét megértettem. Mindeért hála Neked, Uram!”

Hálát kell adnunk hitünkért; az Istenben való újjászületés titkáért; mindazokért a rejtett és szent dolgokért, amelyek Istennel való kapcsolatunkat alakítják.

Sőt, azon kell fáradoznunk, hogy hálaadásunkat is kiterjesszük, ami nehézségként adódik életünkben. Ami a gondviselés követségeként nagy bátorságot követel tőlünk, vagy ami a legnagyobb kísértést jelenti, hogy minden, ami csak történik velünk, a nehézségek, keserőségek, érthetetlen rejtélyek, mind a kegyelem küldöttei számunkra, ezért hála legyen értük. Ha úgy élünk, hogy felismerjük a gondviselés működését, akkor együttműködünk Isten akaratával.

A gondviselés felismerése életünkben Isten akaratának felismerése, és elfogadása — ha kell, akár saját vágyaink feláldozása árán is. Az Isten akaratával való azonosulás a hálaimában valósul meg legtisztábban. Elfogadni Isten kezéből a kemény és látszólag romboló eseményeket is. Ne áltassuk magunkat, ez nem könnyű. Mindig csak olyan messzire akarunk elmenni, amilyenre igazában elmeheztünk, — de többre vagyunk képesek, mint előszörre gondolnánk. Hitünkre támaszkodva hálát tudunk adni a nehézségek között is, s ha sikerült, akkor a nehézségeinket is másképp látjuk.

Összefüggések

Tekintsünk hát vissza még egyszer. Arról beszéltünk, hogy az összeszedettség terében Isten valósága kiemelkedik előttünk; hogy Isten milyen vonatkozásokban nyilvánul meg, s hogy ezek a megnyilvánulások milyen imádságos választ ébresztenek az emberben.

Először Isten szentségéről volt szó: erre válaszol az az emberi beismerés, hogy mi nem vagyunk szentek; a bűn beismerése, a bűnbánat, s a megújulás a jóra való törekvésben. Ugyanerre a szentségre válaszol az a felismerés is, hogy minden szentség Istentől származik, hogy Ő a szentség ajándékozója; s ez vágyakozást ébreszt Iránta s a Vele való közösségre... Ezután beszéltünk Isten nagyságáról, fenségéről, melyre az imádassá magasztosuló hódolat válaszol; nemcsak az isteni nagyság súlya alatt hajlik meg, hanem ennek a nagyságnak örök bölcsességét is felfogja. S amikor Isten nagyságának láttán öröm tölt el minket, imádásunk dicsőítéssé alakul át... S végül Isten hatalmáról, gazdagságáról és segítő, ajándékozó szeretetéről.

ről elméltünk: erre irányulnak a különféle tartalommal bíró kérdéseink, végül az Isten életében való részesedés iránti kérésünk. S ha az ember mindazt ami ő maga, s amije van, Isten adománya-ként ismeri fel, a hála szavával válaszol rá.

Így nyilvánul meg különféleképpen számunkra, hogy milyen is az Isten. Az ember pedig lényegének különböző képességével válaszol, s miközben ezt teszi, épp ezáltal válik igazán önmagává. Mert a szó végső értelmében Isten által válik igazán emberré az ember; s amennyiben megtapasztalja Istent, s válaszol Neki, úgy emberi mi-voltának urává válik.

Az itt elmondottakban tulajdonképpen az imádság leggyakrabban ismert formái rajzolódtak ki; de lehetséges még sok más forma is, beláthatatlanul sokféle. Isten kimeríthetetlen, s az ember — Canterbury Anzelm szavaival élve, — éppúgy kimeríthetetlen, nem számítva Isten kimeríthetetlenségét („Isten után az első kimeríthetetlen”). A természettudományok is elismerik, hogy az ember nem különleges lény más élőlények mellett, hanem minden élő foglalata. Ebből származik, hogy válaszolni képes Istennek, s hogy mindezek a válaszok imádsággá lényegülnek.

Van olyan imádság, ami a távoli Istennek szól, rejtettségét, ismeretlenségét imádjá, s ennek megfelelően olyan is van, amely közelségét, feltárulkozását, önközlését imádjá. Az is imádság, amely a hit igazságainak megértéséből fakad, egy imádságos felismerés, vagy állítás; de Isten titkainak felismerhetetlensége is fakaszthat imát. A teljesség imája ébred, ha átérezzük Isten jelenvalóságát, s a nélkü-lözés, ha Ő elrejtőzik, s olyan üresség keletkezik, amelyet semmi be nem tölthet. Más azoknak a perceknek az imádsága, melyekben minden világos és meghitt: s más a néma kitartás perceié, amikor úgy tűnik, nincs értelem, nincs érték, sem remény, sem támasz... És így sorolhatnánk még hosszan...

Egyébként a különböző imamódok összetartoznak. Kétségbeesés-hez vezetne, ha átéreznénk tisztátalanságunkat, s ugyanakkor nem lennénk tudatában, hogy mégis Istenhez tartozunk. Isten után vágyakozni anélkül, hogy átéreznénk bűneinket, — ez arcátlanság lenne. S hogy az imádás miképp alakul át dicsőítéssé, arról már szólnunk. Ha nem lenne meg bennünk az Isten dicsőségén érzett öröm, akkor nagysága nyomasztóvá válna számunkra; másik oldalról viszont a dicséret tolakodóvá válna, ha Isten nagyságának tudata nem

tartana távolságot. A köszönet és a hála ugyanazon titoknak két különböző oldala: hogy egész életünk Isten szabadságából származik. De nem nehéz utánagondolni annak, hogy miképpen fonódik össze az imádás a bűntudattal, a vágyakozás a dicsőítéssel, a hála az egyesüléssel, a kérés a tiszteletadással. Tulajdonképpen egyetlen valóságnak különféle megnyilvánulásairól van szó: nevezetesen, az embernek Istenhez való eleven kapcsolatáról, mely azáltal lehetséges, hogy Isten kinyilatkoztatja Önmagát az embernek, s ugyanakkor hívja is magához őt.

SZENTHÁROMSÁG ÉS IMÁDSÁG

Isten benső élete

Nagyon változatos az a mód, ahogyan a különféle embereket megszólíthatjuk. Másképp szólunk a gyermekhez, s másképp a felnőttökhöz; másképp az élénk szelleműhöz, s másképp a tompaagyúhoz, másképp az általunk tisztelt emberhez, s másképp a megvetetthez. Minden embernek van egy sajátos karaktere, s beszélni vele tulajdonképpen annyit jelent, hogy ráérezünk egyéniségének erre a sajátosságára.

De ez még nem minden, hiszen az állatokkal szemben is különféle módon viselkedünk. Aki szereti az állatokat, az tudja, hogy mennyire különböző a természetük, s megpróbál a természetüknek megfelelő módon kapcsolatot teremteni velük. Az ember esetében ez nemcsak az egyéni sajátosságot jelenti, mert az ember egyúttal személyiség is. Hogy mit jelent ez, nehéz szavakba foglalni, bár mindannyian pontosan érezzük, mind önmagunkban, mind egymásban. Nevezhetnénk az ember legbensőbb lényegének, középpontjának, amely minden élet megnyilvánulását egységbe foglalja; egy olyan forrás, melyből az élet minden mozgása származik, s ugyanakkor egy biztos pont, melyben visszatérhet; biztos alap, melyen megállhat; az ember Én-je, amellyel önmagáért felelős; egyszóval az a valami, amit akkor gondol, mikor kimondja, hogy „én”. Ha azt kérdezem valakitől: „Milyen is vagy te?”, akkor elmeséli foglalkozását, életkörülményeit, származását, jellemét; de ha azt kérdezem: „Ki vagy te?”, annyit mond csak: „Én”, s megmondja a nevét, amely ennek az „én”-nek a megismételhetetlen egyedülvalóságát fejezi ki. Ami ezt az „én”-t kimondatja velünk, amire az „én” kimondásakor gondolunk, az a személy. Mindig jelen van, hiszen felelős mindenért, ami az ember, s amit az ember tesz; de nem válik mindig láthatóvá, mert nem mindig fejt ki aktivitást. Néha egyáltalán nem aktív a személyiség, néha

meg nem eléggé tökéletes az aktivitása, attól függően, hogy valami mechanikusan, vagy ösztönösen történik-e. Az ember könnyedén bele is csúszik a személytelenségbe, mert a személyiség nemcsak előfeltétel, hanem feladat is, mégpedig olyan, amely nagy követelményeket állít elénk. Különösen erkölcsi döntések esetén kerül ez előtérbe, amikor az ember felriad a hétköznapi életből, s pl. egy olyan kérdés elé kerül, hogy engedelmeskedjék-e egy parancsnak, vagy ellenálljon; — döntés elé kerül, amelyért azután vállalnia kell a felelősséget. Személynek lenni adomány is, amely akkor valósul meg, ha egy ember a másikkal Én-Te viszonyba kerül, tiszteletet vagy felelősséget érez iránta, megajándékozva hűségével. Ha két ember ilyen értelemben kerül kapcsolatba, mindkettőjük benső világa fel tárul, s a személyiségük előtérbe lép.

Istenben is van személy, de nem úgy mint az emberben. Minden ember személyisége egyetlen és megismételhetetlen; Isten személyiségével másképp áll a dolog. Ha figyelmesen olvassuk az evangéliumokat, s megfigyeljük, hogy miképp jelenik meg Krisztusban isteni mivolta; s hogyan szólítja meg „Istent”, miképp kerül Vele kapcsolatba, akkor valami sajátos dolog érint meg minket. Jézus számára csak az egyetlen élő szent Isten létezik, mindennek Teremtője, és mindennek az Ura. De mintha ez az isteni lényeg különféle módon nyilvánulna meg Jézus élete folyamán. Így Jézus újból és újból az „Atyáról” beszél; a lehető legszorosabb, elszakíthatatlan kapcsolatban áll vele; a legkeserűbb szenvedésben is Őrá figyel, ahogy azt a getszemani kertben mondott szavai tükrözik; „Nem ahogyan én akarom, hanem amint Te” (Mt 26,39).

De Jézus másképp viszonyul ehhez az Atyához, mint bárki közülünk. Olyan módon Fia az Atyának, ahogyan senki más nem lehet. Ha Jézus, az emberekhez szólva a „mi Atyánkat” említette, önmagát soha nem értette bele; sohasem fordult a teremtmények „mi”-közösségében az Atyához. Sohasem imádkozta övéivel azt az imát, melyet tanított nekik. Ha azt mondja, hogy az emberek „Isten gyermekei” legyenek, akkor ez a gyermekség valami lényegesen mást jelent, mint ami a következő szavakban tükröződik: „Mindent átadott nekem Atyám. Senki más nem ismeri a Fiút, csak az Atya, és az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú, és az, akinek a Fiú ki akarja jelenteni” (Lk 10,22). Krisztus engedelmességben adja át magát az Atyának; de nem úgy, ahogy a teremtmény engedelmeskedik Teremtőjének,

hanem az Ő engedelmessége egyenrangú az Atya parancsával. Isteni engedelenség ez, mint ahogy isteni parancs amaz. Az Atya színe előtt a Fiú hasonlóképpen isteni arca jelenik meg.

A harmadik „arc” — nehezebben fogalmazhatóan, mint az előbbi kettő —, akkor mutatkozik meg, amikor Jézus megígéri tanítványainak, hogy majd ha elmegy, „más Vigasztalót küld”, aki majd „tanúságot tesz Róla”, az „Igazság Lelkét”, aki „mindig velük lesz” „elvezeti őket a teljes igazságra, emlékezteti őket mindenre, amit mondott nekik” (Jn 14,16—17; 15,26; 16, 7—15). Ő az, aki eljött az első pünkösdkor, hogy átvegye Krisztus örökségét, és vezesse az Egyházat.

Nagy titok nyilvánul meg itt előttünk. Isten, akinek lénye és élete minden emberit felülmúl, valami hihetetlen módon mégis személyiség. Minden ember csak egyszeresen személy; az egyetlen, a saját egyedülálló „én”-jét mondja ki. Istenben hárman mondják ki ezt az „én”-t. Háromszoros arc rajzolódik ki Isten életében. Háromszoros az a mód, ahogyan ez az élet önmagát birtokolja... Ha az ember valakinek „Te”-t akar mondani, akkor egy másik emberhez kell fordulnia; Isten azonban saját életében megtalálja Azt, akihez fordulhat. Az embernek szüksége van a másik emberre, hogy közösségben legyen, s ezért mindenképpen függőségben él; függ a szülőkől, testvérektől, házastársától, gyermekektől, barátoktól, munkatársaktól; Isten azonban, az Egyetlen, és Egyedülvaló, Aki megközelíthetetlen uralmában egyedül van, önmagában talál közösséget.

Az Újszövetség kétféle értelmet tulajdonít az egyetlen Istenben lévő szent „több”-ségnek. Az egyikről már szó volt. Abból a viszonyból ered, mely az embernél az első és a második generáció, vagyis a szülő és a gyermek kapcsolata, s ennyit mond nekünk: Isten termékeny. A születés titka megy végbe Benne. Isten öröktől fogva „Atya” — amely atyaságban a földi atyaság és anyaság tökéletes egységet képez — és öröktől fogva „Fiú” — amely szó megint a „fiat” s „leányt”, vagy az élet örökségét egyszerre jelenti. Isten mint Atya a Fiúnak adja saját életének és létének teljességét. Ez az élet azonban nem megy tovább olyan értelemben, hogy önálló Istenné válna, hanem élő egységben marad, és szeretetben fordul vissza az Atyához, az „Atya keblén nyugszik”, amint a János-prológos mondja (Jn 1,18). Hogy a Fiú létének teljes szabadsága megvalósul-

jon, de hogy ez az önállóság mégse zavarja meg az isteni egységet, egy szerint hatalom által valósul meg, aki megint csak személy, s a neve: Szentlélek Isten. Ő a Szeretet, amely az Atyát és a Fiút összeköti.

A másik értelmezés a szellemi élet alapján áll, s ezt is János adja evangéliumának bevezetésében. Eszerint Isten maga nem „öntudatlan”, hanem tudja létének végtelenségét. És nem is néma, hanem teremtető örök szóban mondja ki önmagát. Így Isten maga, aki megszólal és Ő a kimondott Szó is. De ez a kimondott szó az „Ige”, a Logos, épp oly hatalmas, eleven és lényeg szerinti, mint Aki kimondja. Ez a közlés nincs útban egyiktől a másikig, hogy megértse, amit a másik mond, hanem — s most a gondolatnak valami olyasmit kell megsejtenie, amit önmagától nem tehet meg, — mintegy önmaga füllé válik; visszafordulván a Beszélő a megértett létévé válik. Akit itt beszélőként jeleztünk, az az Atya, s Akit kimond, az az „Ige”, a Fiú. S újból a Szentlélek az, akiben a titoknak egysége és sokfélesége fennáll.

A kinyilatkoztatás akkor lett teljessé, amikor megnyitotta nekünk Istennek ezt a titkát; s hogy az embert belevonja ebbe a titokba — ez a megváltás. Az örök Fiú, az Ige „a világba jött”, „testté lett”, s megosztotta velünk létünket; de épp ezáltal vont bele minket az Ő létébe. Meghirdette nekünk az újjászületés titkát: hogy az ember aki már éli földi életét, Isten ölénél mélyébe vétessen fel, és egy új életre szülessék. Abból a helyből kap részt az isteni életben, amely Krisztusé; Krisztusnak, az elsőszülöttnél válik testvérévé. Vele együtt megy az Atyához, mint az Atya fia és leánya, nem lényege szerint, hanem kegyelemből. És mindez a Szentlélek erejében történik, aki barátja és „tanácsadója” akar lenni (Jn 3,3-10).

Nem egy hozzávetőleges, körülbelüli Istenhez imádkozunk tehát, amilyennek egy érzés vagy kusza gondolatszövedék véli Őt, hanem a valóságos és felelősségteljes Istenhez. Ő kinyilvánította nekünk titkát, és megmondta, hogy „KI” is Ő tulajdonképpen. Elmondta nekünk „Én”-jét, és néven nevezte Önmagát. Imádságunknak úgy kell tehát felé irányulnia, ahogyan Ő önmagát megismertette: a háromszemélyű egyetlen Istenhez kell szólanunk. Ez a keresztyén imádság.

A Jézus Krisztushoz szóló imádság

Ha erről az imádságról szólni próbálunk, kézenfekvő lenne az Atyához szólóval kezdeni. Ez azonban helytelen megoldás lenne: vagy legalábbis olyan gyanút ébreszthetne, hogy nem tudjuk, ki is az Atya tulajdonképpen, mert az Atya személye titok. Ő nemcsak mindenek Ura, és Gondviselője, amint azt a különböző vallások hirdetik. Ő mindenekelőtt az „ismeretlen Isten”: aki csak a Fiú által vált ismertté. A Fiú, Krisztus készít utat az élő három-egy Istenhez. Ő az „ajtó”, ahogyan önmaga mondta. „Istent” — és itt az „Atyát” kell értenünk —, „soha nem látta senki, az egyszülött Fiúisten, aki az Atya keblén nyugszik, Ő nyilatkoztatta ki” — mondja János (Jn 1,18).

Szent szokásunkká kell hogy váljék, ha igazán keresztény módon akarunk imádkozni, hogy az Úr Krisztussal helyes viszonyba kerüljünk. „Elsőszülött lett sok testvér között”, így mi testvérei vagyunk, mondja Pál (Róm 8,29). Ő Mesterünk, s mi tanítványai vagyunk „Egy a ti Mesteretek” mondja Ő maga, s önmagára gondol (Mt 23,8). Ő az, aki elől megy, Aki az Utat mutatja. Aki a példakép; nekünk pedig követnünk kell Őt... „Én vagyok az Út” mondja megintcsak Ő, „senki sem jut az Atyához, csak énáltalam” (Jn 14,6). Ő a kinyilatkoztató Isten, az Atya élő megjelenése, mi Őrá tekintünk, s „ha Őt látjuk, látjuk az Atyát” (Jn 14,9).

Az Úr Krisztushoz imádkozni annyit jelent, mint odaadni magunkat ennek a kapcsolatnak, megtanulni és megvalósítani azt. A Krisztushoz szóló imádság lényegileg nem az imádás, vagy a segítségért való folyamodás. Természetes, hogy mindezek benne rejlenek, de egyszerűen azért, mert Istenhez fordulunk. Az igazi Krisztushoz szóló imádság abban a kapcsolatban valósul meg, amelyben Ő maga vont be minket. Az imádkozó ember azt kéri, hogy adja meg az Úr Krisztus, hogy megértse Őt; rátekin az Úrra, elmélkedik életéről és szavairól; behatol igazságába. Gondolatai elrendeződnek és megvilágosodnak Krisztus szent tanítása által. Megkérdezi, mit kell tennie, hogy kövesse Őt. A Krisztushoz imádkozó ember életét az Ő szavainak és tetteinek a fényességében éli. Krisztustól az Ő szeretetét kéri; szíve az Úr Szíve szerint alakul, amely annyira más, mint amit a mi természetünk szeretetnek nevez, s megkísérli megvalósítani, hogy egész életében Ő legyen az Úr. Krisztus megváltó

tettébe helyezi önmagát, s kéri, hogy képviselje őt az Atya igazságossága előtt. Arra vágyakozik, hogy egy új kezdethez érkezzék, melyet Krisztus nyitott meg, s az új teremtsé titkát érinti meg; hogy önmagában megvalósítsa azt. A Krisztushoz szóló imádság a Fiú arcát keresi, aki értünk emberré lett, s ezt teljes bizalommal teszi, mert hiszen Krisztus nemcsak történelmi alak, aki egykor régen élt, s aki után azok a nyomok maradtak, amelyeket tettei és műve hagytak hátra, hanem Ő most is él. Az a Krisztus, aki egykor élt, ma is él, s az örökkévalóságban megmarad. Krisztus ugyanaz tegnap, ma és mindörökké. És nem vonul el dicsőségének a messzeségébe, hanem közelünkben marad, s mindegyikünket egyenként szólít. Mindegyikünk mondhatja: „Az Úr gondoskodik rólam, Ő rám tekint. Megadja üdvösségemet. Szeret engem.” Ha ilyen módon közelítjük meg az Úr Krisztust, akkor azt is fogjuk akarni, amit Ő akar; mert Krisztus akaratának valósággá és hatalommá kell válni az életünkben. Amit az ember csekély földi erejével tesz, ugyanazt teszi az Úr a mennyből, akinek „minden hatalom megadatott”.

Pál újból és újból hangsúlyozza azt a titkot, hogy Krisztus nemcsak felettünk van és mellettünk áll, hanem mibennünk van. Amikor feltámadt, akkor lett a szó teljes értelmében ember; ez az emberség azonban már átváltozott, szellemivé vált, átistenült; levetette a tér, az idő és a földi dolgok korlátait, és képessé válik arra, hogy az ember belsejének zártságán áthatoljon, anélkül, hogy annak méltóságát megsértené. Így válik lehetségessé az olyan szent kapcsolat, melyben Krisztus a hívőben, s a hívő Krisztusban élhet. S ez az utolsó gondolat, mely az örök Isten Fiához való kapcsolatunkat kifejezi: Ő mibennünk, s mi Őbenne. Az Én-Te szembeállása itt titokzatos egységgé válik. Hinni annyit jelent, hogy erről a kapcsolatról meg vagyunk győződve, s belül birtokoljuk is azt. A keresztyén életet ez a kapcsolat táplálja. Amikor Krisztushoz imádkozunk, imádkozva valósítjuk meg ezt.

Ezt a Krisztusban való életet a keresztség és a hit alapozza meg; de különleges elmélyülését az Eucharistiában tapasztaljuk meg. Ebben lesz az Úr Krisztus minden nap életünk táplálékává. Ha az Ő szent teste az ételünk, s szent vére az italunk, akkor megvalósul bennünk, amit Ő mondott: „Aki eszi az én testemet és issza az én véremet, bennem marad és én őbenne” (Jn 6,56). A Krisztushoz szóló imádság ezt a titkot járja körül; megpróbálja megérteni, megvalósítani, Vele időzni és sajátjává tenni.

Az Atyához szóló imádság.

Csak Krisztus által jutunk el az Atyához. Ha helyesen akarunk szólni az Atyaistenről, akkor tulajdonképp mindig hozzá kell fűznünk: Arra gondolok, akire Krisztus gondolt, amikor így szólt: „Atyám”. Tehát nem valami meghatározatlan uralkodó istenségre, akit hol az égbolt alatt, hol a történelem eseményeiben sejtünk, hanem arra a szent arcra, amelyet először Krisztus szavai nyilvánítottak ki, s amely nyitott marad mindaddig, amíg az ember hittel megkapaszkodik ezekben a krisztusi szavakban. Az az arc, melyről Krisztus mondta: „Aki engem lát, az látja az Atyát”: Az a hatalom, az a szent akarat, az az örök haza, amely Krisztus körül érezhetővé válik, s amely azonnal eltűnik, ha az ember elhagyja Őt. Ha az „Atyához akarunk menni”, akkor ezt Krisztussal kell tennünk; Krisztus szavai alapján kell megszólítanunk az Atyát; Krisztus érületével kell keresnünk Őt. Ez nem valami mesterséges, fáradságos dolgot jelent, hanem örök isteni elrendelést: hogy az Atyát csak azon az úton találhatjuk meg, melyen Krisztus jött Tőle hozzánk, mi tehát őrizzük meg a Vele való kapcsolatot, Hozzá kapcsolódunk, közelében maradjunk.

Ezért elengedhetetlen, hogy állandóan szemléljük Jézus életét, átérizzük lényét, szívünkbe rejtjük szavait. Nem lehetünk keresztények, ha nem vagyunk kapcsolatban Krisztussal. Ha őt elhanyagoljuk, elmerülünk a világi dolgokban. Csak a Krisztussal való kapcsolatból fakadhat olyan imádság, amely eljut az igaz mennyei Atyához.

Az Úr egyszer s mindenkorra megadta ennek az imának a formáját és mintáját, amikor a tanítványok odamentek Hozzá és kértek: „Uram, taníts minket imádkozni, ahogyan János is tanította tanítványait”. Ekkor Ő így válaszolt: „Ha imádkoztok, így szóljatok” — s mondta a Miatyánkot (Lk 11,2). Nincs más olyan szava az Írásnak, amely gyakrabban jött volna az emberek ajkára, mint az Úr imádsága. De emellett rossz sorsra is jutottak ezek a szavak: elvesztették eredeti jelentésüket, s egy általános jámborság kifejezőjévé lettek. Akik mondják, az „Atya” megszólításán sokszor csak egy meghatározatlan magasabb uralkodó hatalmat értenek; „névének megszentelésén” valamiféle tiszteletet; „az Ő országán” az emberek jobb érületét és hasonló más dolgot gondolnak. Igazság sze-

rint ezeknek a szavaknak az értelme éppannyira pontos, mint amennyire mélyreható és végtelen: de ezt az értelmet csak akkor nyerik el, ha Krisztus szellemében értjük. (Vö. Guardini: Az Úr imádsága, könyvünk harmadik részében.)

A Miatyánkot az a tanítás tárja fel, amely körülveszi a Máté evangéliumban, s amelyet Hegyi beszédnek nevezünk. Hasonlatok világítják meg, melyekkel az Úr az Atyának az emberekhez való kapcsolatát mutatja be, mint pl. a tékozló fiú története. Ebben az összefüggésben kell értenünk, s akkor a Miatyánk eleven úttá válik, mely az Atyához vezet minket. Akkor valóban felragyog az Ő arca felettünk és megérezzük szívét.

Miután az Úr imádsága gazdag, igaz, de egyúttal egyszerű is, könnyen értheti egy másfajta rossz sors is; nevezetesen az, hogy gondolat, tisztelet és belső átélés nélkül mondják. Ez oly gyakran történik meg, hogy inteni kell a keresztényeket, hogy felelősséget érezzenek Krisztus szent öröksége iránt, s tartsák tiszteletben, első-sorban önmagukban, de másokban is. Az Úr imáját összeszedetten kell imádkozni, átgondolva a szavait, szívünkbe rejtve. Csak akkor nyílik meg benne az az otthon, melyet Krisztus szeretete készített számunkra az Atyánál.

Az Úr a Miatyánk kéréseiben tulajdonképpen a gondviselést hirdette meg nekünk. Erről lesz még szó egy későbbi fejezetben, úgy hogy itt elegendő néhány utalás. Az Atyához szóló imádság mindig az Ő gondviselésének tudatából fakad. Sőt bizonyos vonatkozásban pont azt a folyamatot képezi, melyben a gondviselés megvalósul. Az imádkozó azt kéri, hogy teljesedjék rajta az Atya akarata s ő még mélyebben belenőjön ebbe a gondviselésbe. Megkísérli megérteni ennek a gondviselésnek hatalmas működését, hogy megújult bizalommal térjen vissza az életbe.

A Szentlélekhez szóló imádság

Amikor az Úr halála előtt utoljára volt együtt tanítványaival, így szólt hozzájuk: „Ezeket akartam nektek mondani, amíg veletek voltam. A Vigasztaló pedig, akit az Atya nevemben küld, megtanít majd mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek” (Jn 14 25—26).

Az ember nem képes Krisztust csak úgy egyszerűen megismerni és elfogadni. Benne az Isten Fia lett emberré, s közénk jött. Ez azonban nemcsak hogy nagy titok, mely meghaladja értelmünk erejét, hanem egyúttal ítélet is; mert Krisztusban, az Ő lényében, szavaiban és sorsában lesz világossá számunkra, hogy mennyire elvesztettek vagyunk. Ha Őt megismerjük, önmagunkat is megismerjük; ezt azonban önfejlésünk nem hagyja. Krisztust elfogadni és megismerni csak annak a hatalomnak erejében lehetséges, mely által az Isten Fia emberré lett; s ez a Szentlélek. Ő nyitja fel szemünket, megvilágosítja értelmünket, megmozgatja szívünket. Ezzel ki is mondtuk, hogy mit jelent a Szentlélekhez forduló imádság: azt a kérést hordozza, hogy Ő tegyen minket Krisztus tulajdonává. Krisztust elrejtő előlünk a történelem más nagy alakjaihoz való hasonlóság, s az emberi akarat, amely nem tűr meg mást, csak emberit: a Szentléleknek kell közreműködnie, hogy megkülönböztethessük Őt. Krisztust megtámadták a történelem folyamán, alakját és küldetését félreértések, torzítások és ellenségeskedések örvénye veszi körül; a Léleknek kell szívemet és elmémet biztossá tenni, hogy megtaláljam az utat Hozzá. Krisztus az Egyetlen, az Egyedülvaló s egyúttal maga az „Igazság”; s a léleknek kell megadnia számomra „Jézus Krisztusnak minden mást felülmúló ismeretét” — ahogyan Pál mondja — amelyben megismerem Őt, tudván, hogy Ő is ismer engem. Krisztus az „ellentmondás jeleként” áll az emberek között, mint aki „ismeri a szívek titkait”. Az Ő személye vagy a beteljesedés, vagy a botrány, és minden összeesküszik, hogy az embert a beteljesedéstől távoldtartsa és botrányba taszítsa: Ha a Szentlélek jelen van, akkor minden a helyes irányban marad; ha Ő hiányzik, minden üressé és fáradtságossá válik. Hogy szívünket megérintse Krisztus, hogy megérezzük lényének stílusát, hangjának csengését, gondolkodásának bensőségességét, s hogy megsejtsük, mit is jelent, hogy miattunk jött, szeretetben felénk fordult és ezt viszonzzuk, ebből éljünk — mindez a Lélek ajándéka.

A Lélek megtanít minket arra, hogy megértsük Krisztust, s Krisztusban Istent: Krisztust és Benne önmagunkat. Olyan értést ad, amely nem emberi okosságból származik, hanem a megvilágosított szívből fakad. Ebben fölfogja az ember, hogy honnan jött és hová tart. Érti az irányt a zűrzavarban, s látja a fényt a sötét-ségben.

A Lélek megadja a választ olyan kérdésekre is, melyeket semmi-féle bölcsesség nem képes megválaszolni, mert a „miért” szó mindig összekapcsolódik az „én” szócskával. „Miért kell nekem viselnem ezt a terhet” „Miért tagadják meg tőlem azt, ami másnak megvan?” „Miért kell olyannak lennem, mint amilyen vagyok?” Ezek tulajdonképpen a legfájóbb, döntő kérdések, s erre nem adnak választ sem a könyvek, sem az emberek. A választ csak akkor nyerjük el, ha bensőnk megszabadul a lázadástól és a keserűségtől. Teljes akaratomnak összhangba kell kerülnie egész életemmel, ezáltal, hogy felismerem benne Isten akaratát; de nemcsak az értelemmel, hanem a szívemmel is. Legmélyebb bensőmben kell megértenem először valamit, bele kell egyeznem; s csak ezután jöhet a „miért”-re a válasz, amely békességgé válik az igazság által. Mindezt a Szentlélek Isten hozza létre.

Az Egyháznak van néhány csodálatos imádsága a Szentlélekhez, amelyek talán többet képesek elmondani a lényegről mint a pusztá szó. Gondoljunk a pünkösdi mise „Jöjj Szentlélek” szekvenciájára; a maga kimondhatatlan békéjével, tiszta mélységével, ragyogó nyugalomával: (Vö. Guardini: Vom lebendigen Gott Mainz 1956. S 123 ff. S 147 ff., Lizenzausgabe St. — Bennó Verlag 1956.); vagy gondoljunk ugyanezen ünnep vesperásának himnuszára: „Teremtő Lélek jöjj közénk”, a maga határtalan bizalmával.

A Szentlélekről sokkal nehezebb beszélni, mint Krisztusról, vagy az Atyáról. A Szentlélek háttérbe vonul. Mintha azt mondaná: „Nem én, hanem a Fiú”. Ő az isteni alázatosság az irányító a rejtettségben: Aki elfelejti önmagát, és semmit nem akar, hanem csak azt, amit Krisztusból kap, „hogyan adjuk”. Ezért szívünkkel sokkal inkább megértjük, mint az eszünkkel, s erre a fenti énekek rendkívül alkalmasak.

Végül pedig a Szentlélekhez kapcsolódik a keresztyén remény. Létünk hiányosságokkal küzd és sötétség fedi. Hitünk mondja, hogy titokzatos születés megy végbe bennünk, az új ember születése, aki Krisztus képmása bennünk, s az új ég és föld születése, melyről a Jelenések könyvének vége beszél. Ez a születés azonban rejtve van, s amit magunkban, vagy magunk körül látunk, az ellentmond ennek a híradásnak. Ezért nagy szükségünk van a reményre. S ezt a Szentlélek munkálja bennünk. Hiszen Ő az aki létrehozza azt a bizonyos születést, a már meglévőnek újjáteremtését. Ő a jövőn dolgozik,

melynek örökkévalósággá kell válnia. Ezért csak Ő biztosíthatja számunkra ezt a jövőt.

Milyen nagy titok: a leginkább sajátunknak mondható létünk el van rejtve számunkra. A Kinyilatkoztatás mondja meg a kereszténynek, hogy ki is ő tulajdonképpen, s a hitben kell ezt elfogadnia. Nem csak Istenben kell hinnie, hanem Isten szava alapján saját keresztény létében, s ez néha nagyon nehéz. Így a Szentlelket kell kérnünk arra a legbensőbb bizonyoságtételre, amelyet hitnek és reménynek nevezünk, s amely a szeretetben lesz nyilvánvalóvá.

A SZÓBELI IMA

Az imádság szavai

Imádkozni annyit jelent, mint Istennel érintkezésbe lépni; de minden kapcsolat kezdetét a beszéd képezi. Ennek gyökere a szív benső rezdülése. Ez a rezdülés kifejeződhet az arc vonásain, a kéz mozdulatában, az egész test tartásában; önmagában véve mégis néma, s ezért meghatározatlan. Tulajdonképpen tisztaságát és kötelező erejét csak a szavak által nyeri el. Az ember a szavakban nyilvánul meg és kötelezi el magát; ezért bizonyos értelemben jogosan mondjuk, hogy imádkozni annyi, mint Istennel beszélni.

Nagyon sokat jelentenek a szavak az imádság számára. Hamis lenne ha azt mondanánk, hogy csak az érzület számít, s közömbös, hogy milyen szavakban fogalmazódik meg. Annyi bizonyos, hogy jobb lehet egy ügyetlen és gyámoltalan szó, amely a szív komolyságából ered, mint a legszebb és leggazdagabb beszéd, amely mögött semmi igaz érzület nem rejlik — mint ahogy vannak emberek, akik belső világukat egyáltalán nem, vagy csak nehezen fejezik ki, s akiknek érzülete azonban Isten előtt többet ér bármennyi beszédnél. De ebből mégsem következik, hogy teljesen közömbös lenne, hogyan beszél az ember Istenhez. Általában a helyes imádságos érzület megfelelő helyes szavakban ölt testet. A fogyatékos, mindenekelőtt fecsegő, szentimentális és elkoptatott szavak olyan belső világról árulkodnak, amely nincs egészen rendben.

Fordítva is áll: a kimondott szó visszahat a bensőre is. Az emberi beszéd ugyanis nem a benső gondolatoknak az egyedi önmaga által megalkotott kifejezése, hanem a gondolatok számára készen áll a szavak világa: a nyelv. Az ember ebbe születik bele, ebben nő fel, erősebb hatásokat nyer általa, mint a környező tájból, amelyben tartózkodik. Ez a hatás személyes szellemi életének a gyökeréig ér el; az ember ebben gondolkodik, ebben érez, általa kerül kapcsolatba

az emberekkel, jelentésük és használatuk által ismeri meg a dolgokat. Mindez érvényes az imádságra is. Imádságaink szövegét csak kis mértékben alkotjuk meg mi magunk, nagyjából készen kapjuk. De ez azt is jelenti, hogy a készen kapott imádságos fordulat visszahat magára az imádság érzületére, s jó, vagy rossz irányban befolyásolja azt.

Ezért nagy figyelmet kell fordítanunk az imádság szövegére.

A saját szavakkal mondott imádság

A legelőbb imaforma az, amely az imádkozó ember szívében keletkezik. Ha közvetlenül fejezzük ki Istennek bűnbánatunkat, vágyakozásunkat, örömünket, kéréseinket és hálánkat, akkor ezeket a szavakat szinte az imádság ősnyelvének nevezhetjük... Az ember fejlődéséhez hozzátartozik, hogy megtanul beszélni; elnyeri azt a titokzatos képességet, amellyel közölheti tudását, és megérti a másikat, amilyen érzülettel az felé fordul.

A „képzésnek” a leglényege valóban az, hogy az ember saját nyelvét tudja beszélni — annak a társadalomnak a keretei között, amelyhez tartozik, s abban a mértékben, ahogyan azt tehetsége engedi. Hiszen minden ember sajátos módon érez, saját szemüvegén keresztül látja a világot, s azt akarja, amit éppen ő maga akar és nem azt, amit valaki más: s mindennek kifejezésre kell jutnia beszédében. Valamiképpen érvényes ez az imádságra is. Nem azért imádkozunk, hogy tudassuk Istennel, mit is akarunk, hiszen Ő jobban ismeri szívünket, mint mi magunk; hanem azért, mert aki imádkozik, az Őelőtte, Felé fordulva, Belőle él, s megadja Istennek azt, ami az Istené, s elfogadja kezéből azt, amit Isten neki szán. Ezért szükséges, hogy az imádságnak a szavai legyenek teljesen a sajátjaink.

A saját szavakkal mondott imádság időnként könnyen megy. „Ha tele a szívünk, könnyen fakad ajkunkról a szó” — mondja a közmondás. Ha valaki közel érzi magát Istenhez, vagy szorongatásban van, s a kegyelmek Urának jóságos kezébe helyezi magát, akkor a szavai szinte maguktól jönnek, s csak arra kell vigyázni, hogy igazak maradjanak. Gyakran azonban üres a szív, s a léleknek nincs semmi mondanivalója. Ilyenkor, a sivárság idején fáradtságossá válik

a beszéd. Ezt a sivárságot el kell fogadnunk, mert ennek is megvan az értelme.

Ilyenkor kell bebizonyítanunk hitünket, hűségünket, engedelmeségünket az érzelmek segítségével nélkül. Most ebből kell az imádság szavának fakadnia, és hogy igaz maradjon, nagyon egyszerűnek kell lennie. A lényeges dolgokra kell szorítkoznia; a hitet, tiszteletet, bizalmat és készséget kell szavakba öntenie. S ezek a szavak nem rosszak, mint a gazdagon áradóak, sőt, talán jobbak is. Mindenestre ilyenkor ez a helyes, és semmi mással nem lehet ezt pótolni.

De a saját szavakkal mondott ima erőfeszítése miatt sem szabad egykönnyen megfutamodni. Ki kell tartani a belső szegénység iskolájában; itt olyasvalamit tanulhatunk meg, amit a legjámborabb imakönyv sem képes megtanítani nekünk. És ha az imádság szavai semmi másból nem állnának, mint hogy az ember így szól az Úrhoz: „Hiszek Benned”, vagy „Engedelmeskedni akarok Neked, s olyan jól akarom végezni dolgomat, amennyire csak képes vagyok”, vagy: „A Te gondjaidba ajánlom magamat és enyéimet” — úgy Isten előtt ez ugyanolyan értékes, mint egy ihletett óra legfinnyesebb szavai.

A kötött imádságok

Természetesen nem szabad ebben a belső ínségben túl soká megmaradnunk, és ha egyszer nem akar jönni a szó saját bensőnkől, máshonnan kell gondoskodnunk róla.

A „szentek közösségéről” beszélünk; bár ezt a kifejezést legtöbbször félreértik. Eredeti értelme szerint nem a szent emberek egymással való közösségét jelenti vagy a hétköznapi emberek közösségét azokkal a nagyokkal, akiket „szenteknek” nevezünk, hanem a hívőknek a szent valóságokban, a hitben, az evangéliumban, az Eucharishtiában, s az isteni élethez tartozó bármely dologban létrejövő közösségét. Ha tehát valakinek a szívéből élő, jó imádságos szavak fakadnak, akkor szép és helyes, hogy azt mások is használják, s ebből szent közösség származik.

Van még egy másik ok is, ami miatt nem csak szabad, de egyenesen szükséges, hogy másoktól származó, érvényes imádságokat keressünk: az ugyanis, hogy tanulhatunk belőlük. Láttuk már, hogy a beszéd nemcsak bensőnk kifejeződése, hanem az a mód is, amellyel

a jelképeknek abban a nagy világában mozgunk, melyet nyelvnek nevezünk. Itt ne csak egyes szavakra gondoljunk, amelyek az idők folyamán kialakultak, hanem szókapcsolatokra, szólásokra, egész kijelentésekre, mondatösszefüggésekre, amelyeket mások fogalmaztak meg, s amelyeket magunkévá teszünk, elmélyedünk bennük, és megtapasztaljuk erejüket... Így van ez az imádságban is. Más mélyen hívó emberek imádságai tartalmazzák tapasztalataikat, önmegtagadásait; s ha imádkozzuk ezeket az imádságokat, jó iskola lesz számunkra. Nem csak azt tanuljuk meg, hogy miképp mondjuk el saját mondanivalónkat, hanem olyasmi ébred bennünk, amiről mi magunk sem tudtunk. Mindenekelőtt a szentek imádságai válnak az istenkapcsolat belső világában felfedezésekké, utakká, melyek Istenhez vezetnek, lehetőségekké egy új élethez. Egy jó imádság olyan a benső ember számára, mint a kenyér az éhezőnek, orvosság a betegnek, egy szál virág a mindennapok szürkeségében elfásult embernek.

Bizonyos imádságok egyenesen Istentől jönnek, s a kinyilatkoztatás egy részét képezik. Ezek a szövegek nemcsak azt mondják el nekünk, milyen az Úristen, hanem azt is, hogy miképp jutunk el Hozzá; de nem az imádságról szóló útmutatás formájában, hanem azáltal, hogy ezek maguk imádságok. Aki odafigyel, azt kézenfogják és vezetik.

A zsoltárok például nemcsak fontosak és értékesek, hanem szükségesek is. Imádságos szívben fogantak, s nemcsak mintegy magánélményként, hanem mindenki számára egyetemes érvényességgel. Isten Lelke ihlette őket, hogy mások számára az imádság iskolájává váljanak. Ugyanez érvényes az evangélium nagy imádságaira, valamint Mária hálaénekére, a „Magnificat”-ra (Lk 1,46—55), Zakariás hálaénekére, a „Benedictus”-ra (Lk 1,68—79), vagy az agg Simeon hálaénekére (Lk 2,29—32). És ha az ember áttanulmányozza Szent Pál leveleit, az elrejtett imádságok egész sorát találja meg benne, melyeket könnyedén kiemelhetünk és saját imádságos életünkben alkalmazhatunk. (Vö. Guardini: „Spiegel und Gleichnis” 2, Aufl., Mainz 1940. S 74 ff.)

De van egy imádság, amely önmagában is érvényes és minden ember számára szükséges: az Úr imádsága. Senki nem mondhatja, hogy elegendő benső tapasztalattal rendelkezik már és nincs többé szüksége a Miatyánkra. Ez az elvakultság és gőg tanúbizonysága lenne. A Miatyánk mindig az imádság iskolája, hiszen az Úr akkor adta,

amikor a tanítványok arra kérték őt: „Taníts minket imádkozni!” (Lk 11,1—4)

Ezek az imádságok azonban nemcsak tanítást és iskolát jelentenek a számunkra, hanem az új teremtetés alkotórészei is. Bennük az új ember él. Titokzatosak, mert azokkal az eseményekkel vannak kapcsolatban, melyekből eljövendő élet születik és növekszik; a szentségekkel. S aki azokat megvalósítja, az eljövendő életet építi.

Nem ugyanilyen súllyal, de ezzel összefüggésben kell megemlétenünk az Egyház liturgikus imádságait. Itt sem szabad semmit eltúlozni; az egyes liturgikus imák értéke természetesen eltérő. De közülük nagyon sok nyújt csodálatos lehetőséget az Istennel való párbeszédre. Gondoljunk a szentmise gyönyörű „Glória”-jára, a pünkösdi mise szekvenciájára: „Jöjj Szentlélek Úr Isten”, a szolozsma némely himnuszára, a sok mise-könyörgésre, a maguk szép szigorúságával és zártságával és így tovább (a liturgikus imádságokhoz lásd: Gardini: *Besinnung von der heiligen Messe I.* 1939. Mainz s. 120 ff., *Lizenzausgabe: St Benno* kiadó 1959. S. 93 ff.).

Ezek a szövegek az Egyház első századából származnak. Magasztos istenkép méltósága tölti el őket és nagyon komoly tartásuk van. Nemigen tehetünk mást, mint időnként magánimádságainkban is használjuk őket és tanulunk belőlük.

Fontos, hogy megtaláljuk a helyes imádságot. Ezzel nem a kinyilatkoztatott imákra gondolunk, melyek az imádság isteni parancsát hivatottak betölteni, és mindenki számára érvényesek — jóllehet itt is meg kell különböztetni az egyes eseteket, hogy az adott pillanatban egy zsoltár segít vagy gátol; mikor lehet használni egy himnuszt, és mikor nem. Még szigorúbban kell megszünni a használatban lévő imakönyvek mérhetetlen tömegét.

Itt őszintén meg kell mondanunk, hogy sok közülük egészen felesleges. Mások pedig, és ezek száma sem csekély, a benső élet számára ugyanolyanok, mint a nem megfelelő, vagy romlott étel a test számára. Az imádságnak mindenekelőtt igaznak kell lennie; egy olyan imádság azonban, amely állandóan elhagyja a beszéd egyszerű modorát és túlzásokba bocsátkozik, az egyszerűen nem igaz.

Hamis az édeskés, szentimentális imádság, amely olyan érzéseket feltételez, amelyek egy nyílt, lelkileg egészséges emberben nem létezhetnek.

Nem igaz az az imádság sem, melyben az ember hamis módon

alázza meg magát Isten előtt, és kéjeleg bűnösségében. Ennek gyakran nagyon világosan felismerhető és eléggé szomorú gyökerei vannak. Talán szokatlanul hangzik, hogy az Istennel való viszony kapcsán önérzetről beszéljünk.

Ez az érzés épp eléggé problematikus, és bizonyos megnyilvánulásainak semmi keresnivalója az Úristen előtt. Más vonatkozásban azonban igenis jogos, mégpedig nem az ember, hanem az Isten miatt. Beszélünk az Ő tiszteletéről: de „tisztelet” csak kölcsönös tiszteletben jöhet létre. Isten valóban szabad és valóban nemes; s csak a bensőleg tiszta alázat lehet előtte kedves.*

Az ismételve elmélkedő imaformák

A következő fejezet a szemlélődő imádságról fog szólni; így a jelen fejezet végén beszélnünk kell egy olyan imaformáról, amely a szóbeli és a szemlélődő ima között áll és nagy szerepet játszik a keresztény életben.

A szóbeli imában azt mondjuk ki, ami Istenre vonatkozóan elménkben van; s erre a Hegyi beszéd intő szavai érvényesek: „Amikor imádkoztok, ne szaporítsátok a szót, mint a pogányok, akik azt hiszik, hogy sok beszédükért nyernek meghallgatást” (Mt 6,7). Ha az ember Istenhez szól, akkor tegye azt egyszerűen, mély tisztelettel és teljes bizalommal, és ne mondjon többet, mint amit valóban érez. Természetesen szabad ismételni, mint ahogyan az embereknek is többször elmondjuk ugyanazt, s az minden egyes alkalommal jó és igaz lehet, mert első szóra nem mindig világos, amit mondani akarunk. A „pogányok szószaporítása”, amelyről Jézus beszél, nem az ismétlések számát jelenti, hanem a módot, ahogyan mondják; azt gondolják ugyanis, hogy talán a szavak nagyszerűségével vagy mennyiségével lehet Istenre hatást gyakorolni... Előfordulhat azonban az is, hogy az ember nem akar semmi konkrétat

* A szentek írásaiban helyenként az önmegvetés igen erős kifejezései találhatók. Ezek a kifejezések abban a rendkívüli helyzetben kapják meg értelmüket, amelyből fakadnak, valamint az ő rendkívüli személyiségükből. Ezért ezeket a kifejezéseket nem szabad más életkörülmények között alkalmazni, sem pedig a keresztény egzisztencia alapformájává tenni.

mondani az Úrnak, hanem elidőzni akar az imádságban az Úr előtt, benne lélegezni és mozogni. Előfordul, hogy azért megyünk egy úton, hogy meghatározott célhoz érjünk: ilyenkor gyorsan megyünk, és nem hagyjuk, hogy bármi is feltartóztasson. De előfordulhat, hogy végig akarunk sétálni az úton, elegendő időt hagyunk rá, és megállunk, ha valahol valami figyelemreméltót találunk. A hit világában is előfordul ez a jelenség, és nemcsak hogy jogos, hanem egyenesen fontos és szép.

A legjobb az lenne, ha az embernek sok mondanivalója lenne Isten számára, mintha legjobb barátjának mondaná, képes lenne meghallgatni válaszát, és elidőzne ebben a szent kapcsolatban — de ki képes erre? Hiszen minden alkalom azt mutatja, hogy milyen fáradságos az Istennel való érintkezés, és milyen hamar kiapad minden forrásunk. Csak egyetlen út marad, amelyen a keresztyén imádság kezdettől fogva bátran járt, az ugyanis, hogy meghatározott, nagyon tiszta és tartalmas imádságos szavakat ismétel, s ezáltal egy olyan tér keletkezik, melyben bensőnk elidőzhet; e szavakat azonban összeköti valamilyen gondolattal, mely továbbhidalva legyőzi az egyhangúságot.

Ezeknek az ismétlő imáknak ősi formája a litánia. Az előimádkozó mondja a megszólításokat, mely Istent dicsőségének különböző vonatkozásaiban, vagy működésének különböző összefüggésében szólítja meg; a nép visszatérő rövid mondatokban válaszol, mint „irgalmazz nekünk”, vagy „kérünk Téged, hallgass meg minket”. Ezek a mondatok felveszik a megszólítások tartalmát, visszhangot ébresztenek; másrészt az állandó mondatok a megszólítás különböző tartalma révén mindig új jelleget kapnak. Ebben a folyamatban megpihenhet a hívő szív. Az egyszeri kérés túl röviden végződne, a csupa ismétlés egyhangúvá válna; így azonban az imádság aktusa egy állandóan megújuló értelmet nyer, mégis megőrzi a megpihenés nyugalma.

Természetesen a litániát is helyesen kell imádkozni. Néha teljesen terméketlen az, ahogy imádkozzák. Hogy milyen szép a litánia és milyen üdvös hatású, azt csak akkor fedezzük fel, ha minden megszólítást érthetően mondanak, s a válasz után egy kis szünetet tartanak, de amely elég nagy ahhoz, hogy a tartalomnak tere nyíljon, egy kis kicsengést nyerjen, s a rákövetkező ne valami gépies sietséggel következzen. Ekkor már teljesen, biztonsággal lehet

arra számítani, hogy a válasz sem lesz automatikus, hanem ugyanolyan kis szüneteket tart, s így Isten békéje övezi az egész imádságot.

Ennek az imádságfajtának másik szép példája az „Úrangyala”. Napjában háromszor, napfelkeltekor, délben és alkonyatkor elmélkedjük végig megváltásunk kezdetének az eseményeit, az angyal híradását Máriának, hogy ő lesz Isten Anyja. Ennek az imádságnak tehát emlékezésnek, gondolati elidőzésnek kell lennie. Ez az imádság oly gazdag és egyszersmind oly egyszerű is, hogy bárhol, otthon, a mezőn, vagy az utcán jártunkban is imádkozhatjuk. Három rövid mondat beszéli el az eseményt: „Az Úr angyala köszönté a Boldogságos Szűz Máriát és az méhébe fogadá a Szentlélektől szent Fiát”... „Íme az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a Te igéd szerint”... „És az Ige testté lőn és miköztünk lakozék”. Minden mondatra az Üdvözlégység következik. Ezek az előbbihez hasonlóan felveszik a bevezető mondatok tartalmát, tovább visszhangozzák, s megadják az imádkozó embernek, hogy emlékezve elidőzzék a mondottakon.

Az „Úrangyala” imádság csaknem elveszett a városi ember számára, mert a városban nem érzékelhető a napszakok változása, s általában nincs többé harangszó. De mégis lehetséges talán délben, vagy esetleg este emlékeztetni önmagunkat, hogy különböző országokban nagyon sok szív végzi ezt a szent megemlékezést, amelybe bekapcsolódhatunk.

Talán leggyakrabban alkalmazott formája ennek az imádságtípusnak a rózsafüzér imádság. Különös tökéletességgel egyesíti az ismételve elmélkedő imamód mindkét alapmotívumát; az ismétlések által történő elidőzést a lassú gondolati kifejtéssel. Nem áll módunkban, hogy belemenjünk itt a részletekbe. A nehézségekkel kellene kezdeni, melyeket különösen a ma emberének okoz, s a viszázságokkal, melyek használata közben mutatkoznak. Értelmezni kellene lényegét, megmagyarázni belső felépítését, s végül megmondani, hogyan kell végezni. Mindez itt túl messzire vezetne, de részletesen tárgyaltam ezeket a kérdéseket egy kis könyvben (Guardini: *Der Rosenkranz Unserer Lieben Frau.*, Würzburg 1940.).

A rózsafüzért nem lehet mindig imádkozni; például, akit a hitbeli keresés nyugtalansága tölt el és tele van kérdésekkel, az nem tud mit kezdeni a rózsafüzérrel, s jobb, ha félreteszi. A rózsafüzér

imádkozásához eleven hitre van szükség; de még előbb az elcsendesedés és csöndes elidőzés képességére. A rózsafüzért gyorsan imádkozni értelmetlen, — nem beszélve a szentségével szemben elkövetett igazságtalanságról; lassan és elmélkedve kell végezni. Ha nincs az embernek elegendő ideje az egészhez, vegye inkább csak egy részét. Inkább egy kis részt jól, mint az egészet rosszul.

A rózsafüzér lényege, hogy az Úr alakját és sorsát Anyjának életében elhelyezve szemléljük. Az imádkozó ember az Úr életének tizenöt eseményét elmélkedni végig; de nem önmagában, hanem annak a szívéből, aki minden ember közül a legközelebb állt Hozzá. És nemcsak egyszerűen átelmélkedjük, hanem beleágyazzuk az „Üdvözlégy” mindig visszatérő szavaiba.

Ennek az egymásbafonódásnak a megvalósítása a rózsafüzér imádság lényege, s ezt meg kell tanulni.

Aki megbarátkozott ezzel az imádsággal, annak olyan, mint egy csendes elrejtett vidék, ahová elmehet, és ott megnyugodhat; vagy mint egy kápolna, melynek ajtaja mindig nyitva áll számára, s amelybe beviheti mindazt, ami foglalkoztatja őt.

Végül emlékeztetnünk kell a hívő elmélkedésnek egy olyan formájára, amely abból áll, hogy meghatározott időre, pl. egy napra, egy hétre, vagy akár hosszabb időre egy mondatot választunk; azt magunkkal visszük az élet minden területére, bensőleg mindig visszatérünk hozzá. Ekkor a mondat a nap, vagy a hét különféle helyzeteivel kerül kapcsolatba. Néha semmi különöset nem mond, mintegy nyugszik önmagában. De előfordulhat, hogy fényt vet egy adott helyzetre, segít azt megérteni, segít cselekedni — vagy pedig a mondatunkat értjük meg jobban az adott helyzet által, mintegy feltárul a számunkra, és méginkább megtanuljuk becsülni. S így nagy jelentőséget nyer a mindennapok menetében.

Méginkább sajátos jelleget kap mondásunk, ha nem magunk választjuk, hanem elfogadjuk valaki kezéből, akinek tekintélye van előttünk; ilyenek voltak a kezdeti időkben az „Atyák mondásai” vagy később a „heti mondat”, vagy a mindennapra szóló szentírási olvasmányok. Így a mondat valóban „adománnyá” válik és nagyon sok erőt nyújthat számunkra. (Vö. Guardini: Spiegel und Gleichnis, Mainz, 1940. S. 96 ff.)

A benső vagy szemlélődő imádság

A szemlélődő imádság sajátosságai

Ennek a fejezetnek a címe nem eléggé gazdag ahhoz, hogy valóban fedje a fejezet tartalmát. Minden imádságnak „benső” imának kell ugyanis lenni, hogy ne maradjon pusztán az ajkak munkája. Ebben az esetben azonban ez a szó „benső”, tulajdonképpen az imádságnak azt a módját jelzi, amellyel a beszédből a csendbe törekszik.

Ami a szemlélődő jelleget illeti, ez csak akkor teljesül, ha megvan benne a készség, hogy a szellemi tevékenységek sokféleségével felhagyjon, és egyszerű szellemi aktusokra térjen át. Beszélhetnénk „meditációról” is; de ez a szó sem veszi figyelembe eléggé a csendben és egyszerűségben történő mozgást. Maradna még a „kontemplatív ima” megjelölés.

Elegendő is lenne, hogy mindazt átfogja, amit gondolunk, de ahhoz ezért eléggé meghatározatlan is, hogy biztonsággal használható legyen.

A továbbiakban tehát a „szemlélődő imáról” fogunk beszélni, de abban az értelemben, ahogyan azt az előbb kifejtettük.

Ennek az imádságnak különleges kapcsolata van az igazsággal. Amit — meglehetősen pontatlanul — „szóbeli” imának nevezünk, az mindig valami meghatározott mondanivalóval fordul Isten felé. Jóllehet a hit igazságán nyugszik, mégsem közvetlenül irányul az igazságra, hanem imád, kér, vagy hálát ad. A szemlélődés azonban a Szent Igazságot magát keresi. Szeretné felismerni, hogy ki is valójában az Isten, szeretné megismerni az Isten Országát; világosan szeretne látni emberekkel kapcsolatban; saját létével is szeretne tisztában lenni, és helyes képet nyerni a világról.

Ez az igazság utáni törekvés azonban nem egyedül az értelem erőfeszítése, hiszen így teológiává, vagy filozófiává válna. Ezt a megismerést azonban nemcsak az értelem, hanem az egész ember végzi. A képzelőerő a benső világot kifejezően látja, s jelképekkel megvilágítva fogja fel. Az értelem megvizsgálja tárgyát, belehatol, összehasonlít, a részt behelyezi az egészbe, és megérti az összefüggéseket a részletekből. Az ítélőképesség megkülönbözteti a lényegyet az esetlegestől, a célt az eszköztől, értékest az értéktelentől,

s mindezekben állást foglal. Belső világunk egésze fordul Istenhez, s így szinte magától alakul ki a kapcsolat, a párbeszéd.

Ha helyesen gyakoroljuk a szemlélődő imát, előbb vagy utóbb vágyakozni fogunk arra, hogy egyszerűsítsük önmagunkat. Kezdetben gyakori, hogy az ember mindent átfogó témát választ, sok szemponttal, az elképzelések, megfontolások, elhatározások és feltételezések nagy bőségével; lassacskán azonban a témák leszűkülnek, de ugyanakkor egyre súlyosabbá válnak. A gondolatok száma csökken, azonban mélységük és termékenységük növekszik. A lelki tevékenységek az egyszerű látás, imádás, Isten felé törekvés, a jelenlét és tudatosság formáját nyerik el. A szavakkal jobban takarékoskodunk, a benső beszéd is hallgatásba megy át, — úgyszólván olyan magatartásba, amely a beszéd és hallgatás ősi kettőssége mögött rejlik.

Azt a felismerést, amelyről az imént szó volt, nem önmagáért keressük, ha mégoly fontos is lenne, hanem azért, hogy cselekvésre indítson.

A szemlélődés tehát nem azt kérdezi, hogy „Mi ez?“, hanem hogy „Mivé kell válnia?“. Nemcsak azt: „Milyen vagyok én?“, hanem azt is: „Milyenné kell válnom, mit kell elkerülnöm, mit kell legyőzőnöm, és mit kell megtennem?“ Az akarat irányt keres, azon fáradozik, hogy úrrá legyen az életben uralkodó zűrzavaron, és egy jobb, termékenyebb cselekvés számára rendet teremtsen. Éppoly kevésbé vezethet a leegyszerűsödés, elcsöndesedés a valótlán álmok és lényegtelen mozzanatok világába. Valóságtól valóságig fenn kell állnia az összefüggésnek, meg kell lennie Isten és ember között az eleven kapcsolatnak. Az imádkozó embernek közelebb kell kerülnie Istenhez, hogy ebben a közeledésben egyszerűbbé, tisztábbá, lényegibbé váljon.

Az az igazság, amelyért a szemlélődő fáradozik, nem közvetlenül az anyagi lét, vagyis a világ szférájába esik, hanem az isteni kinyilatkoztatás területére. Jóllehet foglalkozhat a szemlélődő ima természetes erkölcsi kérdésekkel is, vagy a hétköznapi élet eseményeivel, de valódi tárgya az, amit Isten Igéje, Krisztus alakja mond nekünk.

Ezzel az igazsággal sajátos közösségben van. Isten szemszögéből fejezi ki a világ és az ember legmélyebb lényegét, Isten önkinyilatkoztatásába beleágyazva, mely ismeretlen és elrejtett volt, s elő-

szőr Krisztusban lett nyilvánvalóvá. A teremtet világ és az ember lényege beleépül az Ő híradásába a lét értelméről, hogy ezáltal a mindenható ítéletévé legyen az elesett világ felett, és a visszatérés meghívásaként hangzik fel. A kinyilatkoztatás tehát nem azt jelenti, hogy egy magasabbrendű ismeretet nyerünk a világról és az életről, hanem hogy a szent Isten megszólítja a saját makacsságába zárkózott embert, hogy forduljon Isten felé és próbálja meg létét Isten szava alapján megérteni.

Nemcsak ismeretlen tények és összefüggések megtanulására van szükségünk. Sokkal inkább egy olyan igazságot kell magunkba szívunk, melyet egyedül Istentől nyerhetünk el, és csak hittel tehetünk magunkévá. És ezt az igazságot csak olyan mértékben érthetjük meg, amennyiben képesek vagyunk kockáztatni, rátenni életünket, s így belenővekedni. Mindennek ellen akar állni makacsságunk; ezért a felismerés egyúttal megtérést is jelent; nemcsak az erkölcsök megtérését, hanem a meglátás és ítélőképesség megtérését, az igaz és hamis, értékes és értéktelen, lényeg és látszat megítélésének megtérését is. Ezért a léleknek bele kell ásnia magát a szent szavakba és formákba, és szívét hozzájuk szoktatni. S csak ekkor tárul fel lassacskán az ember előtt az isteni üzenet.

A keresztény hit és keresztény öntudat megkülönböztetése révén is megközelíthetjük a fentieket. „Keresztény hit” — azt jelenti, hogy az ember a kinyilatkoztatást mint életének kezdetét és alapját elfogadja, hűségével és szeretetével pedig bele gyökerezik. A „keresztény öntudat” ellenben többet feltételez. Öntudaton azt a módot értjük, ahogyan egy ember meglátása, gondolkodásmódja, ítélete összeépül; milyen mérték és rendszer uralkodik ebben, milyen öntudatlan tartást vesz fel stb. (Ezzel természetesen az „öntudat” pszichológiai tartalmát írtuk le, noha itt, a belső élet egész területéről is szó van. „Öntudat” helyett tehát helyesebb lenne birtokba vételről, személyes megformálásról, megvalósításról beszélni, vagy ahogyan azt fogalmazni szokták: a hit tartalmának az egzisztencia konkrét tartalmává kell válnia. Mégis néhány szempont amellettszól, hogy a „keresztény öntudat” kifejezést használjuk, tehát maradjon ez meg a fentebb jelzett értelmezésben.) Az öntudat akkor lenne keresztény, ha számára mindaz igaz lenne, ami a kinyilatkoztatás szerint igaz; lehetségessé válna, ami a kinyilatkoztatás szerint lehetséges; jó, szép, nemes, meghitt, és megnyugtató mindaz,

amit a kinyilatkoztatás mond. És mindez nem csak valami kifejezett erőlködés eredményeképp, hanem — amennyiben ez a kinyilatkoztatás esetében lehetséges, — belső megformáltságból, mintegy magától értetődően. Csak egy kicsit kell magunkba tekintenünk, vagy a környezetünket megfigyelnünk, hogy megállapítsuk, mennyire nincs ez így. Biztosan találunk keresztény hitet, sokszor egészen bátrát és tisztát; a keresztény öntudat azonban továbbra sem nevezhető uralkodónak, bár közvetlenül a hit mellett áll.

S itt a szemlélődésnek különleges feladata van. Mert a hívő ember szemlélődésben úgy veszi szemügyre a szent üzenetet, hogy világossá váljon annak mondanivalója; hogy belehatoljon tartalmába; hogy illeszkedjen rendszeréhez, megszokja gondolkodásmódját; s így létrejön a meglátásnak, a gondolkodásnak, az értékelésnek egy olyan áthangolódása, az öntudatlan „Én”-ünknek az az eleven átformálódása, amely nélkül a „megtérés” hiányos marad. A szemlélődésben alakul ki a keresztény öntudat.

A szemlélődő ima módszere

Ebben a könyvben gyakorlati dolgokról van szó; ezért azt kérdezzük, mit kell tennünk, hogy helyesen elmélkedjünk. A legelső és legjelentősebb dolog megint csak az előkészület, a távolabbi és a közelebbi felkészülés. A távolabbi előkészület lényege, hogy a szemlélődést tartalmilag előkészítsük. Nem lehet taláalomra elkezdni, hanem meg kell határozni, hogy mi legyen a tárgya. Lehet valamely hitigazság, vagy egy ihletett ember gondolata. Ha valaki jártas már a szemlélődő imában, akkor bármely jelentős esemény vagy erkölcsi szituáció kiindulópontul szolgálhat. A szemlélődő ima valódi tárgya azonban mindig a Szentírás, és abban is elsősorban Jézus Krisztus élete és személye.

Az Ő szavai fejezik ki teremtő módon a szemlélődés lényegét: „Én vagyok az Út, az Igazság és az Élet” (Jn 14,6); az Útról, mely az Atyától felénk és tőlünk az Atya felé vezet; arról a szent Igazságról, amely ezen az úton nyilvánvalóvá lesz; az életről, melynek Krisztusban részesei leszünk. . . Számos elmélkedési könyv megfogalmazza a szemlélődés tárgyát. Némelyek közülük valóban hasz-

nosak, különösen kezdetben; megmutatják, hogy hogyan kell a Szentírás valamely részletét feldolgozni, és miképp lehet azt életünkre alkalmazni. Bizonyos idő múlva azonban ezek az elmélkedések mégis mesterkeltté válnak, és nem vezetnek el igazán a lényeghez.

Ez a lényeg az isteni valóság, amely a kinyilatkoztatásban tárul fel, és az emberhez szól; ezért a valódi, legtökéletesebb elmélkedési könyv maga a Szentírás.

A szemlélődésre való távolabbi előkészület tehát abból áll, hogy a megfelelő szöveget kiválasztjuk. Legjobb, ha hosszú távra válasszunk egy evangéliumot, az Apostolok Cselekedeteit, vagy valamelyik Pál levelet s abból napról napra vesszünk egy-egy részt. Nem túl nagyot, hogy ne vesszen parttalanságba a szemlélődés, és ne is túl kicsit, hogy szellemünk elegendő anyagot találjon. Vagy egy eseményt Jézus életéből, vagy egy tanító részt. Idővel egyre kevesebre van szükség, végül már egy mondat is kitart hosszabb időre... Magát a szöveget is előkészíthetjük, legjobb este, hogy reggel kéznél legyen. Az alapgondolatot megfontoljuk, amely szemlélődésünk tárgya lesz, vagypedig azt a kérdést, amelyre választ szeretnénk nyerni. Ha szükséges, előveszünk egy kommentárt vagy szentírásmagyarázatot, hogy imádság közben semmi fennakadás ne legyen.

A fentieknél fontosabb a szemlélődésre való közvetlen előkészület. Ez lényegében nem más, mint amit könyvünk első fejezetében az imádságra való előkészületről általánosságban mondtunk, de mindaz ebben az esetben nagyobb jelentőséggel bír. Mert a szóbeli imánál segítségünkre van a beszéd, és a cél, amelyre irányul; a szemlélődő imánál sokkal nagyobb a veszély, hogy elnémulunk, vagy elkalandozunk.

A szemlélődő imánál ügyelnünk kell a helyes testtartásra — ne tekintse az olvasó kicsinyeskedésnek, hogy ennyire részletekbe megyünk. A testtartásnak olyannak kell lennie, hogy az ember nyugodt lehessen, ugyanakkor éber maradjon. Hogy mindehhez leterdél, ül, vagy pedig fel-alá sétál, azt mindenkinek magának kell kikísérleteznie.

Ezután el kell nyugodnunk; testünknek, gondolatainknak, kedélyünknek egyaránt nyugodtnak kell lennie, a legmélyebb rétegekig. Az elnyugvás azzal a tudattal válik teljessé, hogy most semmi nem fontos, csak az imádság; félre kell tennünk mindazt, ami nem

tartozik ide, és teljesen feladatunkra kell irányulnunk; szétszórt lényünket összeszednünk, s valóban jelenvalóvá lennünk. Ez az előkészület már maga is imádság, és ha kicsit hosszabbá válna, vagy akár bizonyos esetben a teljes rendelkezésre álló időt igénybe venné, akkor is jól használtuk fel az imádság idejét.

Ebben az összeszedett állapotban vesszük elő a kijelölt szöveget, és átgondoljuk.

Történhet ez úgy, hogy elolvassunk egy mondatot, szünetet tartunk és megpróbálunk behatolni értelmébe. A lelkiélet nagy meseteri szerint a képzelőerő minden képességével meg kell próbálni valóságként jelenvalóvá tenni az adott történetet. A szemlélődő embernek teljesen bele kell élnie magát az eseménybe, mintha egy úton megközelítené az esemény színhelyét és belépne a történetbe. Mindez azért jó, mert ezáltal életszerűvé válik s a belső történések gyökeréig hatol.

Természetesen erre nem mindenki képes. Van olyan ember, akinek fantáziájából hiányzik a megjelenítő erő, s így az elgondolt kép erőtlenné, vagy esetleg létre sem jön. Mások nem képesek megőrizni azt, s túl hamar szertefoszlik. Ebben az esetben felesleges fáradozni a kép megjelenítésével, inkább a gondolkodásra s a szív belső rezdüléseire kell a hangsúlyt fektetni.

A gondolkodás azoknak is fontos, akiknek élénk képzelőerejük van. A „meditáció” épp a tárgynak ezt a gondos átgondolását, alapos feldolgozását jelenti: Miről is van szó? Ki is az? Mit tesz? Mi történik vele? Mit mond? Mit ért ezen? Mások hogyan viselkednek? A szemlélődő ember ilyen módon dolgozza fel szövegét, s megpróbálja egyre mélyebben megérteni.

De nem úgy — s erről már volt szó — mintha egy tudományos kérdést kellene kidolgoznia csupán az értelmével, hanem a szívét is kell használnia. A gondolkodásból eszmélődés lesz, a mondani-valóba való behatolás, annak birtokbavétele, mely belső megragadottságot eredményez; s minél erősebben vesz részt mindebben érzelmi világunk, annál eredményesebb a szemlélődő ima. A szóbanforgó „igazság” itt „bölcsséggé” kristályosul: a szív ismeretével, az érzelmek ráeszmélődésével, a belső ember tudásával.

Itt a gondolkodás imádsággá magasztosul; s így is kell lennie, hiszen a szemlélődés célja nem ismeretszerzés, hanem ima. Ha megvan a szemlélődő emberben a vizuális megjelenítés képessége, akkor

beszélgetni tud Krisztussal, mintha jelen lenne. Ha azonban ez nem sikerül, legalább tudatosítania kell, hogy az Úr, akinek életéről elmélkedik, nem csak valamikor régen élt, hanem most is él. És nem egy távoli, elvont szellemi világban, hanem itt. Az evangélium Krisztusa „velünk van”. Úgyszólván különleges módon; úgy, hogy megadja a „helyet” is nekünk. Ha az imádkozó ember látná helyzetét, a „másik oldalról”, az Úr szemszögéből, akkor megértené, hogy épp az Úr jelenléte adja meg neki ezt a helyet. Az ember nem saját erejéből határozza el magát, hogy megkeresse az Urat, s Hozzá találjon, hanem Ő, az Úr van jelen, és hívja az embert, így szólván: „Jöjj, légy velem!” Ez az, ami egyáltalán lehetővé teszi az imádságot. Ennek tudatában kell Hozzá fordulnunk; elmondani Neki hitünket, szeretetünket, s mindazt, amit szívünk sugall.

Mindezzel azonban nincs kimerítve a szemlélődés értelme, hanem a szemlélődést végző ember életére is hatást kell gyakorolnia. Biztos, hogy nem szabad túlzott hangsúlyt helyezni a szemlélődés gyakorlati hasznára. Egyesek úgy gondolják, hogy ha néhány hiba nincs írásban kijavítva, vagy nem lett kész egy kézzel készített szegély, akkor semmi nem történt, semmi munkát nem végeztek. Ez azonban tévedés. Ha csak egy keveset is megtudtunk Krisztusról, vagy egy keveset időztünk nála, már ez is üdvös számunkra. Amikor csak elevenné válik számunkra személyének egyetlen vonása is, vagy csak egy szava is megérint minket, már létrejött egy belső folyamat, belső történés. De ennek ellenére sosem hiányozhat ennek a benső történésnek a saját életünkre történő alkalmazása. „Mind, den, amit megírtak, azt a mi üdvösségünkre írták” — mondja az apostol; ezért a kinyilatkoztatás minden szavából út vezet életünkbe. Ennek fényénél ismerjük fel igazán helyzetünket.

Átérezzük, hogy óva intenek minket. Világossá válik, hogy mi az, amit meg kell tennünk, mi az, amit el kell kerülnünk, vagy amit le kell győznünk. S mindez nem marad bizonytalanságban, hanem határozott formát nyer: „Ezeket és ezeket a pontokon változtatni akarok... ennek a kötelességnek jobban eleget akarok tenni... meg akarom hozni azt az áldozatot, melyet az Úr vár tőlem.” A végső döntést Istenre bízuk, és Benne rögzítjük életünket. A mindig visszatérő, hasonló vizsgálódások révén lassan kiismerjük saját lényegünket, hibáinkat, jó és rossz lehetőségeinket; életünkről és feladatainkról egy jobb belátás alakul ki, s mélyebben, jobban meg-

értjük a környezetünkben lévő embereket. Így a szemlélődő ember egy állandó belső vezetésben részesül, s egy olyan biztonságot nyer, melyhez másképp nem juthat hozzá.

A leglényegesebb a szemlélődésben az — s ezt hangsúlyoznunk kell —, hogy imádságba torkollik. A szemlélődő embernek az élő Isten elé kell kerülnie. Az Ő szent valóságának tudatára kell ébrednie. Keresnie kell az Úr arcát, és Isten szívéig kell hatolnia. Létre kell jönnie annak a lényeges párbeszédnek, amelyben az ember „Én”-je a tulajdonképpen „Te”-vel, Istennel kerül kapcsolatba. Olyan nagyon fontos ez az érintkezés — bár csak most végül került rá a sor —, hogy amint ez az egymásratekintés Istennel létrejött, már elnyugodhatunk benne, anélkül, hogy bármiféle kérdést feltennénk, gondolatot kidolgoznánk, vagy bármi elhatározást tennénk.

Már említettük a fejezet elején, hogy a szemlélődő ima a belső fejlődés folyamán egyre egyszerűbbé és csendesebbé válik, s a szemlélődő embernek egyre kevesebb gondolatra van szüksége; végül már elegendő akár csak egy is, hogy ezzel megtalálja az Igazság útját Istenhez. Egyre kevésbé van szüksége szavakra, hogy beszéljen Istennel. Szent Ferencnek elegendő volt egyetlen mondat egy egész éjszakát betöltő imádsághoz: „Én Istenem, én Mindenem!” Maga a gondolkodás is átalakul. Lassacskán nyugodt szemlélésbe, megértésbe, egy egyszerű jelenlétbe és tudatosságba torkollik. Istennel való beszélgetésünk stílusa megváltozik, csendesebb, elmélyültebb lesz. Végül már egyáltalán nincs szükség szavakra, helyettük elegendő egy Istenre vetett egyszerű pillantás; a Felé való törekvés; a kölcsönös szeretetáramlás. Ha ez megtörtént, akkor felesleges, sőt káros visszakényszeríteni magunkat a gondolatok sokféleségébe; s ha a csend eleven, akkor többet ér, mint a szó.

Vannak olyan beállítottságú emberek, akik a gondolkodás és beszéd sokféleségével egyáltalán nem tudnak mit kezdeni, s náluk már az ima kezdetén létrejön az az állapot, mely másoknál lényegesen később.

Nekik csak kevés szóra van szükségük, s minden, ami ezen felül van, az csak megzavarja őket. Igen, talán nem is bizonyos szavak, vagy gondolatok a fontosak, hanem az, hogy Isten jelen van s ezek a szavak, gondolatok Őelőtte vannak — s ez elegendő, nem szükséges a további keresés. Természetesen nem szabad ebből az ima formából valamiféle törvényszerűséget csinálni, még kevésbé

modorossá tenni. A szemlélődő alkatú embereknel is jöhetnek időszakok, amikor újból bőseges anyagra van szükségük; s tudniuk kell, hogy itt az ideje egy alkalmas szöveg kiválasztásának.

A szemlélődés menetét csak általánosságban írhatjuk le; minden egyes embernél sajátos formát nyer. A fent mondottak tehát nem akarnak szabályt adni, hanem csak egy áttekintést, s mindenkinek magának kell tudnia, hogy mire van szüksége. Egyeseknek könnyebb a szemlélődő ima, másoknak nehezebb; például a nyugodtabb, befeleforduló embertípus számára kevésbé fáradságos, mint azok számára, akik idegesebbek, vagy mindig valamit látniuk és tenniük kell. A szemlélődő ima módja az egyes esetekben különböző lehet. A precíz és módszeres ember másképp végzi a szemlélődő imát, mint az egyszerű, benyomásokból élő ember; az eleven képzelettel bíró másképp, mint az elvontan gondolkodó.

Itt nincs semmilyen általános szabály; egyetlen dolog fontos, hogy az igazságot keressük, s az igazságban Istenre találjunk.

A szemlélődő ima jellege megváltozik az idő folyamán vagy a körülmények megváltozásakor. Nyugodt, felfelé ívelő korszakokban könnyebb, mint ha az ember hajsztolt és bensőleg kiüresedett. A szemlélődő ima időnként nagyon nagy öröm, máskor nagy erőfeszítés, leggyakrabban pedig kötelesség(szerű).

Az elsőt hálával kell fogadnunk, a másodikban higgadtan megállni, s a harmadikat hűséggel teljesíteni. A szemlélődő ima valami nagyon jó és fontos dolog, s egész életünk megváltozik, ha ezt gyakoroljuk. S egy fáradságos, de lelkiismeretesen végzett szemlélődő ima nagyobb jelentőséggel bír a keresztény élet egésze szempontjából, mint az, amely gondolatokban gazdag, s eleven istenközelséggel teli.

A misztikus ima

Végül röviden meg kell említeni olyasvalamit, amely már nem az imádság alapiskolájához tartozik, de mégis nagyon fontos, s ezért legalább érintenünk kell.

Előfordulhat, hogy a szemlélődő embernek egyszer különleges megtapasztalásban lesz része. Hosszú ideig elmélkedett a hit alapján Istenről, s most hirtelen Isten maga van itt. Ezzel nem azt akar-

juk mondani, hogy ez az imádkozó ember különlegesen elmélyült vagy hogy az Úristenről való gondolatok oly mélyen hatottak rá, hogy szívében különlegesen izzó istenszeretet él, vagy valami hasonló; hanem csak érzi, hogy amivel most találkozik, az egészen új és más, mint amit eddig tapasztalt. Sikerült áttörni egy falat, amely azelőtt áthatolhatatlan volt.

A legelőbb bizonyosság és a legerősebb megrendülés esetében is általában Istent úgy látjuk magunk előtt, pszichológiai értelemben szólva, mint minden mást, önmagunkba zárva; az öntudat szférájában, egy elképzelés, vagy egy gondolat formájában. Ez az Istenről való gondolat megragad minket, szeretetre indít, és bizonyos cselekedetekre készítet. Abban a megtapasztalásban, amelyről beszélünk, eltűnnek a gondolati jelenlét korlátai, és egy közvetlen megtapasztalás történik.

Ez először nagyon megzavarhatja az illetőt. Egy egészen újfajta megérintettséget tapasztal; egy olyan állapotba kerül, amelyet azelőtt soha nem ismert. De legbensőbb énje megsejti: „Ez Isten”, vagy legalábbis: „ez valahogyan összefügg az Úristennel”. Ez a sejtés talán megijeszti. Nem tudja, vajon megszólalhat-e, és bizonytalan, hogy miképp viselkedjék. A sejtésből azonban hamarosan bizonyosság lesz; úgyszólván különlegesen erős biztonság.

A megtapasztalás alatt alig lehetséges kétely. A kételyek csak ezután következnek; például, amikor észreveszi, hogy a benső életről való megszokott elképzelések nem érvényesek többé, vagy hogy mások mit sem sejteneek erről a dologról. Az is zavaró, hogy nincsenek szavak, amellyel kifejezhetné tapasztalatát. Benső énje tudja, hogy miről van szó; de éppoly biztosan tudja azt is, hogy amit világosan lát az eszével és a szívével, azt nem tudja megfogalmazni. És nem azért, mert az a valami túl nagy, vagy túl mély lenne, hanem mert éppenséggel nincs erre egyáltalán kifejezés. Csak hasonlatokat lehetne mondani: „Ez a Valaki szent; közeli; fontosabb bármí másnál; mindennel felér; egyedül elegendő; csendes, tapintatos, egyszerű, majdnem semmi, és mégis minden — ez Ő!” Ilyesmit lehetne mondani, de közben azt is tudja az illető, hogy a hallgató számára, aki ilyesmit nem tapasztalt, mindezek a szavak semmitmondóak.

Tudja azt is, hogy ez a Szent, tökéletesen szabad, és önmagában tökéletesen Úr. Semmiféle teremtett hatalom nincs felette. Semmi-

vel nem képes ezt a találkozást, vagy megérintettséget előidézni. Összeszedettségét elmélyítheti, gondolatait, belátásait tisztázhatja, érzéseit megtisztíthatja, mindezt újra és újra megteheti, de soha nem érheti el, hogy ez a Szentség csak ennek erejéből megnyilvánuljon számára. Érkezése tiszta kegyelem, és ő nem tehet mást, mint előkészíti magát, kéri és várakozik.

Amit itt egészen felületes vonásokkal megrajzoltunk, azt a lelki élet mesterei misztikus megtapasztalásnak nevezik.

A „misztika” szóval egy hozzá nem méltó visszaélés történik, mindenre ráhúzzák, ami titokzatos, vagy akár csak a szokásostól eltérő.

Valójában ennek nagyon is körülhatárolt értelme van, és Istennek egy bizonyos megtapasztalását jelenti. Ez a megtapasztalás összekapcsolódhat különféle mellékjelenségekkel — esetleg belső képekkel, vagy hangokkal —; mégis, ezek csak mellékjelenségek, amelyek nem is éppen veszélytelenek. Az egész megtapasztalás annál igazabb, minél csendesebb, minél kevesebb szó esik képekről és minél feltűnésmentesebb.

Aligha lehet általános választ adni arra a kérdésre, hogy mit jelent ez a megtapasztalás. Ha valóban felfogja az illető, aki kapja, akkor mindenekelőtt egy benső megbizonyosodás az élő Isten valóságáról, és végtelenül értékes segítség a hit számára. Akinek ilyen tapasztalata van, az elmondhatja Szent Pállal: „Tudom, hogy ki nek hittem”. S ha megőrzi ezt a tapasztalatot, nem fogja egykönnyen elfelejteni, hogy él az Isten, és sajátosan pont őhozá fordult.

Ez a megtapasztalás azonban egyúttal felszólítás is. Nagyobb közelségre, és mélyebb közösségre hívja általa az embert. Azt akarja, hogy meghívottja megtisztuljon, a világhoz fűződő szálakat határozottabban eltépje, és bensősegesebben forduljon Isten felé. Biztosítja az embert, hogy képes mindenre, mert van egy biztos pont, amelyre támaszkodhat, és van egy olyan erő, amely kész arra, hogy közölje magát vele.

Egy ilyen megtapasztalásnak mások számára is van jelentősége hiszen tanúságtevő lehet az, aki a megtapasztalás részese lett. Így szólhat: „Tudom, hogy él az Isten.” Minden kétellyel és ellenvetéssel szembeállíthatja ezt a mondatot: „És ez így van, mert én meg-

tapasztaltam”. Így ki tud állni Isten becsülete mellett, és másokat képes megerősíteni.

Ha egy embernek gazdag és érzékeny belső élete van; ha lelkiismeretes, és komolyan veszi a lelki dolgokat, akkor az életébe belépő újdonság nagymértékben nyugtalanítja. Mit is kell tennie?

Mindenekelőtt gondosan kell őrizni és tiszteletben kell tartani. A fent leírt tapasztalat felébreszti a vágyat, hogy Azzal időzzön, Aki megmutatkozott neki. Ha még oly nehéz is volt addig az imádság, most könnyű lesz. Ha eddig hiányoztak a szavak, most önmaguktól jönnek; lehet, hogy kevés, talán csak néhány, de ajándékképp és kimeríthetetlenül.

Olyan mélység és bensőség nyílik meg az emberben ezután a tapasztalat után, melyet maga sem ismert soha; úgy is mondhatnánk, hogy valami távoli, fenséges dolog, melyről sohasem sejtette, hogy az övé. Mindez élővé válik, és a most megnyilvánuló Úr felé fordul.

Követnie kell a hívást és nagy éberséggel kell imádkozni. Ugyanakkor persze mértéket is kell tartani; mert a megszokott állapot megváltozott, s fennáll a veszélye annak, hogy túlerőlteti magát az ember... Ez a megtapasztalás néha nagyon fenyegető veszéllyel is járhat.

Így például megeshet, hogy az addig fontos dolgok jelentőségüket veszítik, s az emberek furcsán eltávolodnak; hogy a lét kiüresedik, s az ember nem ismeri ki magát, úgy érzi, tennie kell valamit, de nem tudja, mit; sőt kételyek támadnak, hogy az egész új élmény nem érzécsalódás-e, vagy esetleg kísértés?

Mindezekkel szemben nyugodtnak kell maradni, és bízni Istenben; újból és újból készségesé válni akarásával szemben, és világosságért imádkozni; de amíg ezt elnyeri, addig kitartani a szorongatásban, s nyugodtan tovább tenni mindent, amit eddig tett. Ebben megerősödik a hit, és megtisztul a szeretet.

A misztikus megtapasztalás csak akkor van rendben, ha megállja azt a próbát, melyről János beszél: „Minden lélek, amely vallja, hogy Jézus Krisztus testben jött el, Istentől van. Minden olyan lélek viszont, amely nem vallja Jézust, nem Istentől való (1Jn 4,2—3).

Isten előtt csak az fogadható el, ami Krisztus előtt megállja helyét; ezért mindazt a rendkívüliséget, amit tapasztal az ember azt Krisztus elé kell vinni. A legnagyobb komolysággal kell mondani:

„Mindezt csak akkor akarom, ha Krisztus jelen van benne; ha mindez az Ő Lelkétől való; ha Előtte megállja helyét. Jézus neve s keresztje legyen a mérték; ami annak ellene mond, azt nem akarom.” Mindez csábító lehet, hogy teljesen az „isteni dolgoknak” adja át magát az ember, vagy hogy keresse Istent, „Aki minden szó és minden kifejezés” felett áll; de mindez nagy veszélyt rejt magában. Ezért mindig Jézus személyének kell a középpontban állni: Rá gondolni, Rá hivatkozni, és mindent az Ő kezébe helyezni.

Akinek ilyen megtapasztalásai vannak, tudnia kell, hogy mindez kötelezettségekkel is jár. Szigorúbbnak kell lennie önmagához, lelkiismeretesebbnek kötelelességeiben, gondosabbnak imádságaiban, komolyabbnak a környezet, az olvasmányok, a pihenés és sok egyéb dolog megválasztásában.

Nem szükséges, hogy komolyabb ok nélkül beszéljen ezekről a dolgokról. A saját bensőnkől való beszéd mindig megkérdőjelezhető; de itt különösképp, mert olyan titokról van szó, mely Isten és az ember között áll fenn. Ezenfelül minden megtapasztalás tárgyasul a kimondott szó által; itt azonban pont azon van a hangsúly, hogy a tapasztalás az ember saját létével a lehető legszorosabb kapcsolatban maradjon. Aki ilyesmit átélt, az egyébként sem fog mérlegelés nélkül beszélni erről, mert mindez túlságosan is szent ahhoz.

Egyszer azonban mégis meg kell tennie. Pont azért, mert ez a tapasztalat annyira más, és valami olyan nagy újdonságot hoz a belső életben, ki kell állnia a szavak próbáját, hogy nem egy hamis megígézettség, vagy nem csalódás-e? Keresni kell egy nagy tapasztalattal bíró személyt, s az egészet feltárni előtte. Tanácsát komolyan kell venni — de persze még mindig fenntartva a cselekvés szabadságát, a lelkiismeretünk belső útmutatása alapján, ha azt tapasztalónánk, hogy nem pontosan értett meg bennünket vagy túlságosan mélyrehatóan akar befolyásolni minket.

Ez a megtapasztalás, amiről beszéltünk, egy csíra — amint minden élő az — s ennek a csírának ki kell fejlődnie; a fejlődésnek különböző fokozatai vannak, amelyek újabb követelmények elé állítanak minket, és bizonyos válságokat idéznek elő. Ezért még sok mindent lehetne erről mondani, ami azonban meghaladja e könyv kereteit. Itt inkább csak utalni szerettünk volna rá, mivel ezek a

megtapasztalások gyakoribbak, mint ahogyan első pillanatra gondolnánk.

Egy olyan korban, amikor annyi minden felbomlik, a belső források jobban feltáruhnak, mint egyébként, s átáramlanak azok életén, akik látszólag semmi rendkívülit nem mutatnak. Mert hogy ez megtörténjék, ahhoz nincs szükség sem tehetségre, sem képzettségre, hanem ez Isten szabad kegyelmi ajándéka, amelyet annak ad, akinek Ő akarja.

A GONDVISELÉS

A gondviselésről szóló keresztény tanítás

Van Jézus igehirdetésében egy részlet, amely átfogja az egész emberi létet, ugyanakkor mégis mindig az egyes emberre irányul: ez a gondviselésről szóló üzenet. Ez az üzenet pedig azt tanítja, hogy bármi is történik a világon, az mind a hívő ember üdvösségét szolgálja, az Atya szeretete, bölcsessége és hatalma által.

A „gondviselés” szót többféle értelemben használják; egyrészt valami egészen határozatlan, minden kötelezettséget nélkülöző jelentésbe süllyedt. Így először tisztázni kell, hogy mit is jelent igazában. Jézus gyakran beszélt a gondviselésről, és különösen behatóan magyarázta azt a Hegyi beszédben, mely ígéreteinek, tanításának összefoglalása (Mt 6,24—34). Ebben arra inti hallgatóit, hogy ne aggódjanak, mibe fognak öltözni, vagy mit esznek, mert tudja a mennyei Atya, mire van szüksége az embernek. Mindezen a pogányok aggodálmaskodnak; de a hívő ember bízson a mennyei Atyában, s nem fog hiányt szenvedni. . . Ez nem mese akar lenni. A hallgatót senki nem biztatja, hogy tegyen félre minden komolyságot, minden munkát, és csak éljen gondtalanul a világban, majd csodás hatalmak gondoskodnak róla. Amit itt az Úr tanít, az a lét valóságában van, és keménységét, erejét senki át nem látja. Amiről itt szó van, az nem a fantázia játéka, hanem a lehető legkomolyabb dolog. Másrészt viszont ez egyáltalán nem magától értetődő a világ rendje szerint: hogy netalán a dolgok valami megingathatatlan rend szerint követik egymást, amelybe nekünk is bele kell helyezkednünk, vagy hogy inkább a bizalmat keltő események uralják az életet, nem a félelmetesek, a gyanakvást ébresztőek. De nem erről van szó, hanem valami sokkal meglepőbből; arról, hogy az élő Isten minden egyes ember sorsát személyes módon szíven viseli, és kész gondoskodni róla.

Ez nem mese, nem is természetfilozófia, vagy erkölcs, hanem a kinyilatkoztatás, melyet az Isten szabadsága ajándékozott nekünk.

Hogy miképpen érez Isten teremtményei iránt, azt megtudhatjuk a Hegyi beszéd példáiból: a madarak nem vetnek, nem is aratnak, de mégis táplálékot nyernek; a mezők liliomai nem szőnek, fonnak, de mégis teljes szépségükben pompáznak. Ez legelőször csupán idillikus képnek tűnik: de ezután következik egy mondat, amely megmutatja ezeknek a komolyságát: „Ti keressétek elsősorban az Isten országát, s annak igazságát, és ezeket is mind megkapjátok” (Mt 6,33). Ez a mondat azt fejezi ki, amit az Úr hívő Istenhez-tartozáson ért: hogy az ember „először” keresse az Isten Országát és annak igazságát, mindennek elébe helyezve és minden erejével; tehát az Isten Országára való odafigyelés váljon uralkodóan egész élete középpontjává. Valami nagyon nagy és nehéz dolog ez, olyasmi, amely alapjában véve feltételezi, hogy megtörtént az a „megtérés” és „áthangolódás”, melyet az Úr az Ő nyilvános igehirdetésének kezdetén megkövetelt (Mt 4,17).

Aki így gondolkodik, az Istennel közösségben van, mert hiszen azt akarja, mégpedig mindenekelőtt, hogy az Ő országa, és annak igazságossága beteljesedjék. Ebből az egyetértésből adódik, hogy a dolgok menete a hívő szempontjából rendeződik. Mindaz, ami történik velünk — dolgok, emberek, sorsok — nem egyedi, véletlenszerű események, hanem a környezet egységét jelentik számunkra. Ez a környezet különféleképpen jelenhet meg az egyes ember-típusok felfogása szerint — és fűzzük hozzá — aszerint, hogy az egyes ember milyen mértékben ad teret életében az élő Isten uralmának. Hiszen a világban tapasztalható események nincsenek lerögzítve, mint valami gép működése, hanem végtelenül mozgékonyak, tele lehetőségekkel, és készen arra, hogy engedelmeskedjenek egy olyan akaratsnak, amely képes irányítani azt. Egy mélyebb emberismeret alapján kimutatható, hogy az ember személyiségének legmélyebb érzései mennyire meghatározzák sorsát anélkül, hogy mindez tudatos lenne az egyénben.

Egészen másképp alakul az a sors, amelyben az egyén megszilárduló és felszabadító egyetértésben van Istennel, mint az, amely a saját erőszakos, hatalmaskodó, s ugyanakkor mégis bizonytalan akarata alapján cselekszik. De ezenfelül pedig az egész világ Isten kezében van, és ez a döntő. A természet törvényei Őt szolgálják.

Isten az ember szívéből irányítja a dolgok menetét; a számtalan kis „környezetet” az egyes emberben éppúgy, mint ezeknek nagy összefüggését. Mihelyt ez az emberi szív az Ő országáért való szent törődésben egyetértésbe kerül Istennel, beteljesülnek az Írás szavai: „Az istenszeretőknek minden javukra válik” (Róm 8,28). Ez nem azt jelenti, hogy elkerüli őket a fájdalom, és a szerencsétlenség; de azt igen, hogy tudják, hogy erre is szükség van, mert minden, ami történik velük, még a rossz is, életük tulajdonképpeni értelmét szolgálja.

A gondviselésről szóló üzenet tehát valami nagyon komoly dolgot kíván az embertől: életének legfőbb gondja az Isten országáért való gond legyen — s épp olyan nagy dolgot ígér: életének minden eseménye oly különleges módon zajlik majd, hogy egész sorsa, Isten gondoskodása által, üdvösségét szolgálja. (Nem szabad megfeledkezni közben a gondviselésről szóló tanítás általános oldaláról, miszerint Isten minden eseményt kézben tart, azokat is, melyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a kinyilatkoztatással, és akkor is teszi ezt, amikor az ember még nem vette magára az Isten országának gondját. Mi a gondviselésről szóló üzenet központi részéről szóltunk, melyet a Hegyi beszédből ismertünk meg.)

Nem mese, hanem valóság; de mégsem olyan valóság, amely minden további nélkül megtapasztalható, mint a természet, vagy a történelem valósága. Ezt a valóságot csak Isten által foghatjuk fel. Viszont nem a történelem vagy a természet birodalma mellett, hanem ezekbe beleágyazva ismerjük fel. Nem fantáziánk segítségével tapasztaljuk meg, mint a mesék képeit, nem is a tárgyi világnak megfelelő, közvetlen megfigyeléssel és értelmünk erejével.

Ezt a valóságot a hitben fogjuk fel. Isten ígéje által hallunk először erről a valóságról, s emiatt merjük vállalni kockázatát: ezáltal jön létre Isten és ember között a gondviselés valósága.

A világban látszat szerint minden ellene mond a gondviselésről szóló üzenetnek, és ez újra meg újra megtéveszti szívünket; a hitnek tehát mindig újból meg kell erősödnie. Lassacskán azonban mégis megérti az ember, miről is van szó. Megsejtjük egy esemény, egy találkozás, egy siker, vagy egy kudarc értelmét.

Új hatalmat és új értelmet érzünk az eseményeket általában irányító erők és szükségszerűségek mögött. Egy olyan szent összefüggés láncolatába épülünk be, mely Istentől származik. A felisme-

rés néha ragyogóan fényes, máskor megint kialszik. Gyakran csak a bizalom csendes érzésével hatja át életünket. Egyébként pedig mindennek alapja a hit. Az igazi lényeg rejtett marad, és csak a történelem végén lesz nyilvánvalóvá, amikor Isten országa beteljesedik.

A gondviselés annak az eljövendő világnak a csíráját munkálja bennünk, melyben az új ember fog élni új ég alatt új földön (Jel 21,1). Ez az új világ már most születik, azért az emberért, aki megnyitja önmagát, szívét a gondviselésnek; teljes fényében azonban csak az idők végeztével nyilvánul meg.

Az imádság és a gondviselés

Az Újszövetség idejében az emberek életérzését a gondviselésbe vetett mélységes hit jellemezte. Ma ezt a típust az egyszerű emberek körében lelhetjük még fel; leginkább olyanoknál, akik a természet-hez közel állnak, s olyan erőktől függnek, melyekre semmiféle hatást nem tudnak gyakorolni. Egyébként a gondviselésbe vetett hit ma már szinte eltűnt a kereszténységből.

Számos oka van ennek, s itt nincs módunkban mindezeket megvizsgálni; de annyi biztos, hogy újra hatékonyvá kell ennek válnia, ha igazi kereszténységről akarunk beszélni. Ennek az imádság szempontjából is van jelentősége.

Először arra van szükség, hogy elgondolkodjunk a gondviselésről, megértsük és magunkévá tegyük a róla szóló tanítást. Beszélünk a szemlélődésről — a gondviselésről szóló üzenetnek kellene a szemlélődés legfontosabb tárgyának lennie. Mindenekelőtt Jézusnak erről szóló szavai, és nem csak az említett nagy helyek, mint a Hegyi beszéd, hanem az evangéliumokban leírt egyéb megnyilvánulásai, tanításai, hasonlatai... S mindehhez az Ő saját viszonya az Atya akaratahoz; az, amit az „Ő órájának” nevez; az a mód, ahogyan az eseményeket fogadja és megéli; kedélyének belső tartalma és így tovább...

Azután meg kell tanulnia a szemlélődő embernek a világ és a történelem eseményeit a gondviselés összefüggéseiben megérteni.

Nagyon nagy feladat, szemlélődve, igazságban hordozni a világ eseményeit. Ez a meggyőződés ellentmondásba kerül a környezet

véleményével. De ki kell tartani; ez a hit harca, amelynek „diadala mindig győzedelmeskedik a világ felett” és egy új örökkévaló világba vezet. A Hegyi beszédben találjuk a Miatyánkot. Tulajdonképpen mondanivalója csak a gondviselés tanításának fényében lesz világos. Csak aki elismeri, hogy a világ az élő Isten kezében van, és saját sorsának eseményeit is Isten irányításában érti meg; aki felfogja, hogy Isten országa is az ő gyenge emberi kezébe adatott, az tudja igazán, mit jelent az Úr imája.

Azonban nem általánosságban beszélünk a gondviselésről, hanem mint Isten irányító uralmáról, ahogyan ez az egyes ember életében eseményről eseményre megnyilvánul. Így a szemlélődő ima feladata, hogy ennek az életnek összefüggéseit, az egyes időszakok, és benne bizonyos helyzetek értelmét a gondviselés fényében megértse.

A szemlélődésnek nincs rögzített témája, amely szerint szerveződnie kellene, hanem életem valóságában és eseményeiben kell elmélyülnie. Az általános és a személyes sors eseményei összefolyhatnak; feltartóztathatatlanul hatnak az okok, változnak a körülmények, a jelenségek létrejönnek és elmúlnak. Eközben sajátos dolog történik: az események áradata körülöttem rendeződik el, s váratlanul tekint rám: „Te! Nézz ide! Értsd meg! Cselekedj! Tedd meg azt, amit Isten országának érdeke kíván, mert amit te elmulasztasz, azt más soha többé nem valósíthatja meg!” EZ a bizonyos „óra”-nak, az „én órá”-nak az esete, melyben Isten akarata az én számomra konkretizálódik. (Vö. Guardini; Das Gute, das Gewissen, und die Sammlung Mainz 1931 S 18 ff. 46 ff.)

Ez a helyzet is a szemlélődő ima tárgyává válik, melyben megpróbálom megérteni: „Mit jelent mindez Isten szempontjából? Mi az én feladatom ebben?

Isten akar valamit, amely az „Isten országához és annak igazságához” tartozik. És ezt pont tőlem, éppen most akarja. Tehát meg fogja ismertetni velem, hogy mi is ez. De hogyan? Nem élmények és megvilágosítás által, hanem maguk a dolgok és a bennük rejlő igazság által; az adott helyzetben megnyilvánuló mondanivaló által, mihelyt nemcsak a világ logikája és saját önfejlődésem alapján nézem, hanem Isten elé viszem, és az Ő akarata iránti készséggel vizsgálom meg... Különböző forrásokból származhat az a bizonytalanság, hogy mi is történjék? Legelőbb talán abból, hogy a dol-

gok önmagukban ténylegesen még semmilyen világos követelményt nem támasztanak s ezért nem tudja az ember mi a helyes tennivaló; ekkor még nem lehet cselekedni, hanem várni kell. Lehet, hogy a látás és a megítélés hiányos képességei miatt nem elég világos a feladat: akkor nem szabad sajnálni a fáradságot, hogy mindent megtegyünk, amit csak szükségesnek tartunk. A világos látás hiánya abból is adódhat, hogy az ember nem egyesült eléggé Isten akaratával; saját akaratát az adott helyzetben megszólaló isteni akarat elé helyezi, s ezért e látás elvakul s az ítélőképesség bizonytalan. Mihelyt azonban meggyőződik arról, hogy Isten akarata helyes és üdvöt hozó, és mihelyt szabaddá és készségessé teszi magát, rögtön eltűnik a homály. Nem teljesen, de az a része igen, amely nemcsak a helyzet kiforratlanságából, az értelem és ítélőképesség végső határaiból adódik, hanem az akarat ellenállásából.

Az újkori keresztények erkölcsi ítélete többnyire egy normákra épült renden nyugszik, az értékek bizonyos rendszerén. Ez a rendszer első pillantásra helyes, de csupán filozófia marad, és elveszíti a gondviseléssel való kapcsolatát, mert a gondviselés Isten szabad irányításából fakad.

Akár az emberiség sorsát nézzük, akár az egyes emberét, semmiképp nem úgy zajlik, hogy adva van egy norma-rend, meg az értékek rendszere, melyet meg kell valósítani, hanem Isten tevékenyen dönt, alkot, cselekszik, mindenütt, bennem is. Az én életem is olyan terület, melyen Isten tevékenykedik, mégpedig ez az, ami igazán engem érint. Sorsom az Ő alkotóműhelye. Belőlem újat fog alkotni. A keresztény cselekvés és alkotás azonban Isten és ember egyetértésben összeforrott közös tevékenysége. (A keresztény cselekvés és alkotás épp annyira az Istennel összhangban lévő ember tevékenysége, mint magának Istennek a tevékenysége.) Mély alázattal eltöltött cselekvésnek kell ennek lennie, mert Isten cselekvésén van a hangsúly. Az engedelmességre való készséggel eltöltött cselekvésnek kell ennek lennie, mert ebből valami olyasmi lesz, ami Isten nélkül nem jöhet létre; ugyanakkor azonban élő bizalommal kell, hogy eltöltse az embert, mert minden egyes ember az isteni működés (alkotás) kiindulópontja. Annyi bizonyos, hogy az etika normái, a keresztény erkölcsstan parancsai, a hívó bölcsesség szabályai és az egyház rendje irányadó. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, amit sem normákból, sem parancsokból, sem szabályokból vagy

rendszerekből nem érthetünk meg, hanem csak időnként az Isten által megengedett helyzetekből.

Ez nem fejezhető ki semmiféle általános fogalommal, mert ez mindenkor új, és mindig egyedülálló. Nem is kevés, szinte fele az életünknek.

Az ilyesfajta szemlélődő ima megerősíti a már sokszorosan elernyedtt keresztény lelkiismeretet. Többnyire csak azt a tudatot értik ezen, hogy az erkölcsi parancsokat teljesíteni kell; azt a döntést, hogy miképpen kell azokat alkalmazni az egyedi esetekben. De ha az élet felét nem vesszük figyelembe: egyfajta érzék, az eddig ismeretlen dolgok által támasztott követelések iránt; az a képesség, mely felismeri a fejlődést; a bátorság annak véghezvitelére, amire nincs kész minta; mindezek szintén a lelkiismeret alkotóelemei. Ha lényegének csak egyik felét nézzük, valami furcsaság történik az ember erkölcsi életével; unalmas, egyhangú lesz és épp a tevékenyebb emberekben ébreszt ellenállást; nem is beszélve arról, hogy nagyon sok jó nem valósul meg, és nagyon sok nemes erő kihasználatlan marad. A gondviselés tanítása, sőt ezen túlmenően, a gondviselésben hívő élet a lelkiismeretnek épp ezt az oldalát teszi éberré és erősé — de egyúttal szilárd tartást is képes adni, mert a lelkiismeret elrejti az egyébként nyilvánvaló hamis vonásokat, az önhatalmúság, önkényesség veszélyét. Ezt a veszélyt a legeredményesebben úgy képes legyőzni a hívő, hogy ha nem a saját egyéni kis ügyeinek tudata tölti el, hanem az, hogy az Isten művének egészen munkálkodjék a neki juttatott helyen, mindig az Úr előtt és mindig számadásra kész éberséggel.

Ezekkel a megfontolásokkal összefüggésben az imádság azt a kérést jelenti, hogy érvényesítse az Úr az imádkozó ember életében gondviselő szeretetének szent uralmát. „Legyen meg a Te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is” mondjuk a Miatyánkban. Isten akarata az, hogy megvalósuljon az Ő országa, felnövekedjen az eljövendő új világ bennünk; így az Istennel egyetértésben lévő ember egyazon gondot vesz magára az Istennel, hogy teljesejék az Ő akarata, nem csak a történelem általános menetében, hanem ott, ahol őt érinti, saját életének keretében is.

Ha komoly ez az imádság, akkor feltételezi azt, hogy az így imádkozó ember rendelkezésre is áll ehhez a szent történéshez, és kész megtenni azt, ami az ő helyzetében megtehető; felvállal mindent,

ami ehhez a megvalósításhoz szükséges, ha kell, a nehézségeket is. Isten akarata, mely az Ő országára irányul, nem úgy valósul meg, mint a csillagok járása, vagy a fák növekedése. Ezt a természet törvényei irányítják, az Isten országának felnövekedése azonban a szabadság birodalmában történik. Ezért az embernek akarni kell azt, legalábbis azoknak, akiknek van valami közük hozzá, például annak, aki imádkozik. Ebben tárul fel a keresztény komolyság; kikerülhetetlen elhivatottságban, melyben senki a másikat nem helyettesítheti, s mindenkinek a maga helyén kell megfelelnie.

Ebből szinte önkéntelenül fakad a kérdés; mutassa meg az Úr, hogy mit vár tőlünk. Nem előírásokról van szó, melyeket meg kell ismernünk, és végre kell hajtanunk, hanem sokkal inkább konkrét valóságokról, melyeket az isteni működés összefüggéseiből kell megértenünk, a még létre nem jött valóságról, melyért az embernek kell sikra szállnia. Ezért kérni kell az Urat, hogy látó szemeket adjon nekünk.

Egy költő mondta: „Kimondhatatlan kegyelem, hogy meglásuk azt, ami van.” S ez igaz. A dolgok előttünk vannak, és kinyilvánítják Isten akarátát, de az ember nem látja, mert „szeme elhomályosult”; elhomályosult a szív lustasága, elpuhultsága, gyávasága és önzése miatt; s megnyílni csak belülről képesek, egy olyan belső indítás erejéből, mely csak Isten számára hozzáférhető. De éppoly „kimondhatatlan kegyelem” azt látni, ami „még nincs”. Nem valami fantasztikumra gondolunk, vagy valami önkényes képzelődésre, hanem olyan dolgokra, amely minket illet, amelynek megvalósulása tőlünk függ. Ez lehet akár egészen kicsi dolog, akár valami nagyon fontos. Lehet egy ráncbízott embernek a java, vagy egy gondolat, amely arra hivatott, hogy egyszer a történelem folyamán szebbé tegye az emberi létet. Ezért kérnünk kell az Urat, hogy a még megvalósulatlan dolgok halk kopogtatására figyelmessé tegyen bennünket. A felismerés kegyelménél még nagyobb adomány, a megvalósításhoz nyert kegyelem, mely által az akarat erős és kitartó lesz, és képes lesz végrehajtani azt, amit megkezdett, az idők folyamán felmerülő nehézségek ellenére.

A Gondviselésbe vetett hit hitünk tűzpróbája, s az imádság adja a legmegfelelőbb lehetőséget arra, hogy ezt megtanuljuk a nehézségek, a fájdalom, a szenvedés elfogadása által.

Mindaddig könnyű hinni, míg a dolgok a mi kívánságaink sze-

rint alakulnak, a kellemetlenségek, nehézségek csak erőpróbának tűnnek, és mindent Isten gondviselő szeretete vesz körül.

A követelmény nagysága akkor mutatkozik meg, ha látásunk, és akaratunk nem bír az eseményekkel, s szívünk úgy érzi, nincs már értelme az egész törtéetésnek. Ekkor jött el a pillanat, hogy a „mi hitünk diadalmaskodjék a világ felett”. Ez a hit biztosít Isten szava alapján, hogy minden, ami csak történik, az egyedül az Ő gondviselésében történhet meg, akkor is, ha ezt pillanatnyilag nem érezzük át.

A hit szilárdan kitart abban, hogy a látszólagos zűrzavar mögött rend uralkodik, a veszteségek mögött egy eddig még fel nem ismert nyereség nyugszik, s hogy minden szükség és szenvedés mögött valami örökérvényű nagy jó növekszik fel. Az Isten bölcsességére és hatalmára mondott Igen-t az imádságban tanuljuk meg. Szívünk újra meg újra megpróbálja, hogy őszintén, nagylelkűen, bátran ki mondja ezt az Igen-t, s ezzel eljut Isten titokzatosan uralkodó szeretetéhez.

Mindez az isteni Gondviselés működésével való élő imádságos kapcsolat lenne... Azt állítják, hogy a keresztény imádság nem való a mai embernek; már kinőtt belőle. Nos hát, minden időben éltek emberek, akik azt állították, hogy az imádság nem való az „ő koruk” emberének, de jobban tették volna, ha kimondják: „Nem akarjuk ezt, nem akarunk imádkozni”.

Valamiben mégis igaza van az állításnak; mert a keresztény imádság valóban kiszakadt a valósággal való összefüggésből. A közvélemény valami módon ki is fejezi ezt. Így például azt mondják, hogy az imádság passzívvá vált; s ezért az asszonyok ügye; a férfi ezzel szemben tevékenykedni akar, s nem tud mit kezdeni az imádsággal. Nos, a nők részesedése az imádságban mindig nagyon fontos volt. Az idők végén, az ítéletkor majd nyilvánvaló lesz, hogy akár a lét egészében, akár az egyes emberek sorsában milyen jelentőséggel bírt ez az imádság, hogy mekkora részt vállalt ebből, s mekkora terhet kellett viselnie.

Mi az, amit megőrzött ez az imádság, s mi az, ami összekuszálódott volna és a semmibe hullott volna nélküle, s az is nyilvánvaló lesz, hogy mi valósult volna meg a férfi tevékenységéből, alkotásából, harcaiból, a csendes rejtett női imádság nélkül. Azonban az imádság általános képe; az általa meghatározott magatartás és ér-

zület; az ügy, amiért fáradozik, a szavak, amelyet használ — mindez olyan női jelleget nyert, amit egy férfi nem szívesen fogad el. De alapjában véve egy igazi nő sem; mert kettejük kapcsolata olyan, hogy ha bármelyikük is hamis módon uralkodik, a sajátját teszi tönkre. Ha a női mivoltot elnyomja a férfi, akkor a nemes férfiaság állati szintre süllyed; ha a férfi nem hajlandó a közös élettér kialakítására, akkor a nőiesség sem marad emberhez méltó.

S ez történt meg az imaéletben is. Gyakran úgy tűnik, hogy az imádságos ember kitér a valóság elől; mintha lezárt birodalma lenne, melyben életidegen dolgok zajlanak. A kereszténység jövője azonban attól függ, hogy az imádság megtalálja-e a történelem, az emberi alkotás világával való helyes kapcsolatát, s úgy tűnik, mindehhez a gondviselés megimádkozása képezi a legbiztosabb alapot. Ezt az imádságot a férfi is gyakorolhatja, anélkül, hogy önértetét a legcsekélyebb módon is zavarná.

A másokért mondott imádság, amelyről már volt szó, itt nyeri el teljesebb értelmét. Legegyszerűbb formájában ez annyit jelent, hogy a hozzánk közelálló ember céljaiért kérjük az Urat; hogy egy beteg meggyógyuljon, egy hivatásbeli nehézség megoldódjék; megszűnjön egy fenyegető veszély és így tovább... De mindez csak külsőleges megnyilvánulása valami mélyebb dolognak. A betegség nem önmagában áll, hanem van valami helye annak az embernek az életében; ennél fogva tehát az imádság csak akkor helyes, ha arra kéri Istent, hogy ebben a betegségben beteljesítse az adott emberen gondviselő akaratát, és segítse őt olyan ismeretre és érettségre, amelyre ennek a betegségnek alapján jutnia kell. Az a kérés tehát, hogy teljeseadjék Isten akarata, nem azt jelenti, hogy végbe menjen az, amin úgysem lehet változtatni, s az ember hajtson fejet ez előtt, Isten szent akarata nem végzet, melyet el kell szenvedni, hanem szent, értelemmel bíró alkotás, mely az új teremtményt hozza létre; a kérés pedig arra irányul, hogy az adott helyen és adott alkalommal tökéletesen valósuljon meg Isten műve.

Ami igaz az egyes esetre, igaz általánosságban is. A világ dolgai is másképpen fognak zajlani, ha a hívő emberek igaz imádságban Isten elé viszik azokat. S nemcsak abban a reményben, hogy segítséget nyerjenek egy adott dologban, vagy hogy az Úr megszüntessen egy szenvedést, hanem hogy akaratának nagy műve teljesebben, Országa növekedjék, itt és most, amennyire csak lehetséges.

Ameddig lehetséges belepillantani egy ember mélységeibe, addig konkrét a másikért való kérő ima; egyébként pedig arra szorítkozik, hogy az „Isten országáért, és annak igazságaért” való tördést kérje számára; hogy testvére képes legyen szívében hordozni az Isten országának gondját, s így az benne is megvalósul.

Külső dolgok csak úgy sikerülhetnek, ha egyidejűleg belsőleg is figyelmet szentelünk nekik. A világ csak úgy állhat fenn, ha valahol tudatosítják, megélik, megszenvedik. A csendes helyet, melyet már nem tart szükségesnek a maga felfuvalkodottságában, sőt, legtöbbször észre sem veszi, ezt teremti meg a gondviselés átímádkozása.

A gondviselés és az imádságos élet összefüggése

A lelki élet mesterei azt mondják, hogy az imádságnak a rövid, de intenzíven átímádkozott időszakokból kiindulva az egész napot át kell fognia. Jézus szavára emlékeztetnek, melyben azt mondja: „szüntelenül imádkozni kell és soha nem szabad belefáradni” (Lk 18,1). Első hallásra ez azt a sürgető esdeklést jelenti, amellyel a hívő embernek kérnie kell az Atya segítségét minden szükségben, míg meghallgatást nem talál; de ezen túlmenően, jelentik ezek a szavak az imádság állandóságát, mely egy folytonos gyakorlás révén az egész élet részévé lesz, egyetlen mozzanatból (aktusból) állandó magatartássá, vagy inkább egy belső állapottá válik.

Talán nem olyan könnyű elsőre belátni, de gondolatvilágunknak felkészítésre, „jogosítványra” van szüksége. Feltételezhető, hogy az imádkozó ember belső élete már határozottabban formált, hogy szívének fontos az Istennel való kapcsolat. Ezt azonban nem lehet erőltetni; olyasmit nem írhat elő magának az ember, amelyre még nem érett eléggé — így ez a könyv sem akar semmit erőltetni, hanem csak megmutatni, hogy miről is van szó. Lelki dolgokban feltétlenül nagy jelentősége van a szorgalomnak, buzgóságnak; de legalább olyan fontos a megfontoltság, amely képes kivárni a dolgok megfelelő idejét.

Ha tehát az ember megértette, hogy az imádság nem egy kivételes magatartás, hanem életünk állandó alkotóeleme, mely Isten-

re irányul, akkor törekedni fog arra, hogy egész létét átfogja az imádság.

Különböző lehetőségek nyílnak erre. Lehetséges egy kontemplatív mód. Magából a konkrét imádságból kiindulva, — pontosabban a szemlélődésből —, magával viszi azt a mindennapi életbe. Esetleg úgy, hogy gyakrabban összeszedi magát és megkísérli a szemlélődésben megtapasztalt isten-közelséget napközben mintegy felkeresni. Így, a napot imádságos pillanatok szövik át, melyek fokozatosan egyre szorosabbakká válnak, s végül egymásba folynak. Másik mód, hogy a szemlélődésben nyert határozott Istenre-figyelmet egy tisztelettel átszőtt, lazább tartás váltja fel, mely az egész nap tevékenységén keresztülhúzódik, s az egész napnak egy lelkibb jelleget ad. Mindezekből lassan kialakul az, amit általában úgy fejezünk ki, hogy „az Isten jelenlétében él”, vagy „Isten színe előtt jár-ke”. . . De kiindulhatunk a gondviselés alapján is. Ha elmélyedünk a gondviselés működésében, azonnal kapcsolatba kerülünk az eseményeket irányító és rajtuk uralkodó Istennel; folytonos átélése tudatosítása annak, hogy Isten minden eseményben tevékenyen jelen van. Ha az ember a nap folyamán újból meg újból erre a csendes, gyengéd, de ugyanakkor élő, sőt hatalmas titokra gondol, és megpróbálja átérezni, akkor ez már valódi imádság, és csak az embertől függ, hogy milyen mértékben adja át magát ennek. Nem szükséges eltávolodnia a mindennapi tevékenységektől, hiszen imádsága épp ezekben zajlik. Az eseményeket az Atyától származónak tekintti, s részéről megtesz mindent, hogy cselekedetei egybefonódjanak az atyai gondviselés működésével. Meglátja önmagát ebben a szent összefüggésben, s életét óráról órára ebben értelmezi. Teljesen ebbe rejtve él, s mégis tettekre készen áll a világban.

Itt már az élet maga imádsággá válik, s ebben nagyon mély tapasztalatokat lehet nyerni. Szent Ágoston mondja el Vallomásainak 9. könyvében, hogy egyszer heves fájdalmai voltak, s mikor imádkozott, hogy megszabaduljon tőlük, valóban elmúltak. „De miféle fájdalom volt ez? És miképpen adta meg magát? Megvallom Uram és Istenem, megijedtem, mert ilyesmit nem tapasztaltam egész életemben. Szívem legmélyén megértettem a Te jeladásodat, felujjongtam a hitben, és dicsértem a Te nevedet” (9,4,12). A megrendülés, amit e szavak még ma is tükröznek, nem abból

fakad, hogy olyan nagy volt a fájdalom s oly meglepetésszerűen tűnt el, hanem abból, hogy ez a férfi megtapasztalta a gondviselő Istent, a fájdalom, a kérés és a szabadítás összefüggésében. Mintegy behatolt a belsejébe annak, amit eddig csak kívülről tapasztalt, s csak sejtésszerű bizonytalanságban értett.

Most, belülről szemlélve a kimondhatatlant is érzi. Pedig semmi különös nem történt: fájdalmak nap mint nap vannak, és a legkülönbözőbb okokból elmúlhatnak. De mindebben megtapasztalható az irányítás, a titok és a gondviselés. A mindennapos események egyszerre „intéssé”, „jelekké” válnak. Az ember „szíve legmélyén” szerez tapasztalatot Istenről, és imádással, dicsőítéssel válaszol. Ilyen élmény nincs mindennap, és Istenen múlik, hogy megengedi-e: de megmutatja annak az útnak ragyogó végcélját, melyen mindannyiunknak végig kell menni.

Már gyermekként megtanultuk, hogy a nap kezdetén, majd többször a nap folyamán „jófeltételeket” tegyünk, melyben minden cselekedetünket „Isten dicsőségére” ajánljuk fel. Egy cselekedet értelme és értéke végső soron attól függ, hogy miképp „szánták”, azaz milyen szándékból, milyen érzületből fakad. Ez a szándék alkalomról alkalomra változhat belső lelkiállapotunk tisztaságától és éberségétől függően, valamint aszerint is, hogy milyen az adott dolog jellege; ezért nem tanácsos életünk és cselekedeteink egész menetének egyetlen „jófeltétellel” végső irányt szabni; pont azért, hogy minden Isten dicsőségére történhessen. Mert Isten dicsőségét valóban minden szolgálhatja, még a leghétköznapibb, legcsekélyebb dolog is, ahogyan azt az első Korintusi levél írja: „Akár esztek, akár isztok, vagy bármi mást tesztek, tegyetek mindent Isten dicsőségére” (1Kor 10,31). Pál ugyanis közvetlenül előtte tárgyalta, hogy szabad-e megenni bizonyos ételeket, s arra a következtetésre jut, hogy nem lényegesek az ilyen megkülönböztetések, mert az egész életnek kell szent szolgálattá válni, mindazzal együtt, ami csak történik benne, és az Úr fensége elé kerülni.

A „jó szándék” felébresztésével egész érzületünkkel Isten felé kell fordulnunk, s az így rendezett cselekvés az „igazságosság áldozata”-ként jut Isten elé. Nem tehetjük azt az ellenvetést, hogy egy ilyen beállítottság „mesterkelt”, „erőltetett”, miközben Pál azt mondja, a hívő alapmagatartás a fontos, melyből minden, a kicsi és nagy dolgok egyaránt származnak. Biztos, hogy a „jó szán-

dék felindítása” egy bizonyos értelemben mesterséges, de annak a gyakorlásnak szellemében, melyről a könyv folyamán már többször volt szó. Megvizsgálni egy cselekedetet, elrendezni, majd Istenhez emelni, — mindennek először tudatos cselekvés eredményének kell lenni, hogy fokozatosan egy magatartássá váljon, amely minden cselekvést Isten felé irányít.

Nagyon elgondolkodtató azonban, hogy ezt a gondolatot mi-képp fogalmazzák meg általában, és hogyan válik gyakorlattá. Gyakran ugyanis nem veszik figyelembe az Isten dicsőségére ajánlott cselekedetekben magának a cselekedetnek tartalmát, hanem csak elé teszik mintegy előjelként az „Isten dicsőségére” kifejezést, — azzal a feltételezéssel persze, hogy maga a cselekedet erkölcsileg jó, vagy legalábbis nem kifogásolható. De vajon nem történik-e itt a cselekedetnek magának és a belőle kiinduló belső követelménynek az alábecsülése? Isten dicsőségét nem az szolgálja, ha valamit kötelességszerűen megteszünk, vagy legalábbis „bűn nélkül”, majd Neki ajánljuk, „feláldozzuk”, hanem az, ha Isten színe előtt igazán helyesen tesszük meg; úgy, ahogyan azt a dolog lényege megköveteli, s a lelkiismeretünk jóváhagyhatja; ahogyan az emberek tőlünk megkívánhatják, ahogyan azt a tapintat, a barátság, a hűség, a becsület megköveteli. Ha egy cselekedet ilyenformán önmagában helyes, akkor valóban az „Isten dicsőségére” való ajánlása által a világ Ura és Teremtője elé kerül. Létezik azonban egy önmagát „természetfelettinek” nevező szemlélet, mely hajlamos arra, hogy a tárgy szerinti helyes teljesítményt ne vegye figyelembe. Úgy gondolja, csak az a fontos, hogy bűn nélküli legyen egy cselekedet, s akkor alapjában véve már mindegy, hogy mi is az a tett. Csak annyi fontos, hogy a „jó szándék” parancsának engedelmeskedve történjék. Mindez a lelki élet bizonyos helyzeteiben igaz is lehet, például, amikor a célszerűsége való törekvés az embert gúzsba köti, vagy felfuvalkodottá teszi; egyébként pedig aggasztóan komolytalanná alakítja ez a gondolkodásmód a lelki életet, mert szétrombolja azt a felelősségérzetet, melyet a teremtés Ura adott az embernek, épp ezzel a teremtett világgal szemben. Nem akarjuk ezzel természetesen azt mondani, hogy a cselekvés értékét Isten előtt a teljesítmény méri; hiszen akkor csak a rendkívüli tehetségek lennének képesek az Ő szolgálatára — nem is beszélve arról, hogy semmiféle emberi teljesítmény önmagában nem igényelheti, hogy

méltó legyen Isten előtt „megszólalni”. A cselekvés végső értékét az adja meg, hogy milyen lelkiülből fakadt, s ekkor már eltekint-hetünk az eredménytől, amennyire épp lehetséges. De ennek a lel-kiületnek már nem szabad eltekintenie a cselekvés tartalmától, el-lenkezőleg, épp arra kell törekednie, hogy erőnkhez képest leg-inkább megfeleljen a dolgoknak és az embereknek. A „jó alkotás” nem az, amely épp hogy csak megvan, de jószándékból fakadt, ha-nem amely a Teremtő akaratának való engedelmességben legjobb képességeink szerint jön létre.

A Gondviselés az egyes embert olyan helyzetek formájában érin-ti meg, melyben számára fontos emberek, dolgok és kapcsolatok lépnek elő, és ezáltal cselekvésre szólítja fel. Nem egy elvont elv alapján, nem is szubjektív önkényességgel, hanem az emberekből és dolgokból megnyilvánuló lényegi tartalom által.

„Mindent az Ő dicsőségére tenni” — akkor teljesítjük ezt igazán, ha a különféle élethelyzetekből fakadó követelményekben felismer-jük Isten akaratát és a tárgy logikájának megfelelően, becsülettel teljesítjük azt.

Ha tehát a „jó szándék” felkeltésének gyakorlata ilyenforma megalapozást nyer, akkor újfajta komolysággal gazdagodik. Eltű-nik a véletlenszerűség, a hevenyészett jelleg a „mindent az én Iste-nem dicsőségére!” felkiáltásból. Isten dicsőítésének szándéka össze-kapcsolódik az Ő akarata iránti felelősséggel, amely a valóság tár-gyilag os rendjében, és a különböző élethelyzetek felszólításából vá-lík érthetővé számunkra; s ennek gyakorlata nagykorúvá teszi, az Isten országa gondját felvállaló embert.

Gyakran halljuk, hogy a kereszténységnek vissza kell nyernie eszkatologikus jellegét. „Eschata” a végső dolgok, melyek az idők végezetével teljeseznek be: az Úr Krisztus visszatér, ítéletet tart, a régi teremtés eltűnik, s új valósul meg. (Vö. Guardini: Die letzten Dinge; der Tod, die Läuterung nach dem Tode, die Auferstehung, die Ewigkeit, und das Gericht 1941.) „Eszkatologikusnak” ellen-ben azt a magatartást nevezzük, melyben ezek a végső dolgok, az őket megillető helyet nyerik el. És nemcsak olyanformán, hogy a hívő ember tudja; vége lesz egyszer a világnak és a történelemnek, s hogy Krisztus mindent megítél; s az örökkévalóságban az ítélet alapján folytatódik életünk. — Tudatában kell lennünk annak is,

hogy ami majd egykor nyilvánvalóként lép elő, az már most elkezdődött, bár rejtetten és ellentmondások közepette.

Viszont ebből az is következik, hogy a mostani világ még nem nyerte el igazi alakját. Hogy az emberek és a dolgok milyenek is valójában, azt csak akkor tudjuk meg, ha visszajön az Úr. Ami csak történik, mind arra irányul, s a majdani dicsőséges megjelenés reménye pecsételi meg.

Szent János mondja: „Szeretteim, most Isten fiai vagyunk, de hogy mik leszünk, az még nem nyilvánvaló. Tudjuk azonban, hogy megjelenésekor hasonlók leszünk Hozzá, mert látni fogjuk Őt úgy amint van” (1Jn 3,2).

És Pál: „Az a véleményem, hogy a jelen szenvedések nem mérhetők az eljövendő dicsőséghez, mely nyilvánvalóvá lesz rajtunk. A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak megnyilvánulását várja. Hiszen a természet is hiábavalóságnak van alávetve, nem önként, hanem amiatt, aki alávetette. De megmarad az a reménye, hogy a mulandóság szolgai állapotából felszabadul, Isten fiainak dicsőséges szabadságára. Tudjuk ugyanis, hogy az egész természet együtt sóhajtozik és vajúdik mindaddig. De nemcsak az, hanem mi is, akik magunkban hordjuk a Lélek zsengeit; mi is sóhajtozunk, és várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását. Meg vagyunk ugyan váltva, de még reménységben élünk. A remény, amit beteljesedni látunk, nem remény. Hiszen ki remélné azt, amit lát? Ha tehát reméljük, amit nem látunk, akkor várjunk csak türelemmel” (Róm 8,18—25).

A világ, amely látszólag olyan világos, érthető, biztos és gyökereken földi, ez a világ igazság szerint egészen más. Istentől eredő átalakulás megy végbe benne. Az öregség fátyla mögött, a minden napok eseményeiben, a találkozásaiban, és cselekedeteiben formálódik az eljövendő világ, melyet az Úr Krisztus második jövetele tesz tökéletessé. Az igazi eszkatologikus lelkület abban áll, hogy mindezt gondolatainkban hordozzuk, vigaszt és erőt merítünk belőlük, s hogy eleven kapcsolatban vagyunk az isteni működés mindenütt uralkodó titkával.

A SZENTEKHEZ ÉS AZ ISTEN ANYJÁHOZ INTÉZETT IMÁDSÁG

A szentek

Az ember élete a legkülönbözőbb összefüggések szövevényében zajlik. Senki nem áll magában; mindenki függ a másik embertől, hatások érik és ő is hatást gyakorol másokra; ad és elfogad. És vajon meg vagyunk győződve arról, hogy akik már elhunytak, és az Úrban élnek, — számukra megszűnt volna az, ami itt az emberi élet lényegéhez tartozik? A keresztény ember ténylegesen nagyon éber öntudattal őrzi azokkal az elhunytakkal való kapcsolatát, akikhez rokoni szálak fűzték, vagy akikkel a személyes szeretet vagy esetleg a szellemi értékek közösségében volt. Reméli, hogy ezt a közösséget újra megtalálja velük az eljövendő életben; arra a megtisztulásra gondol, melyen talán át kell menniük, hogy „Isten gyermekei dicsőségének teljes szabadságára” jussanak. (Vö. Guardini; *Das Fegfeuer, Christliche Besinnung*, Nr. 17. Würzburg 1940.)

Aligha merül fel a gondolat, hogy szeretetüket önmagunk számára hívjuk vissza. Előfordul, hogy az ember igazolni szeretné önmagát az elhunyt előtt, vagy egy feladatot befejez, ami itt maradt; de egyébként a halál szakadéka túl mély, s az ember hitbéli „fajsúlya” oly csekély, hogy egy valódi „átkiáltás” nem jöhet létre... Más a helyzet, ha olyan emberekről van szó, akiknek életét Isten hatalma különösképpen eltöltötte. Azt olvassuk például, hogy a legelső időkben a vértanúkat, akik vérüket adták hitükért, már szinte haláluk előtt, amikor még a börtönben voltak, vagy a vesztőhelyre mentek, imádságban kérték a hívők, hogy közbenjárjanak értük, és haláluk után természetesen még inkább. És a hívők imádsága nem a vallásos kedély véletlenszerű megmozdulása volt, hanem a liturgia középpontjába, az Úrra való emlékezésbe, a szentmisébe kapcsolódott be. Előszeretettel helyezték el az oltárt a vér-

tanúk sírja fölé, és nagyon hamar felvették a szentmise imádságaiba az ő megszólításukat.

Ugyanez érvényes a többi szentekre is. A szó átalakult az idők folyamán. Az Újszövetségben a „szentek” kifejezés jelzi mindazokat, akik hisznek Krisztusban, a keresztség által új életre születtek, s az Eucharistia közösségében éltek, tehát egyszerűen a keresztyéneket.

A hívők növekvő számával leszűkül a „szent” szó tartalma, és egyre inkább azt a rendkívüliséget jelzi, amely Isten hívása és vezetése által, a feltétlen odaadás által, a megtapasztalás és a cselekvés nagysága által az egyes emberben megnyilvánul. (Vö. Guardini: *Die Heiligen*, in *Christliche Besinnung*, Nr. 25. Würzburg 1940.)

Egy Tours-i Szent Márton, vagy Szent Ágoston, vagy Szent Ferenc, egy Sienai Szent Katalin, Thüringiai Szent Erzsébet, Avilai Szent Teréz, mindnyájan a földön éltek, a földi lét szükségszerűségébe illeszkedve, földi elégtelenségeknek alávetve, mint minden ember; de élő tanúi voltak egy másik világnak, s eltöltötte őket annak a világnak titokzatossága.

Isten törvényét minden erejükkel teljesítették, felebarátaikat önmaguknál jobban szerették, de ugyanolyan őszintén, mint önmagukat, és jelen voltak mindenki számára, nem csak önmaguknak. Ha tehát az ember szükségét szenvedve hozzájuk fordult, megérezte, hogy valaki úgy tekint rá, és úgy öleli magához, mint senki más. Az emberek egymás iránti szeretete igazán nagy lehet; egy apa agyondolgozza magát gyermekeiért, egy anya a vérért adja értük. Mégis ennek a szeretetnek legnagyobb része egyszerűen természet —; csak lassan, csak önmegtagadások árán jut el a szabadságra. Isten barátainak szeretete ellenben egy olyan önzetlenségből fakad, melyet csak Istentől nyerhetünk el, s amely szent komolysággal akarja a másik üdvét, javát. Vajon ne keressék tovább az emberek ezt a szeretetet, ha már a szív, amely így szeretett, nem dobog többé? A halál a keresztyén hit szerint nem a vég, hanem átmenet. Akik Krisztus nevében haltak meg, nem a semmibe zuhannak, hanem egy szent valóság teljességébe mennek be.

Egy öntudatlan, akaratlan érzés úgy véli, hogy a halottak árnyakká lettek, ezért elfordul tőlük, s inkább a földi nap melegét keresi; vagy azt hiszi, hogy a halottak félelmetes, romboló hatalmat nyertek, s ezért védekezni próbál ellenük. A hit azonban legyőzi

ezeket az érzéseket. A hit megtanít minket, hogy akik a kegyelem-ben hunytak el, azok „Isten gyermekeinek dicsőségére” jutottak, és lényük tiszta beteljesedését nyerték el az örök világosságban. Nem kézenfekvő-e, hogy azokat az embereket, akik már a földön Isten szeretetének és hatalmának tanúi voltak, megkeressük beteljesedésükben?

Valóban így is történt, mert már a legkorábbi keresztény időktől kezdve eleven kapcsolatot találunk a hívők és azok között, akik már itt a földön Isten barátainak bizonyultak, akiket szenteknek hívunk.

Ez a kapcsolat nagyon sokoldalúnak bizonyult. Első pillanatra úgy tűnik, hogy a kapcsolat csak a kérésre szorítkozik, és igaza van ennek a kérésnek, mert nagy a lét nyomorúsága. Ebben az ínségben azok szeretetét keresni, akik már bementek „Uruk örömébe”, teljes közösségben vannak Istennel, egyek az Ő akaratával, és elteltek kegyelmével, nem más ez, mint a hívő lét összetartozása... A kérés mellett a dicséret is hangot kap: a szentek életén és hitén való öröm; az Isten bennük megnyilvánuló vezetésén, cselekedetein, önmegtágadásaikon való öröm. Ők a megváltás tanúi.

Az új teremtés, mely Krisztus tettéből származik, csak rejtve van jelen; minden ellene támad s a hit komoly próbája, hogy az egykori beteljesedésben biztos maradjon. A szentekben fényesebben ragyog fel „Isten fiainak dicsőséges szabadsága” (Róm 8,21) és megerősíti a reményt...

A keresztények egyéni életvitele szempontjából is nagy jelentősége van a szenteknek. Megnyitják Krisztus gazdagságát. Ő a „fény”, egyszerűen és egyúttal mindent egybefoglalóan. A szentek, mint prizmák bontják szét az Ő felfoghatatlanságát, s hol ezt, hol azt a színt ragyogtatják fel. Így segíteni tudnak a hívő embernek, hogy Krisztusból kiindulva, jobban megértse önmagát, s megtalálja azt az utat, melyen mennie kell... De ami a szívünk mélyén a szentekhez vonz, az egyszerűen egy vágyakozás, hogy velük legyünk, kapcsolatban maradjunk, vagy egyszerűen részünk legyen bennük. A szeretet keresi a közösséget azokkal, akik egészen szeretetben éltek, s abban tökéletessé váltak; a szeretet keresi azt a szent légkört, melyben a benső lélegezni kezd, azt a titokzatos áradatot, mely táplál; keresi a választ a lét végső miértjeire. S ez az, amit a hívő igazából a szenteknél keres, akkor is, ha úgy tűnik, mintha csak a se-

gítségükön lenne a hangsúly. És ha az ember alaposabban megnézi a nagy keresztény személyiségek életét, idővel fel lehet fedezni mindegyiknél egy szentet, akivel kapcsolatban volt.

Jó, hogy kapcsolatban vagyunk a szentekkel, és alapjában véve természetes is. Az is biztos, hogy csak emberek ők, de olyan emberek, akik behatoltak Isten titkába, s akikben az új teremtmény már tökéletesen megvalósult. A hívő ember nem a nagy egyéniséget keresi bennük, hanem Isten tanúját, akiben megsejti, mit is jelent, hogy Isten „minden mindenben”. Előfordul azonban, hogy a szentek tisztelete némelykor túllépi a helyes mértéket. Egyes emberek, vagy bizonyos korok életében előfordul, hogy a szentek tisztelete Istent szinte háttérbe szorítja. Itt is attól függ azonban minden, hogy milyen szemlélettel közelítjük meg a kérdést; mert az elfogult ember könnyen megállapítja, hogy Isten háttérbe szorult, míg az igazságos szemlélő minden további nélkül látja, hogy valójában Isten szentségét tisztelik. Gyakran azonban tényleg összezavarodik a helyes értékrend, s szükség van arra, hogy a keresztény lelkiismeret tiltakozzék. A mise „Glória”-jában imádkozzuk: Egyedül Te vagy a szent, Te vagy az Úr, Te vagy az egyetlen fölség”. Az imádság egészét Isten fölségének tudata kell hogy áthassa, mind az egyes embernél, mind a közösség esetében. Mindig Őt kell imádni és dicsőíteni. Neki valljuk meg bűneinket, az Ő kegyelmét kérjük, Neki adunk hálát mindig és mindenütt, úgy, hogy semmi kétség nem lehet afelől, hogy hová irányul a keresztény imádság. S ezáltal a szentek tisztelete szinte magától megfelelő helyre kerül és megfelelő mértéket nyer.

Rendkívül fontos lehet az egyén számára, hogy a szentek seregéből néhány különösen közel kerüljön szívéhez. Ők Krisztust értelmezik — erről már volt szó. Mindegyik szentben szembetűnően ragyog fel az Úr teljességének valamelyik különleges vonása, végtelenül gazdagon, ugyanakkor mégis oly egyszerűen. (Vö. Guardini; Nachwort zu: Bruder Leo, Spiegel der Vollkommenheit, übersetzt von Wolfgang Rüttenauer, Leipzig 1935.)

A szentek, Isten országának felfedezői, magaslatainak, mélységeinek, lehetőségeinek kutatói. Utat készítenek ők, amely mások számára is járható, életformákat teremtenek meg, melyeket mások is megvalósíthatnak, de önmaguktól nem lettek volna képesek létrehozni azokat. Egy rokonlelkű szent valódi vezetővé, tanítóvá

válhat az adott ember számára... Mindettől eltekintve is nagyon sokoldalú lehet egy ilyen lelki kapcsolat.

Már többszörösen tudatosítottuk magunkban, hogy a szentek nemcsak könyvekben és képeken élnek, hanem a valóságban. És szeretik azokat, akik velük Krisztusban egyek, így szinte felmérhetetlen javak származnak a szentekkel való találkozásból és életközösségből.

Létezik az Isten iránti buzgóságnak egy olyan fajtája, amely rombolóvá válhat. Nevezetesen az, amely szinte mindent kiirt Isten körül, aminek a jellege szent lehet, azon a címen, hogy semmi ne csorbítsa Isten szentségét.

Az evangéliumok egy különös történetet mondanak el az Úr Jézus életéből.

Jézus a farizeusokkal, az egyetlen Isten dicsőségéért buzgólkodókkal beszél. Ezek magukon kívül vannak, mert az Úr egy olyan hasonlatot használ, amelyről ők úgy vélik, hogy nem méltó Isten dicsőségéhez. Meg akarják Őt kövezni, „mert Te, ember létedre Istenné teszed magad!” Ekkor Ő így válaszol: „Nincs megírva törvényetekben: Én mondtam: istenek vagytok? Ha ő — a 81. zsoltár írója (82,6) — már azokat is isteneknek nevezi, akikhez Isten ígéje szólt, és az Írás nem veszítheti érvényét, akkor hogyan mondhatjátok arról, akit az Atya megszentelt és a világba küldött; „Káromkodol”, mert azt mondtam: Isten Fia vagyok?” (Jn 10,33—37). Ez is kinyilatkoztatás. Az ellenfelek Isten dicsőségéért buzgólkodnak, de olyan módon, amely az Ő végtelen gazdagságát korlátok közé szorítja. Feldühödnek minden ellen, amiről úgy vélik, Isten egyedülvalóságát megkérdőjelezi, s az eredmény az, hogy amikor az Úr az Ő szentháromságos életét kinyilatkoztatja, akkor ezt káromkodásnak bélyegzik... A mi problémánk természetesen más jellegű, de annyiban közös ezzel, hogy Isten az egyetlen, egyedül Ő a Szent lényege szerint, és minden dicsőség az Ővé. Az Ő szentségének fénye azonban ráragyogott arra az emberre, aki egész valójával az Úr Krisztust szereti, mindegyikre a maga sajátos mértéke és jellege szerint. Ezt látván újraéledhet ugyanaz a farizeusi érzület, amely az Úrral szemben egykor megnyilvánult, és Isten dicsőségéért való buzgóságból szétrombolhatja az Ő gazdagságát. Az igaz hívő áhítat világosan látja Isten egyedülvalóságát, de szereti és tiszteli kegyelmének megnyilatkozását, amint az a megváltottakban beteljesedik.

Különleges helye van az Úr édesanyjának, Szűz Máriának azok között, akiket a keresztyény imádság megszólít. Ő nem csak első a szentek között, hanem valami más, valami sajátos is. Mérhetetlenül sokat írtak és sokat beszéltek róla. E művek között sok egyszerű van, melyek a keresztyény hit legtisztább forrásából származnak; másokat, más műveket már viszont kevésbé, vagy pedig egyáltalán nem lehet dicsérni. Ezért meg kell kísérelni, hogy világosan lássunk e kérdésben.

Ha meg akarjuk magyarázni, hogy miben is áll Mária különös méltósága, sajátos jellege, akkor aligha tehetünk jobbat, minthogy ezt az egyszerű igazságot szemléljük: Mária a Megváltó édesanyja. Nemcsak az ember Jézus édesanyja, azé az emberé, aki azután az isteni Logosszal egyesült, ahogyan a gnosztikusok tanították, hanem az Istenembernek, Jézus Krisztusnak az édesanyja.

„A Szentlélek száll rád, és a Magasságbelinek ereje borít el. Ezért a születendő szent is Isten Fia lesz” — így szól az angyal üzenete (Lk 1,35).

Az a gyermek, Aki Mária asszonyi sorsát meghatározta, Az mindannyiunk Megváltója, beleértve őt, Máriát is. Ennél nagyobbat mondani nem lehet.

Amint anya lett, egyúttal keresztyény is lett. Ahogyan gyermekének szentelte életét, úgy vált érett keresztyénnyé. Élete nemcsak úgy kapcsolódik a Megváltó életéhez, mint azé az emberé, aki szereti az Urat, hanem mint ahogy az anya élete kapcsolódik fiáéhoz. Mária teljesen átélte Fia életét, szinte Vele együtt, megélte azt. Az Írás beszédes megjegyzésekben mondja el, hogy miképpen követte Őt a kereszti, a szó legteljesebb értelmében vett hittel.

Isten Fia a Szentlélek által lett emberré Szűz Máriában. Abban az órában a teremtés ősi hatalma uralkodott, de nem úgy, ahogyan a világ keletkezett, parancsolva, hogy „legyen”, hanem a megszólított asszony által, a szív és a lélek uralmával. Az angyal üzenete ígéret, követelmény és kérdés volt egyszerre; így a válasz alázatosságban, engedelmisségben, de ugyanakkor teljes szabadsággal hangzott el. Az a válasz, amely a Megváltó eljövetelét jelentette minden ember számára, az új teremtés kezdetét hozta a világnak, s a leg-sajátosabb istenkapcsolat kezdete volt Szűz Mária számára. Az Úr

élete, halála és feltámadása, mindannyiunknak az üdvösség kezdete és biztosítéka. Mária életében mindezek személyes létének tartalmát adják. Miközben egyedülálló módon szolgálta a megváltást, önmaga tökéletes oltárrá vált keresztény értelemben.

Amikor Mária, Jézus mennybemenetele után, János házában lakott, bizonyosan felkeresték őt a tanítványok, hogy Jézusról kérdezzék, hiszen ő volt az egyetlen, aki életének harminc évéről tanúskodni tudott.

A Szentlélek kiáradt az ő szívébe is, és megértette vele ennek az életnek a titkát; a tulajdonképpeni értelmét mindannak, aminek isteni nagyságát gyakran meg „nem értve” az évek folyamán „szívébe vésett” (ApCsel 1,14; Lk 2,50—52). Ekkor már ő mindenkinél jobban ismerte Jézust, mindenkinél többet tudott róla. Ha valaki tudni akarta, ki is volt Jézus, akkor ő apostoli tekintélyű választ adott. De az ő válasza egy olyan tudásból fakadt, amelynek eredete, az életközösség közelsége, a szív tisztasága, a szeretet mélysége, mégpedig egy olyan szeretetét, melynél nagyobb, bensőségebbet elképzelni sem lehet, mert ez az édesanya szeretete. Így hát nem is lehetett az másképp, minthogy az emberek eljöttek hozzá és kérték: „Mesélj a Fiadról!” Soha nem leszünk képesek felmérni, hogy milyen mértékben épültek be szavai az evangéliumok híradásába.

Először is olyan dolgokat tudtak meg tőle a tanítványok, amelyeket csak ő ismerhetett; de ezen túlmenően, a már ismert események is más megvilágítást nyertek az ő szívének fényétől. Másképp el sem lehet gondolni, mint hogy az emberek hozzá fordultak ügyeikkel, gondjaikkal, és imádságába ajánlották önmagukat. Hiszen látták, hogy milyen mély kapcsolatban volt Fiával; bizonyos, hogy hol ez, hol az az ember kérte Máriát arra az órára várva, amikor majd szólítani fogja őt: „Emlékezz meg rólam imádságodban!” S így maradt ez továbbra is. A keresztény áhítat története gazdagon szolgáltat bizonyítékot erre; és aki a költészet, meg a képzőművészet Mária alakjait nem csak esztétikai szempontból szemléli, gyakran megtalálja bennük a legteljesebb keresztény komolyságot.

A keresztények bizalma a legelső időkben „anyának” nevezte őt. Hiszen ő Jézus anyja volt valóban; de Jézus „elsőszülött sok testvér között” (Róm 8,29). Így a keresztény szív hamar felismerte, hogy

az a szeretet, mellyel Mária Fiát átölelte, nyitva kell hogy legyen Fiának testvérei számára is.

Azt is tudták, hogy az anyaságot az érintetlenség ragyogása vette körül. Amit a Szentírás az angyal üzenetéről és jegyesének, Józsefnek gondjáról mond, az arról tanúskodik, hogy Mária férfit nem ismert (Lk 1,26—38; Mt 1,18—25). Ezért az Egyház a szüzesség és az anyaság egységét látja megvalósulni benne, amely egyúttal az emberi nem ősi sejtéseinek beteljesedése is. Mária tiszteletében egybefonódik az anyai szeretet kimeríthetetlensége iránti bizalom a szűzies fenség előtti legmélyebb hódolattal. Szűz Mária egyszerűsmind közeli és távoli: szorosan hozzákapcsolódunk, ugyanakkor légiiesen távol van tőlünk.

Nem lehet néhány szóval elmondani mindazt, ami a hívő embert Máriához vezet, vonzza. Segítségét keresik leginkább.

Mária a „szomorúak Vigasztalója”, „keresztények Segítsége”, „a jó tanács Anyja”. Minden szenvedésre és szükségre odafigyelő szeretetet érez benne a hívő ember, hiszen ő a Megváltó Édesanyja. Ő a Kiválasztott, aki felvétetett a mennybe, de nem egy istennő módjára, aki magasabbrendű természete szerinti távoli boldogságban él; hanem a maga módján, azon a helyen, melyet Krisztus kegyelméből a megváltás rendjében elfoglal. Ebből tudja a keresztény, hogy biztos lehet az ő szeretetében. De azt már nem tudja felmérni, hogy mit is jelent, hogy minden ínségét, még a legrejtettebbet, a kimondhatatlant is egy ilyen szeretet oltalmába ajánlhatja. A szorongatott ember újból és újból Szűz Mária segítségét kéri. De ezt a segítséget nem saját hatalmából adja a Szűzanya. Sem Ő, sem a szentek nem jelentenek valamiféle „mellékfokozatot” Isten mellett, akik saját akaratauk és képességük szerint lennének hatékonyak. Isten országában az Ő akarata minden mindenben. Igaz ugyan, hogy az elhunytak léte már lezárt, befejezett lét, s ők rendelkeznek saját lényükkel, de Istenben az ő személyes akarata sem akar mást, mint Isten akaratát. Ha tehát valamilyen emberi szükségben segítenek, az ugyanúgy Isten akaratából történik.

Az Egyház ezt sajátos kifejezéssel érzékelteti; a szentek közbenjárnak értünk. A szorongatásban levő ember imádsága ezt a közbenjárást kéri Szűz Máriától, s tudja, hogy bízhat benne.

Az öröm, amely eltölt minket Szűz Mária szentsége, szépsége láttán, legalább olyan fontos, mint a hozzá forduló kérések. Ez az

öröm Szűz Mária oly nagy hitet hordozó és oly nagy titkot rejtő lényének szól. Ezért foglal el Szűz Mária tiszteletében a szemlélődés és az örömteli dicséret oly nagy helyet. Az áhítat változatos formáiban fejeződik ez ki, felhasználva a költészetet, zenét, építészetet, szobrászatot.

Ami azonban legmélyebből fakadva vonzza a hívő embert Máriához, az egy bizonyos vágyódás, amelyről korábban volt már szó: arra vágyunk, hogy a szentség légkörében, szférájában éljünk. A hívő ember Mária közelében akar lenni, lényének kisugárzásában, titkának bensőségeiben. A „titok” szó nem talányt akar kifejezni, nem valami olyasmit, amit még sohasem látott át senki — ez csak értelmünket ragadná meg, vagy kíváncsiságunkat keltene fel. Sokkal inkább egy jelleget, egy bizonyos szférát, egy hatalmaságot jelöl; Istennek az emberben megvalósuló működését, az örök élet lélegzetvételét. Az imádkozó ember ebben akar elidőzni, lélegezni, megnyugodni, vigasztalást, megerősítést nyerni, hogy azután megújult szívvel térhessen vissza hétköznapi életébe.

Sajátos módon gyűjti egybe a rózsafüzér imádság ezeket a különféle motívumokat, melyről egyébként volt már szó. A rózsafüzér magába foglalja az ismétlődő kiáltást Szűz Mária közbenjárásáért; és képes arra, hogy felvegye magába mindazt a szenvedést, ami az emberi életet szorongatja. A rózsafüzér imádságban szemléljük és átérezzük ezt az Istentől betöltött életet, részt veszünk benne, és örülünk belső teljességén.

Megtaláljuk benne a nyugalmat hozó közelséget, elidőzést. De ugyanakkor megmutatkozik benne Mária alakjának jelentősége; mert amire a szemlélődés tulajdonképpen irányul, az Krisztus élete, amely Mária életének is tartalmává lett.

Szűz Mária tisztelete keresztény szempontból igaz, helyes, és nem volt szerencsés az az óra, amelyben úgy gondolták, hogy Isten dicsősége miatt az Úr Krisztus anyjával való összetartozást szét kell szabdalni.

Természetesen ez a gondolat nem véletlenül merült fel. Az embernek megvan a hajlandósága arra, hogy túlzásokba essen, ha szeret valamit vagy valakit; így a Szűz Máriával való kapcsolatba is belekerült valamennyi túlzás és valamennyi fantasztikum. Ehhez adódott még a legendák hatása; s egy ösztönös népi gyakorlat, amely a számára kedves alakokat rendkívüliségekkel veszi körül, s életü-

ket csodás eseményekkel tölti be. És végül a szentimentalizmus, mely már az édeskés elpuhultságba vezető lejtő. Mindezek együttvéve a Mária-tisztelet területén bajokat okoztak. Nem csoda tehát, hogy sokféle kritika érte, jogos és jogtalan egyaránt, a Mária-tiszteletet, és mégoly komoly emberek sem találták meg az utat Szűz Máriához. Bár ki akarnak törni a túlzásokból, a fonákságokból, nem tesznek különbséget, és mindent elvetnek. Ez viszont nagy veszteség, mert a keresztény lelkiség története mutatja, hogy milyen tisztán kapcsolódik össze a valódi Mária-tisztelet a keresztény igazságok iránti éber figyelemmel.

AZ IMÁDSÁG MÉLYPONTJAI

Az élet belső változásaiban felmerülő nehézségek

Minden élő rendkívül sokrétű; így ha valaki meg akar magyarázni valamit ezzel kapcsolatban, akkor egy bizonyos átlaghoz kell igazodnia, de ugyanakkor tudnia kell, hogy amit mond, az az egyes konkrét esetben csak körülbelül igaz. Ezért az olvasónak gyakran támadhat az az érzése, hogy amit mondunk, az nem igaz, vagy legalább is nem egészen igaz, ezért ellene fog mondani, korlátokat fog emelni, bizonyos dolgokat másképp fog érteni, és valószínűleg igaza lesz.

De ha annak a bizonyos átlagvonalnak a helyét valamennyire eltaláltuk, akkor mindig fog azért valamit találni, ami személyesen az ő számára lesz használható.

Eddig még nem olyan nagy a nehézség, amellyel szembekerülünk. Akkor lesz nagyobb, ha az olvasó kijelenti, hogy egyáltalán nem tud mit kezdeni a mondottakkal. Előfordulhat például, hogy olyan magától értetődéssel éli az imádságos életet, hogy számára az itt kifejtett szempontok és tanácsok feleslegesek. Ha nem csak ő képzei, hogy ez így van, hanem ez a valóság, akkor nincs is mit mondani tovább, tegye nyugodtan félre a könyvet. . . Előfordulhat, hogy valaki rendkívüli módon tehetséges, vagy esetleg különleges vallási képességekkel rendelkezik, vagy olyan lelki nehézségekkel küzd, amely nagyon eltér az átlagtól. Vagy olyan különleges körülmények között él, amelyeket csak belülről vizsgálva lehet megítélni. Az ilyen embernek azt mondanánk, hogy számára az átlagos eseteknek talán még nagyobb jelentősége van, mint hinné, és talán nem kellene túl könnyen kivételnek tekintenie önmagát. Ha azonban tényleg igaza van, akkor személyesebb jellegű tanács után kell néznie, vagy pedig meg kell próbálnia, hogy önmaga egyedül továbbléljen.

Végül lehetséges még egy olyan eset, hogy az olvasó kijelenti: ő egyszerűen egyáltalán nem képes imádkozni, s ami itt le van írva, az számára teljesen érthetetlen és lehetetlen dolog. Ezzel viszont valamilyen formában valószínűleg mindenki találkozik egyszer, sőt talán nem is egyszer... hanem gyakrabban, ezért ezzel kicsit részletesebben kell foglalkoznunk.

Az élet megváltozásakor felmerülő nehézségek

Az élet nem egyenletesen zajlik. Megvannak a teljesség, a rugalmasság felfele ívelő korszakai, és az erőtlenség, a kiüresedés mélypontjai, s a kettő között az átmenet sokféle példája helyezkedik el. Kívülről is érnek bennünket bizonyos hatások, melyek hol segítenek, hol akadályoznak, bátorítóak, vagy zavaróak... Más változások adódnak magának az életnek alakulásából.

A reggel más, mint a dél, a nappal más, mint az éjszaka, s az év folyamán is mélyreható változásokon megy keresztül az ember testi-lelki állapota. Azonkívül az egyes életszakaszoknak, mint a gyermekkor, ifjúság, érett kor és öregkor is megvan a maguk sajátos formája.

Megint más hatások keletkeznek a személyes szférából vagy a lelki, szellemi szférából. A környező emberekkel való tiszta és jó viszony egészen más lélekállapotot biztosít, mint az elrontott, összet zavart kapcsolatok; a termékeny alkotás időszakában egészen más az ember, mint a belső sivárság és szorultság idején. Mindezek a dolgok érvényesek az imádságos életre is. Nem egy gépies lény végzi az imádságot, hanem az eleven ember, és minden, ami meghatározza életét, az kihat az imádságára is. Jöhetnek tehát időszakok, amikor sem ereje nincs az imádsághoz, sem öröme nincsen benne, és bensőleg minden halottnak tűnik. Akkor aztán nem látja az ember, hogy mihez igazodjék.

Ilyen lelkiállapot keletkezhet nagy kifáradás esetén, olyan egyhangú munka miatt, melyet kedvetlenül végzünk, vagy pedig betegség vagy testi gyengeség miatt. Ugyanígy hatnak a folyamatos gondok, vagy a kilátástalan nehézségek, helyzetek. Helyesen mondja a közmondás: „a szükség megtanít imádkozni”, de mint minden

közmondás, ez is csak félig igaz. Az ellentéte szintén érvényes, amely így szól; „A bajban elfelejtünk imádkozni”.

Erkölcsei ingadozások vagy vereségek szintén erős hatást gyakorolnak az imádságos életre. A lelkiismeret nem valami elkülönített dolog, hogy az ember védekezni vagy tiltakozni tudna, de közben a tulajdonképpeni élete változatlan marad, hanem a lelkiismeretünk áthatol mindenben. Megteszi, amit meg kell tennie, s így erősödik meg belőle minden egyéb. Ha pedig felmondja a szolgálatot, akkor az egész életnek, így az imádságnak is elvész az értelme és ereje. . .

Nem leli kedvét többé benne, és értelmetlennek tűnik. Vagy az az érzése támad az embernek, hogy nem is tartozik Isten szent birodalmához, ahol az imádság zajlik.

Különösen azokra a lelki nehézségekre kell rámutatnunk, melyet búskomorság vagy depresszió néven foglalhatunk össze. Megfontolásaink számára azért fontosak ezek, mert épp a lelki életet élő emberek esnek könnyebben áldozatul ennek az állapotnak, és épp azok a lelki területek szenvednek kárt, melyekből a hívő magatartás kiindul, származik. A depresszióban szenvedő embernek rendkívül sebezhető a belső világa. Az életet erősebben átéli, mint mások, a szépséget, fényességet, nagyságot éppúgy, mint azt, ami nyomasztólag hat, ami megsebez, ami méltatlan. De mindennek az átélése olyan módon történik, amely a dolgokat túlbecsüli, s így a belső tartalékokat felemészti. Minden jobban megérinti őt, mélyebben megindítja, fájdalmasabban sebz meg, és hosszabb ideig rendíti meg, mint másokat. A depressziós embernek gyakran élénkebb a fantáziája, erősebbek a vágyai; így ezek túlmennek, túlszárnyalják a valóságos lehetőségeket, amiből aztán sok fájdalom és csalódás származik. Esetenként a búskomorság (depresszió) az alkotó tehetséggel jár együtt, ha az a tehetség művekre vagy emberekre irányul. Akkor viszont ez lesz az alkotás ára. A bőség, és a siker óráiért ürességgel, belső szorongatottsággal kell fizetnie.

A depressziós, búskomor emberben gyakran nagyon sok szeretet van. Ez a szeretet azonban igényes és sebezhető, és a fájdalom nagyobb, mint a beteljesedés. Vagy tudja, hogy milyen lenne, ha szerethetne, vágyakozik is utána, de nem képes rá.

És lehetne még néhány dolgot mondani. De bármilyen típusú is legyen a búskomorság, és bármiféle gyökerekből származik is, mindenféleképpen vannak olyan időszakai, amikor minden elsöté-

tül az ember körül; a dolgok színe és szépsége megsápad, az ember ürességbe és bezártságba kerül, és úgy tűnik, hogy nincs értelme az életnek.

Ilyenkor aztán az imádságot is elveszíti. A szavak semmit nem mondanak többé. Isten valóságának a tudata eltűnik. Az ember egy sivatagba kerül. Önmagának is teherré válik. A lelkiélet világa ellenáll neki; ez ellenkezésre, lázadásra indítja, s az egyetlen dolog, ami még valamennyire megőrizte értelmét, az a munka, vagy pedig a kézzelfogható élvezet.

Ha azt kérdezzük, mi történjék ezekben az időszakokban, akkor a választ megint egy átlagvonalhoz kell igazítani.

Mindenekelőtt nem szabad egykönnyen feladni a harcot. A nehézségek gyakran nagyobbak tűnnek, mint amilyenek a valóságban, s elegendő keményen összeszedni magunkat, hogy megtörjön a „varázs”.

Arra is emlékeztetnünk kell, amiről volt már ugyan szó: arra ugyanis, hogy az ember nem szívesen imádkozik. Éppen az nem imádkozik, ami a leglényegesebb benne. És ez az imádság iránt mutatott ellenszenv összeszed minden kifogást, amit csak talál, hogy megmagyarázza, miért nem kell imádkoznia, vagy miért nem tud imádkozni. Fontos tehát, hogy megőrizzük imádságunk rendjét, és kitartsunk. Az ima fáradságos lesz és azt gondoljuk majd, hogy nincs is értelme így imádkozni. De ennek ellenére belül nagyon fontos dolog történik. Megerősödik lelkiismeretünk, növekszik a lelkierőnk, és lelki értelemben vett jellemünk megformálódik. Ezeknek az időszakoknak Istennel való kapcsolatunk szempontjából is nagy jelentősége van. Remete Szent Antal egyszer, amikor súlyos lelki szorongattatást állt ki, megkérdezte utána az Urat: „Hol voltál, Uram, azokban a napokban?” S a válasz így szólt: „Közelebb voltam hozzád, mint bármikor azelőtt.”

Vannak időszakok, amikor egészen csak hitből és hűségből kell élnünk, s ebben növekszünk fel az eljövendő életre.

Ami pedig az erkölcsi kríziseket illeti, a bűn élményét s azt az érzést, hogy ebben az állapotban nem tudunk imádkozni, nos itt sem lehetünk szentimentálisak. Ha képesek voltunk Isten előtt igaztalant tenni, akkor képeseknek is kell lennünk ezzel Hozzá fordulni. A bűntudat és a megsebzett önérzet nem képezhetnek akadályt Isten felé, állandósulásuk viszont veszélyessé válhat, eltekint-

ve attól, hogy a belső kedvetlenség ezt is kihasználhatja, hogy kikerülje az imádság fáradságát. Ha valaki úgy érzi, szemrehányást kell tennie önmagának, akkor vallja meg bűnét, s kezdjen mindent újból, de az imádsággal ne hagyjon fel. Ha eközben szégyenkezik, az jogos és rendjénvaló, de ezt el kell viselnie.

Néha segít az, ha változtatunk az imádságok szövegén. Az újdonság felfrissít... Vagy megváltoztatjuk az imádság formáját. Esetleg átmenetileg lelki olvasmányokat olvasunk a saját szavainkkal mondott imádság helyett, hogy általuk találjuk meg az utat Istenhez... vagy az ember bizonyos nagyon erőteljes, egyszerű imádságokra szorítkozik. Hogy a Miatyánk isteni mivoltában mennyire nagy és mennyire igaz, azt abból is látjuk, hogy még akkor is képesek vagyunk imádkozni azt, amikor más imádságokkal nem boldogulunk. Hasonlóképp igaz ez a dicsőítésre: „Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek...” és néhány egyszerű zsoltárra, mint például az ún. zárándok zsoltárok, 119—133.

S ha egyáltalán semmiféle imádság nem sikerül, akkor legalább térdeljünk le, vagy álljunk Isten elé és mondjuk meg Neki: „Tudom, hogy imádkoznom kellene, de nem vagyok képes rá.” Így legalább annyit megállapítunk, hogy ez az imádság helye lenne.

Az imádság nehézségei a hit válsága idején

Hogy lehetséges hát, hogy a hit maga nem elegendő? Az imádság Istenhez szól, aki kinyilatkoztatta magát nekünk — a kinyilatkoztatást azonban a hitben fogadjuk el — hogyan lehetséges hát, hogy a hit is bizonytalan lesz? Vagy pedig még nem is ez az igazi hit, hanem csak úton vagyunk felé? Hogyan tudunk akkor imádkozni? És nem csak arról van szó, hogy a hit képes-e az imádság hordozására, hanem hogy lehet-e jó lelkiismerettel imádkozni a hit válságakor? A hit ugyanis összefügg az igazsággal; ha azonban bizonytalan vagyok, és mégis imádkozni kezdek, akkor a lelkiismeretem szemrehányja hamislelkűségemet. Mit? Itt már sokkal nehezebb a kérdés. Az előbb tárgyalt esetben a felszólítás, az akarás és a cselekedetre való képesség közt volt konfliktus; megvolt a hit, csak a szív nem akarta, nem volt képes az imádságra. Itt azonban egy ellentmondás van a két felszólítás között: nem arról van szó,

hogy az imádságra való felszólításnak képes vagyok-e eleget tenni, hanem hogy szabad-e eleget tennem?

Mindenekelőtt tisztában kell lenni azzal, hogy a hitnek is élete van, s mint ilyen változásokon megy keresztül, és megvan a maga története. (Vö. Guardini: *Von Leben des Glaubens*, Matthias Grünewald-Verlag, Mainz, 1935; *Glaubensgeschichte und Glaubenszweifel*, in *Christlicher Besinnung* Nr. 5. Würzburg 1939.)

A hit nem egy rögzített tudás, melyet egyszer s mindenkorra megszereztünk, akárhogy is alakul életünk — mint például az egyszerű, melyet, ha egyszer megtanultunk, akkor tudjuk, akár jól megy a sorunk, akár rosszul.

A hit az egész belső élet, az összes belső képességünk munkájának eredménye; értelmünké, szívünké, ítélőképességünké, hűségünké, s amit ezek létrehoznak, a hitet, az vissza is hat rájuk; s ezért mindig újabb bizonytalanságok, tanácsalanságok, ellentmondások keletkeznek. Esetleg kifáradnak belső erőink, vagy új életszakaszba lépünk, esetleg más környezetbe kerülünk, és új emberi kapcsolatok befolyásolnak. Mindezek az események nyugtalanná tehetnek minket, de alapjában véve természetesek, s így is kell tekinteni őket. Ki kell tartanunk a hitben és az imádságban. Mert a hit nem egy érzés, vagy egy élmény, amely önmagában hordozza értelmét, hanem személyiségünk hozzákapcsolása az önmagát kinyilatkoztató Istenhez. S ez az összetartozás megmarad akkor is, ha az érzés megváltozik, vagy eltűnik. Igen, a hit lényege épp a kitartásban rejlik, mert gyökerei nem az érzelmekben vannak, hanem egész személyiségünkben, jellemünkben; nem a megtapasztalásban, hanem a hűségben; nem a változandóságban, hanem az állandóságban. ... az életnek nem a változékony, hanem a folytonos, állandó elemeiben, melyek végül is felülkerekednek. A hit a „győzelem, amely diadalt arat a világon” (1Jn 5,4), — a „világ” azonban itt nem csak a környezetet jelenti, az embereket, dolgokat, eseményeket, külső körülményeket, hanem mindenekelőtt saját magunkat; saját lényünket minden feszültségével, gyengeségével, válságával együtt. Ne legyünk hát elpuhultak, hanem szedjük csak rendbe magunkat, álljunk helyt, és tartsunk ki.

Nehezebb a helyzet, ha a hit gyökereiben rendül meg, sőt, esetleg úgy tűnik, hogy a kinyilatkoztatás igazságai elvesztették értelmüket. Ebből mély konfliktusok alakulhatnak ki, hitünk alapkövetelményei

és akaratunk valósághoz való hűsége, az imádság kötelezettsége és egész belső állapotunk között. Minden attól függ, hogy igazán komoly-e az ember hite.

Egész bizonyos, hogy nem követelhetünk senkitől olyasmit, ami az adott pillanatban lehetetlen, de nem engedhetjük meg, hogy a részletekben mutatkozó nehézségek miatt feladjuk a hit egészét. Ha a kinyilatkoztatás bizonyos igazságai, esetleg Krisztus istensége, vagy a szentmise titka idegenné vált számunkra, akkor más igazságokat kell méginkább gondosan őriznünk, amelyek esetleg elevebbül szólnak pillanatnyilag hozzánk, mint például a gondviselés, vagy az örök felelősség kérdése. Meg kell keresni, hogy hol vethetjük meg lábunkat, s onnan kiindulva kell továbblépni; gondolkodni, olvasni, helyes ítélőképességű emberekkel beszélgetni; röviden: legalább annyi erőt és komolyságot, gondot fordítsunk a hit ügyére, mint amennyit egy súlyos betegségből való gyógyulásra fordítanánk, vagy az élet egészét érintő hivatásbeli probléma megoldására áldoznánk.

Ugyanez érvényes az imádság válságára is. Előfordulhat, hogy Krisztus alakja érthetlenné válik számunkra, s így nem tudunk imádságban szólni hozzá; ekkor még hűségesebben kell az Atyához imádkozni; vagy ha az Atya személye is idegen, de a Szentlélek működésének gondolata még mond valamit, akkor pedig Hozzá kell fordulni világosságért.

Meg kell keresni azt a szilárd pontot, melyből kiindulva imádkozni tudunk.

A hit igazságai azonban összefüggnek, s alapjában véve csak egyetlen központi igazság van, a háromszemélyű egy Isten igazsága, aki Krisztusban kinyilatkoztatja magát, és a világot üdvözíti.

Ha csak egy mozzanata is élni kezd ennek az igazságnak az imádságban, akkor már az ráveti fényét az egészre, s lassan új életre kelti a tetszhalott hitet.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a hit maga is az imádságtól függ. A hit sohasem valami kész, egészsként él lelkünkben, amely mellett tetszés szerint imádkozunk vagy nem; hanem az imádság — mondhatjuk, hogy az imádság bármely formája — a hit legелеmibb lépése, éppúgy, amint a lélegzés is elemi módon tartozik az élethez. Ezért a hitért való küzdelemnek, a keresésnek, gondolkodásnak, vitatkozásnak valamiképp imádsággá kell válnia, vagy leg-

alábbis valamiképp érintkezésbe kell kerülnie az imádsággal. Valóban olyan ez, mint a lélegzés: amint az élet jelen van, azonnal lélegzik és a lélegzésből él, növekszik tovább. S ha az élet gyengül, pislákolni kezd, akkor nem hagyja abba a lélegzést, hanem inkább igyekszik erősebben tovább lélegezni, hogy erőt merítsen, s felfrissüljön belőle.

Amennyi hite van egy embernek, annyit kell imádkoznia, amilyen módon képes rá.

Ugyanez érvényes arra az emberre, aki még nem hisz, de keresi a hitet.

Nagyon sok múlik azon, hogy ez a kereső ember ne csak gondolkozzon, olvasson, vitatkozzon, hanem imádkozzon is. Persze ezt is becsülettel kell tenni; nem lehet az imádságban olyasminak a bizonyosságát elővételezni, aminek az alapja a hitben még nincs meg. Világosan meg kell különböztetnie, hogy mi az, amit biztosan hisz, s ebből kell kiindulnia az imádságnak: imádkozhat az élő Istenhez, vagy Isten kegyelmének mindenütt uralkodó titkához, vagy csak a megsejtett, távoli, és mégis valóban megérzett Valakihez. S ha nem lenne képes mást mondani, mint hogy: Ismeretlen Isten, ha vagy, tudd meg, hogy én kész vagyok Neked adni magam; ismertesd meg magad — akkor ez valódi imádság lenne.

Még valami fontosat kell megjegyeznünk — minden körülmények között igaz, de különösen az ilyen időkben; hogy az imádság az életben mindig hatékonyvá válik. Ha az ember Isten kedvéért valamely kötelességét pontosabban teljesíti, vagy egy kísértést határozottabban legyőz, vagy valakihez nagylelkűbb, segítőkészebb, mint ahogyan egyébként tenné, akkor ez imádságára is visszahat. Teret nyit neki, világosabbá válik, hogy mi igaz és mi nem, és erőt ad.

Biztos, hogy vannak olyan időszakok egy ember életében, amikor alig képes az imára. Sőt, el kell ismernünk, hogy bizonyos feltételek mellett egyenesen lehetetlen az imádság, mert nem tudja az ember, hogy hová is fordulhatna, vagy mert az erkölcsi tisztaság iránti érzéke megtiltja, hogy Istent megközelítse. De ilyen esetekben is adódnak rejtett, indirekt formái az imádságnak.

Így például akárhol találkozik egy hegycsúccsal, különös tisztelettel veheti körül, annak jelzéseképp, hogy létezik valami titokzatosság, amely a földi csúcsokon túl van. Vagy arra törekszik,

hogy tiszteletben tartsa embertársait; elkerül minden gorombaságot, durvaságot, és tudatában marad annak a méltóságnak, amely minden emberben, még a legnyomorultabban is megvan. Vagy figyelemmel van mindenre, ami csendes, ami tapintatos, ami védtelen, s nagyon elővigyázatos, *nehogy valamilyen testi vagy netán lelki fájdalmat okozzon valakinek*. Mondhatnánk még néhány példát, hozzáfűzve, hogy ez a magatartás mindig valami szentet, valami Istentől származót ért a földi jelkép mögött, s valójában arra a Valakire gondol, Akit közvetlenül nem képes megközelíteni. . .

Ez a figyelmes áhítat minden élő iránti tiszteletté válhat, amely mindig arra törekszik, hogy el ne pusztítson, meg ne gyötörjön semmiféle élőlényt. Nem valami szentimentalizmust értünk ezen, hanem inkább egyfajta nyugalmat, s igaz-ember-voltot; olyasmit, amiből erő árad — egy olyan erő persze, amely még nem találta meg igazi útját. . .

Ilyen lelkiállapotban nagy jelentőséget nyer az igazi művészet, egy kép, egy zenemű, egy vers. Nem mintha helyettesíteni tudná a művészet a vallást, vagy hogy a művészetet vallásnak lehetne tekinteni, de egy igazán áhítattal eltelt művészi alkotásnak az atmoszférája és kisugárzása átsegíthet a keresés nehéz helyzetén. A műalkotásban megsejthetjük a szentséget, s ha nem rekedünk meg a műélvezet szintjén, akkor rejtett imádsággá válhat a műalkotás csodálata.

A KERESZTÉNY IMAÉLET ÁLTALÁNOS ÖSSZEFÜGGÉSEI

A személyes imádság

Ennek a könyvnek a témája a személyes imádság volt. A keresztény imádságos élet azonban nem merül ki ebben; ezért az utolsó fejezetben körvonaloznunk kell a keresztény imádság nagy összefüggéseit.

A személyes imában az egyén áll Isten előtt. Isten teremtette őt, s a kegyelem szent „jogosultságára” hívta meg. Isten az igazi „Te” minden ember számára, s éppen benne válik az ember igazi önmagává.

Ez fejeződik ki a személyes imádságban, amely minden egyes embernek Istennel folytatott párbeszéde. Biztos, hogy az imádkozó ember másokat is belevon ebbe a párbeszédbe; hozzátartozókat, barátokat, szorongatásban lévőket. S minél inkább elveszti az ember önmagát, annál inkább kitágul a gondoskodása és imádsága; de végső soron egyedül van Istennel. Itt is elmondhatjuk az ősi szavakat, melyek az egyiptomi sivatag remetéitől származnak, s amelyeket Szent Ágoston formált újjá, Newman kardinális fedezett fel ismét: „Isten és a lelkem, más semmi.”

A személyes imádság szent és bensőséges magányban hangzik fel, amely Istent és az embert — minden egyes embert egyenként — körülvesz.

Az ember, nem a többi emberrel együtt, tucatjával áll Isten elé, hanem mindenki úgy lép egyenként Isten elé, mintha ő az egyetlen lenne.

Ennek a viszonynak legszebb kifejezését a Jelenések Könyve adja: „A győztesnek rejtett mannát adok és egy fehér követ, s a követ új név áll, amelyet más meg nem ért, csak aki megkapja” (Jel 2,17).

A személyes imádságot bizonyos törvények foglalják keretbe; ez a könyv épp azokat a feltételeket próbálta érthetővé tenni, melyek

mellett termékennyé válik a személyes ima. Mindezek a feltételek kiolvashatók a kinyilatkoztatás tanításából, a Szentírás alapján, ahogyan az a Szentírásban rögzítve van; megismerhetők azokból a gyakorlati szabályokból, melyeket a keresztyén tapasztalat évszázadok folyamán kikristályosított; megfogalmazhatók az értelem s a bölcsesség normái alapján, melyek minden szellemi tevékenységre, így az imádságra is érvényesek. Ennek ellenére a személyes imádság sajátos értelemben szabad, s a szabályok, törvényszerűségek épp ezt a szabadságot vannak hivatva megőrizni. Minél igazabb a személyes imádság, annál kevésbé lehet előírni, hogy miképpen is viselkedjen az illető; sokkal inkább alakul az imádság az ember belső lelkiállapota szerint, azoktól a viszonyoktól függően, melyben él, meg a tapasztalatai alapján.

Ezért van, hogy az az imádság, amely egy adott időben nagyon jó, máskor nem — épp oly kevésbé, mint ahogyan az egyik ember imája sem mindig alkalmas a másik ember számára. Ha az imádság nem találja meg a maga szabadságát, akkor bizonytalan, egyhangú és élettelen lesz. Ezért nevelni kell a személyes imára, hogy az eredeti, őszinte és bizakodó legyen. A személyes ima is egyfajta szolgálat; erről is volt szó. Ha csak önmagára irányulna ez az imádság, akkor hamarosan fegyelmezetlenné és terméketlenné válna. A szolgálat szelleme azonban összhangban van a hívő ember lelkiségével. Összetéveszthetetlen jellemvonása ez, amely semmi mással nem helyettesíthető; s ugyanígy a nagylelkűség és bizalom is a hívő lélek mélyéből fakadó sajátosság.

A liturgia

A személyes imádságnak mintegy ellentétéként áll a liturgikus ima. Ha pontosak akarunk lenni, nem szabad a „liturgikus ima” kifejezést használni, hanem inkább a „liturgikus történés” a megfelelőbb.

A liturgia lényege ugyanis a szent cselekményben gyökerezik. Elsősorban a szentmisében, az Úr parancsát teljesítve, amelyet az utolsó vacsorán adott tanítványainak: hogy emlékezzenek Rá, amikor ugyanazt „cselekszik”, amit Ő maga tett. (Vö. Guardini, *Vom Geist der Liturgie*, Freiburg, 1939; *Liturgische Bildung*,

Rothenfels 1923; *Besinnung von der Feier der heiligen Messe I., II.*, Mainz 1939 Lizenzausgabe St. Benno Verlag 1959; *Ein Wort zur liturgischen Frage*, Mainz 1941.)

Ebből a cselekvésből fakadnak a liturgia imádságai, ezt fejezik ki, ezt mélyítik el. Ugyanez érvényes a szentségekre. Lényegében ezek is Istentől eredő történések, melyek emberek közreműködésével mennek végbe, ugyancsak embereken. Az ember a kiindulópontja az egész környező világot átfogó liturgikus történetnek, melyben a szentelmények és szent szokások áthatják az egész létet. Ezeknek a mélyén is egy cselekvés rejlik, amelyre az imádságok épülnek. Persze vannak a liturgiának olyan részei is, amelyek csak imádságból állnak, az ún. kórusimádság, melyet a katedrálisokban és a szerzetes közösségekben végeznek. (Az egyes papok egyedül imádkozzák ezt, „breviárium-imádság”-ként; a laikus-breviáriumok különféle formái pedig megkísérlik, hogy az adott lehetőségekhez mérten részt vegyenek ebben.) A kórusima is kapcsolatban van a cselekvéssel, olyannyira, hogy ismételten át is alakul cselekedetté. Ezért a templom terének meghatározott helyén zajlik le, bizonyos csúcspontjain liturgikus cselekedetek kapcsolódnak hozzá, mint pl. az oltár megtömjénezése; mozdulatok kísérik végig, mint a keresztvetés, meghajlás, letérdelés, állás, leülés, majd újra felállás és így tovább.

A személyes imádság szavakban és a szív rezdüléseiben zajlik, s csak jelképesen megy át mozdulatokba, vagy cselekedetekbe; a liturgia azonban elsősorban cselekvés, és az imádság ennek a folyamatnak egy részét képezi. Ezzel az imádságos élet két fő területét meghatároztuk. Mindkettőnek megvannak a maguk sajátos gyökerei, mindkettőnek más a jellege, megvan mindkettőnek a maga jelentősége, amely semmi mással nem helyettesíthető.

A személyes imádságban az ember maga egyedül áll Isten elé, a liturgia azonban a keresztény közösség imádsága. A liturgia alanya soha nem az „én”, hanem a „mi”. Éspedig ez a „mi”, ez nem egyszerűen az egyes keresztények együttesét jelenti, nem egy „összeséget”, hanem szerves egészet; s ez az Egyház. Az Egyház akkor is fennáll, ha egyesek, vagy akár sokan is elhagyják; mert nem az egyes embernek a közösség utáni vágyakozása hozta létre, hanem Isten teremő akarata, amely az emberiség egésze felé fordul. Az Egyházat Krisztus alapította, az első Pünkösdkor született, s

mindenképpen fennáll, akár akarják az emberek és korok, akár nem. Tekintélyét az egyes emberekkel és közösségekkel szemben Krisztustól nyerte, aki küldetésének hordozójává tette az Egyházat.

„Ha az Egyházra sem hallgat, olyan, mintha pogány, vagy vámos lenne” — mondja az Úr (Mt 18,17). S nem csak a Krisztusban hívő emberiség egészét, hanem a teremtett világot is beleértjük, Szent János és Szent Pál tanítása alapján. Ezért az Egyház a megszentelt világmindenség, a Szentlélek irányításával keletkező új teremtmény (Ef 1,3—23; Kol 1,3—20). Másrészt nem az emberen kívül, hanem az egyes emberekben áll fenn az Egyház. Egy és ugyanaz az ember egyszerre tagja az Egyháznak, amennyiben hozzá tartozik annak egészéhez, de ugyanakkor megint egyes ember, egyéniség, amikor a maga személyiségében Isten elé áll.

Ez az az Egyház, amely a liturgia cselekvő és beszélő alanya. Ezért más az egyes ember helyzete akkor, amikor bekapcsolódik a liturgikus cselekménybe és a liturgikus szavakat imádkozza, mint amikor személyes imádságával szólítja meg az Urat. Mindez nem jelent sem rangsorolást, sem pedig szembeállítást, hanem inkább a keresztény lét szükségképpen ellenpólusát. Ebben lép ki az ember egyediségének elzártságából, és tagja lesz az egységes egésznek; élő tagja, amelyben kifejeződik az Egyház objektív cselekvése és beszéde.

Ez az összefüggés más értelmet ad a „törvény” kifejezésnek. Hogy az egyes ember imádsága egészséges és rendezett legyen, nem szükséges más, csak önmaga egészsége és rendezettsége, egyébként szabad tere van a belső mozzanatok eredetiségének. A liturgikus cselekvés és imádság területén azonban nincs értelme ennek az eredetiségnek, mert önkényességhez és zűrzavarhoz vezetne. Az Egyház hosszú évszázadok tapasztalata alapján állította össze a liturgikus történet rendjét, és újólag mindig felülvizsgálta a formákat. Ez a rend nem csak tanácsolt, hanem kötelező erejű az egyén számára.

A liturgiában nincs szabadság. Helyesebben nincs individuális, egyéni szabadság, mert egyfajta szabadság itt is van azért. Ez azonban nem az egyén akaratától függ, hanem az Egyháztól, melyben a Szentlélek uralkodik, s ez a szabadság abban mutatkozik meg, hogy a liturgiának egyáltalán nincs célja; hogy semmit sem akar elérni, hanem csak Isten előtt lenni, lélegezni, kibontakozni, Őt szeretni és

dicsérni. Ez a szabadsága a liturgiának térben és időben messze kihat, és nagy távokat ölel fel, tartalmát és formáját tekintve felülmúlja az egyént, és mértékadóvá válik számára.

A liturgikus cselekedet és imádság is szolgálat, de sokkal erélyesebb értelemben, mint a személyes imádság esetében.

A szent cselekményeket ősi hagyomány alapján rögzítették a legkisebb részletekig. Mivel a szövegeket az Egyház megvizsgálta, úgy kell azokat mondani, ahogyan a liturgikus könyvekben állnak. A liturgiában részt vevő hívő annál tisztább lélekkel, annál helyesebben teszi mindezt, minél őszintébben megszabadul egyéni kívánságaitól. Személyes imádságában követheti szívének indításait; ha azonban részt vesz a liturgiában, akkor más indításokra kell megnyitnia szívét, s amelyek más, nagyobb mélységekből erednek: az Egyház szívéből, amely már évszázadok óta lüktet.

Itt nem az a lényeg, nem azon van a hangsúly, hogy egyénileg mi tetszik nekünk, milyen mondanivalót akarunk hangsúlyozni, mivel akarunk gondosabban foglalkozni. Mindezeket magunk mögött hagyva, bele kell helyezkednünk a liturgikus történet sodrásába. S épp ezáltal, hogy eltávolodunk önmagunktól, létrejön a liturgia mindig megtapasztalható hatása: az ember elszakad „én”-jétől, s szabaddá válik.

Említettük már, hogy a liturgiában a súlypont a szent cselekményen van; de még egyszer vissza kell térnünk rá, mert ez a fogalom szinte teljesen elveszett.

Az imádságos élet súlypontja egyre inkább az egyéni ima felé tolódott el, az átélés, a gondolkodás és akarat területeire; ugyanilyen mértékben a liturgikus cselekményeket pedig épületes eszköznek tekintették, mely alkalmas a tanításra. Valójában a liturgikus cselekmények a keresztény hit eseményeinek megjelenítései, szemléletes, testi-lelki folyamatokban. Isten nemcsak belső érintések formájában ismertette meg magát az emberrel, hanem történelmi szavak és tettek által, végül pedig Krisztus személyében, életében és sorsában szólt hozzánk. Ebben ment végbe a láthatatlan Isten epifaniája, kinyilvánulása. Ugyanígy, tehát testi és lelki úton egyaránt, történik annak elsajátítása és megvalósítása a történelemben, amit Krisztus hozott nekünk. Az Egyház nemcsak a hit és a szeretet köteléke, nem csak a „Lélek Egyháza”, hanem láthatóan, megszólíthatóan felelősséggel, és felhatalmazottan áll a történelem-

ben. Krisztus örökségét őrzi. Benne él a megdicsőült Úr megváltó tetteivel, újból és újból nekünk ajándékozva magát, magára veszi a földi létet. Az említett elsajátítás különböző módon történik: egyénileg, a gondolkodás, a nagyrabecsülés, az elhatározás és követés által — és az Egyházban, bizonyos meghatározott, itt és most, pontos formák szerint lezajló cselekményekben. Például azt a tényt, hogy Krisztus feltámadt, azt a hit bármikor, bármely időpontban fel tudja fogni; de mégis igaz az, hogy a feltámadás szent hatalmával, kegyelmével és igazságával a hívó ember egy bizonyos időpontban különleges módon találkozik, nevezetesen a húsvét liturgikus megünneplésekor. Ő, aki azt mondta: „Ha ketten-hárman összejönnek nevemben, ott vagyok közöttük”, eljön az ünneplő közösséghez feltámadásának éjszakáján. Amikor eléneklik az „Exultet” himnusz, s fellobban az új fény a húsvéti gyertyán, majd az egész templomban minden hívőhöz elér, akkor mindenki biztos lehet abban, hogy „most van húsvét, s a feltámadt Úr közöttünk van teljes hatalmával”.

Ez nem valami tanító jellegű, épületes allegória, hanem tiszta valóság: a liturgikus történet valósága. Ez a valóság a mai kor emberének szinte megközelíthetetlen. Elfelejtette már, hogy személyeket szemlélve, történetekből ismerje meg a Fiút, és konkrét cselekményekben legyen részese az Istentől származó tartalomnak — és egy másik síkon — folytassa azt. Erről beszél Szent János első levelében: „Ami kezdettől fogva volt, amit hallottunk, amit saját szemünkkel láttunk, amit szemléltünk, és kezünk tapintott, az élet Igéjét hirdetjük nektek” (1Jn 1,1). A mai ember mindig csak beszélni, hallani, gondolkodni és ítélni akar. Ez azonban nem elegendő, és újból rá kell eszmélnie azokra az erőire, melyeket oly sokáig elhanyagolt, s azokra a szerveire, melyek lassan elkorcsosultak. Meg kell tanulnia, hogy a jelképes alakokról ne csak gondolkodjék, hanem szemlélje őket, s szemlélve megértse; hogy a szent cselekményeknél ne kérdezze, hogy ez, vagy az mit jelent, hanem inkább kapcsolódjon be s fogadja szívébe tartalmát.

Aki végzi a liturgiát, attól viszont elvárjuk, hogy valóban megértse a lényegét; teljesen átadja magát, s úgy végezze, hogy készséges akarata által valóban „saját fülével hallja, saját szemével lássa, saját kezével tapintsza az élet Igéjét”.

A népájtatosságok

A liturgikus és személyes imádsággal még nincs kimerítve a keresztény imádságos élet egésze. Egy harmadik rész egészíti ki, melyet nem egészen megfelelő szóval „népájtatosságnak” jelölünk. Ezzel a szóval nem akarunk semmiképp csekélyebb értéket tulajdonítani ennek az imafajtának — a pap imádságához viszonyítva, melyet tulajdonképp tökéletesnek tekintettünk. Figyelmeztettek engem a félreértésnek erre a lehetőségére, és szeretném elismerni, hogy helyénvaló is e figyelmeztetés. A „népájtatosság” szó sokkal inkább egy bizonyos ima-formát jelent, melyről alább lesz szó.

Ide tartoznak a délutáni és esti áhítatok a templomban, a közös családi rózsafüzér imádság és a legtöbb vallásos népi szokás is.

Ezt az imádságfajtát nem könnyű körülírni; legjobb, ha így mondjuk, hogy a személyes és liturgikus ima közötti átmenetet képezi. Mindkettőtől különbözik. A személyes imával szemben a közösségi ima jellegét hordozza, mert nem az egyes hívő magatartása és igényei fejeződnek ki benne, hanem egy nagyobb csoporté. Létrejötté és menete rendezett, s ezáltal bizonyos tekintéllyel rendelkezik az egyén felé.

Másik oldalról viszont mégis sokkal egyénibb színezetű, mint a liturgia, mert az egyes népájtatossági formák nem érvényesek az Egyház egészére, sokszor még csak nem is az egész országra, hanem csak egy egyházmegyére — mint ahogy az egyes egyházmegyéknek sokhelyütt külön ének- és imakönyvük van. Néha közösségenként változnak ezek az áhítat-formák. Így a korok változása, a helyi sajátosságok, a napi élet változatossága, váltakozó állapota mind sokkal közvetlenebbül érvényesülnek itt, mint a liturgiában, ahol a változások sokkal lassabbak, s melynek tere is sokkal nagyobb.

A népájtatosság sokkal kevésbé szigorú, mint a liturgia. Hangvétele oldottabb, részletesebben belemerül témájába, a fantáziának nagyobb szerepe van, hangulata közvetlenebb és melegebb. Ezért hiányzik is belőle a liturgia széles lendülete, ereje és szigorúsága. A népájtatosság hajlamos az érzelmességre, néha szentimentalizmusba, önkényességbe sülyed és beszűkül.

A népájtatosságok előszeretettel használják az ismétlést. A liturgikus imádság egyik alaptétele így szól: „sohase kétszer ugyanazt”,

a népájtatosságban viszont mindig ugyanaz tér vissza. Megvan benne a vágy, hogy Isten előtt időzzön; de mivel a plébániai közösségekben általában nincsenek meg az előfeltételei annak, hogy megfelelő módon töltsék ki az időt, mint a liturgiában, nevezetesen zsoltárok imádkozásával, így azok helyén a népájtatosság bizonyos rögzített imaszövegeket ismétel, mint a Miatyánk és az Üdvözlégy. Így aztán könnyű belekapcsolódni; de persze fennáll az egyhangúság és a gondolati szegénység veszélye.

Mivel a népájtatosságokat nem az Egyház egésze, hanem annak egy meghatározott, szűkebben lehatárolt egysége imádkozza, ezért világosabban magán viseli a közvetlen közösség jellegzetes vonásait. A keresztyén „mi”-tudat erősebb, elevenebb, mint a liturgiában, és az egyén mélyebben rejtve érzi magát. Az otthonos, meghitt érzés, amelyet a népájtatosságokban érzünk, nem csak az érzelmesebb szövegekből fakad, hanem az összehasonlíthatatlanul szorosabb közösségi együvértartozás tükröződése.

Még egy sajátosságra kell felhívunk a figyelmet, nevezetesen a népénekekre. Ezek az énekek közvetlen kifejeződései annak a mély hitnek, melyből a népájtatosságok fakadnak. Legtöbbször nem találjuk meg bennük a liturgikus énekek szigorúságát, hanem inkább a népdalokhoz való hasonlóságot. Így a kedély bensőségességével, és a képzelőerő teljességével gazdagítják az egyházi népéneket. Mindenesetre ugyanúgy magukkal hozzák a szentimentalizmus veszélyét is a népdalok világából. Ahol nem eléggé gondosan ápolják az egyházi népéneket, ott a szigorúbb, igényesebben formált dalokat könnyen félreteszik, hogy egyedül csak a zeneileg és tartalmilag kevésbé értékes, de tetszetősebb énekeket énekeljék.

Összefoglalás

Az imádságos élet különféle területei nem függetlenül állnak egymás mellett, hanem változatos összefüggésekkel kapcsolódnak egybe. A történelem tanúsága szerint egyes részek észrevétlenül egymásba fejlődnek. A liturgia némely eleme egy mély hitű ember magánimádságából származik — s ugyanígy az egyén imádságos élete meríthet a liturgikus történelemből, és a misekönyv vagy a bre-

viárium bizonyos szövegei az egyéni imádság tárházába kerülhetnek.

Ami pedig végül a népájtatosságokat illeti, sok olyan ima van a liturgiában, amely eredetileg egy konkrét egyházmegye, vagy egy ország sajátos kifejeződése volt, de később általános érvényű lett; éppúgy fordítva is, a népájtatosságok nagy része fellazított liturgikus szöveg tulajdonképpen.

Eddig történelmi függőségeket tekintettünk, de valójában az összefüggések mélyebbek. A liturgikus és személyes imádság kölcsönösen hordozzák egymást. Jóllehet mindkettőnek megvannak a maga gyökerei; s mindegyiknek tisztán kell azokból fakadnia, azonban ennek ellenére ezek összetartoznak, ugyanazt az egyetlen keresztény imádságos életet alkotják.

A liturgiában az Egyház a Krisztus által alapított szent szolgálatot folytatja megszakítás nélkül, s az egyén maradéktalanul belekapcsolódik.

Ahhoz azonban, hogy a liturgiába való bekapcsolódása ne legyen külsőséges és lélektelen, a személyes, saját bensejéből fakadó imádságot sem szabad elhanyagolnia. Bár az Egyház egésze gyakorolja a liturgikus imádság szent szolgálatát, mégis az egyes emberben, a papban, a hívőkben ölt testet, és válik jelenvalóvá ez a szolgálat.

Biztos, hogy az egész Egyház cselekedete a liturgikus imádság, de mégis a mindenkorli liturgiát végző egyén belső világán átszűrődve, keresztülhatolva valósul meg. Ha azonban az egyes ember nem tanulta meg, hogy hogyan kell Isten elé állni; ha fülei nem nyitottak a befogadásra, szája nem nyílt meg még Isten megszólítására, akkor a liturgikus esemény nem egy élő személyiségen keresztül valósul, hanem csak külső szerveken keresztül, s aki itt hall, lát, beszél, cselekszik, nem egy igazi Valaki, nem személy, hanem csak egy személytelen „valami”.

Ezzel azonban elveszíti az egész folyamat elevenségét és komolyságát. Csak akkor jut el az Egyház egészének nagy imádsága ahhoz a szabadsághoz és igazsághoz, amely sajátja, ha az egyén is, mint egyén imádkozik.

Fordítva is igaz viszont, hogy az egyénnek is szüksége van személyes imádságához az Egyház imájával való kapcsolatra. És nem csak azért, hogy az Egyház hite hordozza, s az Egyház egészének

közbenjáró imája átölelje őt. Minden előben az erő egyúttal gyengeség is. Ami a személyes imádság sajátosságát adja, nevezetesen, a „négy szemközti” egyedüllet Istennel, a mozgás szabadsága, a kifejezés eredetisége, mindez veszélyessé is válhat. A magányból elszigetelődés lesz, a szabadságból önkény, az eredetiségből különcködés. A személyiségnek szüksége van arra, hogy kitágítsa horizontját a liturgia mindent átfogó objektivitásába. A liturgia az „imádság törvénye”; nem csak abban az értelemben, hogy megmondja a bekapcsolódó egyénnek, hogy hogyan kell ellátni az imádság szolgálatát, hanem egy mélyebb értelemben is, hogy minden valódi, egészséges imádság normáját megadja.

Nagy különbség, hogy az imádság „személyes”, vagy „szubjektív”.

Amaz, a „személyesség”, az önmagáért felelősséggel rendelkező ember méltóságából, a belső élet eredetiségéből, a megváltott embernek teremtettségéből és megváltójával való négy szemközti kapcsolatából fakad — míg ez, a „szubjektivitás” esetében, az egyén önmagát keresi, az igazság helyére a „szavahihetőség” kerül, s a saját vallásos érzéseit veszi mércének, annak teljes megkérdőjelezhetőségével. A hívőnek mindig újból be kell lépnie a liturgia rendjébe, s követni gondolatainak nagyságát, cselekményeinek tiszta megformáltságát; különben személyes imádsága félreeső távolban marad, szentimentális és különcködő lesz, néha akár beteges természetellenességbe csúszik.

A népájtatosságra is ugyanez érvényes. Mindenütt, ahol a liturgikus életet nem értik helyesen, nem szeretik és nem ápolják, ott a népájtatosság is sajátos romlásba sülyed.

A népájtatosság veszélyei: a gondolat elégtelensége, a túlzott képzelőerő, a mérték hiánya, az érzelmek rendezetlensége. S ha a népájtatosságot a spontán vallásos belső erők játékaként engedik, akkor a hitbeli tartalom silány lesz, a mondatok megbízhatatlanok, az érzések szentimentálissá és valótlanná válnak.

Ha egy közösségben a liturgia nem kapja meg azt a helyet, amely megilleti, s a közösség jórészt vagy kizárólag a népájtatosságokból táplálkozik, akkor a közösség szükségképpen el fog sorvadni.

Az imádság elveszíti hordozó közegét, s nem lesz tartása.

De nem szabad megfélemlkezni a másik oldalról sem. Van olyan liturgikus irányzat, amely a népájtatosságot alacsonyabb rendűnek

vagy feleslegesnek tekinti — s ugyanez a személyes imádságot csupán eszközként használja a liturgikus ima elsajátításához. Ez a szemlélet hamis és veszélyes. A maga módján úgy csinál, mintha valaki ezt mondaná: „Elegem van az emberiségből; nincs szükségem népre. Elegem van a világból, nincs szükségem hazára!”

A népájtatosság azt jelenti a hívő élet számára, mint amit a természetes élet számára a nép és család, a haza és szülőföld összefüggése jelent. Egy jó délutáni áhítat, melyet méltóan és odaadó hittel tartanak meg, vagy egy rózsafüzér imádság este, melyet úgy imádkoznak, ahogy azt valóban kell, mindezek valami nagyon szépet, mélyet, bensőségest adnak az embernek, amelyre — anélkül, hogy a kivételeket meg akarnánk ítélni — a keresztény lelkületnek szüksége van, hogy egészséges maradjon.

Utószó

Nem könnyű a vallásos élet kérdéseiről könyvet írni. Ismételten jelentkezik egy rossz érzés, mintha azzal az igénnyel íródott volna a könyv, hogy az írónak ezekben a dolgokban valami rendkívüli tapasztalata van, vagy legalábbis saját maga már megvalósította azt, amit a könyvben megírt. Legalább olyan kérdéses azonban biztosítani az olvasót arról, hogy szó sincs egy ilyen fent említett igényről, mert hiszen az tulajdonképpen magától értetődik. Nincs még egy olyan eset, ahol ennyire nyugtalanító lenne az alkotás és az élet ellentéte, mint itt, most.

Kérem, fogadja el az olvasó, hogy e könyv szerzője legalább beismerte a „lelki író” rossz lelkiismeretét, s ezzel — ha mégoly távolról is —, de megkísérelte a fenti ellentmondást feloldani. Végeredményben ezt annak kell megtennie, aki a vallásos dolgokról írt.

És ha betiltanák azt a követelményt, hogy a vallásos élet kérdéseiről csak az írhat, akinek kereszténysége már megállta a próbát, aki a kereszténységben már kipróbált — egyébként pont az író tiltakozna a leghatározottabban az ellen — akkor valóban a leghelyesebb, amit tehet, hogy saját személyes dolgaira való tekintet nélkül, teljesen az Egyház tanításából s az Egyház ügyeként írja meg művét.

II.

ROMANO GUARDINI

A LITURGIA SZELLEME

FORDÍTOTTA

A VESZPRÉMI NÖVENDÉKPAPSÁG
PÁZMÁNY-KÖRE 1939-BEN,
A FORDÍTÁST A 16. KIADÁS ALAPJÁN
ÁTDOLGOZTA:

Csanád Béla

BEVEZETÉS

Az „imádkozó egyház” megtalálható már az Apostolok Cselekedeteinek mozgalmas világában. Kiesdi a Szentlélek elküldését; karizmatikus ihletettséggel imádkozik és edzi magát a vértanúságra (ApCsel 4,24 sköv.); virrasztva könyörög a börtönben lévő Péterért (ApCsel 12,5). A titokzatos kenyértörést szüntelen imával veszi körül és így megteremti liturgiáját (ApCsel 2,42,46—47). A kereszténység hajnalán mint „orans” jelenik meg az ősegyház, melyben valósággá vált a tanítványok kérése: Uram, taníts meg minket imádkozni (Lk 11,1). S a Miatyánk a mustármaghoz hasonlóan hatalmas fává fejlődött. Krisztus imája az Egyház örök imájává terebélyesedett ki. Liturgiája az imádkozó Krisztus, a megdicsőült Főpap lélegzése. Krisztusnak ez az istenien szent, emberien nemes imája továbbcseng az Egyház soha meg nem szűnő világszerte felhangzó imádságában.

Az Egyház Isten igaz imádóinak a közössége. Imája tehát sohasem csak a bajbaesettek merő segélykiáltása. Kérése és panaszzkodása is mérsékelt, megtisztult, mert szerető imádás rezdül át rajta, mert besugározza a Krisztus győzelmébe vetett hit, az Atya nagysága és boldogsága fölött érzett önfeledt gyermeki öröm. Az Egyház nyugodtan és biztosan áll a vad világ hullámaiban. Mi ad neki ehhez erőt? Az imádság.

Az Egyházat nem gyűlésezések, szónoklatok, tüntetések, nem államkegy vagy népszerűség, nem is az őt védő törvények vagy támogatások teszik hatalmassá. Természetesen, sohasem tudja eléggé hirdetni az Igét, sohasem tud eleget gyóntatni, népmissziót tartani, vagy hitoktatást végezni, a keresztény felebaráti szeretetet minden téren ápolni; de ezek csak külső teljesítményei a kereszténység rejtett, belső erejének. Visszás dolog lenne tehát, ha csak ezekkel a külső

teljesítményekkel törődne, a belső forrás tisztántartását, kiszélesítését és megerősítését pedig elmulasztaná. Ahol az Egyház imája eleven, ott mindenfelé a földöntúli szentség, a tevékeny béke, az ember- és életismeret, az igaz felebaráti szeretet árad szét.

Életünk harcát imádságunk határozza meg. Az életet a maga szélességében és mélységében csak az fogja fel, a véges és végtelen között az egyensúlyt csak az találja meg, aki jól imádkozik. Imádkozni annyi, mint a teremtet akaratot lehorgonyozni Isten akaratába. A keresztény ember imája már magában az imádkozásban is végtelen teljességet talál, hiszen kapcsolatba kerül az Isten öröktől fogva megvalósuló, szabadon működő akaratával.

Az imádság a kutató ember végső szava. Ahol az emberi út véget ér, ott az Isten akarata riadt borzongás, békés vigasz, felszabadító megerősítés közt megérinti az emberi akaratot.

Csak imádkozva találunk gyógyulást és megszentelődést.

Az Egyház imája állandó összeköttetést teremt az örökkévalósággal. Az örök Valóság ellenállhatatlanul megragad bennünket, igazzá és méltóvá tesz, hogy örökké éljünk, örökké az igazi Jót szemléljük és élvezzük.

Krisztus jegyesének, az Egyháznak imájában való részvétel tisztává és erőssé tesz.

Korunk, amely legyőzte a racionalizmust, és a misztika magaslatai felé tart, sokkal jobban át van hatva az Isten-közelség vágyától, mint a divatos elmúlás-gondolattól. Az a munkaláz, amely ma ugyancsak hatalmába kerítette az emberiséget, s valláspótlék szeretne lenni, még ez sem tudja elfojtani a lélek misztikus élmény utáni vágyát. Igen erős, igen egyetemes a kiáltás: Vissza az Istenhez! De hol az út?

A renaissance és liberalizmus emlőin nagyranevelt individuális ember kiélte magát. Világossá lett, hogy csak egy objektív intézményhez való csatlakozással lehet igazi egyéniség. Ezért közösség után vágyódik.

A szocializmus ismert ugyan közösségeket, de csak olyanokat, amelyeket atomok, egyedek halmaza alkot. A mi vágyunk szerves, életteljes közösségre irányul.

Ilyen szerves közösség a legigazibb értelemben: az Egyház. Bensőségesebben fogja egybe az embereket, mint bármi más társaság; egy lelket ad nekik és bizonyos értelemben egy testet: Krisztus misz-

tikus testét. Ebben a testben mindenki a legszorosabb, éltető kapcsolatban áll a Fejjel és egymással. Az Egyház a „szentek egyessége” amely részben az Isten felé törekszik harcban és nélkülözésben, részben már együtt örvendezik a megdicsőült Fővel, Krisztus megszentelt tagjainak közösségében.

Annak az organikus közösségnek, amely az Isten felé törekszik, nyilvános közös kultusszal kell rendelkeznie. Az Egyház liturgiája nemcsak abban a régi értelemben nyilvános, hogy csak a közösséget nézi; hanem mert felemeli, sőt fel is magasztosítja az egyes ember imáját. Benne az egyed imája is szertartássá válik. Krisztus és az Egyház, Krisztus és a lélek, tökéletes párhuzamban állnak egymással. A liturgia révén az egyes ember imádságának is objektív alapja lesz, amely egy nagy, magunk felett álló célra irányul, és átrendül az egyén szűkös, esetleges látókörén. A liturgiában az egész teremtség zeng dicséretet a Teremtőnek, az egyénben pedig a minőség tükröződik vissza.

X. Pius reformjai mindenütt nyomatékosabban felhívják a figyelmet az Egyház liturgiájára. Az Egyház áldozatot bemutató, áldó és imádkozó működése, ahogyan az a liturgia cselekményeiben és szavaiban kifejezésre jut, a hívek ájtatoskodási törekvéseire állandóan ösztönző hatással van. A gyakorlati életben mindinkább keresik, hogy azt, ami a liturgiához tartozik, megismerjék és gyakorolják.

A liturgiát „nagy népkatekizmus”-nak nevezték el. Valóban az is volt az előző századokban. Hogy ismét az legyen, az eddigieknél többször kell hivatkoznunk a családi nevelésben, az iskolában, prédikációban a vallásos lelkület ama értékeire és nevelő erejére, amelyek épp a katolikus liturgiában találhatók meg.

Ezeket a törekvéseket akarja támogatni a „liturgikus mozgalom”, amikor liturgikus fogalmak, cselekmények és szövegek feldolgozásával a liturgiát mélyebben meg akarja ismertetni a papság, a nevelők és a képzett világiak széles köreiben.

Az objektív valóság és a közösség kifejezésére az Egyház imája határozott külső formát öltött. Mivel azonban a külső forma a belső tartalom kifejezése, azért mi magával a belsővel, a liturgia szellemével akarunk behatóbban foglalkozni.

Nemcsak azt fogjuk megvizsgálni, ami a szó szoros értelmében a liturgiához tartozik, hanem mindazt, ami a mélyebb megértést

szolgálhatja. Ha azután így sikerül a liturgikus tudományt kissé előbbrevinnünk, megnyugtató elégtétel lesz ez számunkra. Célunk mégis inkább az, hogy a liturgia kincseit föltárjuk a hívek előtt lelki életük gazdagítására.

Ebben a kis kötetben azt mutatja be Guardini, hogy a helyesen értelmezett liturgia alapján megfelel az egészséges és természetes lélektannak és lélekkultúrának. Azokat a nehézségeket veszi sorra, amelyeket a modern ember a liturgiában találhat. Kimutatja, hogy ezeknek a nehézségeknek az okai vagy a liturgia helytelen és tökéletlen megértésében vagy pedig a lelki élet valamilyen egyoldalú túlhajtásában gyökereznek. Bebizonyítja, hogy a liturgia mennyire elősegíti a lélek harmóniáját, mennyire összefügg és közreműködik vele. Az évszázados liturgia önkénytelenül is segít mai bajainkban, és megoldja a nehézségeket. Felemel bennünket nehéz pillanatainkban önző egyéniségünkől: Isten tisztelettudó gyermekeivé, az Atya igaz imádóivá nevel.

A szerző nem is annyira a liturgia szigorúan tudományos fogalmát tartja szem előtt, mint inkább az egyes embert s ennek a liturgia iránt való érzékét. Azt akarja, hogy megbarátkozzunk a liturgiával és lelkünk fogékony legyen mindaz iránt, amit nekünk a liturgia nyújt.

Guardini fejtegetései annál is inkább hasznosak, mert ő nagyszerűen bele tudja élni magát azok helyzetébe, akik kívülről jönnek és akiknek újdonság a liturgia. Leírja a két szellemi világ összeüt-közését, diszharmóniáját, és rámutat a megoldásra.

Feltárja a liturgiának és a lelki életnek azokat a kapcsolatait, amelyek eddig el voltak temetve és feledésbe mentek. Megvilágítja és leszögezi a liturgia átélésének alapjait és feltételeit. Munkája így igen alkalmas arra, hogy erős alapot nyújtson, amelyre azután tovább építhetünk.

Bárcsak lenne könyvecskénk — Isten segítségével — a világháborúban megrendült, de a szenvedésekben megtisztult lelkek számára a tiszta felemelkedés és a vigasztaló erősítés forrása. Bárcsak segítene bennünket e kis füzet az Egyház hitének elmélyítéséhez, és bárcsak ébresztené fel bennünk azt a régi, áldozatkész szellemet, amelyből Krisztus zsenge Egyháza a mártíromság szeretetét merítette.

Maria Laach, 1918. húsvét szent ünnepén.

†ILDEFONS HERWEGEN APÁT

A LITURGIKUS IMÁDSÁG

Egy régi teológiai tétel szerint: a természet és a kegyelem semmit sem tesz hiába. A természetnek is, a kegyelemnek is megvan a maga szabálya. Vannak bizonyos feltételek, amelyek szerint a természetes és természetfeletti szellemi élet egészséges marad, fejlődik és gyorsul. Egyes esetekben veszély nélkül át lehet lépni ezeket a törvényeket, ha valamely erős lelki felindulás, szorongató kényszer, rendkívüli adottság, fontos cél, vagy ehhez hasonló megokolttá vagy menthetővé teszi. Huzamosan azonban bűn nélkül ez nem lehetséges. Amint a test elsatnyul és megbetegszik, ha növekedésének feltételeit megvonjuk, éppen úgy van ez a szellem és a vallás életében is: ez is beteg lesz, üdeségét, erejét és egységét elveszíti.

Különösen igaz ez akkor, ha egy közösség rendezett lelki életéről van szó. Az egyes ember életében tágabb tér nyílik e feltételek alól való kivételre. Mihelyt azonban közösségről van szó, tehát intézményekről, közös lelki tevékenységről, imádságról, rögtön létkérdéssé válik, hogy vajon érvényesülnek-e az egészséges, természetes és természetfeletti lelki élet alaptörvényei, vagy pedig nem. Itt ugyanis a lelki életnek nem olyan megnyilvánulásairól van szó, amelyek pillanatnyi szükségletet elégítenek ki, hanem olyanokról, amelyek állandó befolyást gyakorolnak a lélekre. Ezeknek nem egy-egy pillanatnyi állapotot kell kifejezésre juttatniok, hanem a mindennapi közönséges életet. Ezek nem egy meghatározott természetű egyén lelki alkatát írják le, hanem a különböző lelki összetételű közösséget. Világos tehát, hogy itt minden szerkezeti hiba a továbbiakban is elkerülhetetlenül érezteti a hatását. Eleinte ugyan még jól elleplezik ezt a különböző körülmények, események és szükségletek, amelyek a lelki magatartásnak helytelen formáját létrehozták. De minél inkább eltűnnek ezek és minél tökéletesebben áll helyre a

szabályos lelki állapot, annál erőteljesebben tör elő a belső hiba, amely szélteben-hosszában felforgathat mindent.

Ezek az alapfeltételek ott valósulnak meg legjobban, ahol egy nagy közösség hitbuzgalmi élete csak hosszú időn át fejlődhetett ki. Ebben az esetben ugyanis elég idő volt arra, hogy a lényegből fakadó törvények érvényre juthassanak. Különböző adottságú, különböző társadalmi rétegződésű, esetleg különféle fajú emberek együttélésében, különböző történelmi korszakok folyamataiban mindaz, ami esetleges és külsőséges, kissé háttérbe szorul, ami pedig lényeges és általános érvényű, előtérbe kerül. A lelki magatartás így objektív lett. Ilyen objektívvá vált lelki életnek tökéletes kifejezője a katolikus Egyház liturgiája. A kort, a helyet és az emberi művelődés minden formáját tekintve, a liturgia: *καία τοῦ ἔλου*, azaz minden irányban szabadon fejlődhetett. Ezért a liturgia a legjobb útmutató a közös imaélet helyes elrendezésére.¹

A liturgikus és a népi ima

A liturgia jelentőségét még pontosabban meg kell határoznunk. Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy milyen viszonyban van a nemliturgikus imaélettel.

A liturgikus ima első és tulajdonképpen célja nem az, hogy az egyes embernek Isten iránti hódolatát juttassa kifejezésre; nem az a feladata, hogy az egyént, mint ilyent tökéletesítse, lelkileg felrázza és továbbképezze. A liturgikus cselekménynek és imának nem az egyes ember az alanya. Nem is különálló emberek együttese, amely pl. a templomban összejőve egy közösségnek csak időbeli és hangulati egységét alkotja. A liturgia alanya inkább a hívek közösségének, mint ilyennek az egysége, s ez tökéletesebb együttes, mint az egyének puszta összessége. A liturgia alanya maga az Egyház. A liturgia az Egyház hivatalos, nyilvános istentisztelete, amelyet a tőle kiválasztott és arra rendelt papok vezetnek. Benne a közösség, mint ilyen hódol Istennek és ebben a hódolásban maga a közösség is alakul. Fontos, hogy a liturgiának ezzel a tulajdonságával tisztában legyünk. Itt tér el a közös istentisztelet katolikus értelmezése a protestáns felfogástól, amely túlnyomólag az egyes embert veszi tekintetbe. Pedig a hívő éppen ezzel a magasabb egységbe való emel-

kedésével válik belsőleg igazán szabaddá és lelkiileg fejlettebbé; s ennek okát az ember társas és egyszersmind egyedi természetében kell keresnünk.

A szigorúan kultuszszerű liturgikus ájtatosságokon kívül vannak még olyanok is, amelyekben a személyi vonás nyilvánul meg erősebben. Ezek a „népi ájtatosságok”, pl. a délutáni litániák, bizonyos helyi, időszaki és alkalmoszerű ájtatosságok. Többé-kevésbé magukon viselik az egyes korok és vidékek jellegét s közvetlen kifejezői az illető közösség különleges alkatának. Az egyes ember öncélú imájával szemben még mindig egyetemesek és tárgyilagosak, de szűkebb körűek, mint az Egyház imádsága, a liturgia. Még mindig inkább az egyéni áhítat keresése jut bennük szóhoz. Éppen ezért a liturgikus élet módozatai és szabályai nem lehetnek minden további nélkül mérvadók a nemliturgikus imádságokban. Sohasem lehet elfogadni azt a követelést, hogy a liturgia legyen a közös ájtatossági élet kizárólagos módja. Ez a hívő nép lelki igényeinek félreismerését jelentené. Sőt a liturgikus imák mellett mindig meglesznek a népi imák, melyek mindig úgy alakulnak, ahogy azt a változó történelmi, népi, társadalmi és helyi körülmények kívánják. Nagy hiba lenne a nép lelki életének kincseit a liturgia kedvéért sutbadobni vagy csakis hozzá hasonlítani. Jóllehet, mind a liturgiának, mind a népi ájtatosságnak mindig megvolt a maga különleges alapja és célja, az elsőséget mégis a liturgikus istentiszteletnek kell juttatni. A liturgia a *Lex orandi*, az imádkozás normája, és mindig is az lesz. A nemliturgikus imádkozásnak is ehhez kell idomulnia, belőle kell megújulnia, ha életképes akar maradni. Nem lehet azt állítani, hogy a liturgia úgy aránylik a népies ájtatossághoz, mint a hittétel az egyesek hitbeli fölfogásához. Valami hasonlóság azonban mégis csak van ehhez a törvényadta kapcsolathoz. A liturgia mutatja meg legszembetűnőbben a másirányú lelki élet helytelen megnyilvánulásait és ennek segítségével lehet legbiztosabban rátalálni a közös imaélet helyes módjára. A nép ájtatossági életén szinte szükségszerűen nyomot hagynak a változó helyi, időbeli és különleges körülményeknek megfelelő követelmények; ezzel szemben a liturgiában az igazi és egészséges buzgóságnak mindig és mindenütt azonos alaptörvényei észlelhetők.

Próbáljunk ezek után kiolvasni néhány ilyen törvényt a liturgiából. Mindez valóban csak próbálkozás, éppen ezért megállapításainkat nem tartjuk sem végérvényeseknek, sem tökéleteseknek.

A hitigazságok és az érzelem szerepe a liturgiában

A liturgia mindenekelőtt azt mutatja, hogy a közösségi imaéletet az eszmének kell irányítania. A liturgikus imádságok alapját a dogmák alkotják. Aki először foglalkozik liturgiával, az elsősorban ezeket a benne rejlő pontos teológiai tételeket veszi észre, s csak később látja, hogy ezekben a finoman csiszolt mondatokban imádságos áhítat rejlik. Áll ez elsősorban a vasárnapi misék könyörgéseire. Még ott is, ahol az imádság terjedelmesebb, világos gondolatok irányítják. A szentmise és a breviárium át van szöve szentírási olvasmányokkal és az egyházatyák műveivel, melyek minden sora gondolkodásra késztet. Ezeknek az olvasmányoknak a bevezetői és záradékai azonban (responsoriumok) sokszor sajátos elmélkedés-szerű imák, amelyeknek az a feladata, hogy a hallott vagy olvasott imádságok hosszan a fülünkben csengjenek és a szívünkbe vésődjenek. A régi mondás szerint a *Lex orandi*, a liturgia, egyszersmind *Lex credendi*, a hit törvénye. A liturgia ugyanis a kinyilatkoztatott igazságok tárháza.

Persze, ez nem jelenti azt, hogy a szívnek és kedélynek egyáltalán nincs szerepe az imaéletben, hiszen az imádság „érzelmeinknek Istenzhez emelése”. Szükséges azonban, hogy az érzelmet a gondolat vezesse, támogassa, nemesítse. Előfordul, bizonyos körülmények között lehetséges, hogy valaki sokáig megmarad egy akár önmagától támadó vagy valami szerencsés behatástól kiváltott pusztá érzelmi lelki rezdülésben, sőt komoly lelki gyarapodást is szerezhet belőle. Az az imádság azonban, amely gyakran ismétlődik, mindig más és más hangulatban talál bennünket, mert egyik napunk sem egyezik teljesen a másikkal. Mármost, ha ez az imádság túlnyomólag érzelmi tartalmú, akkor egy teljesen elhatárolt lelki alkat bélyegét fogja viselni, mivel az összes lelki megmozdulások közül az érzelem irányul leginkább az egyedre. Az imádság idegen színezetű lesz, mihelyt csak egy kissé is elűt belső hangulata annak az illetőnek a hangulatától, aki végezni akarja. Ilyen esetben vagy használatatlan vagy éppen nem létező érzelmet fejez ki. Ugyanerre a megállapításra jutunk, ha megfontoljuk, hogy teljesen más és más természetű egyének igényeit kell kielégítenie. Hogy a közös imádság hasznavehető legyen, szükséges, hogy tiszta és termékeny hitelvek telítsék meg és itassák át. A közösségnek, mely különböző termé-

szetű emberekből alakul ki, és változó hangulatok befolyása alatt áll, csak így lehet hasznára.

A lelki életet is csak nagy gondolatok tudják épen megőrizni. Csak az a jó imádság, amely az igazságból fakad. Ezt azonban nem csak úgy kell érteni, hogy nem származhatik tévedésből, hanem hogy a teljes igazságból sarjad. Az igazság teszi az imádságot erőteljessé, az igazság adja neki azt a tartalmat, életető energiát, ami nélkül satnya maradna. Így van ez már az egyes ember imádságánál is, de még inkább a nép imádságánál, amely bizonyos tekintetben amúgy is hajlandó az érzelgősségre. A dogmatikus gondolat szabadítja ki az imát a kedély rabszolgaságából s ez mentesíti az érzelmesség nyálkasságától és lustaságától. Ez tisztítja meg s teszi az élet számára hatékonytá.

Hogy azonban a hívő gondolkodás a közösség iránt való feladatát valójában teljesíthesse, szükséges, hogy a hitigazság egész teljességében betöltse az imádságot.

A kinyilatkoztatás egyes igazságai bizonyos lelki rokonságban vannak egyes szellemi irányzatokkal és a lelki élet bizonyos állapotaival. Megfigyelhető, hogy bizonyos adottságú emberek határozott előszeretettel viseltetnek a kinyilatkoztatás némely igazsága iránt. Ez pl. attól függ, hogy az Egyházba való belépéskor a hitnek mely elemei fogták meg legelőször a lelket, melyek adták az indítást; s megmutatkozik abban is, hogy pl. kétségek felmerülése esetén mely igazságok alkotják a hit védelmét. Éppen így megfigyelhető az is, hogy a kétely nem mindenütt, hanem legtöbbször azoknál az igazságoknál lép fel, amelyek az illető egyén gondolkodásmódjától legtávolabb esnek.

Ha tehát egy ima kizárólag vagy túlságosan hangsúlyoz valamely hitigazságot, huzamosabb időn át csak a megfelelő lelki állapotú egyéneket tudja maradék nélkül kielégíteni, sőt még ezeknél is rövid időn belül jelentkezik a teljes igazság utáni vágy. Ha pl. valamely igazság csak Isten megbocsátó irgalmasságával foglalkozik, huzamosabb időn át nem fogja kielégíteni még a gyengéd lelkű embert sem. Ez az igazság kívánja, hogy beszéljünk Isten felségéről és igazságosságáról is. Így kell az összes hitigazságokat beleszónunk azokba az imaformákba, amelyeknek az a hivatásuk, hogy a közösség igényeit huzamosabb időn át kielégítsék.

Ebben is mester a liturgia. A hitigazságok összességét beleszővi

az imáiba. Valójában nem is más, mint elimádkozott hitvallás. Még-hozzá az alapigazságok azok, amelyek a liturgiát kitöltik: az Isten a maga csodálatos valóságában, teljességében és nagyságában, az egy Isten, a Szentháromság; Isten teremtettségének, gondvise-lése és mindenütt-jelenvalósága; a bűn, a megigazulás és a megvál-tás után való vágyakozás; a Megváltó és az Ő birodalma; a végső dolgok. Csak az ilyen gazdag igazság nem merül ki sohasem; va-lóban mindenkinek mindene lesz, s mindig új marad.

A közös imádságnak tehát hosszabb időn át csak akkor lesz ter-mékenyítő hatása, ha nem szorítkozik kizárólagosan vagy különös előszeretettel a kinyilatkoztatás bizonyos részeire, hanem ha — le-hetőség szerint — isteni tanítás teljes tartalmát beleviszi az imád-ságba. Ennek nagy szerepe van a népnél, mely hajlamos arra, hogy valamely megkedvelt igazsággal egyoldalúan foglalkozzék.²

Másrészt persze nem szabad túlszűfölni az imádságot és beleeről-tetni minden lehetséges igazságot, miként ez itt-ott elő is fordul.

Az ima ily nagyvonalúsága nélkül a lelki élet elsatnyul; szűkkör-rűvé és kicsinyessé lesz. „Az igazság meg fog szabadítani titeket” — nemcsak a tévely rabszolgaságából, hanem az Isten országának vég-telen távlatai számára is át fog menteni titeket.

Ha eddig az imában az igazság tartalmi bőségét hangsúlyoztuk, korántsem jelenti ez a hideg észuralomnak az elfogadását. Sőt szük-séges, hogy az ájtatossági formákat meleg érzelmek hassák át.

Itt is példát ad a liturgia. Gondolatai és igazságai érző lélekből fakadnak és azért szinte lehetetlen, hogy hatással ne legyenek az érző szívre. Az Egyház istentisztelete tele van mélységes érzélemmel. Tele van erős, néha egyenesen szenvedélyes érzelmi megnyilatkozá-sokkal. Micsoda megindultság van pl. a zsoltárookban; micsoda vágy csendül ki a 41. zsoltárból; micsoda bánat van a „Miserere”-ben, micsoda ujjongás a dicsőítő zsoltárookban, vagy milyen nagy erővel tör fel a felháborodott igazságérzet az átok-zsoltárookban! A lélek indulatainak micsoda feszültsége ível a nagypénteki gyász és a húsvéti örvendezés között!

Ez a liturgikus érzelmi élet nagyon tanulságos. Vannak ugyan a lelkesedésnek olyan pillanatai, amikor minden bilincs lepattan, mint az „Exultet” határtalan ujjongása nagyszombaton, rendszerint azonban mérséklet uralkodik. Erős ugyan a szív hangja, de az igaz-ság is erősen szól az értelemhez; az egyik rész gondosan kiegyen-

súlyozza a másikat. Ezért van a liturgiában a zsoltárok mély érzelme ellenére is mérsékelt összhang. A liturgia a maga egészében nem kedveli az érzelmek túláradását. Izzanak ugyan benne az érzelmek, de csak úgy, mint egy tűzhányóban, amelynek a csúcsa már a kihűlt levegőbe mered. A liturgia lehalkított érzelem. Világosan látható ez a szentmisében, mind az állandó részeknél, mind a változó részeknél. Közöttük megtalálhatjuk a kiegyensúlyozott, nemes lelki magatartás remekeit. A liturgikus imádságnak ez az érzelemletompítása néha olyan erős, hogy pillanatnyilag azt hiszi az ember, hogy a liturgikus ima merő észmunka; de ez csak addig tart, míg bele nem éljük magunkat ebbe a világba és észre nem vesszük, hogy mi csoda élet van ezekben az imákban.

De mennyire szükséges is ez a harmónia! Pillanatnyilag, bizonyos alkalmakkor az érzelem erősebben is kitörhet. Annak az imádságnak azonban, amely a mindennap számára és a közösségnek van szánva, mérsékeltnek kell maradnia. Ha erősen felkorbácsolt, hullámzó érzelmek hatják át, kettős veszélyt rejt magába. Vagy komolyan veszi az imádkozó s ebben az esetben oly érzelmeket kell magára erőszakolnia, amelyek egyáltalán nincsenek birtokában, vagy pedig éppen az adott esetben hiányoznak. Ez az érzelem világát természetellenessé, tévessé teheti. Vagy pedig úgy segít magán a természet, hogy a gondolatokat enyhébb értelemben veszi és így elvész a szó ereje.

Igaz, hogy az írott imádságnak nevelnie is kell, tehát emelkedetesebb érzelmeket is meg kell indítania. Mégsem szabad túlságosan elűtnie az általános érzelmi világtól. Ha azt akarjuk, hogy az imádság huzamosabb időn át a közösség számára is használható és eredményes legyen, úgy az erős és mély, de mégis nyugodt hangulatra kell beállítanunk. Ide vágnak a himnusz gyönyörű sorai, melyeknek átlátszó tisztaságát fordításban szinte alig lehet visszaadni:

„Laeti bibamus sobriam
Ebrietatem spiritus . . .”₃

„Élvezzük vígan boldogan
A lélek józan mámorát.”
(Csanád Béla ford.)

A lélek érzéseit minden bizonnyal sem szabad röffel mérni. Ott azonban, ahol egyszerű kifejezés is elég, ne használjunk felerősített kifejezést; az egyszerű előadásmód mindig jobb, mint a zsúfoltan tömör.

Továbbá arra nézve is van mondanivalója a liturgiának, hogy mily érzelmeknek kell lennie az illető imádságban, ha azt akarja, hogy a megfelelő imaformula minden ember számára hathatós legyen. Ne túlságosan keresettek, s ne a hitélet egy különös területén keletkezett érzések legyenek ezek, hanem az emberi természetből és lélekből fakadó alapérzések, melyek a zsoltárban oly tisztán jutnak kifejezésre: imádás, Isten utáni vágy, hála, kérés, félelem, bánat, szeretet, áldozatos lelkület, szenvednitudás, hit, bizalom stb. Nem finomra csiszolt, túlzottan gyengéd, puha, hanem erőteljes, tiszta, természetesen egyszerű érzések.

A liturgiában van azután még valami csodálatraméltó tartózkodás. A belső odaadásnak némely módját nem nagyon fejezi ki, hanem inkább körülveszi gazdagon képekkel, hogy a lélek ezekben mégis biztonságban érezze magát. Az Egyház imádsága nem rángatja elő a szív titkait. Megmarad a gondolat és hasonlat keretei között; egészen gyengéd, mély gerjedelmeket és lelki megmozdulásokat indít meg, de mégis rejtekben hagyja őket. A belső odaadásnak egynéhány érzését és azokat a szavakat, amelyek lelki beállítottságát mutatják, nem tudja az ember feltárni a lélek szemérmességének veszélyeztetése nélkül; legalább is nem mindig. A liturgiában kitűnő alkalom nyílik számunkra, hogy lelki életünket a maga teljességében és mélységében tárjuk fel, és titkunk mégis megmaradjon titoknak: *Secretum meum mihi*. Kiönthetjük a lelkünket, kifejezhetjük magunkat és mégsem érezzük, hogy olyasmi is a nyilvánosság elé került volna, aminek titokban kellett volna maradnia.⁴

A liturgia erkölcsi tartalma

Ugyanez áll az imádság erkölcsi tartalmára is.

A liturgikus cselekmény, a liturgikus ima erkölcsi feltételekből ered: az igazság utáni vágyból, a bánatból, áldozatkészségből stb. és gyakran erkölcsi cselekvéssel is zárul be. Itt ismét igen finom tapintatot figyelhetünk meg. A liturgia olyan mélyreható erkölcsi

cselekedeteket, amelyek végső belső döntést tételeznek fel, nemigen követel. Ahol igazán szükség van rá, ott megkívánja: pl. az esküvel erősített ellentmondás a keresztségnél, a szerzetbe való végső felvételnél történő fogadalom esetében. Amikor azonban a mindennapok imádságát kell a hétköznapi, átlagos gondolkodásmód és cselekvés számára hatékonytá tenni, akkor a liturgia igen tartózkodó. Például fogadalomról, a bűntől való teljes elfordulásról, örökös odaadásról, egész lényünk önmegszenteléséről, kizárólagos szeretetről és hasonlókról ritkán beszél. Ezek a gondolatok előfordulnak ugyan a liturgiában, de rendszerint csak úgy, hogy a hívő kéri azokat az Istentől, vagy pedig úgy, hogy megfontolja szépségüket és nemes voltukat, vagy úgy, hogy a liturgia felhívja ezekre a figyelmet. Arra azonban a liturgia vigyáz, hogy gyakori ájtatosságoknál ne használjon olyan imádságokat, amelyekben ezek mint követelmények szerepelnek.

És így is van ez rendjén! Jogos, sőt indokolt lehet ez a kifejezés-mód ünnepélyes pillanatokban, a döntés óráiban. Ha azonban a közösség mindennapi lelki életéről van szó, akkor ezek a kitételek sokszor ismételten helytelen választás elé állítják az imádkozót. Vagy komolyan veszi az illető az imádságot és igyekszik az imában kifejezett gondolatokat magában felébreszteni: ebben az esetben azonban azt tapasztalja, hogy ez bizony ritkán, vagy egyáltalán nem sikerül neki. Az a veszély fenyegeti, hogy belső érzelmvilága hamissá, természetellenessé válik; hogy olyan élményeket és teljesítményeket erőszakol ki magából, melyekre még nagyon gyenge, vagy olyan erkölcsi cselekvéseket akar gyakran véghezvinni, amelyek természetük szerint ritkán szoktak előfordulni. Vagy pedig csak alkalmoszerű buzdításnak veszi a szavakat és így a benne rejlő erkölcsi tartalom jelentését lefokozza. Az ilyen formulát azután már gyakran át is tudja élni, de annak tulajdonképpeni jelentése már elveszett.

Ide is vág az Úr mondása: „Legyen a ti beszédetek: igen-igen, nem-nem.” (Mt 5,37) Csodálatraméltóan oldotta meg a liturgia azt a feladatot, hogy mindig a magasabb erkölcsi ideálok felé ösztönözzön és mégis hű maradjon a mindennapi élethez.

A liturgikus ima formája

Más kérdés, hogy milyen legyen a közös imádság formája. Pontosabban így lehetne a kérdést fogalmazni: az imádkozás melyik módja tud sok embert bensőleg megindítani és állandóan lendületben tartani?

Minden közös ájtatossági gyakorlat mintájául az egyházi karima (kórus-ima) szolgál. E karimákat nap nap után meghatározott órában nagyobb közösség végzi, és ha valahol, akkor itt megvan annak a lehetősége, hogy a közös ima formájára vonatkozó törvények érvényre jussanak.⁵

Szükséges mindenekelőtt, hogy az egész közösség cselekvőleg vegyen részt benne. Ha valaki csupán arra figyel, amit előimádkoznak, akkor a lélek lendülete hamar lelohad. Minden jelenlévőnek be kell kapcsolódnia. Még az sem elég, hogyha mindig ugyanazokkal a szavakkal válaszolunk az előimádkozó megszólításaira. Megvan a liturgiában az imádságnak ez a módja is, pl. a litániában. Helyénvaló is ez és az emberi lélek igényeinek félreismerését jelentené, ha ezeket mellőzni akarnánk. Ezekben ugyanis az előimádkozó változó megszólításaira a közösség azonos lelki tevékenységgel felel, pl. kéréssel. Így ennek az azonos tevékenységnek mindig új tartalmat és új bensőséget kölcsönöz. Valami állandó fokozás indul meg így, amely különösképpen alkalmas arra, hogy teljes erőnket összeszedve, kifejezzük szívünk egetostromló kéréseit és Istennek való átadásunkat.

Ezt az imafajtát azonban nem sokszor alkalmazza a liturgia; sőt, ha az istentisztelet egész területét tekintjük, ritkán. Így van ez jól, mert mindig együtt jár vele az a veszély, hogy a lélek lendületét megakasztja.⁶

A liturgia gyakran alkalmazza a közös imádságnál a dramatikus formát. Két karra osztja fel a jelenlévőket és párbeszédben folyik az imádság. Ez mozgásba hozza a tömeget, és meg is tartja abban. Hiszen mindnyájan, legalább is némileg, kénytelenek figyelni: tudják ugyanis, hogy az imádkozás menete tőlük is függ.

Ezzel a liturgia a lelki élet olyan alaptörvényére mutat, amelyet büntetlenül nem lehet elhanyagolni.⁷ Bármennyire is jogosult az ima válaszoló formája, a közös ima alapformája mégis az, hogy mindenki cselekvő bekapcsolódásával haladjon előre. Erre tanít

a *lex orandi*. Szorosan összefügg a tárgyalt kérdéssel a ma oly égető kérdés: hogyan lehetne a férfiakat minél jobban megnyerni az egyházi élet számára. A mai férfi ún. életerős mozgalmat kíván s a mozgalomban cselekvőleg részt is akar venni.

Ez a mozgalmas liturgikus imaélet irányításra szorul. Szükség van „karmester”-re, aki a kezdetet, megszakítást és befejezést jelzi és ezzel már az egészet külsőleg is taglalja. Azonban belsőleg is formálnia kell; így pl. meg kell adnia a vezérgondolatot; a nehezebb részeket magára kell vállalnia, hogy azok kifejezése helyes legyen; alkotó és elmélkedő részek közbeiktatásával nyugvópontokat kell teremtenie stb. A kar vezetőjének e feladata a liturgia kialakulásában fontos szerepet töltött be.

A természet és kultúra szerepe

Fentebb vázoltuk, hogy a liturgiában milyen nagy szerepe van az érzelmenek. Ugyanilyen nagy jelentősége van a liturgiában az emberi élet két alaptényezőjének is: a természetnek és a kultúrának.

A liturgiában az emberi természet erőteljes hangja szólal meg. Csak a zsoltárokat kell elolvasnunk, hogy az embert a maga természetes világában lássuk. Itt a lélek hol bátornak, hol csüggedtnek, hol vidámnak, hol szomorúnak mutatkozik; majd telve van nemes elhatározásokkal, de egyszersmind bűnökkel és belső küzdelmekkel is. Néha buzgó minden jó iránt, máskor pedig lanyha és letört. Ugyanezt látjuk az egész ószövetségben is. Milyen leplezetlenül áll eléink az emberi természet! Nincs megszépítve, sem felcicomázva. Éppen így van ez az Egyház megszentelő szavaiban és szentséget közlő imáiban. Mindegyikben üdítő természetesség uralkodik. Itt „nevén szólítják a gyermeket”. Az ember telve van hibákkal és gyengeségekkel és a liturgia is így kezeli őt. Az ember természete nem más, mint a nemesség és szegénység, a magasztosság és alacsonyság keveredése, és így szerepel az Egyház imáiban is; az Egyház nem a mesterkélt tökéletes embert állítja eléink, akiben nincs semmi rossz, hanem az embert a maga valóságában.

A liturgia kultúrjában is gazdag. Ez természetes, hiszen itt sok évszázad dolgozott és mindegyik a legjavát adta. Gondosan csiszolt minden szava; sokoldalúan gazdag a fogalom- és gondolat-

világa; szerkezete kezdve a rövid versecskéktől, a finoman kidolgozott imáktól, a breviárium és a szentmise imaszerkezetén keresztül egészen az egyházi év teljes felépítéséig, változatosan szép. A cselekvő, elbeszélő és dalszerű formák változnak egymással. Stílusa állandóan változik: az évszaki officiumok stílusa egyszerű, a Mária-ünnepek stílusa titkoktól gazdag, a korai kereszténység mártír szüzeinek officiuma bájosan kedves. Ehhez járul még a liturgikus mozdulatok és cselekmények, edények, szerek és ruhák művészete, azonkívül az építő-, képző- és festőművészet alkotásai, az ének és orgonajáték.

Mindezekben fontos tanítás van a lelki élet számára. A vallásnak szüksége van a kultúrára. Kultúrán értjük mindannak az értékes dolognak az összességét, amit az alkotó, alakító és rendező emberi erő létrehoz: tudományt, művészetet, társadalmi rendet stb. A kultúrának itt az a feladata, hogy az igazság kincseit, amelyeket Isten az embereknek kinyilatkoztatott, állandó munkával feltárja, azoknak tartalmát kimerítse és az élet minden változásával vonatkozásba hozza. A kultúra nem tud vallást teremteni, de rendelkezésére bocsátja eszközeit, amelyekkel azután a vallás teljesen ki tudja fejteni áldásos működését. Ez a helyes értelme a régi mondásnak: „*Philosophia ancilla theologiae*” (a filozófia a teológia szolgátleánya). Ez áll az egész kultúrára. Ez volt az Egyház állandó felfogása és mindig e szerint is cselekedett. Így pl. nagyon jól tudta, mit cselekszik, amidőn Szent Ferenc fölfelé törő, vallásos erőben szerfelett gazdag rendjére valósággal ráerőszakolta a tudományt, a külső élet bizonyos fokát és a mérsékelt vagyonbirtoklást. Ezzel mintegy lehetőséget nyújtott neki, hogy hosszabb időn át egészséges és termékeny maradjon. A magános ember, vagy fanatikus lelkesedésében a közösség is, sokszor hosszú ideig tudja nélkülözni a kultúrát. Ezt bizonyítják Egyiptom pusztáinak remetéi, a kolduló rendek és minden időnek sok szentje. Az átlagos és tartós lelki életnek szüksége van a kultúra magasabb fokára; csak így marad tevékeny, tiszta, nagylelkű és csak így tudja a betegség tüneteit, az állandó feszültséget és egyoldalúságot elkerülni. A kultúra lehetőséget nyújt a vallásnak a megnyilatkozására, segíti, hogy önmagával tisztában legyen és hogy a fontosat a kevésbé fontostól, az eszközt a céltól, az utat a beérkezéstől meg tudja különböztetni. Az Egyház mindig elítélte azt az irányzatot, amelyik a tudományt, művészetet, va-

gyont stb. támadta. Ugyanaz az Egyház, amely nagy nyomatókkal hangsúlyozza az „egy szükségeset” és az evangéliumi tanácsokról szóló tanításában teljes határozottsággal tanítja, hogy az embernek késznek kell lennie arra, hogy az örök üdvösségért minden áldozatot meghozzon, ugyanez az Egyház azt is akarja, hogy a lelki életet a kultúra termékenyítse meg.

A lelki életnek azonban szüksége van a természetre is: „A kegyelem feltételezi a természetet.” Hogy az Egyház miként gondolkodik erről, világosan kifejtette a gnosztikusok, a manikeusok, katarok, albigensek, janzenisták és hasonló áramlatok minden fajtájával szemben. Ezt ugyanaz az Egyház teszi, amely küzd Pelágius és Coelestinus, Jovinianus és Helvidius természet-felsőbbséget hirdető törekvései ellen s amely ezekkel szemben oly hathatósan mutat a kegyelemre és természetfölöttire. A nemes és gazdag kultúra hiánya a lelki életet merevvé teszi; ha pedig az egészséges természeti alap tönkre menne, élmélygős, hazug, természetellenes és terméketlen lesz. Ha az imaéletben rejlő kultúrtartalom elvész, akkor elszegényedik a gondolat, eldurvul a nyelv, a képek merevek lesznek, az érzés pedig fakóvá, egyhangúvá válik. Ha pedig a természet nem járja át friss és erőteljes életével, akkor a gondolat üres és egyhangú, az érzés szegényes vagy mesterkéltné, a hasonlatok és képek színtelenek lesznek. Mindkettőnek, azaz a természet erejének és a kultúrának a hiánya a barbárság; ennek ellentéte a *Scientia vocis*, amely a liturgikus imaéletben nyilvánul meg és amelyet maga a liturgia az alkotó Léleknek tulajdonít.

Az imaéletnek egyrészt egészségesnek, egyszerűnek és erősnek kell lennie. Szükséges, hogy összhangban legyen a valósággal és nem szabad attól félnie, hogy nevükön nevezze meg a dolgokat. Az ember találja meg imájában egész életét. Másrészről legyen az ima gondolatokban gazdag és képekben erős; legyen fejlett és egyszersmind kifejező nyelve, világos és áttekinthető szerkezete, hogy az egyszerű ember is megértse, de a műveltet is megfogja és felüdítse. Komoly kultúra itassa át, mely semmi esetre se legyen erőszakolt, hanem a gondolat, akarat és érzésvilág belső mértékletességében nyilvánuljon meg.

A LITURGIKUS KÖZÖSSÉG

A liturgia nem mondja „Én”, hanem „Mi”, legfeljebb akkor, ha az illető cselekedet különös módon kívánja az egyesszámot (pl. egy személyes akaratnyilvánításnál, vagy a püspök, pap némely imájában). A liturgia alanya nem az egyes ember, hanem a hívők közössége. Ez a közösség nem csupán a templomban összegyűlt emberekből áll; nemcsak egy épp összegyűlt „egyházközség”. Túlzárnyalja az illető hely határait és felöleli a földkerekség minden hívőjét. Hasonlóképpen átszakítja az idő korlátait is, és a földön imádkozók közösségét egynek tudja azokéval, akik már hazataláltak az Örökkévalóságba. Az a körülmény, hogy a liturgia mindenkit magába zár, még nem meríti ki a liturgikus közösség fogalmát. Az „Én”, amit a liturgikus imádság használ, nem egyszerű összefoglalása az egy és ugyanazon hiten lévők egyedeinek. Összefoglaló egység ugyan, de csak annyiban, amennyiben ez az egység az őt alkotó tömeg nélkül egyáltalán létezni tud. A liturgikus ima „Én”-je sokkal több: maga az élő Egyház.

Egy állam életéhez hasonlíthatnám a helyzetet. Az állam több, mint a polgárok, hatóságok, törvények, intézmények stb. összessége. Az állam polgárai nem csupán azt érzik, hogy csak pusztá számok a nagy számsorban, hanem egy megfoghatatlan élő egység tagjainak is érzik magukat.

Ehhez hasonló valami az Egyház is, természetesen lényegesen más, természetfeletti rendben. Beláthatatlanul sokféle életmegnyilvánulást foglal magába: az eszköz, cél, cselekvés és hatás, emberek, intézmények s törvények szerkezetét. Jóllehet hívőkből áll, mégis több, mint azonos meggyőződésűek és hasonló rendűek egyszerűen összefogott tömege. A híveket ugyanaz az élet hatja át és ez az élet maga Krisztus. Az Ő élete a mi életünk; Krisztusba vagyunk „be-

kebelezve”, mi vagyunk az Ő „teste”, „corpus Christi mysticum”. (Vö.: Róm 12,4. I Kor 12,4.; Ef 1—4.; Kol 1,15.)

Valóságos hatalomról van itt szó, amely uralkodik ezen a nagy közösségen, amely magához fűzi az egyeseket és amely a közös élet részeseivé teszi őket. Ez a hatalom „Krisztus lelke”: a Szentlélek (Vö. I Kor 12,4).⁸ Minden egyes hívő egy-egy sejtje ennek az élet-egységnek, egy-egy tagja ennek a testnek.

Különféle alkalmakkor érzi az egyes hívő ezt az átfogó egységet; mindenekelőtt azonban a liturgiában. A hívő itt nem mint egyed áll az Isten előtt, hanem mint a közösség tagja. És ebben a közösségben mégis a hívő beszél. Ez azonban megköveteli, hogy önmagát tagnak tartsa és akarja. Az egyházi közösségtudatot a liturgia ébreszti fel az emberben. A hívőnek, ha együtt akar ünnepelni a liturgiával, tudnia kell, hogy az Egyház tagja és hogy az Egyház vele együtt imádkozik és cselekszik. Ezt az egységet éreznie és akarnia is kell.

Az individualisztikus ember és a liturgikus közösség

Ebből két, nagyon is érezhető nehézség származik, melyeknek gyökere az egyénnek a közösséghez való viszonyában rejlik. A szellemi közösség, mint minden más, az egyéntől két dolgot kíván. Egyszer áldozatos lemondást: mint a közösség tevékeny tagjának le kell mondania mindarról, ami egyéni. Önmagát megtagadva, együtt kell lennie mással, fel kell áldoznia egyéniségének egy részét a közösség oltárán. Máskor pozitív teljesítményt kíván: azt követeli tőle, hogy a közösség nagyobb élettartalmát, mint sajátját fogadja el, hogy abba beilleszkedjék, meggyőződésévé tegye és terjessze.

A követelmény különféle formában lép fel, aszerint, hogy milyen lelki alkatú a hívő. Némelyiknél inkább a tárgyi oldal domborodik ki: gondolatok, amelyek megtöltik, eszközök és célok, fennálló határozatok, szabályok és törvények, elvégzendő feladatok, jogok és kötelességek stb. Áldozat és teljesítmény ekkor tárgyi jelleget ölt. Az egyénnek le kell mondania arról, hogy a saját gondolataival törődjék és egyéni utakon járjon. A liturgia szándékát és útját kell követnie. Az önrendelkezésről le kell mondania, a magánima helyett a közösséggel együtt kell imádkoznia, az önmaga-vezetés he-

lyett engedelmeskednie kell és fegyelmezettségben kell élnie, ahelyett, hogy a maga akarata szerint cselekednék. Az egyes ember feladata továbbá, hogy a liturgikus ideavilágot „realizálja”. Ki kell lépnie megszokott gondolatköréből és egy gazdagabb, átfogóbb szellemvilág tulajdonosává kell lennie. Le kell mondania személyes céljáról és magára kell vállalnia a nagy liturgikus emberközösség célját. Így megtörténik, hogy részt kell vennie olyan gyakorlatokon is, amelyek lelki szükségleteinek nem felelnek meg; olyan dolgokat kell kérnie, amelyek közvetlenül nem érintik; a kérést, jóllehet távol áll tőle, mégis mint sajátját kell elfogadnia és imádságban Isten elé terjesztenie. Olyan eseményeket is követnie kell (ez az imában, cselekvésben és kérésekben oly gazdag liturgiában elkerülhetetlen), amelyeknek sajátos értelmét alig vagy egyáltalán nem érti stb.

Mindebben tényleg nehézség rejlik, mely kettős súllyal nehezedik a mai emberre, aki olyan nehezen tud lemondani önállóságáról; készséggel veti magát alá az államnak és a gazdasági életnek, de hogy szellemi életét ne a maga szükségletei, hanem más előírások szerint rendezze, érzékenyen és szenvedélyesen elhárítja magától. Egyszóval, amit itt a liturgia követel, nem más, mint alázat. Lemondásban megnyilvánuló alázat, s így nem más, mint saját önállóságunk és öndicsőségünk odaadása. Teljesítményben megnyilvánuló alázat s így nem más, mint az egyéni létkörön túlhaladó, felkínált szellemi élettartalom elfogadása.

A liturgikus közösség követelménye más azok számára, akik nem a tárgyi, hanem a közösségben a személyi oldalt, az élő embert tekintik. A közösség problémája számunkra nem az, hogy hogyan merítik ki a közösségi élet tárgyi tartalmát és hogyan élik bele magukat. Sokkal inkább érzik ezt a nehézséget, hogy együtt kell lenniök más emberekkel, azokkal együtt kell érezniök, egyet akarniök, tudatában lenniök annak, hogy másokkal magasabb egyesülésben állnak. És pedig nemcsak egy-kettővel, vagy az emberek kisebb körével, akik hasonló törekvés vagy különös vonzalom miatt közel állanak hozzá, hanem mindenkivel: a közönyösökkel, ellenszenvesekkel, sőt az ellenséges érzelműekkel is.

Tehát itt az a követelmény, hogy ki kell nyitni azokat a sorompókat, amelyeket éppen a finomabb lelkületű emberek szoktak zárva tartani. A megszokott keretből ki kell lépnie, mások közé kell mennie és velük közös életet élnie. A fentebb kifejtett esetben a hívó a

közösséget mint egy nagy, tárgyi rendet látja, itt pedig mint a személyiség viszonyának széles szövődéke, mint egy végtelen változatú élő „Én-Te-vonzalom” szövödménye szerepel. Ott az volt az áldozat az egyén részéről, hogy le kellett mondania a lelki életben az önrendelkezésről, itt pedig az, hogy a magányt és az önmagáért való életet fel kell adnia. Ott arról van szó, hogy mennyire tudja magát beleélni egy határozott rendbe, itt pedig arról, hogy hogyan tud más emberekkel együtt élni. Ott az alázat volt a követelmény, itt a szeretet: az élő önátadás. Ott azt a szellemi tartalmat kell magára vállalnia, amit a liturgia ad; itt együtt kell élnie Krisztus testének más tagjaival is, azok kérdéseire csatlakoznia, azok szükségleteivel együtt éreznie. A „Mi” az első esetben az önzetlen tárgyilagosság kifejezője volt, most pedig azt jelenti, hogy aki ezt mondja, az saját egyéni életét másokkal megosztja. Ott le kellett győznie a büszkeséget, amely függetlenül akar élni, a különélést, amely annyira húzódozik attól, hogy a közösségi életcélokat és gondolatokat magáévá tegye; viszont az ellenszenv felett kell győzedelmeskednie, mely a közösségi élettel szemben fellép; győznie kell a félénk szemérmesség felett azzal, hogy kitárja belső valóságát; az arisztokratizmuson, amely csak olyanokkal akar együtt lenni, akiket maga választott ki.

Mindez a lélek állandó önmegtagadását kívánja, önátadást, nagy szeretetet, amely kész az életet másokkal megosztani.

A szociális alaptermészetű ember és a liturgikus közösség

Az egyénnek a liturgikus közösségbe való bekapcsolódása — amelyet főntebb vázoltunk — a liturgikus élet egyik sajátja révén könnyűvé válik, s ez lesz az említett ellentétek elsimítója. Ha azt a lélekalkatot, amelyből először kiindultunk, individualisztikusnak nevezzük, akkor vele szemben áll a szociális lelki kép, amely mindenütt a közösségre törekszik, és éppen olyan önkénytelenül benne él a „Mi”-ben, mint amaz az elhatárolt „Én”-ben. Ha lelki tevékenységet fejt ki, önkénytelenül a hasonló lelkületűeket fogja keresni. Ez pedig olyan elhatározottsággal megy végbe, amely idegen a liturgiától. Gondoljunk csak bizonyos szekták lelki behatásaira és közösségi életük különös módjára. Itt az ember egyénisége any-

nyira elvész, hogy nemcsak a belső lelki önállóság szűnik meg, hanem sokszor még a külső is. A lelki önállóság külső és belső megszűnése persze már a végső következmény, de azt az irányt jelzi, amely felé az ilyen helytelen közösségre való törekvés halad. Az ilyen helytelen lelki alkatú emberek a liturgiában nem találják meg minden további nélkül a számításukat. Számukra a közösség hívősnek és visszataszítónak látszik; mindebből az következik, hogy a liturgikus közösség bármennyire tökéletes is, mégsem kívánhatja az egyéniség teljes felolvadását. A közösségre törekvő irányzattal egy időben van egy másik irány is, amely arra vigyáz, hogy betartsák a helyes határt. Az egyes tagja ugyan az egésznek, azonban nem csupán csak tag; nem olvad fel egészben. Beleilleszkedik abba, azonban úgy, hogy mégis önálló egyéniség marad. Ez különösképp abban jut kifejezésre, hogy a tagok egymásközt való egyesítése nem közvetlenül emberről emberre történik, hanem azáltal megy végbe, hogy mindnyájan hasonló célra törekcszenek és lelkileg ugyanabban a végső célban találkoznak; az Istenben, azonos hitvallásban, áldozatban és szentségben. A liturgiában egészen ritkák az olyan esetek, amelyekben a beszédet és a feleletet, mozdulatot vagy cselekvést a liturgikus közösség egyik tagja közvetlenül a másikhoz intézné.⁹

Ha ez mégis előfordul, nagyon tanulságos megfigyelni, milyen tartózkodóan történik. Erre szigorú előírások vannak. Az egyén a másik egyénnel nem érintkezik teljes közvetlenséggel. Egészen tőle függ, hogy mennyire keresi a másikban azt a közös érintkezési pontot, ami mindkettőjük számára ugyanaz, vagyis a felettük álló Istent.

Ez nagyon fontos. Mert talán felesleges emlitenünk, mi következne be akkor, ha a liturgikus közösségi életben az egyik hívő minden további nélkül hatna a másikra. A szekták története számos példát mutat erre. Azért a liturgiában az egyesek között szigorú korlátok állnak. A közösség életében van valami tartózkodás és kölcsönös tisztelet, ami megóv a túlzásoktól. Az együvé tartozás ellenére sem tud az egyik hívő behatolni a másik belső világába, annak imájára és ténykedésére befolyást gyakorolni, sem egyéniségét, érzéseit és érzelmeit ráerőszakolni. A közösség a meggyőződésben, a gyakorlatban és szóban, a szemek és szívek ugyanarra a célra való irányításában áll; abban, hogy mindnyájan ugyanazt hiszik,

ugyanazt az áldozatot mutatják be és ugyanazt az isteni kenyeret eszik; abban, hogy valamennyit egy és ugyanaz az Isten és Úr kapcsolja össze titokzatos egységbe. Egymás között azonban, mint különálló személyiségek állnak és nem avatkoznak egymás lelki ügyeibe.

Csak ez a megoldás teszi hosszú időre elviselhetővé a liturgikus együttélést. Sohasem engedi, hogy a lélekben felmerüljön az az érzés, hogy másokkal egybezárva elvesztette lelke önállóságát és veszélyeztette belső világát.

Az individualisztikus embertől a közösség kedvéért hozott áldozatot követeli meg a liturgia, a szociális embertől pedig azt kívánja, hogy ennek a valóban nagyszerű közösségi életnek lelki fegyelmezettséget kívánó kereteibe illeszkedjék bele. Az elsőtől azt kívánja, hogy szeresse meg a közösségi életet és lássa be, hogy ő is egy tag a nagy közösségben, a másiktól pedig elvárja, hogy tartsa be az Isten házához méltó közösségi életformát.

A LITURGIA STÍLUSA

Stílus tágabb értelemben

A stílusról beszélhetünk először tágabb értelemben. Így jelenti azt a sajátos vonást, amely megvan minden valódi alkotásban, tekintet nélkül arra, hogy az művészi alkotás vagy sem. A stílus annak a ténynek a jelzése, hogy egy meghatározott élettartalom igazi és kimerítő kifejezést nyer. Ennek a sajátos önkifejezésnek úgy kell történnie, hogy abban az egyediség mindjárt általános, a maga saját területén túllépő jelentést nyerjen. Az egyedi lét ti. kettőt jelent: minden mástól különbözik, ugyanakkor azonban általános is, mert a saját fajbeliekkel is vonatkozásban van, s oly tulajdonságokat mutat fel, amelyek a többenél is megvannak. Annál jelentőségesebb az egyed alkotása, minél eredetibb és átütőbb az egyéni ereje, s minél áttekinthetőbben tudja egyúttal fájának közös vonásait is kiemelni.¹⁰ Tehát egy személyiségnek, műalkotásnak vagy társadalmi alakulatnak annyiban és akkor van stílusa, ha természetében és működésében kifejezésre jut minden mástól való különbözősége és ez a különbség mégsem az élet önkényes szeszélye, mert hiszen közös vonásai is vannak egymással.

Ilyen értelemben biztos, hogy a liturgiának is van stílusa.

Stílus szűkebb értelemben

A stílus fogalmát azonban szűkebb értelemben is vehetjük. Miért érezzük pl. a stílszerűséget jobban egy görög templom láttára, mint egy gót stílusú dóm előtt? Mindkét alkotásnak egyforma meggyőző ereje van. Mindegyik tökéletes kifejezése a tér és anyag egy bizonyos formájának. Mindkettő kifejezi egy nép sajátos tulajdonságait s egyúttal bepillantást nyerünk a nép lelkébe és világnézetébe.

Mégis, a segestai templom előtt nagyobb stílszerűséget érzünk, mint a kölni dóm, vagy a reimsi székesegyház előtt. Miért? Miért van még a képzett művészi ízlés számára is Giottonak nagyobb stílszerűsége, ha összehasonlítjuk pl. Grunewalddal, aki pedig talán ugyanolyan tehetséges, vagy talán még nagyobb; miért van egy egyiptomi királyalaknak inkább stílusa, mint Donatello gyönyörű Szent János-alakjának?

A stílus szónak itt különleges jelentése van. Az egyéni jelleg hátterbe szorulását fejezi ki a közös vonással szemben. Ami esetleges, helyhez és időhöz kötött, ami csak „erre a meghatározott emberre”, „erre a dologra” áll, azt háttérbe szorítja az, ami szükségszerű, vagy legalábbis szükségszerűbb, ami sok emberről, időről és helyről elmondható. Itt az egyéni jelleget szinte egészen magába olvasztotta az alapforma. A bonyolult lelki állapot, amely például nehezen érthető felkiáltásokban, vagy meg sem ismételhető cselekedetekben szokott kifejezésre jutni, ilyen stílusú munkán leegyszerűsítve és lelki alapjaira visszavezetve látható.¹¹ Így mindenki előtt világos és érthető. A kiszámíthatatlan lelki felindulás lelkileg megalapozott, mérsékelt formát kapott. Így mindenki áttekintheti és önmagára alkalmazhatja az életben előforduló okok és hatások közötti összefüggést. Az egyszer előfordult, azaz történeti eseményben az élet időfölötti, általános jelentősége jut kifejezésre. A csak egyszer felépő személy a közös vonások megtestesítője lesz. A hirtelen és önkényes mozdulat megfontolttá, kimértté lesz. Amíg előzőleg csak az éppen adódó helyzetben volt jó, addig most bizonyos fokig mindenki használhatja.¹² Tárgyak, szerekek, eszközök elvesztik esetleges formájukat, alapformájuk jobban kidomborodik, szinte szemünkbe ötlük a használhatóságuk, bizonyos hangulatot vagy gondolatot kifejező képességük pedig felfokozódik. Egyszóval a művészet és életábrázolás egyik ága az egyedit, a másik az általános érvényűt törekszik kifejezni, A szürke valóságot, amely mindig teljesen egyéni, átalakítja úgy, hogy az alapformája kidomborodik; átalakul, „stílust” kap. A szó szorosabb értelmében akkor érzünk stílust, ha egy egyed zavarosan hullámozó élete lecsillapodik, leegyszerűsödik, ha belső törvényszerűségeit emelik ki, hogy így az egyediből általános érvényű legyen. Természetes, nehéz megállapítani a határvonalat stílus és séma között. Ha ugyanis túlzott az átalakítás, vagy ráerőszakolt előírásra s nem belső indításra történik; ha a forma nem eleven képzeletből

született, hanem kikényszerített és kimért, akkor a létrejött alkotás általános ugyan, de üres és holt. Az igazi stílusnak szigorú formái mellett is megmarad a tökéletesen kifejező s meggyőző ereje. Csak ami eleven, az stílusos; amin csak az ész és a rideg számítás dolgozott, ott nincs stílus.

A liturgia stílusa

A liturgiának (legalább is nagyrészből) szoros értelemben vett stílusa van; gondolataiban, szavaiban, mozdulataiban, cselekvéseiben vagy eszközeiben nem a közvetlen egyéni lelki állapotot fejezi ki. Hasonlítsuk csak össze a vasárnapi misék könyörgéseit Canterbury Szent Anzelm vagy Newman imáival; vagy a pap magatartását az oltárnál az imádkozó ember önkénytelen mozdulataival, amikor úgy gondolja, hogy egyedül van; vagy hasonlítsuk össze az Egyháznak az oltárfelszerelésre, ruhákra és szerekre vonatkozó előírásait azzal, ahogyan a nép díszíti templomait, vagy ahogyan vallásos ténykedéseknél öltözködik; a gregorián ének utasításait a vallásos népéekkel! A liturgiában a lelkiséget kifejező külső, akár szó, cselekmény, szín vagy eszköz legyen az, bizonyos mértékben elveszti egyedi megkötöttségét, felfokozott és mégis szelíd formájával általánosságot kifejező lesz.

Ehhez sok minden közrejátszott. Először is a hosszú idő a liturgia alkotásait kicsiszolta, finommá tette, a körülményekhez alkalmazta. Továbbá tekintetbe kell vennünk a teológia gondolkozási módját, mely az általánosságokat szereti. Végül a stílus kialakulásában nagy szerepe volt a görög—latin műveltségnek és a művészetnek is, amely a szoros értelemben vett stílust szerezte.

Ha most meggondoljuk, hogy ezek a stílust kialakító tényezők nem az egyes ember életmegnyilvánulásaiban működtek, hanem egy nagy, zárt közösségben, amilyen a katolikus Egyház élete; ha meggondoljuk továbbá, hogy az így kialakított élet egészen a túlvilágra volt beállítva, s célirányosan haladt e világon keresztül a másik felé, s így már eleve örök, magasztos, emberfeletti jellege volt: ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor meg tudjuk érteni, hogy minden adottsága megvolt egy nagyvonalú stílus kialakítására. Ha valahol, úgy itt egy fennkölt lelki életstílusnak kellett kifejlődnie.

Ez meg is történt. Ha nézzük a liturgiát, mint egészet és ennek fő részeit, természetesen nem az elsatnyult formájában, hogyan sokszor látjuk, hanem úgy, ahogyan lennie kellene, akkor csodálhatjuk e nagyvonalú stílust. Akkor láthatjuk és érezhetjük, hogy egy fenségesen mély lelki tartalom gazdagon, oly teljességgel s egyúttal oly erővel s általános érvényű formájával jutott kifejezésre, mint sehol másutt.

Stílusról tehát a szó szoros értelmében akkor beszélhetünk, ha kicsendül belőle a tiszta beszédmód, a természetesen kimért mozgás, a tér, eszköz, színek és hangok finomsága; ha benne a gondolatok, szavak, cselekmények és képek a lelki világ egyszerű elemeiből tevődnek össze. Stílus az, ami gazdag, ezer árnyalatú s mégis áttekinthető; s ez a stílszerűség még erőteljesebb lesz azáltal, hogy a liturgia nyelve a köznapi használattól távol álló klasszikus nyelv.

Mindezekből megérthetjük a liturgia kifejezésformáinak magával sodró erejét: annak a hívőnek, aki átérti, a vallásos lelki élet iskolája lesz, a kívülálló pedig értékes műalkotást lát benne.

Nehézség a liturgia stílusában

Nem szabad azonban tagadnunk azt sem, hogy a mai ember számára a liturgiának éppen ez a jellege okoz nehézséget. Mert a modern ember azt akarja, hogy az ima lelki állapotának közvetlen kifejezője legyen. Most viszont olyan gondolatok, imák és cselekmények egész tömkelegét kell elfogadnia benső világa kifejezőjeként, amelyek általánosságuk miatt túl messze esnek tőle, esetleg nem neki valók. Túl hidegnek, szinte üresnek érzi őket. Különösen akkor válik ez benne öntudatossá, ha az általános formákat egyéni, lélekűdítő imaformáival hasonlítja össze. A liturgia szavai nem ragadják meg azonnal az ember lelkét annyira, mint a rokonlélek szavai; cselekményei nem szólnak olyan közvetlenül hozzánk, mint egy hasonló lelki beállítottságban és tehetségben hozzánk közel álló ember természetes, meghatódott mozdulatai; a liturgia szívre való hatása nem talál oly gyorsan visszhangra, mint a lélek természetes hangja, amely üdén tör elő a lélekből. Különösen korunk emberét fogja el a borzongás a kiszabott formák láttára, mert ő az életszerű ábrázolásra hajlik, mindenben a földit keresi s mindenben az egyéni jellegre figyel. A szavakban

könnyen érez mesterkéeltséget, a cselekményekben hideg előírásokat. Így aztán gyakran megtörténik, hogy olyan ima és áhítatgyakorlatokhoz fordul, amelyek lelki értékben mélyen a liturgia alatt állnak, de az az előnyük megvan, hogy saját korából, hozzá hasonló emberek lelki világából törnek elő.

Aki ezt a nehézséget egész valójában meg akarja érteni, fontolja csak meg, hogy az Úr alakja hogyan áll előttünk a liturgiában s hogyan az evangéliumokban. Az evangéliumban az életet találjuk a maga valóságában: az olvasó érzi az élet levegőjét; érzi a kort; látja Jézust, amint elindul Názáretből s megy az utakon, jár-kei az emberek között; hallja utánozhatatlan, meggyőző szavait s szinte érzi a szívek dobbanását. Az élet eleven ütemének varázsa sugárzik az Úr alakjából. Ő valóban közölünk való, meghatározott lény: Jézus, „az ács fia”, aki Názáretben, ebben és ebben az utcában lakott, ezt a ruhát viselte; így és így beszélt. Ez a valóságot tükröző élet érdekli csak a ma emberét. Különösképpen az tölti el boldogsággal, hogy ebben a történeti alakban lakik egyúttal az örök, véghetetlen Istenség személyesen, lényegében, aki a szó valódi értelmében „igaz Isten és igaz ember”.

Milyen más formában áll előttünk a liturgikus Krisztus-alak! Itt hathatós közvetítő Isten és ember között, örök főpap, isteni tanító, élők s holtak bírása, aki elrejtőzött az Oltáriszentségben, aki összegyűjti a híveket az Egyház nagy életközösségében; itt úgy jelenik meg, mint Istenember, mint Ige, amely „testté lőn”. Így szerepel a misében, a liturgikus imákban. Az emberi természet itt mindvégig megmarad; nem mentek kárba az EutyChesszel vívott harcok. Ő itt is a valóságos, a teljes: testből és lélekből álló ember, aki ugyan a mindennapi ember életét élte, de megdicsőülve istensége által történelem, tér és idő felett áll az örökkévalóság fényében. Ő az Úr, aki „az Atya jobbán ül”, a titokzatos Krisztus, aki Egyházában él tovább.

Azt mondhatná erre valaki ellenvetésül: „Hiszen a mise evangéliumában Jézus egész történeti életét elolvassuk.” S ez igaz is. De ha mélyebben beletekintünk, akkor láthatjuk, hogy ezek a történetek összefüggés révén különös jelentést nyernek. Itt ugyanis a történetek egybeolvadnak az áldozati titokkal, és a mise, e nagy titok részeként szerepelnek; bele van építve a megfelelő vasárnapi zsolozsma szerkezetébe, az idő, az egyházi év nagy rendjébe; továbbá az egész liturgián végigvonuló másvilágra irányuló beállítottság is felszívja

ezeket az evangéliumi történeteket. Ezáltal tartalmuk is átalakul; idegen nyelven, korális dallamban hangzik fel. Szinte magától rájön az ember, hogy nem annyira a valódi tartalmat, mint inkább az örök események felett álló értelmet kell bennünk keresni.

Mindazonáltal a liturgia az evangéliumok Krisztus-képét nem hamisította meg, amint azt a protestantizmus az Egyház szemére veti. Ezzel nem tett merev fogalomalkotta alakot az élő Krisztus helyébe, mert hiszen az evangéliumokban is, céljuk szerint, Jézus személyiségének és tevékenységének hol az egyik, hol a másik vonása jut inkább előtérbe. S az első három evangélium rajzával szemben, amelyek Őt inkább emberi tevékenykedésében mutatják be, ott vannak pl. Szent Pál levelei, amelyekből az Egyházban és a hívők lelkében titokzatosan továbbélő Krisztus lép elénk. A János-evangélium bemutatja az „Igét, amely testté lőn”, s végül a Titkos Jelenések könyve a már örök dicsőségben élő Urat. Ezzel azonban nem akarja kizárni emberi s történelmi működését, sőt mindig feltételezi azt, s elég sokszor kifejezetten hangsúlyozza is.¹³ A liturgia tehát nem tett mást, mint amit maga a Szentírás is megtesz. A liturgia anélkül, hogy a történelmi Krisztusból csak egy vonást is elhagyott volna, kitűzött céljának megfelelően, Krisztus alakjában az időfelettit emelte ki. A liturgia ugyanis nem a rideg emlékezés arra, mi elmúlt, hanem élő jelen, Jézus Krisztusnak állandó élete bennünk, s a hívek állandó élete Krisztusban, mégpedig az örökké élő Istenemberben.

Ezzel azonban a nehézség nem szűnt meg. S ezt különösképp érzi a mai ember. S jó, ha ezt is tisztázzuk. Sok ember első fellángolásában a teológia legszebb tételeit is szívesen odaadná, ha cserébe láthatná, mint megy Jézus az úton, vagy hallhatná a hangot, ahogyan tanítványaihoz beszél. Lemondana a legfelségesebb liturgikus imáról ha cserében hallhatná, mint szólítja meg őt az Úr s ha találkozhatna Vele és szíve mélyéből csak egy szót szólhatna Hozzá.

A nehézség megoldása

Mármost, hogyan oldjuk meg ezt a nehézséget? Annak megfontolásával, hogy nem lehet szembeállítani az egyén lelki életét összes személyi adottságával, a liturgikus élet általános jellegével. Nem lehet azt mondani, ez „vagy” az, hanem ez „és” az.

Ha csak magunkért imádkozunk, akkor énünk teljesen egyéni adottsága szerint beszélünk Istenhez, ahogyan éppen ajkunkra tódul, körülményeink és élményeink szerint. Ehhez valójában jogunk is van s az Egyház nem is akarja ezt a jogunkat megnyirbálni. Ilyenkor egyéni életünket éljük, mintha egyedül volnánk az Istennel. Ilyenkor Isten úgy fordul hozzánk, mint senki máshoz, mindenkinek egészen a „saját Istene”. Hiszen éppen abban áll az Isten végtelen gazdagsága hogy Ő mindenki számára újszerű s mindenkié, mégpedig egyenként különbözőképpen. A beszédmód, ahogyan ilyenkor beszélünk, szánk íze szerint való és valószínű, hogy sok tekintetben „csak” nekünk való. Nyugodtan használhatjuk ezt a nyelvezetet, mert Isten megérti s másnak úgysem kell megértenie.

De nemcsak különálló teremtmények vagyunk, hanem egyúttal közösségben is élünk; nemcsak „eseményekből” állunk, hanem az idő fölött álló rendhez is tartozik belőlünk valami, s ezt veszi számításba a liturgia. Ilyenkor mint az Egyház tagja imádkozunk; ilyenkor abba az országba emelkedünk fel, amely az egyedek felett áll, s bármilyen képességgel időben és helyben elérhető. Márpedig ebben az esetben csak a liturgia stílusa tárgyilagos, pontos, mindenki számára elérhető azaz a legjobb: mert az imának minden más formája, amely valami egyéni lelkiületből jönne, érthetetlen lenne a más képességűek előtt. Őszintén beismerhetjük, hogy egyedül a katolikus, azaz általános és tárgyilagos stílust értheti meg mindenki. Ez természetesen áldozattal jár. Valamiképp mindenkinek meg kell tagadnia magát: ki kell lépnie önmagából. Ezzel azonban nem veszít, sőt ellenkezőleg, szabadabb, gazdagabb és sokoldalúbb lesz.

Mindkét imamódnak kölcsönösen egymásba kell fonódnia. Hisz élő viszonyban vannak egymással. Az egyik a másiktól kapja termékenységét és világosságát. A liturgiában tanul meg a lélek forgolódni a nagy, lelki közösségben. Itt szerzi meg — ha szabad ezt a hasonlatot használni — a fellépésnek és mozgásnak csiszoltságát, ahogyan az ember is a társadalmi érintkezéseknél az igazán előkelő társaságtól tanulja meg ezt a csiszoltságot; főképp olyan egyénektől, akik érintkezési előírásaikat régi hagyományokra épített társadalmi nevelés révén kapták.

Így a liturgia révén a lélek finomságra és az érzelem magas fokára jut; benne szerzi meg a lélek a szellemi élet „nagy stílusát”, s ez olyasmí, amit nem lehet eléggé értékelni. Másrészről viszont maga az

Egyház figyelmeztet folyton arra, hogy a liturgikus élettel párhuzamosan meglegyen az emberek egyéni szükséglete szerint beállított imaélet, mikor a lélek egyéni képességei szerint imádkozhatik. Ebből az imából kap azután a liturgikus élet is melegséget és egyéni színezetet.

Ha az utóbbi hiányozna, vagyis ha a liturgia volna kizárólag a lelki élet kerete, akkor könnyen rideg formáság lenne belőle; s megfordítva: a liturgia hiányának végzetes következményeit a mindennapi tapasztalat eléggé mutatja.

LITURGIKUS JELKÉPEK

A liturgiában a hívők sokat kifejező szimbólumokkal és képekben gazdag világgal találkoznak, mint pl. egyes helyzetek, mozgások, cselekmények, ruhák, szerek, jelentőségteljes helyek, idők stb. Ezek láttára felmerül a kérdés: mi az értelme mindennek a lélek Istennel való érintkezésében? Isten a tér fölött van; minek neki a helyre s térre vonatkozó pontos előírás? Isten idő fölött áll; mit számít akkor a Vele való kapcsolat szempontjából az időkre vonatkozó elrendezés? Isten egyszerű; mit kezdünk akkor az előírt mozgásokkal, cselekményekkel, eszközökkel? Hogy messzebb ne menjünk, kérdezzük: hát lehet egyáltalán érzékelhető dolgoknak szerepe a léleknek Istennel való érintkezésében, aki szellem? Nem hamisítja-e ez meg és alacsonyítja le ezt az érintkezést? S ha fel is tesszük, hogy az ember testből és lélekből áll — vagyis nem tiszta szellem s így a testének mindig lesz szerepe a szellemi életben is — nem tökéletlenség-e ez, amelyet le kell gyűrnie? Vajon nem az-e az igazi istentisztelet feladata, hogy „Istennek a lélekben és igazságban” való imáadását szolgálja s hogy legalább törekedjék kiküszöbölni a testi és anyagi jelleget?

E kérdés tisztázása is megvilágítja a liturgia lényegét.

Mi a szerepe az érzékelhető dolognak mint eszköznek, szellemi ismeretszerzéseinknél és lelki világunk közléseinél?

A kérdést lélektanilag így fogalmazhatnók meg: a testből és lélekből álló „Én” a saját természetén belül hogyan látja a test és lélek egymáshoz való viszonyát?

Testitől elkülönített szellemi élet

Az önmegfigyelésnek egyik esetében a „szellemi” élet elkülönítve áll a „testitől”. A szellemi világot önmagában zártnak látja, amely a testen belül, vagy talán helyesebben a testin túl van, s a testhez nagyon kevés, vagy semmi köze nincs. A testet és a lelket két olyan külön világnak gondolja, amelyek egymás mellett vannak; közöttük van ugyan kapcsolat, de nincs meg a közvetlen folytonos együttműködés és inkább ugrásszerűen érintkeznek egymással. Körülbelül ezt a lélektani elméletet vallja Leibniz Monadentana s a lélektanban a psychophysikai parallelizmus is.

Világos, hogy így azután a testinek a lélekkel szemben inkább csak mellékszerep jut. A léleknek van ugyan vele kapcsolata, hiszen szüksége van a testre, de tulajdonképpen életében nem sok a szerepe. Olyan ő a léleknek, mintha akadályozná, vagy meghamisítaná az életét. A lélek az igazságot, erkölcsi ösztönzést, Istent s az istenit tisztán szellemi utakon akarja elérni. S ha tudja is ennek lehetetlenségét, mégis törekszik, hogy a tiszta szellemiséghez minél közelebb jusson. Számára a test csak idegen járulék; még meglévő tökéletlenség, amelytől szabadulni akar. Mindenesetre külső jelentőséget tulajdonít neki, amikor pl. példaként vagy allegóriának, vagy a lelkiek szemléltetésére használja fel. De ilyenkor is érzi ennek helytelenségét. Ennek következményeképpen nem tartja az érzékelhető dolgokat alkalmasnak a benső élet hű kifejezésére, mert szerinte erre a kifejezésre nincs is szükség; a szellemi világ önmagában is meg tud állni, vagy legfeljebb egyszerű tettel vagy szóval ad életjelt létezéséről.

Az ilyen lelki alkatú ember a liturgiában sok nehézségre talál. Természeténél fogva ugyanis szigorúan belső jámborságra hajlik, amely a külsőt mellőzni akarja. Minden mondanivalóját a lehető legegyszerűbben, minden dísz nélkül szerkeszti meg és a szavakra is csak azért fordít gondot, mert ez a „szellemi” gondolatközlés egyetlen formája.

Testivel egybeolvadó szellemi élet

Ezzel szemben van egy másik lelki beállítottság is. E szerint a lélek és a test közel állnak egymáshoz, sőt összeolvadnak. Az előző típus a lelket és a testet el akarta egymástól szakítani, ez viszont egybeolvasztja azokat. Könnyen megtörténik azután, hogy a lélek a testnek csak belső oldala, a test pedig a lélek külső formája, annak látható alakja. Minden lelki működés azonnal átcsap a testbe és a test mozgulataiban jut kifejezésre; a külsőténykedést pedig közvetlen lelkinak érezzük. A test és lélek együvértartozásának tudatát azután a külső világra is kivetíti. Így a külső dolgokat könnyen összetéveszti különféle lelki elgondolások megnyilvánulásaival; ebből kifolyólag saját belső világa kifejező eszközének is könnyen felhasználhatja. A különféle külső szerekben, ruhákban, emberi alkotásokban, természetben, sőt a világmindenségben is saját belső világát; vágyait, törekvéseit, küzdelmeit látja kifejezve. Első pillantásra úgy érezzük, hogy az ilyen lelkületet jobban fel tudjuk használni a liturgiában, mert az erőteljesebben érzi a liturgikus mozgások, cselekvések és eszközök kifejező erejét s könnyebben fel is tudja ezeket a külső eszközöket használni saját lelki világának kifejezésénél.

A liturgia szempontjából azonban mégis nehézségek támadnak. Ha az érzékelhető és a belső világot, mint nagyon egybefonódottat gondolja el, akkor nehéz a belső megnyilvánulást megállapított kifejezésformába zární s nehéz egy lelki tartalmat kimért formákhoz, mozdulatokhoz, szerekhez kötni. Belső világunk folyton változik. Ezért nem tud teremteni határozott és éles vonalakkal: körülírt kifejezési formát. Ugyancsak nehézséget okoz ebben a lelkületben az, hogy nem tudja a változatokban gazdag lelki tartalmat helyesen felfogni, mert mindig más és más a lelki hangulata.¹⁴ Más szóval: akár a saját lelki világát akarja kifejezni, akár másét próbálja felfogni, a test és lélek szoros együttműködése ellenére sem tudja a szellemi tartalmat állandó külső formához kötni; vagyis hiányzik belőle a jelkép (symbolum) kialakításához szükséges erő. Az első lelki alkat nem tudott jelképet alkotni, mert a testi és szellemi rész között nem volt megfelelő kapcsolat. Megkülönböztette őket, határt is szabott, de túlzásba vitte s így végül az összeköttetés is megszűnt.

A másik típusnál megvan ugyan ez az összeköttetés, de itt a kettő egymásba folyik. Hiányzik az elkülönülés, pedig ez szükséges a jelkép kialakulásához.¹⁵

A jelkép keletkezése

Jelkép akkor keletkezik, ha belső, lelki tartalmat külsőleg, érzékelhető módon fejezünk ki. Különbözik tőle az allegória, amidőn közmegegyezéssel valami lelki tartalmat szemlélhető dologhoz kapcsolunk, pl. az igazságot a mérleg képéhez. A jelképnél ugyanis a lelki tartalomnak belső szükségességéből kell külső formát öltenie. Így például a test szükségszerű, természetes kifejezője a léleknek, egy öntudatlan mozgás pedig kifejezője a lelki megmozdulásnak. Az is hozzátartozik még az igazi jelképhez, hogy pontosan körül legyen írva és másra ne vonatkozhat. Világosnak, pontosan körülhatároltnak kell lennie, hogy rendes körülmények között mindenki megérthesse. Az igazi jelkép nem más, mint a valódi, különleges lelki állapot természethű kifejezése. Mégis felül kell emelkedni a „csak különleges” jellegen. Nemcsak egyszer átélt lelki állapotot kell kifejeznie, hanem magára a lélekre, az egész emberi életre kell vonatkoznia.

Az így megalkotott jelkép általános érvényű, jelentőségteljes lesz. Mindenki érti, mindenki rájön kifejező erejére. A jelkép megalkotásához tehát a fent leírt kellékek szerencsés összetalálkozása szükséges. Kellemes csengésű harmóniában kell a lelki és testi vonatkozásoknak találkozniuk. A külső jel megalkotásakor a léleknek egyúttal ébren és körültekintően vigyáznia kell mindenre, biztos kézzel kell válogatnia, biztos érzékeléssel határt szabnia, megfontoltan mérlegelnie, hogy minden lelki tartalomnak meglegyen a maga félre nem érthető külső kifejezése. A kialakított jelkép akkor méltó nevéhez, ha a lelki tartalmat általános érvényűen, lágy finomsággal, pontosan és kimerítően önti érzékelhető formába; nem az egyéné marad, aki azt kigondolta, hanem a közösségé lesz. A közösség viszont csak akkor tudja igazán magáévá tenni a jelképet, ha az az élet mélyéből világosan s ellenállhatatlan erővel tör fel.

Ez a szimbólumalakító erő hatással volt pl. az érintkezés alapvető formáinak megállapítására. Ide tartoznak azok a formák is, amelyekben egyik ember a másik iránti tiszteletét, vagy részvétét mutatja ki, amelyekben többek közt a társadalmi élet belső eseményei jutnak kifejezésre. Ide tartoznak még — és ebben az összefüggésben különös jelentőséget nyernek — a belső lelki meg-

mozdulásokat kifejező mozdulatok: a lelkileg megindult ember letérdel, meghajol, kezét összekulcsolja, karjait kiterjeszti, mellét veri, valamit nyújt stb. Ezek az elemi mozdulatok erőteljesebben kifejlődhetnek vagy egymással kapcsolódhatnak. Így jönnek létre a kultusz sokrétű mozdulatai, pl. a békecsók, az áldás; vagy bizonyos gondolatok megfelelő mozdulatokban jutnak kifejezésre, mint a megváltás titkában való hit a keresztségben. Így lassanként összekapcsolódhatnak az ilyenfajta mozdulatok egész sorozata. Ebből alakul ki az istentiszteleti cselekmény, melyben egy jól kifejlődött lelki tartalom jut külső, jelképes kifejezésre, pl. az áldozat. Mivel pedig a szubjektív érzésnek fent leírt kiterjesztése olyan dolgokkal történik, amelyek a személyi körön kívül vannak, ezért a dologi momentum is belép a szimbolikába. A dolgok fokozzák a testnek és mozdulatainak kifejező erejét, egyszersmind a test természetes határán túl való kiterjesztését is. Körülbelül úgy, mintha egy áldozati cselekményben az adományt nem pusztá kézen, hanem áldozati tálcán ajánlják fel. A tálca jobban hangsúlyozza a felajánló kéz kifejező hatását; amely sokkal jobban kifejezi az ég felé való vágyakozást. A fölszálló tömjénfüst is jobban hangsúlyozza azt a felfelé törekvést, amely az imádkozó karján és arcán kifejezésre jut. Az Ég felé mutató gyertya végén az önemészítő láng kifejezésre juttatja az áldozatot, amelyet önként, nemes lelkülettel mutatunk be.

A szimbólumképzésben tehát mindkét lelki alkat tevékeny részt vesz. Az egyik a rokonérzésével a lelki és testi között az anyagot szolgáltatja, amely a jelképalkotás első feltétele. A másik a különbségtételével, határozott elkülönítéssel világosságot és formát visz bele. Mindkettő talál a liturgiában a maga természetével ellenkező nehézségeket is. Mivel azonban a liturgikus jelkép létrehozásában mindkettő részt vesz, azért e nehézségeket rögtön le tudják győzni, mihelyt a hívő a liturgiának kijáró méltóságról némiképp meggyőződött. Az első lelki állapot megköveteli, hogy a túlzásba vitt „szellemiséget” feladjuk, a testieknek és lelkieknek tényleges rokonosságát felismerjük és megnyissuk lelkünket a liturgikus képekben rejlő nagy gazdagság előtt. Ki kell lépnünk a visszavonultságból és fel kell adnunk azt a merevséget, amely tiltakozik a lelkinak a test által való kifejezése ellen, a test kifejező erejét pedig egy tényleges, eleven kinyilatkoztatás eszközének kell tekintenünk. Lelkünk-

nek ez a beállítottsága érzéseinknek gazdag megújódást és érző melegséget fog kölcsönözni. A másik lelki állapot megkívánja, hogy szabadon folyó érzelmeinknek gátat vessünk, a határozatlanságot és a szóáradatot tiszta formákhoz kössük. Itt nagyon fontos felismerni azt, hogy a liturgia szimbólumaiban nincs anyaghoz kötve,¹⁶ hogy a természeti formák a liturgiában mind kultúrformákká válnak. (Vö. a stílusról mondottakkal.) Így lesz számunkra a liturgikus jelkép a mértékletesség és a lelki magatartás iskolája.

Aki a liturgiát teljes odaadással átéli, tapasztalni fogja, hogy benne a testi mozgásnak és cselekménynek, az anyagi dolognak valóban nagy jelentősége van. Ezek a benyomásnak, a megismerésnek, lelki átélésnek kifejezésére nagyon alkalmasak és egy igazságot sokkal hathatósabbá, meggyőzőbbé tudnak tenni, mint a puszta szó. Azután felszabadító hatásuk is van, amennyiben a belső életet tökéletesebben juttatják kifejezésre, mint ugyancsak a puszta szavak.

A LITURGIA MINT JÁTÉK

Komoly emberek, akik egészen az igazság megismerésére törekednek, akik mindenben az erkölcsi feladatot látják, mindenütt a célt keresik, könnyen bukkannak a liturgiában egy különös nehézségre. Előttük a liturgia könnyen céltalan valaminek, fölösleges pompának, haszontalan bonyodalomnak, mesterkélt dolognak látszik. Megütköznek azon, hogy a liturgia oly kínos pontossággal előírásokat ad arra vonatkozólag, hogy mi történjék most, mi ezután, mi jobbra, mi balra, mi hangosan, mi pedig halkán. Miért van mindez? Ami a szentmisében lényeges: az áldozati cselekmény és az isteni lakoma oly egyszerűen elvégezhető — mire jó a nagy papi asszisztencia beállítása? A szükséges szenteléseket kevés szóval, oly egyszerűen lehetne végezni, a szentségeket oly egyszerűen kiszolgáltatni — minek a sok imádság és cifra szokás? A liturgia ezek előtt könnyen játéknak és színdarabnak tűnik fel.

A kérdést komolyan kell venni. Mert ha nem is vetődik fel mindenkiben, de akinek a fejében szeget ütött, az a kérdés megoldását nagyon is fontosnak, sőt lényegesnek tartja.

A cél fogalma

Úgy gondolom, hogy e nehézség megoldása a cél kérdésével függ össze. Célnak eredeti értelmében azt a rendező valamit nevezzük, amely dolgokat vagy cselekedeteket úgy rendel alá másoknak, hogy egyik a másikat szolgálja, egyik a másikért legyen. Az alárendeltnek, az eszköznek csak annyiban van jelentősége, amennyiben alkalmas arra, hogy a fölérendeltnek, a célnak szolgáljon. A cselekvő lelkileg nem időzik benne; neki ez csak út, csak átmenet

a másíkhöz, mert csak abban van a cél és a megnyugvás. Ha minden eszközt ebből a szemszögből nézünk, azonnal megérthetjük, hogy alkalmas-e és mennyiben használható fel a cél elérésére. Az ilyen vizsgálatot az a törekvés kíséri, hogy mindent kikapcsoljon, ami nem tartozik a dolog lényegéhez, ami mellékes, ami fölösleges. Az a gazdasági alaptétel érvényesül, hogy a legkevesebb erő, idő és tárgy igénybevételével a legtökéletesebben érjük el a célt. Bizonyos nyugtalanság, kíméletlen célratörés és kimért tárgyilagosság jellemzi az ennek megfelelő lelki állapotot.

Jó az ilyen lelkület és az élethez szükséges is; komolyságot és szilárd irányt ad neki. Annyiban megfelel a valóságnak is, amennyiben tényleg minden valamiképp a cél szempontjából sok körülmény messzemenőleg megindokolható: így pl. a gazdasági cselekvés; s minden megmagyarázható, legalább részben és valamilyen szemszögből. De egy jelenség sem esik teljesen e fogalom alá, sőt sok jelenségből csak egy kis töredék. Jobban mondva: ami a dolgoknak, eseményeknek létjogosultságot ad és tulajdonságait bemutatja, az némelyeknek nem kizárólag, másoknak még csak nem is elsősorban a célszerűség. A leveleknek és virágoknak van céljuk? Természetes, mert hiszen ezek a növény életesszközei. Azonban a cél szempontjából nem szükséges, hogy ilyen vagy olyan alakjuk, színük vagy határozott illatuk legyen. Miért a természetben a pazar forma, a színek változata, az illatok gazdagsága; miért a fajok sokfélesége? Mindez egyszerűbb is lehetne. Az egész természet tele lehetne élő lényekkel, amelyeknek szaporodását sokkal gyorsabban és célszerűbben lehetne elérni. A cél gondolatát tehát nem lehet válogatás nélkül a természetre alkalmazni. Hogy teljesen kimerítsük e tárgyat, kérdezzük: mi a célja annak, hogy ez vagy az a növény, ez vagy az az állat egyáltalán van? Talán az, hogy a másik belőle táplálkozzék? Nem. Tehát ha a külső célszerűséget vizsgáljuk, úgy a természetben sok minden csak részben, a maga egészében pedig egy dolog sem teljesen célszerű. Ebből a szempontból sok dolog céltalan. Egy technikai alkotásban, legyen az gép vagy híd, minden célszerű: ezt látjuk a kereskedelemben és az állam életében is — és mégis azt kell mondanunk, hogy még ezeket a jelenségeket sem igazolja teljesen a cél fogalma, hogy megfeleljen a kérdésre, honnan van joguk a létezésnek.¹⁷

Az „értelem” fogalma

Ha elfogulatlanul akarjuk vizsgálni a dolgokat, akkor a fogalmat ki kell tágitanunk. A cél fogalma a dolog körén kívül esik; a cél a dolgot csak átmenetinek, eszköznek tekinti egy haladó, célratörekvő mozgásban. Azonban minden dolog — és némelyik csaknem teljesen — önmagában is megálló, öncélú valami, ha ugyan a cél fogalmát ilyen tágabb értelemben egyáltalán használni lehet. Jobban megfelel a dolog érzékeltetésére az „értelem” fogalma. Sok dolognak a szó szoros értelmében véve nincs célja, hanem csak értelme. És ezt az értelmet a dolgok nem azáltal nyerik, hogy egy idegen dolog megmaradásában vagy megváltoztatásában közreműködnek. A jelenlegi állapotuk fenntartásában van az értelmük, vagyis az a céljuk, hogy azok legyenek, amik. S ha a szó valódi értelmében ezek céltalanok is, mégis van értelmük.

A cél és az értelem ad jogot a létezőnek a létezéshez és lényegéhez. A cél révén a dolog egy olyan rendbe illeszkedik bele, amely rajta kívül fekszik; az értelem révén viszont önmagában is létezhetik.

Mármost mi a létező értelme? Az, hogy létezzék és a végtelen Isten képmása legyen. És mi az élő értelme? Az, hogy éljen, hogy benső életét kifejtse és az élő Isten természetes kinyilatkoztatása legyen.

Ez nemcsak a természetre, hanem a szellemi életre is áll. Van-e a tudománynak célja a szó szoros értelmében? Nincs. A pragmatizmus ugyan tulajdonít neki: az erkölcsi jóságra való ösztönzésben látja a tudomány célját. Ez azonban a tárgyilagos megismerés félreértése. A tudománynak nincs célja, de van értelme, és ez a benne rejlő igazság. A törvényhozásnak van célja: az állam életében pontosan meghatározott életformát akar teremteni. A jogtudománynak ellenben nincsen célja; ez csak a jogi kérdésekben akarja az igazságot megismerni. Ilyen minden valódi tudomány: lényeg szerinti igazságmegismerés, igazságszolgálat. Van-e a művészetnek célja? Nincs. Esetleg abban láthatná valaki, hogy a művész megélhetését és ruházzkodását biztosítsa, vagy amint a fölvilágosodás gondolta, hogy szemléletes példát nyújtson arra, amit értelmünkkel belátunk, és hogy erényekre oktasson. A műremeknek nincs célja, azonban van értelme, nevezetesen az „*ut sit*”, hogy le-

gyen, hogy benne a dolgok lényeges és a művészlélek belső élete igazi és tisztult alakot nyerjen, hogy „splendor veritatis”, az igazság megszépítő fénye legyen.

Ha az élet elveszti célszerűségét, akkor játékosná válik. Ha viszont egy csupán csak célszerű világszemlélet merev szerkezetébe szorítjuk, akkor elhal. A kettő összetartozik. A cél a törekvésnek, munkának és a rendezésnek miértje, az „értelem” a virágzó és beérő élet jogosultsága. Cél és értelem, törekvés és növekedés, munkálkodás és alkotás, rendezés és teremtés: ez a lét két pólusa.

A cél és „értelem” az Egyházban

A Világegyház élete is e kettős irányban épül ki. Megvan benne az életerős célratörés, amint az a kánonjogban, az Egyház alkotmányában és a közigazgatásában testet öltött. Benne minden eszköz arra az egy célra irányul, hogy az egyházkormányzat hatalmas gépezetét mozgásban tartsa. Csak az a szempont mértékadó, hogy vajon az illető berendezés vagy rendelet az összcélt szolgálja-e vajon azt a lehető legkevesebb erő és idő felhasználásával éri-e el?¹⁸ Ez a határozott célratörekvés az irányadó ebben a széles munkakörben.

Az Egyháznak azonban más oldala is van. Élete olyan területet is felölel, amely a céltól egy bizonyos értelemben eltekint. És ez a liturgia. Ebben is szerepet játszik ugyan a cél, ez alkotja mintegy a vázat, amely az egészet összetartja. Így pl. a szentségek feladata, hogy különleges hatásokat váltsanak ki. Ezek azonban megfelelő körülményeket föltételezve, nagyon leegyszerűsített formában is elérhetők. A szükség esetén kiszolgáltatott szentségek olyan liturgikus cselekmény képét mutatják, amely csak a célt tekinti. Azt ugyan még mondhatjuk, hogy a liturgiának s benne minden cselekménynek és imádságnak van valami célja, ti. hogy lelkiileg neveljen, de nincs előre elgondolt, szándékos pedagógiai terve. Hogy a különbséget megérezzük, hasonlítsuk össze az egyházi év egy hetének lefolyását Szent Ignác lelkigyakorlataival. Ezekben minden tudatosan kimért és biztos hatásra beállított. Minden gyakorlat, minden ima, sőt maga a pihenés módja is az akarat pálfordulását célozza.

Nem így a liturgia! Elégé jellemző, hogy a liturgiának a lelki-

gyakorlatokban nincsen helye.¹⁹ A liturgia is alakítani akar, azonban nem céltudatos nevelői ráhatás által, hanem egy helyesen felépített lelki környezetet teremt, hogy benne a lélek kiélje magát. Olyan a különbség, mint egy nyílt erdő és mező, meg egy palesztra (sportpálya) között, amelyben minden szer és minden gyakorlat ki van számítva. Itt tudatos kiképzés, ott a természetes élet növekedik s éli a maga benső életét. A liturgia széles világot teremt, tele gazdag lelki élménnyel, hogy a lélek benne megmozduljon és kibontakozzék. Az a sok ima, gondolat, cselekmény, az időnek egész rendje stb. értelmetlenné válik, ha azokat a tárgyilagos és kimért célszerűség mértékével mérjük. A liturgiának nincs „célja”, legalábbis egyedül a cél szempontjából nem érthető meg. Nem eszköz, amit azért alkalmazunk, hogy egy bizonyos hatást elérjünk, hanem — legalább bizonyos fokig — öncélú. A liturgia nemcsak egy rajta kívül eső cél elérésére törekszik, hanem az életnek egy önmagában nyugtvó világa. Fontos, hogy ezt meglássuk, mert ha nem vesszük észre, akkor könnyen kaphatók leszünk arra, hogy a liturgiában mindenféle nevelői szándékot keresgessünk, melyek, noha valamiképpen belemagyarázhatók, de nem lényegesek.

Pontosabb vizsgálat után rájövünk arra, hogy a liturgiának már csak azért sem lehet célja, mert tulajdonképp nem az emberért, hanem az Istenért van. A liturgiában az ember nem önmagára néz, hanem Istenre; benne az ember nem magát neveli, hanem Isten dicsőségét keresi. A liturgia értelme az, hogy a lélek Isten előtt legyen, kitarja bensőjét, hogy az Ő élete legyen benne; hogy az isteni valóságok, igazságok, titkok szent világában élje igazi életét.²⁰

Két mélyértelmű hely van a Szentírásban, amely választ ad erre a kérdésre. Az egyik Ezekiel látomásában található (Ez 1,4—25). Mily céltalanok azok a lángoló kerubok, akik „éppen oda mentek, ahová a Lélek hajtotta őket ... és menés közben nem fordultak meg ... ide-oda mozogtak, mint a cikázó villám ... mentek ... és megálltak ... és a földről felemelkedtek ... akiknek szárny-suhogását olyannak hallottam, mint a nagy vizek zúgását ... és akik, mikor álltak, ismét leeresztették szárnyaikat ...” — Mily „céltalanok” ezek! ... Egyenesen elcsüggesztő az ésszerű célszerűség rajongójára nézve! Csupán csak hatalmas erejű, fenséges mozgás, amely úgy működik, ahogy a Lélek irányítja; amely nem

akar egyebet, mint a Lélek belső életét kifejezni, a belső tüzet és erőt külsőleg megsejtenni: ez a liturgia előképe.

A másik helyen (Bölcs 8,30—31) az örök Bölcsesség beszél és azt mondja: „Ott voltam mellette, mint a kedvence, napról napra csak bennem gyönyörködött, mindig ott játszadoztam színe előtt, ott játszottam az egész földkerekségen.” Ez a döntő szó!

Az örök Atyának gyönyörűség, hogy a Bölcsesség, a Fiú, minden igazság tökéletes teljessége, kimondhatatlan szépségben ezt a végtelen tartalmat előtte kiárasztja, minden „cél” nélkül — mert mi is lenne a célja? — s mégis az értelem bőségében, tiszta lelki boldogságban „játszik” előtte.

Ilyen a legfelsőbb lények, az angyalok élete: titokzatos értelmű hajladozás, mozgás Isten előtt; bohó játék, röpke dal, minden cél nélkül, ahogy éppen a lélek hajtja őket.

Játék és művészet

E földi világ birodalmában is két hasonló jelenség van: a gyermek játéka és a művész alkotása.

A játékokban a gyermek nem kitűzött célt akar elérni. Nem ismer célt. Nem akar mást, mint fiatal erőit kitombolni, életét a mozgások, szavak, cselekvések céltalan formájában kiönteni és általa nőni, mindig emberebbé válni. E szó azonban: céltalan, itt nagyon is mélyértelmű; nem más az értelme, mint hogy az ifjú élet gondolatokban, szavakban, mozgásokban és cselekvésekben akadálytalanul kitörjön, lényegének megfelelően, hogy egyszerűen meglegyen. Mivel pedig nem akar semmi különöset, mivel gyermeki lelkét a maga nyíltságában mutatja meg, azért a kifejezés harmonikus, a forma pedig tiszta és szép lesz: játékos hancúrozása önmagától lesz körtánc és kép, rím, hangulat és dal. Ez a játék. Céltalanul folyó, a saját teljességéből merítő élet, mély értelmű már a pusztán létében is. És igazán csak akkor lelket gyönyörködtető, ha nyugodtan magára hagyják, ha a pedagógus nem visz bele erőltetett célt, amellyel természetellenessé teszi.

Az évek pergése harcot és küzdelmet hoz magával, a gyermek meghasonlottnak és rútnak érzi magát. Vágyakat szül, terveket épít és ezeket saját életében akarja megvalósítani. Közben azonban

tapasztalja a sok nehézséget, észreveszi, hogy csak nagyon ritkán olyan, amilyennek akar és kellene lennie.

A „szeretnék” és a „vagyok” ellentmondását más rendben próbálja áthidalni; az elképzelés valótlan birodalmában, a művészetben. A művészetben egységet akar teremteni a között, amit akar, és a között, amije van; a között, amivé lennie kell, és ami; benső énje és külső természete, test és szellem között. Ezek ugyanis a művészet formái. Nem tanító célzatúak tehát, nem akarnak határozott igazságokat vagy erényeket felmutatni. Az igazi művésznek még sohasem volt ez a szándéka. A művészetben a művész nem akar egyebet, mint a képzelet birodalmában kifejezni azt a belső feszültséget, azt a fennköltebb élet utáni vágyat, amit hiába kerget, mert a valóságban mindig csak megközelítően érheti el. A művész nem akar mást, mint lelke vágyát szilárd formába önteni, belső valóságának külső alakot adni. A szemlélő a műalkotástól ne is kíváncsion mást, mint lelki felüdülést, szellemének szabad kalandozását, önmagáeraeszmélést és a legbelsőbb vágyak teljesülésének megsejtését. De ne fontolgasson és ne gondolkozzék „ésszerűen” és ne keressen oktatást és erkölcsi nevelést.

A liturgia művészi játéka

Ennél azonban többet tesz a liturgia. Kegyeelmet ad az embernek, hogy a kegyelemtől hajtva egyéni létértelmét megvalósíthassa, hogy egészen olyan legyen, amilyen isteni rendeltetéséből akar és kell lennie: hogy „Isten gyermekévé” legyen. A liturgiában Isten előtt „örüljön ifjúságának”. Ez valami egészen természetfeletti, de éppen ezért egyúttal a legbelsőbb természetnek megfelelő. Mivel pedig ez az élet magasabb szintű, mint az, amelyhez a közönséges valóság alkalmat és eszközt nyújt, azért a megfelelő módokat és alakokat abból a körből meríti, amelyben megtalálja, nevezetesen a művészetből. Finoman és dallamosan beszél; ünnepélyes és kimért mozdulattal halad; színekbe és ruhákba öltözik, amelyek nem a köznapi élethez tartoznak; olyan helyeken és időben játszódik le, amelyet egy felsőbbrendű törvény igazgat és épít fel. Egy magasabb értelmű gyermeki élet lesz, amelyben minden csupa kép, körtánc és dal.²¹

Csodálatos élet ez, amelyet csak a liturgia ad meg; művészet és valóság eggyé válik a természetfeletti gyermekségben Isten előtt. Ami egyébként csak a valótlanság birodalmában, művészi elképzelésben létezik, az itt mind valósággá válik és egy valódi, természetfeletti élet lét- és kifejezésformája lesz. De mindennek van egy közös vonása a gyermek életével és a művészettel: nincs célja és mégis csodálatosan mélyértelmű. Nem munka ez, hanem játék.

Isten előtt játszani művészi formában és nem alkotni, hanem létezni: ez a liturgia legbensőbb lényege. Ezért van benne a mély komolyságnak és az isteni derűnek magasztos összhangja. A százfajta előírás szigorú gondosságát, a szavak, mozdulatok, színek, ruhák s edények meghatározott formáját csak az érti meg, aki a művészetet és a játékot komolyan tudja venni. Láttad már egyszer, a gyermekek mennyi komolysággal állítják fel szabályaikat a játékaikhoz; hogyan menjen a körtánc, hogyan tartásák mindnyájan a kezüket, mit jelent ez a pálcika és mit az a fa? Ez csak annak ostobaság, aki nem sejtí az értelmét és mindig csak a megnevezhető cél szerint ítéli meg a cselekményt. És olvastad-e már egyszer, vagy tapasztaltad-e, hogy a művész mily keserű komolysággal áll a művészet robotjában? Hogy mennyire szenved a „szavak” kifejezésében? Mily igényes úrnő a forma! És mindez olyasmiért, amelynek nincs célja! Mert a célt a művészet figyelmen kívül hagyja. El tudná-e képzelni valaki komolyan, hogy a művész magára vállalná az ezer izgalmat, az alkotási vágy lázas sürgetését, ha művével nem akarna egyebet, mint a szemlélőnek olyan tanítást adni, amit néhány könnyen odavetett mondatban, vagy a történelemből vett egy-két példában, néhány jól sikerült fényképben éppen oly jól kifejezhetne? Óh nem! Művésznak lenni annyi, mint a rejtett élet kifejezéséért küzdeni, napvilágra segíteni. Semmi egyéb. Ez azonban valójában sok. Képmása az isteni alkotásnak, amelyről azt olvashatjuk, hogy megteremtette a dolgokat, *ut sint*, hogy legyenek.

Hasonlóan cselekszik a liturgia is. Ez is végtelen gonddal, a gyermek minden komolyságával és a nagy művész szigorú lelkiismeretességével azon fáradozik, hogy ezer formában kifejezést adjon a lélek szent és istenszülte életének, egyszerűen csak azért, hogy benne lehessen és élhessen. Komoly törvényekkel szabá-

lyozta a szent játékot, amelyet a lélek játszik az Isten előtt. Igen, ha e titok végső okát meg akarjuk találni, akkor azt a Szentlélekben kell keresnünk, aki a tűznek és a fegyelemnek a Lelke, „akinek itt a szó fölött hatalma van”, aki a játékot rendezte, amit az örök Bölcsesség az Egyházban, az Ő földi országában a mennyei Atya előtt játszik. „És gyönyörűség neki” így „az emberek fiai között lenni”.

Csak az érti a liturgiát, aki nem botránkozik meg ezen, mint pl. a racionalizmus, amelynek első dolga az volt, hogy a liturgia ellen forduljon. A liturgiát gyakorlatban keresztülvinni annyit jelent, mint a kegyelemre bízni magunkat s az Egyháztól vezetve, élő remekművé lenni Isten előtt, nem másért, mint hogy éppen Isten előtt legyünk és éljünk. A liturgiát gyakorolni jelenti Isten szavának teljesítését, a „gyermekmódon való élet”: lemondani végre az érettségről, amely mindenütt célszerűen akar cselekedni; és elhatározást jelent, hogy úgy fogunk játszani, mint Dávid, midőn a frigyszekrény előtt táncolt. Természetesen közben megtörténhetik, hogy túlságosan bölcs emberek, akik csupa érettségből elvesztették a szellem szabadságát és fiatalságát, ezt nem értik meg és gúnyolódnak rajta. De Dávidnak is el kellett viselnie, hogy Michol kinevette.

A liturgiára való nevelés feladata tehát, hogy a lélek megtanulja azt, hogy ne lásson mindenütt célokat, ne legyen túlságosan céltudatos és ne akarjon túlságosan okos és „felnőtt” lenni, hanem hogy egyszerűen tudjon élni. Meg kell tanulnia legalább ima közben felhagyni azzal az állandó nyugtalan célranézéssel; meg kell tanulnia az Istenre „időt pazarolni”, a szavak, gondolatok és mozdulatok áldozatát a szent játék számára, anélkül hogy folyton azon töprengene: minek és miért? Meg kell tanulnia, hogy nem szükséges mindig valamit tenni, valamit elérni, valami hasznosat létrehozni, hanem kedves dolog Isten előtt, szabadságban, szépségben és szent vidámságban eljátszani a liturgia Istentől rendelt játékát.

Hiszen végeredményben az örök életben is ebből fog állani a beteljesülés. Aki pedig most nem érti meg, hogy a mennyei beteljesülés egy „örökös dicsőítő ének”, az rájön-e majd akkor erre az igazságra? Nem tartozik-e majd akkor is azok közé a fáradhatatlan emberek közé, akik az ilyen örökkévalóságot céltalannak és unalmasnak találják?

A LITURGIA SZÉPSÉGE

A liturgia művészetté vált élet. Minden fogékony ember előtt nyilvánvaló, hogy milyen gazdag a kifejezőképessége, mennyire jólképzettek a formái és micsoda finomak vonatkozásai. Így hát könnyen felmerül a veszély, hogy az istentiszteletet egyedül a szépsége szerint értékeljük. Hogy a költészet a liturgiát elsősorban művészi oldaláról fogja fel, végeredményben könnyen érthető; de az már aggasztó tünet, ha olyan írásokban is, amelyek hivatásból foglalkoznak a liturgikus istentisztelettel, szintén ez a szempont érvényesül. Mint pl., hogy csak a fontosabb műveket említsük — Fr. A. Staudenmaiernek „Geist des Christentums” c. művében, vagy J. K. Huysmans néhány könyvében, pl. a *L'Oblat*-ban. A szerző ebben a kis művében, bár egyáltalán nem ez a szándéka, erre a téves felfogásra jut. Azért ebben a fejezetben közelebb-ről szemügyre vesszük ezt a kérdést.

Helytelen az, ha a műremeket kizárólag csak művészi szemmel nézzük. Hogy mint alkotás mennyit ér, azt csak úgy tudjuk megállapítani, ha az egész élettel hozzuk vonatkozásba. A csupán csak logikus és ethikus gondolkodású ember nem veszélyes a műalkotásra, mert egyáltalán nem érdekli. Veszélyt csak az esztétikus jelent, aki „csak művészileg” akarja azt értékelni, mégpedig a szónok abban a felszínes és hamis értelmében, melyet pl. Oscar Wilde adott neki.

Méginkább érvényes ez akkor, ha nemcsak egy műalkotásról van szó, hanem magáról az emberről; sőt arról a hatalmas egységről, amelybe az alkotó művész, a Szentlélek öntött életerőt és művészi alakot, vagyis az *Opus Dei*-ről, a liturgiáról. A mindenütt megtalálható élősködő „széplelkeket” éppen a szentélyből kell leginkább kiutasítani. Sokkal többet tud a liturgia tulajdon-

képpen lényegéből az a munkában kifáradt férfi, aki a nagymisén nem akar mást, mint megadni az Istennek kijáró tiszteletet; az az összetört asszony, aki azért jár misére, hogy az élet terhét könnyebben viselje; az a sok-sok ember, aki munkában kiszikkadt kedélyvilágával semmit sem ért meg az összecsengő, csillogó szépségből, hanem csak a mindennapi élet nehéz megpróbáltatásaihoz akar erőt gyűjteni, mint az a liturgiatudós, aki a Gradualában csak a szép akkordokat veszi észre s a Prefatióban is csak a zenei szépséget élvezi.

Ezek a megfontolások indítanak arra, hogy feleletet keressünk tulajdonképpen kérdéseinkre: miben áll a liturgikus *Opus* szépsége?

A hatalom szerepe az Egyház külső életében

Először is egy kis kitérést teszünk, ami azonban nem lesz hiábavaló. Már rámutattunk arra, hogy az Egyház élete két irányban nyilvánul meg.

Egyszer mint közös élet; célszerűen irányított cselekvéseknek hatalmas hálózata, amely aprólékosan tagolt ugyan, de mégis egységes alkotássá olvad össze. Az ilyen egység hatalmat tételez fel és maga is azt képviseli. De mit jelent a hatalom lelki téren?

Egyéni beállítottsága szerint minden ember másképp látja ezt a kérdést. Egyik természetesnek tartja, hogy mindenkinnek bele kell törődnie, hogy minden közösségnek — tehát a szelleminek is — hatalomra van szüksége, ha élni akar. Azzal, hogy a tanítás, a figyelmeztetés és a rend alátámasztására hatalmat is vesz igénybe, még nem lesz a szellem árulója.

Az bizonyos, hogy az igazságnak nincs szüksége külső hatalomra. Ha azonban vallásról van szó, mely nemcsak eszmékre és elgondolásokra korlátozódik, hanem az emberiséget Isten országára igyekszik előkészíteni, akkor világos, hogy szükség van hatalomra is. Mert csak ez képes egy igazságot és lelki-erkölcsi életrendet alkalmassá tenni az igazi közösségi lét és élet kialakítására.

Azokkal szemben, akik nehezen tudják elviselni, hogy a jog és a hatalom összeegyeztethető legyen olyan belső, szellemi dolgokkal, mint amilyen a lelki meggyőződés és lelki élet, vannak ter-

mészetiesen olyanok is, akik ellenkező véleményen vannak. Ezekre az utóbbiakra nézve az Egyház azonban nagy hatalmával olyan közvetlenül hat, hogy még a hatalom céljáról is megfélemedzenek. A hatalom ugyanis csak eszköz arra, hogy a való világot Isten valóságos országává alakítsa, csak szolgálja az isteni igazságnak és kegyelemnek. Ha valaki lelki közösséget akarna teremteni hatalom és fegyelem nélkül, az csak határozatlan alakulatot nyerne. Ha pedig valaki a szolgát úrrá, az eszközt céllá és meghatározó szellemmé tenné, akkor a vallásnak működésében való megkötöttsége miatt valósággal meg kellene fulladnia.

A szépség szerepe az Egyház első életében

A hatalomnak az Egyház külső életében való szerepéhez hasonló szerep jut a szépségnek annak első, szemlélődő életében. Az Egyház nemcsak valamely cél elérésére alakult intézmény, hanem önmagában is létjogosultsággal bíró művészi valóság. Mégpedig akkor válik azzá, amikor imádkozik a liturgiában.

Az előző fejezetben kimutattuk, hogy miben áll a liturgiának ez a művészi öncélúsága. Láttuk, hogy valamilyen életforma igazolását kézzelfogható célokban csak hozzá nem értő ember keresi. Azt azonban nem szabad elfeledni, hogy a művészi érték és szépség a fogékony ember számára épp oly veszélyes, mint a tevékeny közös életben a hatalom. A hatalom veszélyét csak az tudja leküzdeni, aki tisztában van azzal, hogy mi a hatalom és mire szolgál. Éppen így a szépség megtévesztő varázsát is csak az tudja megtörni, aki eljut lényegének megismeréséhez.

A szépség önmagában álló érték: a tartalmi igazság kifejezése

Kérdés, hogy mennyiben érték valamely érték, önmagában-e, vagy pedig máshoz viszonyítva. Különbözik ettől a másik kérdés, vagyis hogy milyen az önmagában elismert értéknek a viszonya a többi, ugyancsak saját érvényű értékhez. Az első kérdés vissza akarja vezetni az egyik értéket a másikra, pl. az ítélet érvényességét a jogra. A másik azt kutatja, hogy olyan értékek között,

amelyeknek az érvényességi módja egyforma, áll-e fenn valami rend, amelyet megbolygatni nem szabad.

Az igazság annyiban áll meg önmagában, amennyiben igazság; a jog, amennyiben jog; a szépség, amennyiben szépség. Ezek közül a dolgok közül egyik sem nyerheti érvényességét valamelyik másiktól, hanem csakis önmagától. A legmélyebb és legigazibb gondolat sem tesz széppé valamely alkotást, de az alkotó bármily nagyszerű elgondolása sem, ha maga az alkotás megvalósulásában nem szép. A szépség, mint ilyen önálló érvényességű dolog, mindenféle igazságtól stb.-től független. Valamely műalkotás vagy dolog akkor szép, ha annak belső lényege és jelentése létezésében tökéletesen kifejezésre jut. Ez a „tökéletes kifejezésre jutás” foglalja magában a szépség tényét. A szépség a dologhoz tartozó és létének megfelelő kifejezési forma. Ha valamely dolog vagy cselekvés minden részében, még a világmindenséghez és a szellemi világhoz való viszonyában is a belső mivolta szerint első pillanattól kezdve formás, ha belső alakja kifejezésteljes megjelenítést kap és formás egységbe tömörül; ha mindaz és csakis az jut kifejezésre, aminek kell; ha elnyeri azt a formát és csak azt, amelyre szüksége van; ha a megelevenítésben semmi üres, semmi lélek nélküli nincs, hanem mindennek szinte lelke van és megszólal; ha minden hang, szó, felület, szín és mozgás belső szükséglet és a belső tartalom megjelenítéséhez együttesen hozzájárul — akkor ennek a belső tartalmi igazságnak külső formában való, tökéletes, világos és szükségszerű megnyilvánulása a szépség. „*Pulchritudo est splendor veritatis*” — „est sepcies boni”, mondja a régi filozófia. „A szépség a tartalmi igazságnak napfényrejutása és a jóságnak a tükörképe.” A szépség tehát önmagában is meglévő érték; nem igazság és nem jóság s nem is lehet ezekből levezetni. Mégis a legszorosabb viszonyban van az említettekkel. Ez azt jelenti, hogy a szépség megjelenéséhez kell lennie valaminek, ami külsőleg kifejezésre tud jutni, valami tartalmi igazságnak, vagy valami élménynek, ami megnyilvánulásra vár. Az első tehát — nem ugyan a rangot és értéket, hanem a sorrendet tekintve — nem a szépség, hanem az igazság. Lehet, hogy a művészek szempontjából nem áll ez a megállapítás, noha a dolog lényegét tekintve, rájuk is vonatkozik; azonban az egész emberi élet szempontjából biztosan így van ez.

„A szépség a tartalmi igazság napfényre jutása” — mondja a skolasztika. Ma ez olyan hidegen és iskolásan hangzik. De gondoljuk csak el, hogy ez a tétel olyan emberektől származik, akik egyedülálló gondolkodók voltak, akik fogalmakat faragtak és olyan szisztémákat építettek fel, amelyek szinte katedrálisként magasodnak elénk. Mindezt figyelembe véve, hatoljunk joggan e néhány szó mélyére. Az „igazság” nemcsak holt, fogalombeli helyességet jelent, hanem igazi létkapcsolatot, belső életvalóságot, egy léttartalomnak egész erejét és teljességét. A „szépség” pedig az a boldogító fény, amely rögtön megcsillan, mihielyt napfényre kerül az elrejtett igazság. Ez azonban csak akkor történik meg, ha a külső megnyilvánulás minden részében tiszta és tökéletes kifejezése a belső valóságnak. A szépség tehát kifejezéstelenség, nemcsak külsőleg, hanem a legbelső valóság részéről is. Vajon lehet-e ennél mélyebben és egyszersmind rövidebben meghatározni a szépség lényegét?

A szépséget csak az fogja fel helyesen, aki tiszteletben tartja ezt a rendet és úgy értékeli a szépséget, mint a tartalmi igazság tökéletes vetületét.

Ámde nagy a veszély, sőt sok ember számára szinte kikerülhetetlen, hogy ezt a rendet felcserélje és a szépséget az igazság elé helyezze, vagy teljesen elválassa tőle: a formát a tartalomtól, a kifejezést értelmétől és lelkétől. Íme, az esztétikai világnézet veszélye, amely végül is léleknélküli szépséghajhászashoz vezet.

Ennek az a veszélye, hogy a „mi”-ről átsiklik a „hogyan”-ra, a tárgy tartalmáról annak ábrázolási módjára, a dologi értékről a formaértékre, a komoly igazságról és a törhetetlen erkölcsi követelményről a szépség harmóniájára. Ez többé-kevésbé következetesen, több-kevesebb tudatossággal történhetik, amíg végül is minden abban a szellemi irányban végződik, amely a tulajdonképpeni dologi igazságról, az „így”-ről és nem „úgy”-ről, az erkölcsi eszméről, a megkerülhetetlen „vagy-vagy”-ról mit sem tud, hanem csupán a formának és kifejezésnek tulajdonít jelentőséget. A dologi valóság — legyen az bármely természeti tárgy, vagy valami történelmi esemény, ember, fájdalom, vonzalom, munka, eszme — ha mindjárt a legmagasztosabb is, mint dolog jelentéktelen. Csak előfeltétele a kifejezésnek. Így az abszolút formának csak

gyatra árnyképe jön létre, „milyen”, „mi” nélkül, fény fényforrás nélkül, cselekvés erő nélkül.²²

Annak számára, aki így gondolkodik, elveszett az alkotás mélysége és igazi nagysága. Hiszen az alkotást már nem annak fogja fel, ami valójában: a belső valóság tökéletes önkítárása. Még a formával szemben is igazságtalanul jár el, pedig csak ezt veszi tekintetbe; a forma lényege ugyanis abban áll, hogy a létezésnek éppen a lényegét fejezi ki.

A szépnak az igazság a lelke. Aki a szépet nem abban az értelemben fogja fel, hogy az a belső valóság kifejezése és érvényesülése, az a művészetet hitvány játékká fokozza le. Minden valóban nagy alakításban van valami heroikus, mert a belső lényeg minden ellenállás ellenére is helyes kifejezést nyer benne. Jó harcról van itt szó; egy, a legjobb tulajdonságainak tudatában lévő lény kiküszöbölt magából minden idegent, minden rendetlenséget és azokat saját törvényeinek vetette alá. Egy belső valóság tett tanúságot arról, hogy mi volt, mivé kellett lennie, mi a küldetése. És mindez az esztétikus szemében hiú játékká válik.

Sőt tovább megyünk. A szépséghajhászás erkölcstelen. Minden igazi szépség erkölcsös. Ezt a szót azonban nem szabad felszínes értelemben venni. Nem arra vonatkozik, hogy ezt vagy azt meg lehet-e mondani, vagy lehet-e ábrázolni, hanem hogy minden önkítárnak belső szükségességből kell származnia, amit örök értékű törvények igazolnak, engednek meg, sőt parancsolnak. Ez a megengedés és parancsolás pedig a tartalmi és az igazi szellemi élmény valóságában gyökerezik. Ezzel szemben az olyan önkítárás, amely csak a külső kivetítődésben, a formában és kifejezésben keres létalapot magának, semmit sem ér. Ezek a megfontolások még tovább vezetnek. A legigazibb kifejezésre-törekvés, ha mindjárt a legtisztább szellemi igazság teszi is megokolttá, sőt parancsolja azt, visszaretten attól, hogy feltárja magát; még akkor is, ha telve van minden jóval. Hiszen minden bensőséges emésztő vágya, hogy kitarja magát, mert csak kifejezettségében szabadul meg a némaság nyomasztó terhétől; és mégis visszaretten ettől, fél ugyanis, hogy közben elveszti legnemesebb tulajdonságait! Minden bensőség akkor éri el kiteljesedését, amikor lényegének megfelelő módján tárja fel magát. De mindjárt fájdalmasan érzi, hogy valami megnevezhetetlen értéket veszített el.

Ez minden igaz megnyilvánulásnál így van. Éppen úgy, mint amikor elpirulunk egy szívesen kimondott szó miatt, amelyhez sokszor mégis valami megmagyarázhatatlan és eddig még ismeretlen mélységből feltörő fájdalom járul, mint valami titkos szemrehányás; mintha az ajkunk gyors zárásával a vallomást szeretnénk visszavonni. A lelki mélységekhez értő ember ilyenkor rögtön észreveszi, hogy a mögött, ami magát feltárva már formát öltött, még fel nem tárt mélységek, szemérmesen leplezett kincsek jelenek. Éppen az, hogy valamit napfényre juttat, de még többet rejt magában, a nagy mélységeknek ez a feltörése és visszahúzódása, ez a megnyilvánulásért folytatott küzdelem, ez a győzelmesen ujjongó előtörés, de egyszersmind szemérmes-fájdalmas magabazárkózás — éppen ez a szépség legfinomabb varázsa.

A művészi alakításnak azonban ez a zárkózott, bimbószerű megnyilatkozása egészen elvész annak szemében, aki tiszteletlenül és ostobán a kifejezést csak önmagáért, a szépséget csak a szépségért keresi.

Aki „szép életet” akar, az nem törekedhetik másra, mint hogy igaz és jó legyen. Ha az élet igaz, akkor ez egyúttal szép is, éppen úgy, mint amikor felcsap a láng, ugyanakkor széjjelsugárzik a fénye. Ha pedig valaki csak a szépet keresi, az úgy jár, mint Gábler Hedda: végül mindentől megundorodik.

Éppen ezért, bármily különösen hangzik is, az alkotó művésznek nem szabad a szépet mint ilyent keresni — ha egyébként a szépségen mélységet ért is és nemcsak a külső forma báját és díszét. Inkább minden erejével arra kell törekednie, hogy maga legyen igaz és helyesen fogja fel s élje át mindazt, ami a külső és belső világot betölti. Ezt azután minden látszathatástól és hiúságtól távol úgy kell megszólaltatnia, amint van, egy árnyalattal sem másként. Ilyenformán, ha valóban művészetről van szó, az alkotása szép is lesz. Ha azonban meg akarja kerülni az igazságnak ezt az útját és a formát csupán a forma kedvéért akarja megalkotni, műve csak ócska szemfényvesztés lesz.

Annak, aki egy műalkotásnak nemcsak a szépségét akarja „élvezni”, hanem ahhoz belsőleg is hozzá akar férkőzni, annak a mű lelkét kell megfognia. Akkor jár el helyesen, ha a kifejezéssel és formával nem is törődik nagyon, hanem a dolog lényegében rejlő igazságba igyekszik a legmélyebben behatolni. Itt aztán világossá

válak előtte, hogy miként ölt a lényeg egészében és részeiben formát, és megéli ennek a ragyogó kivirágzásnak örvendetes csodáját. Ekkor öntudatlanul is élvezheti a szépet, és pedig azért, mert boldogan látja a lét kiteljesedését.

Aki a szépet csak magáért a szépségért keresi, az sohasem fogja megtalálni; sőt tönkre teszi az életét és alkotását, mivel fölforgatja az értékek természetes rendjét. Ha azonban valaki nem akar mást, csak igazságban élni és hirdetni azt, a lelkét pedig minden jó befogadására tárva-nyitva hagyja, az keresés nélkül is rátalál a szépre, mint a formává vált tiszta és gazdag élet eredményére.

A liturgia szépsége

Foglaljuk össze a liturgiára vonatkoztatva az eddig elmondottakat. Megvan a veszély, hogy itt is mindinkább előtérbe kerül a szépséghajhászás. Először csak dicsérik a liturgiát, azután aprólékosan minden részét esztétikailag méltatják, végül már szinte inycsiklandozó tudományossággal élvezik Isten házának szépségét. Így lesz újra az „imádság háza” — ha új módon is — „latrok barlangjává”.

De ennek nem szabad megtörténnie. Tiltakozik ez ellen a templom Lakója és saját lelkünk.

Az Egyház nem azért hozta létre a liturgiát, hogy szép alkotásokat, csiszolt szavakat, tetszetős ünnepi cselekményeket teremtsen, hanem — eltekintve Isten dicsőítésétől — azért, hogy fontos lelki szükségletünket kielégítse. Itt kell kifejezésre jutnia mindannak, ami a keresztény ember lelkében végbemegy; itt hatja át a teremtményt a Szentlélek által közölt, Krisztusban való isteni élet; itt születik újjá lényegében és életében az ember; itt fejlődik és teljesedik ki ez az új élet, a szentségek és szentelmények, az imádság és az áldozat erejével. Mindez Krisztus életének az egyházi év folyamán történő állandó, titokzatos, mégis valódi megújulása révén jön létre. Ami így megnyilvánul a szavak, mozdulatok, tárgyak és szimbólumok határozott formájában, az a liturgia. A liturgia tehát valóság; a valódi teremtmény közeledése a valóban létező Istenhez; itt tehát elsősorban és legfőképpen üdvösségünk komoly kérdéséről

van szó. Nem az a cél, hogy a szépség jusson kifejezésre, hanem hogy a bűnös emberiség megtalálja üdvösségét. Igazságról, lélekről, valódi sőt végeredményben egyedül valódi életről van itt szó. Ennek kell kifejezésre jutnia minden eszközzel és minden módon; ezt kell keresni és megtalálni a liturgia segítségével. És íme, mihelyt ez megvalósult, rögtön a szépség formáját öltötte magára.²³ Nem is csoda, hisz maga az igazságnak és a formát adó erőnek a Lelke működik benne. A belső tartalom egész valójában kifejezésre jutott; az egész léttartalom rátalált megnyilvánulására: a nagy mélységek tökéletes formában jelentek meg és így egyáltalán nem is származhatott más eredmény, mint hogy az igazság eme külső megjelenésében a legpazarabb szépség ragyogott fel.

Nekünk azonban a liturgia csak az üdvösség szempontjából fontos. Csak igazságát tekintjük és azt, hogy mit jelent az élet szempontjából. Ha imáit és zsoltárait mondjuk, nem akarunk semmi mást, mint Istent dicsőíteni és segítségét kérni. Ha szentmisén veszünk részt, a kegyelem forrásaiból akarunk meríteni. Ha szentelésen vagyunk jelen, nem szabad mást látnunk a cselekményben, csak azt, hogy mint hatja át az Isten ereje az ember életét. Ne keressünk benne kifejezésteljes mozzanatokat és erőteljes szavakat, mintha csak valami vallásos színjátékon volnánk, hanem igyekezzünk lelkünket közelebb vinni Istenhez, hogy Vele intézzük el legszemélyesebb, legegységesebb lelki ügyeinket. Ha ezt tesszük, akkor eljutunk a liturgia szépségéhez is. Csak akkor látjuk, hogyan s milyen tökéletességgel nyilvánul meg a liturgia belső tartalma, ha cselekvőleg veszünk részt benne. Csak akkor látjuk meg a szépséget, ha a liturgia tartalmi igazságaiból indulunk ki. Ez különféle fokban történhetik, a szerint, hogy mennyire vagyunk fogékonyak a szép iránt. Lehet hogy nem lesz ez más, mint öntudatlan megérzése annak, hogy mennyire alkalmazkodik a liturgia lelki szükségleteinkhez; talán csak a természetességnek csendes megérzése; talán csak az a tudat, hogy a liturgiában minden helyesen és megfelelően van elrendezve. De ezenfelül talán egyszer egy felajánlási ima villan fel előttünk úgy, mint egy drágakő; talán egyik könyörgés szerkezete lesz előttünk világos és bensőséges átélésben tanúi leszünk egy tiszta, de egyben örvénylő mélységű csodájának. Vagy a szentmise csodás magaslatai lesznek fokról fokra láthatóbbakká, mint a gomolygó ködből világosan, ragyogóan

előlépő hegycsúcsok, ormok és lejtők, úgyhogy azt az érzést keltik, mintha először látnánk őket. Ilyenkor történik meg, hogy le- tesszük a könyvet és önfeledt boldogságban, de egyben tiszte- lettéljes meghatódottságban maradunk; ilyenkor értjük csak meg, hogyan találtak szóbeli kifejezést a legnagyobb, minden kívánságot kielégítő igazságok. De ezek csak röpké pillanatok, amelyeket úgy kell tekintenünk, mint véletlenül jött, talált és ajándékozott perce- ket. Ezzel szemben a hétköznapiak számára szabályként áll itt is: „keressétek először az Isten országát és az Ő igazságát és a többiek mind hozzáadottnak nektek . . .”, minden, még a szép átélés is.

A „LOGOS” ELSŐSÉGE AZ „ETHOS” FÖLÖTT

A liturgiának van egy vonása, amely az erkölcsi alaptermészetű és tetterre törekvő emberek előtt idegenkedést szül.

Ezek elsősorban azt kifogásolják a liturgiában, hogy erkölcsi tartalma nem kapcsolódik a mindennapi életbe. Nem ad a mindennapi törekvésnek és küzdelemnek tetterváltható ösztönzést és a közvetlenül értékesíthető gondolatokat. Bizonyos visszavonultság, a valódi, a világi élettől való tartózkodás jellemzi; a szentély ünnepélyes, de egyben a világból visszahúzódott területén játszódik le. Ellentét van az iroda, a gyár, a mai tudományos munka műhelyei, az állami s társadalmi élet küzdőterei és az ünnepélyes istentisztelet szent helyei között; napjainknak a valóság iránti erős érzéke és a liturgia nemesen kimért gondolat- és akaratvilága a maga előkelő és elvont formáiban ellentétet hordoz magában.

Ezért amit a liturgia nyújt, nem lehet minden további nélkül valóra váltani. Így mindig szükség lesz olyan ájtatosságokra, amelyek a mai reális étellel való kapcsolatból keletkeztek: amilyenek a népájtatosságok, amelyekben az Egyház a mai élet különleges szükségleteit elégíti ki, amelyekkel a mai lelket közvetlenül megfogja és cselekvésre sarkallja. A liturgiának ezzel szemben elsősorban az a feladata, hogy megteremtse a keresztyén lelkületet. A liturgia arra akarja rávenni az embert, hogy Istenhez való lényeges viszonya helyes legyen; hogy az ember az imádásban, istentiszteletben, a hitben és a szeretetben, bánatban és áldozatkészségben bensőségesen „igaz” legyen. Ha azután olyan helyzetbe kerül, hogy cselekednie kell, akkor ettől a lelkülettől vezetve meg fogja tenni azt, ami helyes.

De a kérdés még mélyebbre nyúlik. Hogyan viszonylik általa-

ban a liturgia az erkölcsi rendhez? Milyen a viszony a liturgiában az akarat és értelem, az igazság és a jóság között?

A kérdést két szóban foglalhatjuk össze: milyen viszonyban van a liturgiában a „logos” és az „ethos”? Hogy megfelelhessünk, legyen szabad egy kis történelmi visszapillantást nyújtani.

„Logos” és „ethos” történelmi megvilágításban

Nyugodtan állíthatjuk, hogy a középkor e két alapérték viszonyában úgy döntött, hogy — legalábbis gondolkodásban — az ismeretet a tett elé helyezte. Ebben a korban tehát a „logos” volt elsőszében az „ethos”-szal szemben. Ezt bizonyítja az a mód, ahogyan bizonyos vitatott kérdésekre feleltek²⁴ bizonyítja a szemlélődő életnek a tevékeny élet elé való helyezése,²⁵ kiténik még abból is, hogy a középkor mindent a túlvilágra vonatkoztatott.

Az újkor ezen a téren mélyreható változásokat hozott. A középkor rendi társadalma megingott. Az Egyháznak már nem volt korlátlan, még világi téren is érvényesülő hatalma. Az egyén jutott mindinkább előtérbe és független lett. Ez az irányzat mindenekelőtt magával hozta a tudományos kritikát, különösképpen pedig magának az ismeretszerzésnek kritikáját. A megismerés lényegének kérdése, melyet azelőtt inkább pozitív építő szándékkal tárgyaltak, mély lelki átalakulások nyomán most veszi fel tulajdonképpen kritikait, negatív alakját. Magában a megismerésben kezdtek kételkedni és ennek következtében a szellemi élet súly- és támaszpontja eltolódott az akaratra. A közösségtől független egyén cselekvése mindig jelentőségteljesebb lett. Így nyomult a cselekvő élet a szemlélődő élet elé, az akarat a megismerés elé.

Magában a tudományos életben, amely lényegében az ismereten épül fel, az akarat sajátos jelentőséget kapott. Régi adottságok és biztos dolgok átvizsgálása helyébe most az ismeretlen és bizonytalan igazságok fáradhatatlan kutatása lépett. Az ismeretközlés és ismeretfejlesztés helyébe pedig mindinkább az önálló kutatásra nevelés. Az egész tudományos világ vállalkozó és támadó irányzatot vett fel. Hatalmas, pihenést nem ismerő, alkotó munkaközösség lett.

Ennek az akarásra beállított új szellemnek tudományosan is

lerakták alapját. Éspedig Kant tette ezt. Ő a képzelet és emberi természet rendje mellé — amelyben egyedül az értelem illetékes — a valóság és szabadság rendjét állította, amelyben az akarat szerepel. Az akaratú élet követelményeiből egy harmadik világot is kifejleszt: Istennek és a léleknek tapasztalaton felül álló világát: s minthogy az értelem a tapasztalaton felül álló világról szerintem semmit sem tud mondani, mert be van zárva a természet rendjébe, az akarat — mely ama felsőbb tények nélkül nem tud létezni és működni — követelményei révén kapja ezen dolgok valóságába vetett hitét és végső világnézeti beállítottságát. Ezzel „az akarat elsősege” meg van alapozva. Az akarat a hozzátartozó erkölcsi jó értékrendjével együtt előjogot nyer az ismeret és a neki megfelelő értékrenddel szemben; vagyis: az „ethos” elsőséget kapott a „logos”-szal szemben.

A jég megtört; most következik az a bölcseleti fejlődési irány, amely Kant logikailag értelmezett „tisztá akaratát” helyébe a pszichológiai akaratot állítja és azt teszi az élet egyedüli urává: Fichte, Schopenhauer, Hartmann, végül Nietzsche megtalálja a legerőteljesebb kifejezést. Ő hirdeti a „hatalomra törő akaratot” („Willen zur Macht”). Szerintem igaz az, ami az életet egészségessé és nemessé teszi és ami az emberiséget előbbre viszi azon az úton, amely az „Übermensch”-hez vezet.

A pragmatizmus így már önkénytelenül adódott: az igazság világnézeti kérdésekben és szellemi dolgokban nem önálló érték, hanem annak a ténynek gondolathoz mért kifejezése, hogy egy tanítás, egy vélemény a cselekvő életet irányítja, a jellemet és az egész akaratú tevékenységet megnevesíti.²⁶ Az igazság alapján véve erkölcsi dolog, sőt élettény — de ezzel az állítással már túléljük azt a területet, amelyet ez a tárgyalás felölel.

Az akaratnak és az akarat értékelésének ez a túltengése adja meg a jelenkor sajátosságát. Innen van korunk fáradhatatlan előretörtetése, örült munkairama, mohó élvezethajhászása: innen van a rekordok, az erő és a tett dicsőítése; innen a hatalomratörtetés; innen van általában a kifejlett érzék az idő megbecsülésére és törekvés annak végsőkéig való kihasználására. Innen van az is, hogy a szellemi műveltség várai: a régi szemlélődő kolostorok, amelyek pedig egykor az egész szellemi élet mindenkitől elismert irányítói és az egész hívő világ kedvencei voltak, sokszor még

katolikusoknál sem találnak megértésre és barátaiknak kell őket megvédeni a haszontalan időfecsérlés vádjával szemben. És ha Európában az a felfogás uralkodik, amelynek kultúrája mélyen a múltban gyökerezik, mennyivel inkább akadálytalanul hódít az újvilágban. A legerősebb tenniakarás uralkodik mindenben; az „ethos”-é az elsőség a „logos”-szal szemben; a tevékeny életet többre becsülik, mint a szemlélődőt.

A katolikus álláspont

Mi a katolikus kereszténység álláspontja ezzel a fejlődéssel szemben? Alapelveként kell felállítanunk, hogy az a vallás, amely mindenkinek mindene akar lenni, magába fogadja és megnemesíti minden idők és szellemi mozgalmak kitermelt javait. Ezért fogadta magába a katolikus élet, a katolikus Egyház az utolsó fél évezred hatalmas erő kifejtéseit és így megmutatta tökéletességének új oldalait. Hosszabb vizsgálódást igényelne annak bizonyítása, hogy ez a kor-szellem a katolikus élet hány értékes személyiségét, intézményét, tettét és meglátását szülte.

Azt is meg kell azonban mondani, hogy az akaratnak az értelem, az „ethos”-nak a „logos” fölött való egyoldalú, általános és tartós uralma a katolikus szellemnek ellentmond.

A protestantizmus különféle formái — a szigorú irányzattól egészen a sekélyes szabadkutatásig — ennek a szellemnek többé-kevésbé keresztény megnyilvánulásait mutatják be, és teljes joggal mondják Kantot eme irányzat filozófusának. Ez a szellem a szigorú értelemben vett vallási igazságot lépésenként feladta, meggyőződését pedig mindinkább a személyes ítélet, érzés és átélés ügyévé tette. Az igazság így a tárgyilagos megrogzítettség köréből az egyéni változékonyság körébe siklott át. Ezzel együtt járt, hogy a vezetést az akarat vette át. Mivel így a hívőnek már nem volt „igazi hite”, hanem csak egy őt egyénileg megragadó vallásos élménye, az egyedül szilárd alap már nem a hittétel, hanem az igaz szellemnek a tettben való megnyilvánulása. Így azután sajátos keresztény lét-kifejezésről többé beszélni nem lehetett. Mivel így a megismerésnek semmi szerep sem jutott, az akarat és az érzelmi világnak az értelemmel való kapcsolata is megszűnt. Most már semmi sem kötötte

a hívő lelket az örökkévalósághoz, csak az időben élt. Csupán az érzelem révén maradt fenn valami kis kapcsolat, de egyenes, közvetlen összeköttetés az örökkévalóság és az idő között már nem volt. A vallás mindinkább világ felé fordul és világízü lett; egyre jobban az evilági élet különböző megnyilvánulásának megáldására: olyan földi tevékenységek megszentelésére irányult: mint a hivatásbeli munka, közösségi élet, család stb.

Aki azonban hosszabb ideig tanulmányozza ezeket a kérdéseket, látja, hogy milyen értéktelen az ilyen lelki felfogás, mennyire ellentmond a lét és a lélek törvényeinek. Hamis és ezért a szó legmélyebb értelmében természetellenes. Ebben rejlik korunk nyomorúságának tulajdonképpeni forrása. Felforgatta a természet szent rendjét. Goethe már az alapokat döngette, amikor a kételkedő Fausttal a „Kezdetben volt az Ige” helyett ezt mondatta: „Kezdetben volt a tett”.

Miközben az élet súlypontja az ismeretből az akaratba, a „logos”-ból az „ethos”-ba ment át, az élet mind tarthatatlanabb lett. Az embernek önerejéből kellett volna megállnia. Ezt azonban csak egy Akarat képes megtenni: a szó szoros értelmében — teremő, azaz isteni Akarat.²⁷

Így az embernek olyan szerep jutott, amely azt tételezi fel, hogy ő Isten. De mivel nem az, azért lelki harc indul meg lényében; a tehetetlen erőszakoskodás vonaglása, amely nagy lelkek-nél tragikus, kicsinyes lelkeknél pedig nevetséges. Ez a beállítás az oka annak, hogy a mai ember hasonlít a sötétben tapogatózó vakhoz; mert vak az alaptényező: az akarat, amelyre életét alapította. Az akarat akarhat, cselekedhet és alkothat, de nem láthat. Innen származik az a sok békétlenség, amely sehol sem talál megnyugvást. Semmi sem maradandó, semmi sem áll biztosan; minden változik és az élet állandó keletkezés, állandó törtetés, kutatás és vándorlás.

A katolikus kereszténység ezzel a szellemi irányzattal teljes erejével szembehelyezkedik. Inkább elnéz bármit az Egyház, mint az igazság elleni támadást. Tudja, hogy ha valaki hibázik is, de az igazságot tiszteli, még megtérhet. Ha azonban az alapigazságokat támadja, akkor ezzel az élet szerinti rendjét forgatja ki sarkaiból. Az Egyház mindig is nagy gyanakvással nézte az igazságok és dogmák etikai felfogását. Minden olyan kísérlet mélységesen ellenkezik

a katolikus felfogással, amely a dogmák igazságértékét azok hasznossági értékéből akarja megokolni. Az Egyház úgy állítja fel a tételt, a dogmát, mint valami föltétlen, önmagában álló ténnyt, amelynek nincs szüksége arra, hogy az erkölcsösség és hasznosság támassza alá.

Az igazság azért igazság, mert igazság. Számára teljesen közömbös, hogy mit szól hozzá az akarat és mit tud vele kezdeni. Az akaratnak nem az a dolga, hogy az igazságot bebizonyítsa; és az igazságnak nincs arra szüksége, hogy igazolja magát az akarat előtt, hisz az akarat ebben teljesen illetéktelen. Az akarat nem alkotja az igazságot, hanem megtalálja azt. El kell ismernie, hogy vak és az igazság világosságára, vezetésére, rendező és formáló erejére rászorul. El kell fogadnia alapelveként az értelemnek az akarat, a logos-nak az ethos feletti elsőségét.

Ezt a primátust félreértették. Nem értékbeli vagy méltóságbeli elsőségről van most szó. Azt sem mondjuk, hogy a megismerés fontosabb az emberi életben, mint az akarat cselekvés. Még kevésbé akartunk útmutatást adni arra nézve, hogy valamely dologra elméletileg vagy gyakorlat útján lehet-e könnyebben rájönni. Az egyik éppoly értékes és a közösségi élet számára épp olyan fontos, mint a másik. Hogy egy ember életében a megismerés vagy a cselekvés a fontos, az az egyéni adottságtól függ, és az egyik adottság épp annyit ér, mint a másik. Inkább a kultúr-bölcséletnek egy végső kérdéséről van szó: melyik értéknek juttassuk a vezető szerepet az egész kultúrában és emberéletben. Ez viszont sorrendbeli elsőség s nem méltóságból, jelentőségből, különösen nem gyakoriságból eredő elsőbbség.

Ha az ember hosszabban foglalkozik ezzel a kérdéssel, felfutódik az a gondolat is, hogy végső megállapítás-e a logos elsősége az ethos felett? Talán ezt kell mondanunk: Az élet a végső elsőbbséget minden vonatkozásban nem a cselekvésnek, hanem a létezésnek adja, mert végeredményben nem a cselekvés a fontos, hanem a létezés. Nem az a végső, amit teszünk, hanem ami van. És nem az erkölcsi, hanem a metafizikai világnézet; nem az érték, hanem a lét szempontjából mondott ítélet, nem az erőlködés, hanem az imádás a legfontosabb.

Ezek a gondolatok azonban már túllépnek ennek a könyvnek keretein.

Látszólag már egy másik gondolatsorba tartozik a következő kérdés: vajon nem kell-e elfogadnunk a szeretet elsőbbségét? A megoldás valószínűleg ez előbb vázolt lehetőségekben lelhető fel. Ha pl. tudjuk, hogy egy bizonyos idő számára az igazság a döntő érték, akkor még mindig nem tudjuk, hogy az a szeretet formájában vagy zord fenségében jelenik-e meg. Az ethos lehet a törvény parancsa, amint Kant értelmezi, de lehet az alkotó szeretet kiáradása is. Feleletre vár még ez a kérdés is: vajon a létezés valami elkerülhetetlen fátum, vagy pedig túlárado szeretet-e, amely által a lehetetlen is lehetségessé válik s amely reménységünk záloga? Még összefügg ezzel a kérdéssel, vajon a szeretet mindenké fölött áll? Igen, a szeretet a legnagyobb valami, mert a szeretet s csakis a szeretet hozta meg számunkra az „örömhírt”.

Az itt fejtegetett gondolatot tehát ebben az értelemben kell eldönteni az igazság primátusának javára, de a „szeretetében”.

Amikor ezt a feladatot elvégeztük, egyben leraktuk az egészséges lelki élet alapjait is. Mert a lélek számára nélkülözhetetlen a feltétlenül biztos alap, amelyen megállhat. Szüksége van egy pillérre, egy különálló pontra, amelyen elhelyezkedhetik; és ez csak az igazság lehet. Az igazság ismerete a lelki felszabadulás alapvető ténye. „Az igazság szabaddá fog tenni titeket” (Jn 8,32). A léleknek szüksége van erre a belső felszabadulásra, amelyben az akarat makacssága enyhül, a törtetés hajszája csitul, a kívánságok kiáltó hangja elhallgat. Ennek feltétele az, hogy a gondolkodás ismerje el az igazságot, a szellem nemuljon el az igazság felsége előtt.

A dogmának, amely a feltétlen igazság ténye, amely megdönthetetlenül s örökké megmarad, amely valami kimondhatatlanul nagy dolog, nincs szüksége arra, hogy használhatónak tartják-e vagy sem. Ha a dogma egy szerencsés órában egy kicsit közelebb jut a lélekhez, olyan érzés fogja el az embert, mintha a világ életének titokzatos biztosítékát találta volna meg. Úgy látja a dogmát, mint minden létezés oltalmazóját, mint egy hatalmas erejű sziklát, amelyen minden nyugszik. „Kezdetben volt az Ige”, a „Logos”!

Ezért az igazi, egészséges életnek szemlélődő az alaphangulata. Bármily nagy legyen is az akarat, a cselekvés és kutatás tettereje, olyan mélység felett kell állnia, amely nyugodt, amely az örök változatlan igazság felé néz. Ez a mélység az a lelkület, amelynek gyökerei az Örökkévalóságba nyúlnak. Békesség van ott. Az a belső

csend honol benne, amely az élet fölött aratott győzelmet jelent. Nem ismeri a sietséget, ráér. Tud várni, és időt hagyni a növekedéshez.²⁸

Ez a lelki irány valóban katolikus. És ha igaz is, hogy a katolicizmus sok tekintetben „maradi” a többi felekezettel szemben — legyen! Nem vehet részt a fékevesztett, örök rendből kiszakadt akarat lármás hajszájában. De ennek fejében egy pótolhatatlan értéket mentett meg: a logos-nak az ethos fölötti primátusát, és ezzel együtt azt, hogy összhangban van az egész élet változhatatlan törvényeivel.

A „Logos” elsősége a liturgiában

Bár ebben a fejezetben nem esett szó a liturgiáról, mégis érte íródott az egész. A liturgiában a Logos birtokolja az elsőséget, amely az akarat előtt kijár neki. Innen származik csodálatos higgadsága, mély nyugodtsága. Ezért látjuk úgy, mintha felolvadna az isteni Igazság szemlélésében, imádásában és dicsőítésében. Ezért támad fel bennünk a gondolat: mintha nem törődne a mindennapok apró-cseprő bajaival. Ezért akar oly ritkán közvetlenül nevelni, erényes életre oktatni. Van valami a liturgiában, ami a csillagokra emlékeztet, a csillagok örökké egy útjára, kimozdíthatatlan rendjére, mély hallgatásukra, arra, a végtelen távolságra, amelyre tőlünk vannak. A liturgia azonban csak a látszat szerint törődik keveset a cselekvéssel és igyekvéssel és az emberek erkölcsi helyzetével. Valójában nagyon is jól tudja, hogy aki belőle él, az igaz, egészséges lelkű és benső valójában megbékélt ember lesz.

JEGYZETEK

1 Nem véletlen, hogy a „hitélet pápája” olyan határozottan fogott hozzá a liturgia újrendezéséhez. A közösség mindaddig nem újul meg belsőleg, amíg a liturgia vissza nem szerzi méltó helyét. Az eucharisztikus mozgalom is csak akkor fogja kifejteni áldásos hatását, ha a legszorosabb kapcsolatba kerül a liturgiával. Ugyanaz a pápa, aki az áldozásról szóló dekrétumot kiadta, ezt is mondta: „ne imádkozzatok a szentmise alatt, hanem imádkozzatok a szentmisét!”

X. Pius pápa a szentáldozástól várta a földkerekség vallási megújódását. De a szentáldozás ezt a hatását csak akkor éri el, ha a liturgia értelmében fogjuk fel. (Mint ahogy erkölcsnemesítő erejét is csak akkor fejt ki teljesen, ha magára a közösségi életre, a családra, a keresztény karitászra és a hivatásbeli köteleességekre is hat.)

2 Ez nem azt akarja jelenteni, hogy bizonyos korok (pl. háborús inség) és viszonyok (pl. a szántóvető vagy a tengerész lakosság sajátos szükségletei) nem hozhatnak közelebb egyes igazságokat szívünkhöz. Itt állandó szabályról van szó, amely azonban hajlítható, s amelynek a sajátos viszonyokat számításba kell vennie.

3 A bencés breviárium szerdai Laudeséből (hajnali dicséret).

4 A liturgiának ebben az esetben ugyanaz a feladata a lelki élet terén, mint társadalmi téren a finom érzésű emberek fokozatosan kiépített nemes érintkezési módjának. Ez teszi lehetővé az ember számára a másokkal való együttélést, és mégis megóv a belső életünkbe való illetéktelen beavatkozásoktól. Közvetlenül lehetünk tekintélyünk elvesztése nélkül. Kapcsolatban vagyunk embertársainkkal, anélkül hogy ezáltal elvegyülnénk a tömegben. Éppen így őrzi meg a liturgia a lélek számára a természetesség és a kifinomult műveltség csodálatos kapcsolata révén a lelki cselekvés szabadságát. A liturgia mint „urbanitas” a barbarizmus legszebb ellentéte; mert a barbarizmus éppen ott lép fel, ahol a természetesség és a kultúra már kihalt.

5 Szükséges itt megemlíteni, hogy az egyházi karima különös helyzetet és körülményeket tétel fel, amelyek a hívek életében nem lehethők fel. Így az imára szánt hosszabb idő, amely alkalmat nyújt a léleknek a mélyebb magábaszállásra, azután megfelelő szellemi képzettség, amely megnyitja a lélek előtt a gondolatok kincseshányáját.

- 6 Már a litániáról mondottakból kitűnik, hogy olyan imafajtaknak, mint pl. a rózsafűzér, a lelki életben pótolhatatlan jelentőségük van. Ezekben élesen látható a liturgikus és népi ima közötti különbség. A liturgia alaptétele: *Ne bis idem!* (semmi sem ismétlődjék!) Haladást kíván mind a gondolatban, és hangulatban, mind az elhatározásokban. Míg ellenben a népi ima szemlélődő jellegzetessége kerüli a gondolatok gyors váltakozását és sokáig szeret elidőzni az egyszerű képeknél, gondolatoknál és hangulatoknál. Itt az ájtatossági forma gyakran csak eszköz arra, hogy a hívő lélek Istennél időzzék. Ezért kedveli az ismétléseket. A Miatyánk, Üdvözlégy folyton megújuló kérései csak edények, amelyekbe érzelmi világát kiönti.
- 7 Régebben előszeretettel gyakorolták az Egyházban a zoltárénekek ún. válaszoló (respondeáló) alakját. Az előénekes egymás után mondta be a verseket, a nép pedig minden versre ugyanazzal, egészben vagy részben megismétlődő mondattal felelt. De ugyanakkor más formát is használtak: a nép két karra oszlott és felváltva a zoltár egy-egy versét imádkozta. A liturgikus érzés biztonságára nagyon jellemző, hogy az előbbi módot teljesen kiszorította az utóbbi. (Vö. L. Eisenhofer: Handbuch der Katholischen, Liturgik I. (Freiburg 1932/ 220. sköv.)
- 8 Scheeben J. Mysterium des Christentums. (Freiburg 1912/314-508.)
- 9 Más a viszony a hívek és a papság között. Ez a kapcsolat állandó és közvetlen.
- 10 Zseniálisnak is azt nevezzük — akár személy, akár valami mű az — ami feltűnően eredeti s mégis ugyanakkor általános jellegű.
- 11 Vö. a modern drámák lélekrajzát a régiekével, mondjuk a „Gespenster”-t az „Oedipus”-szal.
- 12 Így keletkeznek az érintkezési alakiságok és udvari szokások.
- 13 Vö.: Szent János evangéliumának s első levelének bevezetését.
- 14 Ezért az ilyen lelki alkatú embereknek legfőbb törekvése: szabadulni az Egyháztól, annak aprólékosan körülírt formáiból s menni a természetbe s ott keresni kifejezési eszközt a feltörő és hullámzó érzelmeknek, s az östermészetből meríteni ösztönzést.
- 15 A kérdés megoldásához lásd Guardini: Liturgische Bildung c. munkáját. (Rothenfels 1929.) A jelkép eddigi analízise teljesen az ész elvein felépülő lélektan szerint történt. A kérdés tudományos felfogásához az utasításokat az újabb történeti és rendszerező jelképelemzés tan adja meg. Természetesen ne felejtsük el, hogy teljesen naturalisztikus síkon dolgozik, a személy s méginkább a „pneuma” helyes fogalmáról mit sem tud. Itt tehát a feladat ez: bírálni és ugyanakkor meríteni belőle.
- 16 Ez az anyaghoz-kötöttség megtalálható pl. a természetkultuszokban, amelyek közvetlenül magában a természetben, az erdőben, a tengerben stb. élnek. Ezzel szemben a liturgia az emberi kéz alkotásában teljeseedik ki. Nagyon érdekes lenne azt

kimutatni, hogy a természeti hangok, formák és dolgok a liturgia kezében hogyan lesznek kultúrjavakká.

17 Vö. Rudolf Schwarz: *Wegweisung der Technik*. Potsdam.

18 Habár az Egyházat ebben is más szempontból, mint Isten alkotását kell néznünk. Vö.: Pilgram: *Physiologie der Kirche*, új kiadásban: W. Becker, Mainz 1932.

19 Bencéseknél és másoknál is próbálkoztak vele, azonban nyilván a lelkigyakorlatoknak egy másik típusát valósítják meg, s nem azt, ami Szent Ignác előtt lebegett.

20 Bizonyára ezzel függ össze az, hogy a liturgia oly keveset moralizál. Benne alakul a lélek, de nem a tudatos erényoktatás és gyakorlat által, hanem azzal, hogy az örök igazság fényében az igazi természetes és természetfölötti egészséges rendben él.

21 Erre is állnak a 60. oldal jegyzetében elmondottak. A liturgia a formáit valójában nem a művészetből meríti, mert a liturgiáé az elsőség és a mi újkori értelmünkben vett művészet csak egy abból kivált kultúrképződmény.

22 Ezek a megállapítások és szembeállítások is nagyon egyszerűek, de mégis érzékel-tetik a valóságot.

23 Helyesen mondja tehát Herwegen Ildefons apát: „Hangsúlyozom: a liturgia maga fejlődött művészetté, s nem az Egyház fejlesztette tudatosan azzá. A liturgia annyit rejtett magában a szépség lényegéből, hogy önmagától kellett művészetté válnia. A belülről formát és megjelenést adó erőprincipium pedig maga a kereszténység lényege. (Das Kunstprinzip der Liturgie. Paderborn. 1916. 18. old.)

24 Vö. a teológia lényeges körüli fejtegetéseket, hogy csak elméleti vagy pedig gyakorlati, javítani is akaró tudomány-e; hogy mi az örök boldogság lényege: Isten látása vagy pedig a szeretet; az akaratnak az értelemről való függése stb.

25 Figyelemreméltó, hogy tevékeny női szerzetesrendek csak a XVIII. században jelentkeznek, és pedig általános nemtetszés közepette. Ebből a szempontból különösen tanulságos a vizitációs rend története.

26 Ez az irányzat hatással volt a katolikus gondolkodásmódra is. Egyik-másik modernista gondolat megkísérli, hogy a dogmát, a teológiai igazságot, a keresztény élettel összefüggésbe hozza és jelentőségét nem az „igazság értékében”, hanem az „életértékben” keresi.

27 Még itt is azt mondja az értelmünk, hogy Isten egyszerre igazság is, jóság is, nem pedig csak föltétlen akarat.

28 Vö. Guardini: *Wille und Wahrheit. Geistliche Übungen*. Mainz, 1934.

III.

ROMANO GUARDINI

AZ ÚR IMÁDSÁGA

FORDÍTOTTA:

LŐRINC IMRE

BEVEZETÉS

Messzire visszanyúló, nagyszerű sorba áll be az, aki nekifog, hogy az Úr imáját kifejtse. Az első századoktól kezdve mindig újabb keresztény gondolkodók és imádkozók kísérelték meg, hogy ki-merítsék Krisztus lelke mélyének ezt a kristálytisza megnyilatkozását. Tudták, hogy minden szava isteni gazdagságtól duzzad, hogy gondolatainak fűzésében és belső indulatainak menetében benne lüktet mindaz, amire a keresztény imádkozónak ügyelnie kell, s hogy ha valaki ráhagyatkozik ezekre a szent kincsekre, beletanul az imába — és így teljesedik a kérés, amelyre Krisztus a Miatyánkkal felelt: „Urunk, taníts meg bennünket imádkozni!”

Mi is szeretnők megkísérelni, hogy föltárjuk és kifejtsük ezt a szentelt tartalmat. Az előttünk járó nagyok szerénységre intenek bennünket. Viszont a kinyilatkoztatás szavai minden kort sorompóba szólítanak. Az, hogy egyes előző korok valami nagyszerűt mondtak, nem menti fel a miénket a kötelesség alól, hogy ő is megtegye, ami tőle telik. És egy olyan pillanatban, amikor úgy érezzük, hogy oly sok minden alapjaiig megrendült, megvan rá minden okunk, hogy kitapintsuk a keresztény valóság szívét, ahol a megváltás csendes mindenhatósága lüktet.

A BEMENET

Legyen meg a te akaratod

Jézus „kegyelemmel és igazsággal telve” jött, amint Szent János mondja. Betöltötte az Isten teljessége. „Jót téve” járta útjait. És amint azután emberekkel találkozott, amint események fűződtek

egymáshoz körülötte, azokra isteni válaszként, tanítás és intés bugygyant ki belőle, ahogyan éppen szükség volt rájuk abban a pillanatban. Egy-egy találkozás gyümölcse valamennyi, eredeti és egyszeri, s éppen ezért tele örök értelemmel.

Evangéliumának tizenegyedik fejezetében így beszél Szent Lukács: „Egy nap imádsága végeztével (Jézus) visszajött tanítványaihoz. Akkor egyikük hozzálépett és így szólt: Uram, taníts meg bennünket imádkozni, mint ahogyan János is megtanította imádkozni tanítványait.” Érezzük a helyzetet. Halljuk a másik tanítóra és annak tanítványaira irányuló féltékenység halk csendülését. És ebben a pillanatban, mely annyira mulandóan emberi, örök szavak hagyják el az Úr ajkát:

„Így imádkozzatok tehát:

Atyánk — Máté így mondja: Mi Atyánk, és hozzáfűzi: Ki vagy a mennyekben —

Szenteltessék meg a Te neved

Jöjjön el a Te országod

Legyen meg a Te akaratod miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is

Mindennap add meg a következő napra való kenyerünket — Máté így mondja: Add meg ma a holnapra elegendő kenyerünket —

És bocsásd meg a mi vétkeinket, mert mi is megbocsátunk mindazoknak, akik ellenünk vétettek — Máté: Miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek

És ne vigy minket a kísértésbe.

Máténál még ott állnak ezek a szavak: Hanem szabadíts meg bennünket a gonosztól.

S most keressük ennek a mondatszövedéknek a nyitját, az eleven középpontjába vezető utat. Ebben a kérdésben fogjuk megadni: „Legyen meg a Te akaratod.”

Arra kapunk itt fölszólítást, hogy kérjük: teljesedjék az Isten akarat. Ez az akarat tehát olyan valami, amiért érdemes imádkozni, amit komoly és bensőséges imával kell kérni; valami fontos és értékes dolog.

Az az Isten akarat, mit tőlünk megkíván és ami lelkiismeretben kötelez bennünket. Megkísérelhetnénk, hogy az „erkölcsi törvényre” vagy a „kötelességre” gondoljunk. De csak be kell illeszte-

nünk ezeket a szavakat valami imádságba és rögtön kitűnik, hogy nem megy a dolog. Az erkölcsi törvény és a kötelesség magasrendű valami. Törekednünk kell, hogy teljesítsük és azon is [fáradozhatunk, hogy mások is megtegyék. De ki fog így imádkozni: „Tartassék meg az erkölcsi törvény”? ... „Téessék meg a kötelesség”? ... „Az Isten akarata” felöleli az erkölcsi törvényt is, mert az emberi szabadságot beköti egy magasabb, minden lelkiismeretet kötelező rendbe. De sokkal több, mint az — különösen ha abban a sajátos elvont értelemben vesszük a szót, amelyet az újabb idők adtak neki. Az Isten akarata valami végtelen teljesség és átfogó tartalom. Valami mély, közeli, eleven dolog: szívünket, létünknek legbensőbb szentélyét illeti.

Az Isten akarata az, amit szentségében a világgal és velünk tenni szándékozik. Örök elhatározása, amit bölcsessége kigondolt; hatalmas, komoly szándéka, szívének szerető vágya. Önmagában szent dolog, tökéletes nagyszerűség, isteni teljesség. A mi számunkra pedig minden. Mert hogy értelemez és megvalósuláshoz jut-e, vagy ellenkezőleg látszattá halványodik, az attól függ, hogy a mi életünkben megtörténik-e az Isten akarata. Hogy egy-egy óránk beléő-e az öröklétbe, vagy visszahull a nemléttbe, az azon fordul, hogy megvalósul-e benne az Isten akarata. Erről az isteni akaratról van szó imádságunkban.

Igen ám: Ha a keresztnyennek imádkoznia kell, hogy az Isten akarata teljesejék — akkor lehetségesnek kell lennie annak, hogy ez az akarat meghíúsulhasson. Hiszen csak nem fog valaki arra biztatni bennünket, hogy imádkozzunk a nap fölkelteért! A kérés tehát föltételezi, hogy az Isten akaratának teljesejése nem magától értetődő dolog, sőt kérdésessé válhat, esetleg veszélybe sodródhat.

Az Isten akarata az, aminek végzése folytán meg kell valósulnia a világban — de hogyan megy végbe ez a megvalósulás? Hogy a nap fölkeljen és lenyugodjék, hogy a csillagzatok keringjenek, hogy az anyagok és az erők így vagy úgy viselkedjenek — az is az Isten akarata. Ezt az akaratát azonban természeti törvényekre bízta és a szükségszerűség formájába öltöztette. Itt semmi sem kérdéses. Semmi sem történhet másképpen, mint ahogyan történik. A magasabbrendű, nemes, sőt szent dolgok esetében már másképpen állunk Isten akaratával. Ott már egyáltalán nem valósulhat meg a természet kényszerítő hatalmából. Aminek történnie kell, az ott csak az ember

legbensejéből, szívéből, szelleméből, szeretetéből és szabadságából sarjadhat. És ennek biztosítására nincs semmiféle szükségszerűség. Az igazság megismerése, az értékes alkotások létrejötte, az igazságosság rendje — mind-mind csak az ember tisztaságától és készségétől várható. Ezért pedig semmiféle kényszer sem áll jól, sőt ellenkezőleg tunyaság, hiúság, önzés, a szív nehézkessége és még annyi más gonosz dolog fenyegeti. . . Vagy ott a bizalmasainkhoz való hűség, a hősiesség és a bátorság, a tisztaság és a szeretet; minden, amit csak nemesnek lehet mondani; meg a szentség és a kegyelem isteni finomságai — ezek közül egyiket sem biztosítja kényszer és természeteti törvény. A szív és az akarat szabadságából kell fakadniok. De micsoda nyugtalan, törekeny, bizonytalan valami ez az emberi szabadság! Mennyi erő van benne, de mennyi gyöngeség is! Mennyi jó, megőrző és hordozó hatalom, de mennyi tévedő, lehúzó, pusztító erő is! Benne fészkel az emberben a rossz, és mást akar, mint az Isten. Az Isten akaratára „Én pedig nem akarom”-mal lázadás a felelet. . .

Itt természetesen veszélyben forog ez az akarat. És annál inkább, minél magasabbrendű az, amit akar. Minél nemesebb az, amit akar az Isten, annál kevésbé bizonyos, hogy meg is történik; egyszersmind annál erőteljesebbnek tetszik az Isten akaratát a földön. Ami pedig a legszentebb az ő akaratában, ami az Isten szívének legmélyéből tör elő, egyenesen tehetetlennek és minden véletlenség játékszerének látszik ebben a világban, s egészen csekély annak a valószínűsége, hogy teljesedni fog. Vagy talán nincs így? Amikor Krisztus meghozta a világnak az Atya szent akaratát tiszta lényének egész buzgóságával — mi történt hát akkor? Az a képtelenség hogy csalónak bélyegezték és kivégezték! Akkor kiviláglott, milyen sors vár a világban az Isten akaratára — bár igaz, hogy végső fokon minden ellenállás mégis az Istent szolgálja, mint ahogyan az Úr is megváltó halált halt az emberek szörnyű engedetlensége folytán.

Így már jól megértjük, hogy a Krisztus szellemén iskolázott kereszténynek törődnie kell az Atya akaratával! Tudja, hogy milyen a világ, milyen ő maga és milyen veszélyben foroghat az Isten akarat.

De más is van még itt. Nem könnyű hozzá szavakat találni, mert titokzatos valami és gyökereit az isteni szabadság létmódjába bocsátja. Éppen ezért szavaink, amelyek a világ történeteiből köl-

csönzik a maguk hogyanját és miértjét, mindig erőszakot ejtenek rajta: Az ember képes az isteni akaratot útjában, végzésében, találkozásában, feladatában és próbatételében meggátolni. Az ember elzárkózhat és akkor az Isten akarata egyáltalán nem teljesedik . . . nem bontakozik ki . . . az ember valósággal megfosztja szabadságától. És akkor az Isten sem azt teszi az emberrel, aminek akkor kellett volna történnie, ha az teret és lehetőséget nyújtott volna az Ő akaratának. Mert az Isten semmit sem cselekszik erőszakosan az emberrel. A gondviselés és a sors nem úgy teljesül az emberen, mint ahogyan eső hull vagy nap süt a földre, hanem készséges közreműködésre számítanak. Szólításukra vagy szabad bebocsátást nyernek, vagy pedig béklyóba verve kívül rekednek.

Így az Isten akarata erről az oldalról is veszélyben forog. . . Természetesen az is igaz, hogy mégis csak ő lesz a mindenható és a győzelmes, s mind az egészben, mind az egyesekben övé az utolsó szó. Ez azonban titok marad és komoly próba elé állítja a hitet, amely mintegy kénytelen vele együtt lebecsátkozni az erőtlenség homályába, hogy majd egykor az ítéletben vele együtt igazolást nyerjen.

És a keresztény aggodás itt is szorgoskodik az Isten akarata körül, amely röviden a nagyszerűséget és mindennek az értelmét jelenti — és mégis annál erőtlenebb a világban, minél szentebb az, amire törekszik.

A keresztény tehát felelősnek érzi magát ezért az akaratért és sorompóba lép érte. De senki se gondolja, hogy ilyesmit mondhat: Ha így áll a dolog az isteni akarattal, akkor majd én teszek róla, hogy teljesedjék!

Csak végig kell gondolnunk ezt a gondolatot és rögtön megérezzük, hogy ellenkezik a kereszténységgel. Az Isten akaratáért nem keszkedhet az ember önkényeskedő akarata. Titok ez; az pedig, hogy az ember révén mégis teljesedhet, kegyelem.

Világosan kitűnik ez a kérésből. Föltételezi, hogy ez az akarat valami fönséges dolog, ami körül érdemes buzgólkodni. Föltételezi továbbá azt is, hogy a Mindenható akarata a világban veszélybe kerülhet, hiszen különben semmi értelme sem volna ennek a buzgálkodásnak. Ám ez a szorgoskodás magához az Istenhez fordul könyörgésével és ennyit jelent: Az akarat teljesedését ugyanannak kell megadnia, aki akaratával fölszólítólag áll elénk.

Mily sűrűn körénk szövődik ez a Titok!

A keresztyének az a buzgólkodása, amelyről beszéltünk, és amely tud az isteni akarat titkáról — egyúttal azt is tudja, hogy az csak ugyanannak az Istennek az adományából teljesezhet. A keresztyén tudja, hogy ugyanaz a gond tölti el az Isten szívét, mint amelyet ő maga is érez. Hogy az Isten az ő akaratát, amelyet szeret, nem dobja tehetetlenül a világba, hanem megtölti erővel. Hogy az Isten akarása szeretés, és magával hozza az erőt, hogy teljesezdhessék. Tudja, hogy az isteni akarat szólítása kegyelem; szerető aggodás a szent akaratért, és a megszólítottért egyaránt; s hogy az Isten dicsősége és az ember üdvössége egy és ugyanaz.

A keresztyén a maga szorgoskodásában összhangban tudja magát az Istennel. És ha ez a szorgoskodás ima formáját ölti, megvan az a túlárado bizodalma, hogy olyat kér, amire magának az Istennek a szíve is vágyódik.

Hogy az Isten akarata követelmény, amely meg fogja határozni az ítéletet, és hogy egyúttal értelmet ad minden létnek... hogy a Mindenhatónak az akarata és mégis veszélybe sodródhat, kiszolgáltatottnak és tehetetlennek látszik ebben a világban... hogy feladat az ember számára, és csak a kegyelem segítségével valósítható meg... a legfőbb Jó körüli kötelesség és aggodás; az ember isteni komolyságú felelőssége: mindez mélységes, szent titokká fonódik össze.

Ahogy a keresztyén lelkiület ezt megtapasztalja és megvalósítja, azt szeretnők mi a keresztyén gondjának nevezni.

Íme, föltárult előttünk az Úr imájába vezető út, amelyet keresztyünk. Rajta át kell annak kincseihez eljutnunk.

A MEGSZÓLÍTÁS

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben (Első elmélkedés)

Az előző elmélkedésben kerestük az Úr imádságának termékeny bensejébe nyíló utat, hogy onnan jobban megértsük annak egészét, és ebben a kérdésben találtuk meg: „Legyen meg a Te akaratod.” Láttuk, hogy az Isten akarata, amely mindennek megadja az értelmét, a világban veszélyben forog. Megértettük a keresztyén aggodást, amely ezért a legfőbb s egyben oly törekény értékért felelősnek

tudja magát, és hogy mily egyetértésre jut a keresztény magával az Istennel, szent akarataért buzgólkodván.

Ez a belátás fogja előttünk föltárni az Úr imájának gazdagságát. Innen kiindulva hatolunk be az egyes kérések értelmébe. Nem úgy, hogy megkíséreljük mindenből ezt levezetni; nem szándékozunk semmiféle tanrendszert sem fölláttani. Ellenben az isteni akarat teljesedését kérő könyörgés olyan lelkületre, olyan eleven kapcsolatra nyitott rá, amelybe Isten a kegyelem által vonzza az embert, és ebből a legbensőbb lényegből kiindulva egyik kérés a másik után fogja föltárni a maga értelmét.

Az ima e szavakkal kezdődik: „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben.” Ezzel fölemeli tekintetét, egy másik tekintet után kutat, az Atyáét keresi, hogy szemtől szembe nézhessen vele és szívének indulatai utat leljenek az isteni szívhez.

A megszólítás szavaiból emeljük ki az utolsókat: „Ki vagy a mennyekben.”

Nem az a szándékunk, hogy csak elgondolkozzunk rajtuk. Beléjük akarunk hatolni. A szavak a szív és a lélek megmozdulásai, ezért azt akarjuk nyomon követni, mi mozog és keres utat magának a megszólítás szavaiban. Azt akarjuk, hogy megragadjon és vezessen bennünket, s mi követni fogjuk.

Itt van mindenek előtt ez a szent és csodálatos tegezés.

A vallásilag fogékony szívű ember mindig megérzi azt a Többet, amely ott lebeg mindenütt, minden dolog fölött és mögött. Eszközök és emberek, házak és dolgok, fák, mezők és hegyek fognak körül bennünket. Tudatunkat teljesen kitöltik ezek a dolgok. Tolakodó valóságukat ki sem tudjuk kerülni. Ha azonban lelkünk magára eszmél és szabadon szárnyalhat, észreveszi — többé vagy kevésbé világosan, erősebben vagy gyöngébben —, hogy nem csak a puszták léteznek. Észreveszi, hogy azok valami másra utalnak; hogy szerszámot és asztalt, házat és utat, fát, mezőt, hegyet és mindent, ami csak van és mozog, körülfonja Valami, ami több, mint minden csak-itt-való. Ez a Valami titokzatos és mégis oly meghitt. Szent az, maga az isteni. . . Ugyanígy vagyunk az emberi léttel, a gondviseléssel és a sorssal. Itt is, minden emberi alakulásban, minden cselekvésben és történésben van valami, ami ezeken túl mutat: valami, ami körülöleli és átszövi, valami összefüggés, utalás és értelem: az Isteni.

A Miatyánk szavai pedig ezt mondják:

Neked nemcsak valami „istenivel” van dolgod. Nemcsak olyan valamivel, ami titokzatosan körülfon, hanem egyéniséggel. Nemcsak egy valami van itt, amit megérszel, hanem Valaki, akit megszólíthatsz. Nemcsak egy irányító hatalom, amely terád is kiterjed, hanem egy arc, amelybe tekinteni hivatásod. Nemcsak értelem, amelyet megérszel, hanem szív, amelyre ráborulhatsz... Ez az „Isteni” maga az Úristen, és ő olyan valaki, akinek azt mondhatod: „Te”.

Ne vegyük ezt magától értetődőnek.

Kérdezzük csak meg tapasztalatunkat: olyan könnyű-e ennek a szent valaminek a határozatlanságát az Isteni Arc világosságára fölcserélni? Talán olyan gyorsan ráébredünk annak tudatára, hogy belső tekintetünk Őt találta meg? Vajon önmagából történik az, hogy szellemünk szólongatása és szívünk indulata Hozzá talál, és úgy érzi, meghallgatást és bebocsáttatást nyert, ami már maga is felelet? Ha valakivel ez történik, az legyen igen hálás és óvatos, mert nagy kegyelem ez. A legtöbben azonban majd megtudják, mennyi fáradtsággal veti meg lábát az ima a határozatlanságban és megfoghatatlanságában!

De ettől a tapasztalattól eltekintve is az a tény, hogy az Isten úgy áll előttünk, hogy mi tegezhetjük, egyáltalán nem magától értetődő, hanem ajándék... Vagy talán olyan egyszerű és kézenfogható dolog csak egy embernek is azt mondanom: „Te”? Egy bútor darab előtt megállhatok és rámutathatok: „Ez az asztal ni!” Ez minden további nélkül elmegy. Egy emberhez is odaléphetek és rámutathatok: „Ez az ember itt!” De ez még egyáltalán nem „Te”, hanem csak egyszerű rámutatás. Sőt így is szólhatok: „Te, jöjj ide!” — és még az sem szükséges, hogy legyen ott egy valódi „te”, hanem elég csak valami hasonló, mint amikor például egy állatot hívok. Hogy igazi „te” legyen, ahhoz az kell, hogy a másik beleegyezését adja. Meg kell engednie a tegezést. Meg kell előttem nyitnia énjét azáltal, hogy észrevesz, azáltal, hogy komolyan vesz, hogy legalább méltányolni kezd. Különben nem lesz „te”, és az én kezdeményezésemből hozzája érkező szó lesiklik róla... Hát még mennyire így van és mégis mennyire egészen másképp az Istennel! Már az is az ő adománya, hogy vágyódunk az Isten tegezésére és nem akarunk továbbra is abban a személytelenségben rekedni, amellyel azt a titokzatosan lebegő szent valamit fölfogjuk! Ő adta azt, hogy valóban ki tudjuk mondani: „Te”, hogy szemtől szembe szót tudunk vele váltani. És a kegyelmi élet

minden növekedése kiverődik abban, hogy ez a Te mind határozottabbá, közelebbivé, bensőbbé, gazdagabbá válik.

Isten szólított meg bennünket először. Ő tegezett engemet először. Ezzel mindenestül egy tekintetté formált engem, és ez a tekintet lényegénél fogva az övére szegeződik. Így vagyok képes, keresztény tegezésben, hogy az Isten arcát keressem.

És most az imádság azt kívánja, hogy ezt a szent tegezést gyakoroljuk, mégpedig egészen egyszerűen.

Nem mondja: Ha Istent meg akarod szólítani, akkor menj ide és ide és ott majd megtalálod őt. . . Vagy: Várj még egy bizonyos időt, s akkor szólhatsz hozzá. . . Vagy: Így és így tegyél, s akkor sikerülni fog. . . Nincs itt semmi efféle. Hanem azt mondja a Miatyánk: Mondd egyszerűen, hogy „Te”, s szavad máris eljut Hozzá. Mindenünnen eléri őt szavad. Minden órában megtalálja őt szólításod. Minden helyzetből, minden történebből, minden dologból, amely foglalkoztat, szólíthatod Őt és kilátásod Isten elé kerül. S ez sem magától értetődő dolog, egyáltalán nem! Akkor tűnik annak, hacsak úgy futtában gondolunk reá. . . A valóságban azonban valami lenyűgöző az, hogy mindenünnen, minden időből, mindenből, ami csak létezik, nyitva az út Istenhez. Hogy a helyesen kimondott „Te, Isten” szólítás soha el nem téved, soha el nem vész, mindig célba talál.

Így folytatódik: „Ki vagy a mennyekben”. Isten ott van mindenütt; minden pillanatban és minden helyzetben — azonban úgy, mint a „mennyekben”. Benne rejtőzik mindenben; minden dologban és minden történebben — de úgy, mint az, aki a mennyekben van.

Isten az, aki egyedül Maga van. A „menny” azt a módot jelenti, ahogyan az Isten önmagában létezik. A menny az Isten megközelíthetlensége; az a boldog szabadság, amelyben csak egyedül ő van, mint az, „Aki Van” . . .

Valami sejtés él bennünk a mennyről. Valami megérzi bennünk, hogy milyennek kell lennie a mennyeknek: hogy tisztának kell lennie és egészen szentnek; egészen csendesnek, rejtettnek, idegennek és mégis meghittnek, szépnek és boldognak. . . Ez a sejtésünk csak Krisztus szavai nyomán telik meg tartalommal; az ő lelke melegéből, abból, amiből és amiért az ő mélységei élnek. A menny az Istennek másképp-való léte; de benne a mi hazánk is az „örök hajlékokkal”.

Így a „Ki vagy a mennyekben” megszólítás azt jelenti, hogy valóban onnan kell kiindulnunk, ahol állunk; abból az órából, amelyben

élünk; azokból a dolgokból, amelyekkel foglalkozunk — de az Isten, akit keresünk, a mennyben van; másképpen, mint minden más. El kell szakadnunk a „földről”, amikor tegezésünket a mennyekre irányítjuk.

És hagyjuk is meg Istent a maga másképpen való létében. Ismerjük el, hogy ő nem úgy van, mint a dolgok, mint az idő, mint mi magunk. Nem mi szabjuk meg neki, hogyan legyen, hanem nyilvánvaló, hogy ő az, aki magától van. Így akarjuk őt. Így keressük őt. Fölkészülünk rá, hogy más, mint az, akit mi vártunk, titokzatos és ismeretlen — de éppen azért ő a mi otthonunk, ahol „szívünk nyugalmat lelhet”.

Így vagyunk az Istennel, aki „a mennyekben” van és másképp, mint a mi földünk. Nincs szükségünk olyan Istenre, amelyet a földiek alapján elképzelhetünk magunknak. Nincs szükségünk ember-istenre, dolog-istenre, világ-istenre. Ő kell nekünk, az élő Isten, aki azt mondotta: „Én vagyok, aki vagyok.” Teljes keresztény komolysággal azon fáradozunk, hogy a valóságos Istennel legyen dolgunk, egyedül övele.

És itt résen kell lennünk. Nemcsak a dolgokkal és az emberekkel, hanem mindenek előtt magunkkal szemben. Embervoltunk igyekszik magától elhárítani Istent. Ennek a védekezésnek legrejtelmesebb formája, legkedvesebb fegyvere éppen az, hogy saját képének hasonlóságára átgyúrja az Isten-képet. És ezzel az Istent ártalmatlanná teszi. Mert ekkor már nem kerül sor igazi találkozásra, szabad tegezésre, hanem saját magának felhőkre vetített képével találkozik az ember. Nem az eleven Istennel beszél, hanem saját magával. A „mennyekben” szó azonban ezt mondja: „Téged akarlak, Istenem, úgy, ahogyan Te vagy önmagadban!”

És így a keresztény eléri, hogy ez az Isten belép az ő életébe; hogy saját létének magától értetődő nyugalma fölkavarodik s betér hozzá az Isten újdonsága és megfoghatatlansága.

A MEGSZÓLÍTÁS

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben (Második elmélkedés)

Kiáltásunk mindenünnen megtalálhatja az Istent. Nem kell semmi meghatározott helyet sem fölkeresnünk. Szívünk fölbuzdulása mindenünnen fölszármalhat és eljuthat az Istenhez. Az időre sincs semmiféle előírás: Minden órában útrakelhetünk Hozzá. Semmi különleges föltételt sem kell teljesítenünk; nincsenek események, amelyek természetüknél fogva megnyitják a bejáratot, de olyanok sincsenek, amelyek elzárják azt; ami mindig megtörténhetik és amivel számolnunk kell nekünk is: Mindenünnen vezet út az Istenhez. Nagy és boldogító igazság ez, és csak akkor értékeljük kellőképpen, ha átéljük már az Isten távollétének minden nyomorúságát.

De ezzel nem mondtunk el mindent, amit az Úr imájának megszólítása magába zár.

Mindenünnen visz út az Istenhez — helyes. De biztosak lehetünk-e felőle, hogy a jó úton járunk, amikor azt gondoljuk, hogy azon megyünk?

Számtalan ember élt, közöttük sok jámbor, számos igen művelt, igen nemes, aki azt vallotta, hogy az isteni sok alakban él, különféle istenségekben. Gondoljunk csak arra a népre, amelynek történetünk oly sokat köszönhet, a görögre. Vallásosak voltak, mint még kevés más nép, tehetségesebbek mindenki másnál, és mégis sok istenhez imádkoztak: A kormányzó Zeushoz, Athénéhez, a bölcs és szép dolgok istennőjéhez, a sötét és termékeny föld istenségeihez. . . Ezt nem szabad könnyedén elintéznünk. Nagyon elbizakodott és ostoba lehet a szó a „szegény pogányokról” úgy, amint gyakran esni szokott — miközben a beszélő gazdagnak és igazhitűnek érzi magát és csodálkozik, hogyan lehetségesek ilyen értelmetlen dolgok! Kell valaminek lennie az ember mivoltában — és a dolgok mivoltában is, sőt magában a vallás mivoltában is — ami igen megkönnyíti, hogy a jámbor ember „isteneknél” kössön ki. S különös csábító erő rejlik abban, hogy határozott vallásos lehetőségeknek nyit ajtót. . . Jól tesszük, ha felsőbbségünk tudatában nem feledkezünk meg erről, mert ki biztosít bennünket, hogy Európa egyszer csak nem tér-e vissza ismét az

„istenekhez”? Még ha természetesen azok nem is lesznek olyanok, mint a görögök és a germánok istenei voltak? . . .

Mások meg azt gondolták, hogy az „isteni” valami egészen meghatározatlan dolog: titokzatos valami, amely szétárad a dolgokon . . . az a sötét háttér, amelyből minden kiemelkedik . . . az a titokzatos értelem, amely minden mélyén meghúzódik . . . És nem voltak jelentéktelen vagy istentelen emberek, akik ilyen panteista módon személytelen Mindenségnek fogták fel és bátorítalan sejtéssel és vágyódással tisztelték az Istent. Van valami a világ mivoltában, a dolgok gyökerében, a lélek mélyén, ami ilyen nézetre kísért és ilyen jámborságban nyilatkozik meg.

Ismét mások Istent valami távolinak vélték, akinek semmi dolga a világgal. Olyan lénynak, akit csak végtelen messziről szabad tisztelni, de akihez lehetetlen minden kérés, minden közeledés, minden szeretet, minden egyesülés . . .

És sok formáját lehetne még így előszámlálni a vakutakon tévelygő vallásosságnak . . .

Nagyon is lehetséges tehát, hogy a szív vallásos indulatai tévútra csúszzanak. Nagyon is lehetséges, hogy hamis istenképhez forduljanak. És az eleven isteni valóságnak ez a meghamisítása nem akárhonnan, nem ostobaságból származik, hanem a dolgok mélyéből és az ember mivoltából. Valóságos hatalmaknak téves értelmezései; de sohasem esetleges félreértés, hanem mélyről föltörő erőszak hajtja beléjük az emberi szív bensőleg irányt vesztett törekvéseit. S ezeket a tévutakat nemcsak pusztulás és eltorzulás jellemzi, hanem nemes érzület is fordul elő közben és nagyságok is emelkednek ki . . .

S minden népnek sajátos veszedelme, hogy elvétse az Istenhez vezető utat és meghamisítsa képét; minden időt, minden egyes embert fenyeget ez a veszély. Ott rejtőzik sajátos tulajdonságaikban, egyéni hibáikban, sőt legjobb erőikben is.

A Miatyánk megmutatja az „igaz Istenhez” vivő utat.

Ezt mondja: Ha el akarsz jutni Hozzá, akkor ott keresd, ahol az áll, aki e szavakkal tanít téged imádkozni. Őhöz fordulsz és Vele együtt menj az Istenhez. Szent Pál arról az Istenről beszél, „aki a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja”: Ha meg akarjuk találni az Istent, akkor szívünknek és lelkünknek a törekvését ugyanaz a fölfogás vezesse, amely a Krisztusé volt, amikor Istenről beszélt. Afelé kell tájékozódnia, akihez Krisztus fordult, amikor Atyjához szólott. Jézussal

együtt kell a célt keresnie, sőt egyenesen Jézuson át, úgy, amint maga mondotta: „Senki sem juthat az Atyához, csak énáltalam.”

Ha tehát azt kérjük, ki az Isten, akkor ez a felelet: Az, akivel Jézus beszél, amikor az Atyához szól. Ha azt kérdezzük, hogyan kell elképzelnünk Istent, akkor ez a válasz: Úgy, ahogyan Jézus nyilvánkoztatja őt létében és cselekedeteiben: „Aki engem lát, az látja az Atyát.”

Ez nem magától értetődő, és nem is mindig könnyű ennek megfelelően viselkedni.

Napjainkban fölpanaszolta valaki, hogy a kereszténység beszűkítette a szív széles áradásait. Arra kényszerítette, hogy az egyetlen Krisztuson át vegye útját és hogy megtapasztalja az ebből folyó sajátosságokat. Így megbénult a vallás teremtő eredetisége; egyhangúvá szegényült megjelenési formáinak szabad gazdagsága... S itt olyasvalamiről van szó, amire föl kell figyelnünk. Miért ne járhatná a vallásos érzés biztonságban a maga egyéni útjait, hogy az legyen a jó, amit így talál? Miért ne találkozhatnék az Istenarccal, az én Istenarcommal úgy, amint az én egyéniségem és sorsom igényli? Krisztus válaszol: Mert borzasztóan eltévedhetsz. Mert hamis Istenképre bukkansz. Igen, megtörténhet veled, hogy azt hiszed, az Isten színe elé jutottál, pedig csak önmagad istenítése előtt térdelsz... vagy a sötét hatalmak káprázata előtt.

A felsorolt hamis istenképek mélyén és látszólagos fönségük mögött gonoszság és sötétség, romlás és pusztulás lappang.

Az Istent, akihez az Úr imája utasít bennünket, „Atyá”-nak nevezzük. Eddig arról szóltunk, hogy a keresztény gondnak ügyelnie kell az igazi isteni valóságra: de arra is figyel, hogy ha Atyáról esik szó, akkor az igazi atyaság legyen.

Mert van hamis is. Az összes európai népek régi vallása ismer egy mennyei atyát: a mindent beboltozó, megvilágító és átható mennynek kormányzó istenségét. A görögöknél Zeus a neve, a rómaiaknál Jupiter, a germánoknál Wotan. Az istenek alakjai elütnek egymástól aszerint, hogy melyik nép lelkében keltek életre, de mindig ugyanarra gondolnak: a trónoló, kormányzó, atyailag uralkodó Hatalomra... Azonban az, amire Krisztus gondol, amikor a mennyei Atyáról beszél, valami egészen más.

Nem az, akit meg lehet érezni a világban, mint valami mindenben uralkodó, erőskező Jóságot — nem érzem, amelyet már a követ-

kező órában elűzhet egy másik: a borzadás vagy a hideg elhagyottság érzése. . . Nem is valami onnan fölülről ható, világos, meggyőző, uralkodó erő — amellyel azután ellentétként szegeződik szembe a sötét, gomolygó, befogadó mélység. . . Jézus másképp gondolkodik erről: Istennek, a világ alkotójának és urának, Annak, aki az embernek is teremtője és ura, úgy tetszett — természetesen öröktől fogva, szeretetének gyökeréből sarjadó tetszéssel —, hogy szabadon adott kegyelméből gyermekévé fogadja teremtményét. Nem lényegénél fogva Atyánk ő nekünk, hanem szabad elhatározásból — természetesen isteni elhatározásból, mely az örök szeretetből és minden idők előttről ered — lett Atyánkká. Krisztus eljöttével fölszólította teremtményét: „Neked fiammá, neked leányommá kell lenned.” És a hívő ember most az is. Nem léténél fogva vagy szükségszerűen, hanem a megkötött szövetség folytán — természetesen úgy, hogy közben teljesedik egy megvalósulásra törő akarat titka is, azé, amelyet az isteni szeretet vágyakozása kezdettől fogva beléoltott a teremtésbe.

Ha tehát fiaként eléje járulok és Atyának szólítom, nem valami mindent egybeölelő összefonódottság határozatlan érzéséből, hanem a Krisztus szavára építő hitből teszem azt.

És jó lesz, ha elcsodálkozom ezen és fölteszem a kérdést, hogyan lehet az, hogy az én Uram és Teremtőm megszólít és azt mondja nekem: Fiam. . . S akkor kérni fogom őt: Taníts meg rá, hogyan lehetek a te fiad, a te lányod. Taníts meg rá, hogyan tudom megtenni a Te elgondolásod alapján, amit Te velem tettél; a gyermek-ség alapján, amelyet a keresztségben ajándékoztál nekem.

Nem természetünk és lényegünk jogosít föl bennünket, hogy azt mondhassuk az Istennek: „Atyánk”; kegyelmének ajándéka ez. Szerencsés az, akinek a szívében eleven ennek a tudata; igyekezzék hálásan megóvni. A többség azonban távol jár ettől az eleven bizonyosságtól; még távol. Ezért éberén őrködik a keresztény gondoskodás, hogy az Isten atyaságának titkát tisztán megőrizze és semmi mással össze ne cserélje. És inkább szeretnénk megfoghatatlanságának bámulatában és csodálatában tovább elidőzni, tovább folytatni a fáradozást, hogy az atyának-szólítást Jézus Szívétől tanuljuk el — mint hogy hitünknek ez az alapvető és szent titka elmosódjék és meghamisítódjék.

Természetesen könnyebb lenne engedni, hogy a szív kövesse a

maga hajlamait... Átengedni magunkat az ábrándozásnak, hogy a mennyei Atyával minden rendben van, úgy, amint egy nyári táj csendes távlatai vagy rejtettségünk tudata azt valahonnan magával hozza! A Miatyánk azonban figyelmeztet: Vigyázat! Nem a világ tesz téged az Isten gyermekévé, hanem a kegyelem és a hit.

A hit pedig nemcsak boldog bizonyosság, hanem gyakorlás és önlegyőzés is. Így meg kell tanulnod az atyának-szólítást is. Krisztus magatartásából; abból, ahogyan ő szólítja az „Atyát”, abból, ahogyan hasonlataival és beszédeivel bevezeti az embert a maga „atyázásába”... Ehhez igazítsd szíved viselkedését és vele vezeted belső törekvéseidet...

Abból az oktatásból, amelyet a szív ilyen gyakorlások során merít, lassan kinő a gyermeknek — helyesebb kifejezéssel: a fiúnak, a leánynak — az Atyához való keresztény viszonya. A magyar nyelvhasználat erre a viszonyra a gyermekség szót alkalmazza. Kedves kifejezés, de könnyen félrevezet: gyermekesség lesz belőle. Más nyelvek gazdagabbak és mélyebbek a szólásban s erre ajánlatos lesz fölfigyelnünk. Isten felnőtt „fiaivá” és „leányaivá” kell fejlődünk ebben az iskolában! A felnőttiség teljes kiforrottságáig, annak erejéig és nagykorúságáig, akit Isten arra hívott, hogy Vele bizalmas közösségre lépjen. Abba a bizalmasságba, amely az Isten szent akarataért buzgólkodó keresztényt összefűzi az Ő mindenhatóságával.

Nagyon komoly magatartás nő ki ebből. Nem a természet hozza magával, hanem a személy erélye és ereje. Nem lebegő lírai hangulatok, hanem a hit világossága és felelőssége. És ahol előbb éberség és erőlködés, talán szorongás és kényszer is volt, lassan egy új szabadság bont szárnyat: a szellemnek és a szívnek az a szabadsága, amely az élő Istennel, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjával való találkozásból fakad.

Azonban még egy másik szó is áll a megszólításban. Így hangzik: „Mi Atyánk”. Arra int ez bennünket, hogy ha az Úr imájában az Atya elé járulunk, a többieket is hozzuk magunkkal.

Ez ellen megint tiltakozik valami. Hát mindig sokakkal kell együtt lennem? Mindig a tömegben kell állnom? Én mégis csak én vagyok! Én mégis csak egyszer vagyok itt! Mi a világ, ha én nem vagyok? A személy lényegéhez tartozik az egyetlenség: mit érdekelnek engem a többiek, amikor az Isten elé lépek — mi más ér-

telme az egésznek, mint hogy ott valóban megtaláljam magamat? Hát nem érvényes egyszer és mindenkorra a régi mondás: „Isten meg a lelkem, és semmi más a világon”?

A Miatyánk intellemmel válaszol. Emlékeztet rá, hogy a személy öntudata és egyetlenségének tudata pogány is lehet. „Egyén és az ő tulajdona” nincs. Valóságosan független személy egyedül az Isten. Ezzel szemben az ember csak az összes többiekkel való közösségben létezik: A beszédnek és a tettek szoros kapcsolatában; a bűn és a sors egységében. A Miatyánk fényénél kitűnik, hogy az újabb idők személyiség gondolata idegen területre tévedt, mert amennyiben általában „személyről” szó esett, észrevétlenül és mindig egyoldalúbban az isteni Személy képét és mértékét lopták be a tudatba.

Mindezzel szakítanunk kell, amikor nem „Atyámat”, hanem „Mi Atyánkot” mondunk és így bekapcsolódunk a teremtettségi személyiségeknek egymás közötti, soha föl nem bontható közösségébe. Megmászhatatlanul és természetemből eredőleg ember vagyok sok embertárs között. És a kegyelem folytán keresztény vagyok „a többi testvér között”, a bűn és a megváltás közösségébe fonva mindenki mással; Krisztus titokzatos testének egységében; annak az örök életnek a reményében, amelyet „oly nagy sereg fog élni, hogy senki meg nem számlálhatja”.

Úgy imádkozzam tehát, hogy kifejezetten, vagy viselkedésemnek a módjával vigyem magammal a többieket is.

De vajon jogtalan minden ellenvetés? Lehet jogos is. Akkor, ha a keresztény személy egyszerűségének féltése rezdül benne.

Isten nem tucatjával szólítja az embereket. Nem tömegeket hív, hogy úgy egészében legyen gyermekévé. Nem csődület kell neki. Egyenkint szólít az Isten mindenkit. Egyenkint minden egyes embert. És Ő mindenki számára egészen jelenvaló. Isten egészen jelenvaló az én részemre, hozzám fordul mindenestül. Nem oszlik meg. Bizalmas közelségével egészen hozzám hajol. És nem valami sablon szerint, amely mindenki számára egyforma, hanem hozzám teljesen alkalmazkodva, mert — ha le is teszek minden elbizakodottságról — azt az igényemet nem adhatom föl, hogy én csak egyszer vagyok. Hozzá idomul az ember legsajátabb adottságaihoz — még ha az az emberi sajátosság mindenestül az Isten ajándéka is.

Ha tehát hozzá járulok, úgy jövök, mint az, aki én vagyok. Tu-

dom, hogy nincs belőlem másodpéldány, hogy azt a szót, amit én az Istennek mondok, senki más ki nem mondhatja, azért, mert csak az enyém az, amit nekem adott... Valami kizárólagosság van közöttte és közötttem, és valami titok, amelybe senki mást sem lehet bevonni. A kereszténység kezdetétől a mai napig cseng a szó: „Isten meg a lelkem, és semmi más a világon” — s ez a szó érvényes. Biztosíték rá a Titkos jelenések ígérete, amely szerint a győztes „fehér követ kap és azon új név ragyog írva, amelyet senki más nem ismer, csak aki kapta”.

Ez így van és éppen olyan igaz, mint a közösség. És ugyanaz az alázat, amely a természetes személyiség igénylésének elbizakodottságáról lemond, egyszerre igazság és alap annak a tudatához, hogy egyszerűségünkben egyedül állunk az Isten színe előtt.

És így a közösség is új arcot kap. Nem alaktalan tömeget viszek magammal a Miatyánkban az Isten elé. Az imában nem keveredem én össze mindenkivel, akivel csak lehet. Valóban sokan vannak ott, mérhetetlenül sokan; az Isten gyermekeinek „igen nagy serege”, amelyet senki sem számlálhat meg, át minden téren és időn; a keresztény értelmű „mi mindnyájan” — de minden egyes tag egyetlenségének titkában áll az Isten előtt. Mindegyikük csak egyszer van. Így a keresztény „mi” egészen más, mint ahogyan valami pusztá sokaság mondhatja magáról, de nem azonos a faj vagy a merő természeti összetartozás közösségével sem. Olyan „mi” ez, amelyben egyszerre benne rejlik egység és különbözőség, közösség és méltóság, összetartozás és titok.

AZ ELSŐ KÉRÉS

Szenteltessék meg a te neved

Első elmélkedéseinkben a Miatyánk gondolatszövésének és az ima belső alkatának a nyitját kerestük és az isteni akarat teljesedését kérő könyörgésben találtuk meg: abban, hogy a kereszténynek törődnie kell mindazzal, ami az Istené és törődése közben össze kell hangolódnia az Istennel... azután kivilágosodott előttünk, hová tör a mi imánk: A bennünket tegezésre méltató Istenhez, a menny-

be... De oda csak Krisztuson át vezet az út és Az, akit Krisztus Atyának szólít, azonos Azzal, akihez imáinkat intéznünk kell.

Most lássunk hozzá az első kérdéshez. Így hangzik: „Szentel-
tessék meg a te neved.”

Az Isten neve áll itt az érdeklődés középpontjában. Tehát egy szó... De micsoda mélységekre bukkanunk, ha szorgosan végig-
gondoljuk, mi is a szó jelentése.

A szó hangokban kikerekített kép; levegőrezgés; ajakmozgás. De ezzel csak egészen külsősegesen jellemeztük. A „szó” sokarcú valóság. Test, amelynek lelke, szelleme van. A jelentés benne a „szellem”, az, amit a hangkép jelez; a lényeg, az értelmi összefüggés amelyre az ember gondolt és a szóban kifejezésre juttatott. A „lélek” pedig az, amit a szív kölcsönöz a szónak és aminek rezgése nem hal el később sem... A testszerű és szellemi dolgoknak ebben az egységében minden szó hord magában valami általánosat, ami mindenütt érvényes; és valami sajátosságát, amit szorosabban magáénak vall — egészen addig az utolsóig, ami teljesen az egyénből buggyan elő s teszi azt, hogy egy szó az éppen beszélőé és senki másé...

Micsoda illanó egy ilyen szó! Most még nincs... most kimondom és így létrejön... és már el is csendült s nincs itt többé... De ha pontosabban gondolkodunk, akkor mégsem egészen így áll a dolog. Ezek a szavak: „fa” vagy „könyv” vagy „barátság” mégis csak készen voltak, mielőtt kimondtam őket. Nem az én teremtményeim; előbb megvoltak, mint én. Úgy tanultam őket, szüleimtől meg nevelőimtől. A szavak és összefüggéseik: a nyelv, nem egyszerűen az egyén bensejének kifejezései, hanem valóságos képződmények; értelmes alakulatok, amelyekben a lét beszél; formák, amelyek létünket egyenesen hívják, hogy bennük megértse önmagát és maga is alakot öltön. Mi alakítjuk a szavakat és azok is alakítanak bennünket. Nyelvünk magunkkal azonos, és mégis gyakran úgy tetszik, mintha magában fönnállna, szembe jönne velünk, meghatározná bennünket. A létnek egy külön világát, rendjét képezi, amelybe az egyén beleszületik és benne mozog. Átfogja, átjárja, alakítja az egyént. Lelkünk legrejtettebb mélyéig lehetnek a szavak. Hiszen nemcsak velük beszélünk, hanem velük is gondolkodunk. Ha jól megnézzük, belátjuk, hogy gondolkodásunk első kezdeteitől fogva szavakban halad előre. Egyáltalán csak beszélve

tudunk gondolkodni, másképpen sehogysen. Szívünk gyökeréig szóban élünk, az határoz meg bennünket. Életünk ösvényei, létünk formái a szavak... Erősek a szavak, ezek az illanó csodák! Hihetetlen szívóssággal tartják fenn magukat. Lehetséges, hogy népek már régen letűntek és nyelvük még mindig megvan. Egy város rombadőlhethet, építői elfeledve, semmi nyoma többé benne az életnek — de a neve fönmarad... .

Hatalmasak a szavak. Vihar erejével szakítottak már ki megszokottságukból és lendítettek magasba embereket a szavak... Lobogó lángként hullottak szavak a lelkekbe, nagy tettekre hívták őket, letörték a teremő mélységek bilincseit, hogy nagyszerű alkotások merüljenek föl belőlük... Szavak föl szabadítottak, erőt adtak, bizalmat ébresztettek, jámborrrá tettek... Szavak sebesítettek, elevenbe martak, mint amikor kampóval marnak valakibe, mérgeztek, romboltak... .

És minden emberi nyelvben van egy szó, amellyel a legfőbb Lényt jelölik, akitől minden ered, akire minden utal, akitől minden értelmet nyer, aki felé törekszik minden: Ez a szó „Isten”... Egy mélybe szántó gondolat azt mondja, hogy ezt a szót nem is az ember találta ki. A paradicsomból hozta magával annak a tudásával együtt, amit kifejez, és most ott a nyelvében, a többi szó között, figyelemessé teszi, megérinti, tanítja és vezeti... .

Ezzel a szóval azonban valami különleges dolog történt. A történelemnek egy meghatározott órájában Isten megszólította az embert és kinyilatkoztatta előtte magát; amikor Ábrahámhoz, a pátriárkákhöz, Mózeshez szólt. Akkor fölfedezte magát, mint a történelem urát, aki isteni szabadsággal közeledik és szólít és köti szövetségét az emberrel. Akkor vette birtokába és tette nevévé az „Isten” szót. És nem csak úgy, ahogyan érteni szoktuk, amikor általában „név”-ről beszélünk. Olyankor ugyanis szavakra gondolunk, amelyek egyesekhez tartoznak: Ezt az országot vagy ezt az embert megkülönböztetik a többiektől. Ez még nem eredeti jelentése a névnek. A „név” első értelme nem pusztán jelölés: Magába zárja a megnevezett lényegét. Valami titokzatos dolog a név; magát a hordozóját helyettesíti... Ezt a titkot, amely az embereknél s a dolgoknál a bizonytalanság kódéba burkolózik, Isten a maga esetében meghatározta és hitelesítette. Maga is beleköltözött nevébe. Attól fogva benne is lakik a nevében. Ha a templomról azt mondja:

„Az én nevem ott fog lakni”, az annyit jelent: Én magam fogok ott lakni. És ha azt olvassuk: „A te szent nevedet esdettük magunkra”, az körülbelül ennyit tesz: Téged hívtunk, Te fordultál felénk, Te közeledsz hozzánk.

Így az Isten neve belépett a többi szó sorába és a nyelvnek egy részévé lett — és most Isten neve és vele együtt maga az Isten is benn áll az emberi történetben. Része lett az alakulatok azon világának, amely az embert is magába fogja és alakítja, a nyelvnek; behatolt az emberbe egészen léte gyökeréig és ott sem hagyta abba működését.

Az Isten parancsa pedig meghagyta, hogy „Istennek nevét hiába ne vegyed.” A szent név tisztelete elevenen élt a zsidó népben és jellemzően ráütötte bélyegét. Azt a nevet, amelynek sátrában maga az Isten tanyázott az emberi nyelvben, olyan tisztelettel vették körül, hogy egyáltalán ki sem merték mondani, hanem — a tiszteletlenségtől féltükben — más szóval helyettesítették: az Úrral.

Ez tehát az Isten neve a világban, amelyben maga is szállást vett.

Ebben a névben vándorol az Isten emberi nyelven, szíven, szájon és sorson keresztül; és a szent név sorsa ugyanaz, mint a többi szóé: Röpke, a bizonytalan lét játékszere... Hatalmas, munkál és alakít... Tiszteletben tartják és visszaélnek vele. Tisztelet és imádás edénye, de káromlás eszköze is. Kimondják imádván és áldván, de kimondják gondtalanul, kételkedve, káromkodva, rombolva is... Igen, egészen odáig juthat a dolog, hogy a szent szó árnyként lézeng az emberek között. „Biz’ Isten!” mondják gyakran és „Ó Istenem!” — s ha megkérdézzük: „Hiszel az Istenben?”, akkor ezt a választ kapjuk: „Nem... csak éppen így szokták mondani.” Értelmét veszítve úgy lebeg Isten neve végig az emberi nyelven, mint valami kísértet... De még helyesebben mondva: mint valami száműzött; mint aki ismeretlenül idegen földre vetődött.

És most a Miatyánk figyelmeztet bennünket: Tudd meg, hogy kötelességeid vannak az Isten neve körül.

Nemcsak azt mondja: Tiszteletben kell tartanod — hanem: Gondod legyen reá. Törődnöd kell szentségével, erejével, hazátlanságával, kiszolgáltatottságával. Gondját kell viselned. Mégpedig úgy, ahogyan egyedül a vallásban lehetséges: Magával az Istennel egységben: Kérve, adja meg, hogy nevének szentségét elismerjék;

hogy helyet találjon a szívekben; hogy szenteltessék meg az emberek közt.

De hogyan lesz ez meg?

Úgy, hogy nem káromolva, hanem tisztelettel ejtik ki; nem kétkedve, hanem hívón; nem átokba foglalva, hanem áldásba; nem pusztítva, hanem építve; nem könnyelműen, hanem komolyan; nem rossz, hanem jó gondolattal. . .

Ez mind helyes, de még nem a végső. És ezt a végsőt nem tudjuk másképp mondani, mint éppen úgy, hogy az Isten nevét „meg kell szentelni”. Mert a Szent végső dolog. Tovább menni nem lehet. Az ember csak elfogadhatja, helyeselheti, magába fogadhatja, vagy pedig tiltakozhatik ellene. Az Isten neve szent: Ezzel életességének legsajátabb vonását mondtuk ki; azt, ami egyedül neki sajátja, amit mondhatunk idegennek, távolinak, titokzatosnak, meg-hittnek, otthontadónak és aminek csak tetszik, hogy valamelyest jelezni tudjuk azt az egyszerűségében kimondhatatlan, végtelenségében megfoghatatlan valamit, ami legsajátabb sajátját teszi. Azt kell nekünk „megszentelni”. Fel kell magunkban keltenünk azt az érzületet és viselkedést, amely a Szentre irányul, amely a Szentre válaszol, mert maga is abból származik. Ezzel a mély, gyengéd, bensőséges, erős érzéssel kell lelkünkben körülvenni Isten nevét. Térdre kell hullanunk szívünkben ez előtt a név előtt, körül kell ölelnünk és rája figyelünk és úgy magunkévá tennünk, hogy veszedelem ne érhesse.

Egészen isteni gondoskodás ez és minket magunkat is megszentelhet. Hatalommá lesz bennünk ez a név; áthat és átalakít bennünket.

Így imádkozzuk tehát a Miatyánkot: Add, hogy megvilágosodjék előttem ez a titok. Add, hogy éber gondot viseljek a kenyérre, az enyémre, a munkámra, mindenre, ami megérdemli és ami fontos. De mindent megelőzve ébreszd föl bennem a Veled és a Te dolgaiddal, a Te neveddel és annak szentségével való törődést. . . és ebben a törődésben vonj be a magad közösségébe. . .

Milyen világossá válik itt, mi a keresztyénység! A tízparancsból a második kötelezte az embert, hogy ne ejtse ki tiszteletlenül az Isten nevét. Ez törvény volt, és azt a népet, amely elfogadta, az Isten alakította ezzel a törvénnyel. És akkor jött Krisztus, s hogy mi újat hozott, az kitetszik a Miatyánknak ebből a kéréséből, amelyről

éppen most elméltünk. Az Isten nevének szentségéről van itt is szó, mint a Törvényben; azonban az Isten nem foglalja törvénybe azt, amit akar, hanem rábízta az emberre, mint valami szent és magasztos dologgal való törődést és általa egyenesen az Istennel való egységre kap hivatást az ember.

A MÁSODIK KÉRÉS

Jöjjön el a te országod

A Miatyánk második kérése a legmélyébe vezet mindannak, ami Krisztus szívének legnyugtalanítóbb gondja. Mondjuk csak ki a szavakat: „Jöjjön el a te országod”, s világosan kiérezzük a bennük lüktető életet. Várakozás cseng bennük, valami vágyakozás. Valami nagyszerű dolog ködlik előttünk a távolban, s vágyódás eseng felé, hogy jöjjön már. Valami mozgás megindult s a vágy készíti, fejeződjék már be. Ez a távoli, vágyott, hívott dolog az Isten országa — mi is tulajdonképpen?

Ha első, eredeti sajátosságában akarja az ember megérteni, el kell olvasnia az evangéliumokat. Mindenekelőtt az első hármat: a Mátét, a Márkét és a Lukácsét.

Az első szó, amellyel Krisztus kilépett a nyilvános működésbe, így hangzik: „Elközelgett az Isten országa! Tartsatok bűnbánatot és higgyetek az örvendetes hírnek!” Milyen hírnek? Éppen annak, amely az Isten országának közelségét hirdeti. Ez a boldogító üzenet: Hogy az Isten országa távol volt és most elközelgett. S az embereket örvendetes készítés inti: Értsétek meg az órát! Forduljatok ahhoz, ami elközelgett. Tárujjatok föl! És valami aggódás szorong, hogy az órát el is lehet mulasztani.

Jézus példabeszédeiben ismételtén szól az Isten országáról. Ha úgy fogadjuk, amint elbeszélte azokat, egészen első eredetiségükben, ha beléjük hallgatózunk, ha megkíséreljük megérezni, mit is jelentenek, akkor hamarosan rájövünk, hogy azt, amit az „Isten országa” jelent, nem lehet egy fogalomra visszavezetni. Valami hatalmas, mozgalmas, hatékony, működő, sokarcú valóság az... Egész teljességét olyan gondolattal kell megérezni, meglátni, elgondolni, amely képes a sokféleséget elviselni és a sokrétű gazdag-

ságot egységként megragadni. Ne akarjuk azonban rideg fogalmak közé kényszeríteni. Mihelyt kísérletet teszünk rá, elsikkad sajátos volta és elsilányul az egész...

Az egyik hasonlat arról beszél, hogy az Isten országa olyan, mint a szántóföldben heverő kincs. Egy ember — talán valami bérlő, amint szántogat és ekéje hirtelen keménybe ütközik — pénzzel és ékszerrel teli edényt talál a földben, amelyet valamikor talán az ellenség elől rejtettek el. Gyorsan újból eldugja és minden erejével azon fáradozik, hogy megszerezze azt a földet. Eladja házát és szerzőségeit és amiye csak van, mert tudja, hogy így olyan dolognak jut birtokába, amely értékesebb mindennél, amit odaad érte. Hasonló a gyöngyről szóló példa: egy kereskedő meglátja valahol, fölismeri értékét, és mindenét áruba bocsátja, mert a nyereség sokkal nagyobbra ígérkezik, mint a befektetés... Itt az Isten országa valami végtelenül értékes dolgot jelent. A példa biztatja az embert, hogy tegyen rá mindent annak az értéknek a megszerzésére; s biztosítékot kap, hogy bármit ad is oda, a nyereséghez mérve semmi. És ez a minden — sok, „minden” annak a részéről, aki adja — de csekélység a nyerhető országnak mindent fölülmúló értéke mellett.

Más alkalommal mustármag az Isten országa, minden mag közül a legkisebb. Földbe kerül, kihajt és olyan terebélyes növényvé bokrosodik, hogy eljöhethetnek a madarak és fészket rakhatnak rajta... Itt az Isten országa valami, ami „kisebb” minden egyébnél. Tehát elenyésző, majdnem semmi a világ nagy, hatalmas valóságai mellett. De óriási erő rejlik benne, hogy kibontakozzék, és ha térhez jut, ki is terebélyesedik, úgyhogy otthont és szállást tud nyújtani.

Ismét máskor háló az Isten országa. Kivetik, majd a partra vonják. Azután nekiülnek a halászok és kiválogatják a zsákmányt. A „rossz” halakat — azokat, amelyeknek megevését tiltja a Törvény — visszadobják. A többit hazaviszik. Itt az Isten országa olyasvalami, amihez sokaknak köze van, sokakat érint és foglal magába. De sokan nem kapcsolódnak belé. Ezek alkalmatlanok és ismét eltávolítják őket. Mások hozzá tartoznak és azokat megtartják.

Hasonló a szántóföld konkolyáról mondott példa: Az Isten országa benne van a világban, belenőtt a történeti létbe. Különféle

embereket foglal magába. Történés történést követ, vonatkozások és ellenvonatkozások, hatások és függőségek át- meg átszövik egymást. Végül is senki sem képes eldönteni, mi tartozik tulajdonképpen bensőleg az Isten országához és mi nem — éppen úgy, mint ahogyan a szántóföldön sem lehet elválasztani egymástól a búzát és a gyomot, amelynek szára és gyökere a hasznos növényre tekerőzik. Előbb el kell múlnia a növekedés és érés idejének, a gabonát learatják, a kévéket behordják, a történet befejeződik, az Ítélet bekövetkezik: akkor jön a szétválasztás.

Kovács is még az Isten országa. Az asszony fogja a lisztet és belékeveri a kovászt. Az pedig dolgozik a tésztában, átjátja az egészet és végül is a kenyér megkel foszlásra és szépre... Itt az Isten országa valami bensőleg működő dolog, amely mindent átjár, az egész egyik részéről a másikra terjed, mozgat és alakít...

Sok egyéb hasonlatot is mondott még az Úr. Egyik kép követi a másikat. Néhány szóval nem is lehet megmondani, mi is valójában az Isten országa. Talán így írhatnók körül:

Isten országa azt jelenti, hogy az Isten kormányoz, közvetlenül és hatalommal... Hogy Isten szeretetének szabadságában megbocsátotta a bűnöket és most az ember, Krisztus szentségével megszentelve, egészen az Isten sajátja... Isten országa azt jelenti, hogy az ő igazsága kigyúl a lélekben, vége minden fáradtságos keresésnek, aprólkos részletmunkának, mert nyíltan ragyog a szent Teljesség. Hogy az embert magával ragadja értelmének ereje és bensőségesen és valóságosan egyesül Isten igazságával, — amely megszabadít és kielégít és megszépít, amely meghalad minden értelmet és mégis megőriz minden szívet, amely megközelíthetetlen fölségű uralkodó és jóbarát egyszerre... Az Isten országa azt jelenti, hogy az ember megsejti Őt szentségében, megérzi Őt fonságában; hogy a szabadság egészen rábízza magát és Ő hat és akar az ember akarátában és minden erejében... Azt jelenti, hogy az ember megtapasztalja az Isten jóságának melegét és értékét, hogy szívében megízleli, legbensőbb mivoltában megérzi boldogító szépségét és édességét... Isten országa azt jelenti, hogy Ő, az Atya, a Testvér, a Barát, mélyen és meghitten közel van, a kedélyvilág legmélyén, a szív legbensejében. Hogy érezhetővé válik, hogyan uralkodik a szeretet, hogyan jön és megy, ajándékoz és elfogad. Hogyan változik át benne minden lét, és amikor minden eggyé lesz, hogyan virágozik

ki az egyé vált minden dolog lényege és szépsége... Isten országa azt jelenti, hogy Isten érthetővé válik a maga valóságában és teljességében, s hogy uralkodik mindenben és mindenben, és a teremtmény Benne van, egy Vele, s éppen ezért fölszabadul legsajátabb tulajdonságainak kibontakoztatására.

Amikor az Úr eljött, ez az ország közel volt. Isten annyira „elközelgett”, hogy kész volt mindenben áttörni. Kész volt mindent magához vonni és az istenközösség szabadságára elvezetni... Az ember felé elhangzott a felhívás: „tartsatok bűnbánatot”, hogy tévelygéséből és elesettségéből afele forduljon, aki itt hívja... És ha rágondolunk, hogy micsoda hallatlan dolog történt volna, ha az emberek így is tesznek... Emlékezzünk vissza Izajás jövendöléseire és gondoljuk meg, hogy „az idők teljességében” ez az ország megvalósulhatott volna... De nem hittek. Az időt elmulasztották... Eljött a sötétség órája és az ország mintha ismét eltávolodott volna...

A dolog így állhat most és mindenkor... A Miatyánk kérésével mindenesetre ezt hirdeti az Úr: Az Isten országa nincs „itt”, szilárdan és készen. Jövőfélben van. Mindig jövőfélben, és nekünk kérnünk kell, hogy ideérjen.

Az Isten országa valami olyan dolog, amely reánk irányul..., amely hozzánk igyekszik, mindegyikünkhez... mindegyikünkhez, amint összefüggünk a Mindennel.

Hozzánk igyekszik, de semmi sem kényszeríti, hogy el is érkezék. Lehetséges az is, hogy ne jöjjön el. Mert csak szabadon jön el. Az embernek föl kell tárulkoznia. Hinnie kell. Késszé kell tennie magát. Fel kell csigáznia magában a vágyakozást. Merészkedjék bebocsátani az Isten országát, adja át magát. Mert ha elzárkózik, ha közömbös és tompa marad, vagy ellenszegül és lázadozik és megtagadja az engedelmisséget — akkor az Isten országa elkerüli. A mindenható Isten ereje itt működik ugyan, de szabadság a működésének föltétele, csak ott hat, ahol a szabadság föltárul. Ha ez nem történik meg, nyomban tehetetlenné válik az isteni erő... Ha az ember szétszórja magát a mindennap eseményeibe, ha belebonyolódik a szenvedélyekbe, ha elvesztegeti magát emberre és vagyoni, akkor az ország nem talál magának helyet, visszavonul, elapad...

Ismét abba a titokba ütköztünk, amellyel újra és újra találko-

zunk: Isten az Úr. Mindent áthat bölcsessége, mindent megtehet akarata, mindenható a hatalma, és mégis... Szeretetének határozottságával közeledik és meg akarja valósítani országát, vágyódik az ember után és „boldog, ha együtt lehet az emberfiakkal”, valóságra akarja váltani köztük az Egység szeretetközösségét, Isten komolysággal akarja — mégis oly titokzatosan gyöngének mutatkozik az ember szabadsága előtt...

És a Miatyánk ismét int bennünket, hogy legyen a mi gondunk tárgya az a nagy dolog, amin fordul a mi részünkre és a világ számára minden, és ami — úgy látszik — ebben a világban meglehetősen veszélyben forog... De nem egyéni aktivizmussal, amely a maga erejéből lát neki a helyesnek, hanem azzal egyetértésben, aki egyedül adhatja meg, hogy a fenyegetett dolog megvalósulhasson: Istennel. Őt kell kérnünk, hogy jöjjön el az ő országa.

De milyen az, ha az Isten országa egy emberben valóban eljöhett? Megmutatják a szentek. Közülük is elsősorban Asszisi Szent Ferenc. Sok nagyot lehet róla mondani, de mindenekelőtt azt, hogy egészen különös módon az evangélium tolmácsa volt. Rajta különösen világosan és mélyrehatóan arról beszél minden, milyen is az, ha megtörténik, amit Krisztus akar.

Isten országa van körülötte. Valami nyíltság veszi körül, valami szenthatású közelség, valami gazdag, hatékony teljesség... Gyökereig emberi; igen, valami egészen szép és mély értelemben az... Azonban éppen az által, hogy Isten szabadon érvényesülhet benne. És körülötte más lesz a világ, mint bárhol másutt. A róla regélt legendák — ő egyáltalán nem fontos, hogy a madarak valóban eljöttek-e hozzá, és a halak meghallgatták-e, és a gubbiói farkas kezébe tette-e a mancsát... De az a tény, hogy ilyen dolgokat mesélhettek róla, azt tanúsítja, hogy körülötte minden más volt, mint egyebütt. Az Isten országa hozzá eljöhett.

Természetesen hozzá is csak eljöhett és folyton-folyvást újra eljöhett. Az Isten országa nála sem volt kész és szilárd. Nála is az állandó jövés állapotában volt; és ha azt vélte volna, hogy már kész és szilárdan birtokolja, akkor elvesztette volna azt, ami a legdrágább volt a szemében. Szünet nélkül áradt rá az a titokzatos teljesség, amelyet Krisztus Isten országának nevez. S ő szünet nélkül kitárult előtte és mindig újra magába fogadta.

A HARMADIK KÉRÉS

Legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is

A Miatyánk végigelmélkedése során most ismét eljutottunk ahhoz a kéréshez, amelynek segítségével utat kerestünk az egész ima szellemébe és alapérzületébe: „Legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is.” Álljunk meg nála mégegyszer. De most ne azon elmélkedjünk, hogy mi az Isten akarat; az a minden dolgok leghatalmasabbja, amely mindent teremtett, és mégis mintha gyenge lenne a magateremtette világban; az a minden dolgok legmagasztosabbja, amely magában hordja minden lét értelmét és amely mégis mindig abban a veszedelemben forog, hogy elvész, úgy hogy a kereszténynek kötelessége vele törődnie és eközben szoros érintkezésbe kerülni az Istennel: Őt kéri, hogy adja meg szent akaratának teljesedését... Most azt igyekszünk megérteni, miért áll a kérésben az, hogy Isten akaratának teljesednie kell „miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is”.

A menny és a föld között ível ez a kérés. Az isteni Fönt és az emberi Lent között... Mi az a menny? Mi a föld? És mi közük egymáshoz?

Ha egy mai tanult embernek fölteszük a kérdést, hogy mi a menny, így fog válaszolni: Az a tér, amelyben az égitestek keringenek. A válasz helyes; ez a természettudomány felelete. De most mit sem tudunk kezdeni vele. Ezt a mennyet nem tudjuk beilleszteni a Miatyánk kérésébe, mert odakinn a világtérben a csillagzatok semmivel sem teljesítik másképp az Isten akaratát, mint a földön az anyagok és az erők. Ha egy gyermeket kérdezzük meg: Mi a menny? az bizonyára fölmutat: Az ott fönn, ni! Ez ismét helyes válasz, ez a látszat felelete. De a Miatyánknál ez sem segít rajtunk, mert a valóságban nincs sem „fönn”, sem „lenn”, amire ujjal mutathatnánk.

De az is előfordulhat, hogy más választ kapunk, akár gyermek, akár hívő ember adja is azt, és nagyjából így hangzik: A menny az, ahol az Isten lakik... Vagy: Az a menny, ahová majd egyszer kerülünk... Ezek a válaszok máshonnan jönnek, mint az előzők. Nem a természettudományból; nem a látszat káprázatából, hanem a hitből. Ezek a helyes utat fogják megmutatni.

Ha meg akarjuk tudni, mi a menny, a kinyilatkoztatást kell megkérdenünk. Azt kell megkérdenünk, Aki a mennyből jött hozzánk, aki leszállt a földre és ismét visszatért: Jézus Krisztust.

Ő pedig olyan értelemben beszél a mennyről, hogy az nem valami önmagában elkülönített hely, hanem összefügg az eleven isten-jelenléttel. Amikor Jézus az Atyát említi, a „Ti Atyátok” szavakhoz mindig hozzáteszi: „a mennyben”. Viszont az emberrel is összefüggésbe hozza Krisztus a mennyet, mint annak boldog célját és végleges állapotát. Azt kívánja, hogy „Kincseinket a mennyben gyűjtsük össze”; ami annyit tesz, hogy gondoskodásunk és cselekvésünk célját és mértékét, létünk eredményeit és végső formáját odaát kell helyeznünk. Az ő nyomdokában jár Szent Pál, amikor arra int, hogy „járásunk-kelésünk a mennyekben” legyen, ott, ahol a hazatért Krisztus „ül az Atya jobbjára felől”.

Helyesen mondjuk tehát: a menny az Isten lakhelye. Az, ahol az Isten van magában. Nem valami önmagában fönnálló hely, „amelyben” van az Isten; inkább az a „megközelíthetetlen fényesség, amelyben az Isten lakik”; a ragyogó, de túlságos ragyogásában az ember elől elzárt megközelíthetlenség, ahol az Isten magában tartózkodik. A menny az Isten, amennyiben önmagában van, szabadon és egészen, csak Ő maga, önmaga részére.

Ha mármost azt mondjuk, hogy ebben a mennyben teljesedik az Isten akarat — ki által teljesedik az?

A Szentlélek az isteni akarat valós teljesülése és biztosítéka. A Szentlélekben végtelen önátadással valósítja Isten a maga akaratát. Az Atya ugyanis odaadjándékozta magát a Fiúnak, viszonzásul a Fiú is odaajándékozta magát az Atyának és vele van, „őbenne”, amint Szent János mondja. Isteni önátadás ez, amely azonban óvatos rejtőzésben marad örökre. Ennek a boldog egységű ajándékozásnak és rejtőzésnek, ennek a Szentlélekben valósuló akarat-teljesedésnek megközelíthetetlen titka — éppen ez a mennynek gyökere és kilombosodása; legbensőbb rejteke és békéjének legcsöndesebb tengere.

Ez is biztosíték rá, hogy a teremtmény teljesítse az Isten akaratát. Mert Isten akarata — az az akarat, amely szeretetben közölni akarja magát — teremtette a világot, hogy Isten a világnak ajándékozta magát; és hogy a világ szabadon adott viszonzásképpen eljusson Őhozzá s szeretetben egyesüljön Vele. Azok a teremtmények

azután, amelyekben ez az akarat tisztán megvalósul, tehát az angyalok és a szentek, éppen ezért bekerülnek Isten szeretetközösségébe, a mennybe. Ott azután Vele vannak, a Szentlélek kegyelméből részt vesznek abban az isteni együttlétben, amellyel a magát visszaajándékozó Fiú együtt van az Atyával. Bennük azért teljesedik az Isten akarata, mert az Isten Lelkéből élve eljutottak lényük örök kiteljesedésére. És folyton-folyvást valósítják azt tevékenységükkel, minden kényszer és fáradság nélkül, lényegükből fakadó mélységes és utánozhatatlan szükség indítására, egyszerűen, mert képtelenek másképp cselekedni. Az isteni akaratnak ez a teljesítése nekik csupa könnyűség, szépség és öröm: ez az „örök dicsőre-
ének”.

A mennyben tisztán és teljesen megvalósul Isten akarata. De hogy is lehetne másképp ott, ahol azoknak a boldog lényeknek a szellemét eltölti az Isten fönsége? Ha mi nem tesszük az Isten akaratát, annak oka vagy az, hogy nem ismerjük föl szent igazságát vagy hogy nyomorúságosan gondolkodunk róla, vagy hogy félreértjük. Rájuk azonban, a Szentlélek erejével bensőséges sajátjukká téve, az isteni Teljesség sugárik és egyáltalán semmi mást sem tehetnek, mint „ἀληθεύειν ἐν ἀγαπῇ”, ahogyan Szent Pál mondja, s ezt alig lehet lefordítani: „Tenni az igazságot”, „Élni az igazságot”, „Szeretetben megigazulni”... Mi azért nem tesszük a szent akaratot, mert a világ valóságai erősebbeknek és virágzóbbaknak tetszenek nála; mert a világ értékeit közelebbieknek és csábítóbbaknak érezzük. A szentek szívét azonban elárasztja kincseivel az Isten. És ezeknek a kincseknek édességétől és vonzásától a világ semmiféle hatalma sem tudná őket elszakítani. Így képtelenek minden másra, mint az Istennek az ő szemükben végtelen kedves akaratát teljesíteni, és éppen ez teszi boldogságukat. Képtelenek bünt elkövetni és így az Akarat tiszta tökéletességgel teljesedik a mennyben. Ez az ő éltető levegőjük. Vérként ez lüktet ereikben. Ez létük nyilvánvaló tartalma és ereje — s így nem tehetnek mást, mint hogy szeressék, és ez a szeretetük az ő szabadságuk.

És most a földről szól a kérdés. De ismét: mi a föld? Ez az égitest, amelyen élünk, és a rajta levő dolgok — de az emberre irányulásukban, az emberi lét felől tekintve. Mégpedig úgy vonatkoztatva az emberre, ahogyan most van, bűnének és zarándokságának idején. Ez az ember pedig keveset tud az Istenről. Szívén nem áramlik

végig az isteni szeretet lendülete. Így megeshetik, hogy megfedezik Istenről, nem törődik Vele, kihullatja lelkéből és értelméből.

Ez megint egy a teremtest körülfonó titkok közül. Isten teremtette a világot és istenien komoly szándékai voltak vele. Amiket teremtett, a dolgok és az emberek, nem látszatvalóságok. Jól elvégezte a munkáját. Isten nemcsak sejtetett valamit, hanem létbe szólította a nemlétezőt. Egyszerre teljességgel megteremtette; mindeztől megteremtette; úgy, hogy fönn tudjon maradni. Elindította a valóságos létbe. Ezért komoly dolog a világ... Az embernél a szabadság felel meg annak a ténynek, hogy a tárgyi világ úgy került ki az Isten kezéből, hogy a valós létezésben megálljon a maga lábán. Az Isten az embert is úgy bocsátotta útra, hogy meg tudja állni a helyét, hogy cselekedni tudjon magától. (Ez nem tűnik egyszerre világosnak; egyebet is fűzünk még hozzá. Egyelőre azonban fogadjunk el ennyit; s engedjük, hogy teljes erejével hathasson ránk. Csak akkor értékeljük helyesen az ezután következőket.)

Ezek miatt igen komolyan kell venni a teremtest. De egyúttal komoly veszély is rejlik benne. Ugyanis az ember könnyen efféle gondolatra jöhet: „Ezek az annyira valóságos és létező dolgok és én, aki a magam erejéből élni és cselekedni tudok — mi együtt elégségesek vagyunk egymásnak. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy rajtunk kívül semmi más sincs!” Épp ez a tény, hogy az Isten ily mesteri módon remekelte a világot, alapossá teszi annak veszedelmét, hogy a világ félreértse önmagát és Isten nélküli életre vete-medjék. S ez lenne a bűn. S a bűn tényleg meg is esett és mindig újra megismétlődik.

És most újból érezzük a keresztény gondját, önmaga és a teremtes üdve miatt való aggódását: Az ember félreértheti a maga remekbe teremtett voltát és visszaélhet vele egészen a bűnig.

'S akkor maga is elpusztul. Mert a szabadnak teremtett valóság és önállóság — és most jön az a „további”, amit a fentiekhez még hozzá kell fűznünk: az a valóság és létezés csak az Istenen belül lehetséges. Nem mellette; nem nélküle; hanem „az Istenben élünk, mozgunk és vagyunk”. Hogy hogyan, azt föl nem foghatjuk; de az embernek a világban való létezése igazán és valóságosan csak Istenből és Istenben lehetséges. Sőt: a Feléje irányuló mozgásból áll. Az ember nem készre lekerekített teremtmény, hanem Isten felé tart; s annál valóságosabbá válik, minél jobban megközelíti az Is-

tent. Az az Istenhez közelítés ez, amelyben a teremtmény visszaadja magát Annak, aki teremtményébe ajándékozta önmagát. És éppen ez a közelítés semmi más, mint az Isten akaratának teljesítése. Mert Isten akaratát tenni annyit jelent, mint Hozzá közelebb kerülni: és végső értelemben csak így lesz a teremtmény valóban létezővé.

És ezen az úton kell eljutnia az Istennel közös életre és a kegyelem segítségével részt vennie az Isten életében, a „mennyenben”.

A teremtmények szabadjára bocsátása, léte és önállósága egyúttal hívás: Jöjj Hozzám!

Mert mi az anya vágya és boldogsága? Életet adott gyermekének, világra szülte, hogy maga éljen és lélegezzon. S az fölcseperedik. A kis emberpalánta kezd magától gondolkodni. Kezd önálló középpont lenni, amelyből mindenfelé kinő a nagy valóság, igazi „világgá” nő. És mi akkor az anya boldogsága? Az, hogy a gyermek visszatér hozzá első mosolyában, első szavában, első lépésében. És a szeretet új egységgé kovácsolja az anyát és gyermekét, s új közösségük bensősegebb és erősebb lesz, mint az az előbbi, amelyből a gyermek a világba lépett. . . Az Isten is így várja, hogy az emberen át az egész teremtet világ visszatérjen hozzá tekintetben, szóban, a szeretet lendületében, mennyei közösségbe az által, hogy teljesül az Ő akarata.

És a keresztény gondoskodik róla, hogy ez az akarat tényleg megvalósuljon. Elképzelheti az ember azt is, hogy a gyermek nem mosolyog anyjára, hanem magába zárkózik, nem szól hozzá, nem megy feléje, hanem elnémul, elfordul, eltávozik tőle — de érezzük ennek hideg természetellenességét és azt, hogy az anya szívének meg kell belé szakadnia. . . De végtelenül rettenetesebb az, ha a bűnben a teremtmény hagyja el az Istent. Akkor — úgy beszélünk, mint a Szentírás, amikor azt mondja, hogy „Istennek fájdalom töltötte el szíve mélyét”, mert az emberek gonosz útjukat járták, és vízözönt bocsátott a világra — akkor az isteni fájdalom: az Isten viszonzatlanul hagyott szeretetének fájdalma. Fájdalom a szeretett teremtmény sorsa miatt; mert a sötétbe, a halálba, a semmibe rohan.

Így tanítja tehát Krisztus, aki „azért jött, hogy keresse azt, ami elveszett”, övét imádkozni: „Legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is.” Isten megadhatja, hogy amint akarata teljesedik ott, ahol azok élnek, akik hazatértek az isteni egységbe s átjárja őket az isteni fény és szeretet — ez az aka-

rat itt a földön is teljesedjék, ahol minden azon fordul, helyesen értjük-e meg a teremtetést. Azon, hogy az isteni remeket hazahívó erőnek fogjuk-e föl, vagy az Isten elhagyására csábító biztatásnak.

Az ima azt kéri, hogy akarata a hit indítására úgy teljesedjék itt a földön is, ahol nem látjuk az ő világosságát, mintha látnók. Hogy „ha nem is látunk, mégis higgyünk”.

A NEGYEDIK KÉRÉS

Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma

Elérkeztünk a Miatyánk második részéhez; azokhoz az egyszerű kérésekhez, amelyekben a mindennapi létünk valósága és nyomorúsága keres szavakat.

Csak valahogy el ne közönségesítsük ezt az egyszerűséget. Igaz ugyan, hogy a mindennapi lét szól belőlük — de a keresztényé! Tehát azé az emberé, aki Abból él, ami Krisztuson át lépett a világba. A második rész kéréseinek az első rész adja meg az értelmét. Ha magukban tekintjük őket, merő jóindulattá válnak és jelentéktelenségbe laposodnak. De ha az ima első mondatai felől közelünk feljűk, éppen egyszerűségükben szédítő mélységek tárulnak föl.

Így járunk mindjárt az elsővel: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma.”

A kéréssel sokszor találkozunk a mindennapi életben, a polgári, túlságosan is polgári életben; félighívő, közömbös és hitetlen ajkáról halljuk. De minden okunk megvan annak megkérdőjelezésére, hogy ez az oly sokszor és oly könnyedén hangoztatott szó valóban arra céloz-e, amire az Úr gondolt? Mert az nem volt valami magától értetődő dolog, hanem Titok és merészség. Szerinte a kérés a legmélyebb hit szava. Azé a hité, amely betű szerint „legyőzi a világot”, egy új világ számára teremt benne helyet, s ez az új világ az Istené.

A kérdésben áll egy szó, amely már magában is meghökkenhet bennünket. A magyar fordítás nem adja teljességgel vissza — mint ahogy általában az egész Miatyánk megkopott egy kissé, a gyakran dalolt énekekhez hasonlóan, amelyek elveszítik legsajátabb és leg-

kifejezőbb formáikat. A görögben olyan szót találunk, amelynek jelentésével a tudósok sincsenek egészen tisztában, mert csak ez egy alkalommal fordul elő: „Σπιούσις”-nak mondja a kenyeret, amelyért imádkozunk. Valószínű fordítása körülbelül így hangzik: „következő napra való”. Ha Szt. Máté szövegét vesszük alapul, akkor így szól a kérés: „A holnapi napra való kenyerünket add meg nekünk ma.”

Eszerint egyáltalán nem a szokott értelemben imádkozunk a „mindennapi” kenyérért! Egyáltalán nem úgy áll a dolog, mintha minden napnak biztosítva volna a „maga kenyeré”, és most jön a kérés és azt kéri, ami kijár ennek a napnak. Nem, hanem mindenki a holnapra való kenyeret kéri. Ma él, megteszi a jelen nap lépését és kéri a következő napi úthoz szükséges ellátást. Nem minden következőhöz, hanem csak a legközelebbihez. A rákövetkező még nem érdekel bennünket ma. Holnap már igen, amikor túl leszünk a közbeeső lépésen; akkor, amikor üt az új óra, majd az új kérést is ajkunkra vesszük. Nem biztosított lét érzik itt; órából és bizalomból élő élet.*

Akárhogyan is vagyunk a kérés formájával — mindenképp rá kell mutatnunk arra, amin a keresztény nap és a keresztény bizalom épül: a gondviselés titkára.

Mi is a gondviselés?

A keresztény lét a nyelv szavaival fejezi ki magát. Mégpedig a keresztény nyelvével. Azok a szavak azonban, amelyek ennek a létnek titkait, erőit, örömeit, és kéréseit hordozzák, idők folyamán, különösen az utolsó két században, rosszul jártak. A kereszténység mindinkább világiasságba siklott át és magával vitte szavait. S most mindennapi nyelvünkben hemzsegnek a szavak, amelyek a keresztény élet és szeretet és hit világában születtek, de eredetüknek nem sok jelét viselik már magukon. Gyakran csak valami kis morzsalék, egy rezdülés, egy lehelet marad — egyébként teljesen elvilágiasodnak. Ez lett a gondviselés szent szavának sorsa is.

Krisztus szíve titka az, amire eredetileg vonatkozik. De egészen

* Másképp a Szent Lukács szövege. Ott ez áll: „A következő napra való kenyerünket add meg mindennap.” Itt mintha tényleg olyan volna a „napi” kenyér, ami mindenkor kijár a következő napnak.

evilágivá fakult. Figyeljük csak meg pontosan, hogy úgy, ahogyan sokszor kimondják a „gondviselés” szót, tulajdonképpen olyasvalamire céloznak, mint „világrend”: Tehát körülbelül arra, hogy minden jól és okosan van elrendezve; hogy a dolgok egymásközt és az ember is velük s a magához hasonlókkal együtt értelmes, értsd: természetszabta összefüggésben állnak. Ha tehát a bölcs „természetet” szabadon érvényesülni engedjük, ha az ember értelmesen, azaz a természet rendje szerint cselekszik, akkor semmi hiba sem lesz... Ebből az érzésből azután a 18. és 19. században nemcsak világnézetet csináltak, hanem gazdasági és népboldogító elméletet is...

Márpedig ez az értelmes világrend, amelynek biztosítania kellene az ember boldogságát, meglehetősen törekenynek bizonyult! Alaposan megtapasztaltuk, mi következett belőle: A világháború és a mai idők minden rémítő zűrzavara... De egészen eltekintve attól, hogy nem azonos ezzel a „renddel” — teljesen más az, amit Krisztus a „gondviseléssel” jelez! Valami merész, hallatlan dolog az! Valami, aminek egyáltalán semmi köze a világhoz és annak értelmességéhez, hanem a mennyből jön.

Hogyan is beszél hát Ő a gondviselésről?

A hegyi beszédben (Mt 6,24—34) ez áll: „Senki sem szolgálhat két úrnak; mert vagy gyűlölni fogja az egyiket és a másikat szeretni, vagy tűrni fogja az egyiket és a másikat megvetni. Nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak. Azért mondom nektek: Ne aggódjatok éltetekről, mit egyetek, se testetekről, mibe öltözzetek. Nem több-e az élet az eledelnél, és a test az öltözetnél? Nézzétek az ég madarait, hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csűrökbe nem gyűjtenek és a ti mennyei Atyátok táplálja őket. Nem érték-e ti többet azoknál? Ki adhat pedig közületek gondjai által nagyságához csak egy kenyőkenyit is? És a ruházatról mit aggódtok? Nézzétek meg a mezők liliomait, mint növekednek, nem dolgoznak és nem fonnak; pedig mondom nektek, hogy Salamon minden dicsőségében sem volt úgy öltözve, mint egy ezek közül. Ha pedig a mezei füvet, amely ma van és holnap kemencébe vetik, az Isten így ruházza, mennyivel inkább titeket, kicsinyhitűek?! Ne aggódjatok tehát mondván: Mit eszünk vagy mit iszunk vagy mivel ruházkodunk? Mert mindezt a pogányok keresik. Hiszen tudja a ti Atyátok, hogy mindezekre szükségtek van. Keressétek ezért először az Isten országát és az ő igazságát,

és ezek mind hozzáadtnak nektek. Ne aggódjatok tehát a holnapért; a holnapi nap majd gondoskodik magáról. Elég a napnak a maga baja.”

Nos, úgy hangzik ez, mint valami pusztá „Világrend”? A föl-szólítás, hogy ne aggódjunk? Hogy ne mondjuk: Mit együnk, mit igyunk, mivel ruházkodjunk, mert mindezzel a pogányok törődnek? Hát nem éppen azok a „pogányok” tudtak a világ „rendjéről” olyan találóan szónokolni? Például a sztoikusok, akik azt tanították, hogy a Mindenben hatalmas Értelem él és minden rendben lesz, csak hagyatkozzék rá az ember? . . . Itt valami egészen másnak kell lennie!

De mi az? Talán valami mesevilág, ahol a henyéknek szájába repül a sültgalamb és fákon terem a ruha? . . . Vagy talán valami ígéret, hogy a világ el fogja veszíteni valóságának zordságát és a hívőknek megadatik, hogy jámborul kívánja teljesülését.

Egyáltalán nem. Mindazt, amit Krisztus itt a gondviselésről mond, az utolsó előtti mondatból kell megérteni: „Keressétek ezért először az Isten országát és az Ő igazságát, és ezek mind hozzáadtnak nektek” — sőt az áll ott: „hozzádobatnak”!

Ezen fordul az egész. Az embernek az a föladata, hogy az Isten országának keresését tegye első és legkomolyabb keresésévé. Minden más előtt azzal törődjék, hogy az ő életében elkövetkezzék és kiteljesedjék az Isten országa. Az legyen első gondja, hogy minden úgy történjék, ahogyan az Isten akarja, a nagy Isten, akiről áll a mondás, hogy „amilyen magasan feszül az ég a föld fölött, olyan magasan haladják meg az Ő gondolatai az emberek gondolatait.” Ahogyan Ő tervez és teremtőleg akar, úgy is kell annak lennie, a világ és a földi okoskodások ellenére is. Erre kell az embernek építenie. Át kell helyeznie élete középpontját önmagából Istenbe. Annak alapján kell gondolkoznia, ítélnie és cselekednie, amit Krisztus beszél. És az nehéz; igen-igen nehéz! Őrülségnek tetszik, minden szilárd alaptól való elrugaszkodásnak. . . . De ha megtörténik, akkor az ember az ő országáért való szorgoskodás szeretet-közösségébe kapcsolódik Istennel, és ettől kezdve Isten új, teremtői módon gondoskodik róla. A lét — amely értelmesnek kikiáltott rendjével semmit sem törődik az emberrel — most melléje áll és segíti. Tehát csoda? Igen, ha pusztán a világ szemével nézzük, csoda. A valóságban pedig új teremtés, amely annak az erőnek köszönheti

létét, amely képes ilyesmik teremtésére: Isten szabadjára engedett szeretetének. A világ arca még befejezetlen; alakíthatóan és engedelmesen nyugszik Isten tenyerén. A keresztény szerető gondja és bizalma fölfogja az Isten teremtő szeretetét, az ember föltárulkozó szabadsága teret biztosít neki, és így egészen új formát ölt a valóság. Új „rend” jön itt létre, amely Istentől indul ki és az új ember üdvösségét szolgálja. Ebben bontakozik ki az ember léte és kapja meg, amire Isten színe előtt szüksége van — még ha sötétet és segítséget kell is megjárnia. Amilyen mértékben komolyan veszi valaki az Isten országával való törődést, „nem szóban, hanem tettben és igazságban” — abban a mértékben egyesül Istennel szeretetben. Akkor azután Isten akaratából új, mindent átható egység születik. Az események az ilyen emberhez igazodnak és minden, ami történik, szeretetből történik.

Valami nagy és titokzatos dolog a gondviselés. Új teremtetést jelent. A létnek azt az alakulását jelenti, amely a körül az ember körül játszódik le, aki magáévá tette az Isten gondját. Az ilyen körül mássá lesz a világ. „Új ég és új föld” kezdődik.

Ezt jelenti a gondviselés. Nem azt, amit a mai idők elvilágiasodott gondolkodása csinált belőle. Mi pedig ne akarjuk lealacsonyítani az Isten dolgait. Tartsák meg csak nagyságukat és fönségüket. Érezzük csak meg, hogy túlságosan picinyek vagyunk hozzájuk és akkor majd nem akarunk hozzájuk nyúlni. Akkor legalább lesz igazság. Hagyjuk meg nagynak a gazdag Istent és ismerjük el apró szegénységünket és kegyes lesz majd hozzánk.

A gondviselés nem azonos a világrenddel. Hogy a világ rendezett, az valami megragadó dolog. Hogy minden összefügg egymással, és mindennek megvan a maga törvénye, nekünk magunknak is, az töltsön el bennünket féltő tisztelettel. De egyedül ilyen rendből képtelen megélni szellemünk, szívünk, személyünk méltósága. A puszta világrend átcsap fölöttünk, végtelen távolból végtelen távolba. Ilyen rend számára csak anyag és eszköz vagyunk. Nem törődik velünk, csak fölhasznál bennünket. És ez helyes is így, hiszen nem vágyakozunk mesevilág után... A gondviselés rendje azonban más. Az Isten szívéből sugárzik és fölragyog az ember szívéen is, ha országáért aggódó szeretetközösségre lép Istennel. Át- meg átjárja az embert, érzületét, beszédét, cselekedetét és ki-sugárzik belőle egész környezetére: a többi emberekre, a dolgokra

és történésekre. Megragadja és újra rendezi a valóságot, s megváltoztatja a világot. Nem a képzeletben; nem mint a mesékben; nem mágia és varázslat által, hanem az Isten mindenható, szeretetre építő tevékenységéből és a szíven át, amely mindenestül átadja magát Istennek.

Ezek alapján kell megértenünk, a mindennapi kenyérért imádkozó könyörgést. Az az ember, aki elimádkozza, semmit sem tud kezdeni az egyetemes világrenddel. Nem arra emlékezteti az Istent, hogy a világ értelmes berendezkedése működjék szabályosan ma és holnap is, hogy meglegyen a szükséges táplálék és ruházat. Ez az ember sokkal inkább az „Isten országáért való törekvésben” igyekszik megvetni lábát. Megvalósítja Istennel a szeretetközösséget; ott, azon a helyen, ahol éppen áll, azon a napon, amelyen éppen él. És innen kéri aztán, hogy a hely, amelyen áll, a nap, amelyen él, a dolgok, amelyek éppen körülveszik — mind engedelmeskedjenek az isteni szeretet akaratának, abban is, hogy a kérőnek meglegyen kenyeke és ruhája és mindaz, „amiről tudja a mennyei Atya, hogy szüksége van rá”.

AZ ÖTÖDIK KÉRÉS

És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek

Világosan állanak előttünk a Miatyánk második felének kérései; áttekinthetők, mint a mindennapi lét dolgai. De már megemlékeztünk róla, milyen létnek napjairól van itt szó: az Isten-gyermekekéről. Az tényleg világos és merő magátólértetődőség. De csak Isten kegyelméből. Mihelyt elgondolkodva nyúlunk ehhez az átlátszósághoz, egy-kettőre titokba ütközünk.

Így volt ez rögtön, ahogy közülük az első kéréssel találkozunk. Nincs másképpen a következővel sem: „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.” Azt kérjük, hogy Isten bocsássa meg bűneinket — de vajon végére jártunk-e már annak, hogy mit tesz a bűn megbocsátását kérni? És mi annak a föltétele, hogy kérésünk ésszerű legyen?

A bűn hibázás az ellen, ami kötelez. Tehát annyit jelent, hogy

olyat tettünk, amit nem lett volna szabad megtennünk; hogy olyan nem történt meg, aminek meg kellett volna történnie. De mi határozza meg, minek kell megtörténnie, és minek nem szabad?*

A mai idők etikai nyelvén azt szoktuk mondani, hogy az „erkölcsi törvény” az. Hogy mit akar ez jelenteni, kiviláglik, ha valaki maga elé idézi azokat a segédképzeteket, amelyekkel ezt a gondolatot alá szokták támasztani. Így egyesek az állami törvények módjára fogják föl. Ezek a törvények jogszerűek és kötelezik az állampolgárokat. Mintájukra valami erkölcsi államrendet képzelnek el, amely éppen úgy kötelez, csak odabenn mélyen, láthatatlan jelenléttel. . . Mások elvontabban gondolják el ezt a törvényt, valahogyan a gondolkodást irányító logikai szabályok mintájára. Ahogyan a gondolkodás kénytelen hozzájuk igazodni, ha nem akar téves következtetésekre jutni, ugyanúgy kell az akaratsnak az erkölcsi törvényt követnie, mert különben eltéved.

Vannak más, tisztább segédképzetek is. De már az említettekből világos, hogy „erkölcsi törvénnyel” szemben semmi értelme a bocsánatkérésnek. Az állami törvénytől senki sem kérhet megbocsátást. Érvénye sérthetetlen; ha valaki áthágta, az bűnös és lakolnia kell. A gondolkodás törvényétől sem kérhetünk bocsánatot. Érvényes; s ha valaki helytelenül gondolkodott, maga lássa, hogyan kecmereg ki a tévedésből, és ha valami tévedést követett el, vállalnia kell a következményeket. Amíg valaki elvont törvényként fogja föl a köteleességet, és Istent csak megalapozójának tekintí, addig semmi józan értelme sincs a megbocsátás kéréséhez. Igen, könnyen megértjük, mennyire kétes, sőt gyáva és szennyes dolog. A puszta erkölcsi törvény előtt valahogy magárahagyottan áll a lelkiismeret és magának kell helytállnia. Így bocsánatért esedezni olyasféléképp festene, mintha a nagykorúvá lett gyermek atyjához vagy anyjához fordulna erkölcsi csődjével. Bizony azt magának kell fölszámolnia.

A hívő számára azonban nem valami elvont, hanem Istentől származó eleven törvény az, ami lelkiismeretben kötelez. Az a szent

* A következők túlzottan kiélezik a tényállást. Az a törekvésük, hogy a mai idők eticizmusával szemben rávilágítsanak a köteleességről szóló keresztény tanítás vallásos jellegére. De nem akarja érinteni annak az értelmét, ami speciálisan etikus, sem egy sajátos etika lehetőségét.

Jóság ez, amely onnan fölülről készíttet bennünket és meg szeretne valósulni. Isten maga a lényeg szerinti Jóság, és azt akarja, hogy mi is jók legyünk, mint ahogyan Ő jó. Ha tehát hibázunk, ez ellen a jóság ellen hibázunk. De ha így fogjuk föl a „vétket”, és Istent olyan-nak, amilyenek ebben a gondolatmenetben mutatkozik — van-e valóságos értelme a bocsánat kérésének? Az így elgondolt Isten megbocsáthatja-e az ilyen vétket — ha ezt a szót igazi, eredeti jelen-tésében vesszük, úgy, ahogyan a szellem és a szív érzi? Nem kerül-e önellentmondásba? Ha egyszer azt követeli, hogy a jót tenni kell, akkor nem valami kénye-kedve szerinti dolgot követel, hanem olyant, ami az Ő életének is lényegét súrolja. Hiszen a Jóság az Ő saját szentségével azonos. Mintegy önmagát követeli az emberek-től; s ezt meg kell tennie önmagáért; egyszerűen nem tehet másképp, mert Isten. Mi lesz hát akkor ilyenformán a megbocsátás?

Ha ennek az isteni követelménynek a fönségét a maga teljes ko-molyságában szemléljük is, a megbocsátás gondolata még mindig nem ölt elfogadható formát. Még mintha mindig kisiklana kezünk közül. Még mindig nem távolodtunk el eléggé az elvontságtól, amikor úgy gondoljuk, hogy nem az „erkölcsi törvény”, hanem maga az Isten követelő szentsége kötelez bennünket. Még mé-lyebbre kell hatolnunk a konkrétumba. És akkor ezt mondja a ki-nyilatkoztatás: Az Isten eleven, szent akarata kötelez, amely min-den emberhez fordul, közöttük énhozzám is. Az Istennek ez az akarata egészen sajátosan személyes jellegű. Nemcsak azt mondja: A parancs érvényes, méghozzá a te számodra is, mint aki egy vagy a sokak közül — hanem a parancs sajátos mivoltomban rám vonat-kozik. Legmélyebb lényege szerint nem olyan valami, ami elvontan érvényes mindenkire és ezért énrám is, mint alárendelt egyedi esetre, hanem átöleli az egész emberiséget; egyben különlegesen is felém fordul a magam egyszeriségében; és az egész úgy jelenik meg, mint egy olyan szív követelése és gondja, akinek én drága vagyok. Ami az én kötelességem az benne van mindenkire kiterjedő kötelező erejében. Az, amire az „erkölcsi törvény”, a „Jóság” és „kötelező szentség” fogalmak céloztak: az abszolút, mindenkire érvényes minden egyéni akaraton és léten fölül álló Fönség, megmarad Igen, ha elég mélyre lehatolt már az ember, akkor felismeri, hogy most nyer tiszta értelmet az erkölcsi törvény, mint szabadságigény, amely egyúttal irányelvek foglalata és értékelés is. De egyáltalán

nem úgy, hogy alul van a törvény, mint valami önmagából érthető dolog és erre következik, mintegy valami nélkülözhetetlen többletet hozva, a szeretet követelése. Sokkal inkább a magasabból lesz érthetővé az alacsonyabb; teljességgel csak akkor marad meg a törvény jellege a maga szabadságot kötő, de meg nem semmisítő szükség-szerűségével, ha átfogja a szeretetjelleg. Megtartja minden szigorát, de kiszabadul az elvontságból és bekerül a személynek személyhez való eleven viszonyába. Helyesebben: a Teremtőnek a teremtményéhez, még helyesebben a mennyei Atyának hozzám, az ő fiához, leányához való viszonyába.

Ez pedig annyit jelent: Az, aminek meg kell lennie, ami kötelez, az az Isten és köztem fennálló szeretet-közösség tartalma. A parancs az a mód, ahogyan szeret engem. Szeretetének foglalatja és egyúttal föltétel is ahhoz, hogy szerethessen.

Így már mély, egészen mély értelmet nyer a bocsánatot kérő ima. Ha én Isten parancsának engedelmeskedem, akkor már nemcsak egy elvont törvénynek teszek eleget, hanem egy szeretet-vonatkozást teljesítek — és ez természetesen magában hordja az elvont törvény teljességét is. S ennek gyümölcse nemcsak a megtett kötelesség és az emelkedett erkölcsi méltóság tudata, hanem mélyebb közeledés és eleven részesedés a magát ajándékozó Istenben. Ha pedig nem engedelmeskedem, akkor az nemcsak elvont jogtalanság, hanem bűn az Isten szeretete ellen, a szeretet megbánása, eltávolodás, idegenség, lecsúszás a látszat világába, tévelygésbe és halálba.

Mindezekben tehát nem elvont „törvény” és formális „szubjektum” áll egymással szemben, hanem valami egészen kézzelfogható van itt: A szent Isten, aki szeretetében aggódik az emberért; hívás, összetartozás, az embernek Istenből táplálkozó és Istenre irányuló élete. Ha szabad így kifejeznünk magunkat, új dimenzió tárul föl ebben a viszonyban: a teremttői...

És ha ellenszegülők, akkor ez az ellenszegülés nem lebeg valami elvont térben a „törvény” és a „szubjektum” között, hanem a szeretet eleven terében; Én és Te, hívás és felelet között; annak a szent mozgásnak a vonatkozásában, amellyel az Isten az emberhez jön és amellyel megadja az embernek, hogy Hozzája közeledhessék... És megvan a módja, hogyan ébredhetek ennek a szeretet ellen irányuló bűnnek a tudatára, hogyan kapcsolódhatok vele az Isten

éltető szeretetében: a bűnbánat. A bűnbánat a bűnben is továbbható szeretet. Bűnbánattal kérhetem, hogy Isten bocsássa meg a bűnöket. És az ő megbocsátása leglényegében ugyanazt jelenti, mint az igénylése, hogy tegyünk a helyeset. Ebben is teremtményére tekint az Isten szerető akarata, csak most úgy, ahogyan a bűnben áll.

És amint az Isten parancsoló szentsége egyúttal ezzel és ezzel a teremtményével való eleven törődés volt, és parancsának örök érvényessége átfinomult teremtményéről való szerető gondoskodásba — úgy ment át a rossznak isteni elítélése ezért és ezért a gyermekéért való szerető aggodásba. És ha az ember egyetért az Isten gondoskodásával, akkor föltárul az újjászületés titka, hiszen a „törvény” megkapja a magáét, de ugyanakkor újjászületik annak az üdve, aki megsértette, és ez a megbocsátás.*

Ehhez azonban az szükséges, hogy a bűnös valóságosan a szeretetben éljen; helyesebben, hogy ismét visszakerüljön a szeretet hálózatába, amelyből bűne következtében kiesett.

Így a Miatyánk azt a figyelmeztetést foglalja magában, hogy a megbocsátásért könyörgő álljon be a szeretetbe. De nem bízik az emberben; tehát alkalmat ad annak megvizsgálására, hogy tényleg a szeretetben él-e: Ehhez a könyörgéshez — egyedül az összes közül — föltétel csatlakozik: „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétettek.” Ez a két mondat, éppen így összekötve, ezt mondja: Könyöröghetsz bocsánatért; de csak akkor, ha benn állsz abban a térben, ahol értelme van a kérésnek. S ez nem egyszerű erkölcsi szégyenérzet, sem nem szorongás, nem is a kellemetlen következményektől való félelem, hanem a szeretet. És hogy a szeretet valóban megvan-e, rögtön kiviláglik, mihelyt megkérded magadat, hogyan állsz szemben a többi emberekkel. Mégpedig akkor, ha jogtalanságot követtek el ellened.

* Szeretném hangsúlyozni, hogy az a gondolat, hogy a szeretet a megbocsátás föltétele, semmit sem akar mondani a bűnbánat különféle formáira vonatkozó sokat vitatott kérdésekről, a szeretetből fakadó (tökéletes), és a félelemből születő (kevésbé tökéletes) bánatról és hogy mi a viszonyuk a megbocsátáshoz. A „szeretetet” itt egészen átfogó értelemben veszem. Nem a „félelem” az ellentéte, hanem az elvontan etikus magatartás. A keresztyény félelem maga is beletartozik a szeretet birodalmába, hiszen itt olyan életberendezésnek fogjuk fel, amelyet Istennek a konkrét emberhez való szeretete és az embernek ebben az isteni lelkiületben való hite alakít.

Most pedig emlékezzünk vissza egy fontos jelenetre. Amikor az Urat megkérdezték, melyik az első és legfőbb parancsolat a Törvényben, így válaszolt: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes érzelmvilágoddal és minden erőddel” . . „Ez” — fűzte hozzá — „az első és legfőbb parancsolat”. És most következik az emlékezetes mondat: „A második pedig hasonló hozzá: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” Valóban emlékezetes! Ha az először említett parancs „az első és legfőbb” — hogyan lehet akkor a második „hozzá hasonló”? Mit jelent ez? Csak azt jelentheti, hogy a két parancs „Istent teljes erővel szeretni” és „a felebarátot úgy szeretni, mint magunkat”, bár meglehetősen elütő tartalmúnak mutatkozik, a valóságban mégis egy. Nem azonos, hanem egy egység.

Igen, csak akkor szerethetem Istent, ha kész vagyok valóban azzá lenni, aminek ő szánt engem. Márpedig ő olyan valakinek teremtett és akart, aki közösségbe tartozik. Szeretete sajátos egyediségemben akar engem, de a többi ember között állva. Így az a szeretet, amelyet tőlem vár, a Közte és köztem, s ugyanakkor a köztem és mások között, s Közötte és mások között záródó titokzatos egység. A szeretet áram, amely belőle árad hozzám; de rajtam keresztül tovább zúdul mindenki máshoz. Vérkeringés, amely egy szívből lökhet, de sok tagot jár által. . .

Ha tehát bűnömmel be akarok állni a szeretetbe, az isteni szívnek ebbe a vérkeringésébe — és valaki vétett ellenem, akkor annak a viszonya ugyanolyan lesz hozzám, mint az enyém az Istenhez. S ha most nem veszem föl a megbocsátás egységébe: akkor falat emelek közé és közém, de egy másik falat is közém és az Isten közé. Nem, nem is egészen így van: Ugyanaz a fal nő Isten és én közém, amelyet embertársammal szemben húztam. És így nyilvánvaló, hogy nem állok a szeretetben s nem is számíthatok megbocsátásra.

Ezt mondja a Miatyánk: A bűnön csak az Istennel való szeretet-szövetségben lehet erőt venni. Ha tehát bűnöddel Istenhez térsz, legyen rá gondod, hogy a szeretetben állj. Ezzel persze nem lehetsz olyan formán tisztában, mint ahogyan azt tudni lehet, hogy valaki helyesen öltözött-e föl, vagy hogy egy adósságot kiegyenlítettünk-e, mert a szeretet olyan valami, amit az embernek hinnie kell. Hogy Isten szeretet, meg hogy kegyelme segítségével én is szeretem Őt, az nem evilági dolog, hanem titok, tehát olyan, amit csak hittel

remélhetek. De hogy hihessem és remélhessem, hogy megvan a szeretetem, arra zálog, ha őszintén megbocsátom másnak a bűnét: a sértést, a megbántást, a károsítást, a rossz szót, a rágalmozó beszédet, a szívtelen ítéletet, a bántó magaviseletet, mindent, ami jogtalansággal illet engem.

Annakra bizakodhatom, hogy megmaradtam a szeretetben, amennyire becsületes az én megbocsátásom. Minél őszintébben túteszem magam a belső ellenkezésen; minél igazabban igyekszem legyűrni a gyűlöletet és az ellenérzést; minél mélyebbre bocsátom a valóságos, őszinte, feloldó megbocsátást a jogtalanság aknáiba — annál inkább remélhetem, hogy megvan az a szeretetem, amely meghallgattatja bocsánatkérésemet. Szeretned kell Istent és felebarátodat, mint önmagadat: Az itt ennyit jelent: Úgy kell megbocsátanod embertársaidnak, ahogyan akarod, hogy az Isten neked megbocsásson. Azt kell neked is cselekedned, amit a magad részére kérsz, hogy meg ne szakadjon a szeretet vérkeringése, amelyben egyedül lehetséges a megbocsátás.

De természetesen: Egyről még megfeledeztünk: Az első föltétel ahhoz, hogy ezt a kérést egyáltalán ki lehessen mondani, a következő: Ismerjük el, hogy valóban bűnösök vagyunk Isten szemében! S ez tényleg nem magától értetődik.

Annak, aki nyilvánvalóan és kézzelfoghatóan vétett, első feladata, hogy bűnében valóban vétkesnek érezze magát. Hogy hagyja a mentegetőzést, amely igazolni akarja magát; a gyávaságot, amely hallani sem akar a felelősségről; az öncsalást, amely a kényes pontok mellett eloldalog. . . . Annak részére pedig, aki „helyes életet él”, azt jelenti, hogy lássa be, mennyire törékeny a „jósága”: mennyi benne az önkérés és a szűkösség, mennyi a fönntartás és a melléktekintet. Hogy döbbenjen rá, hányszor csak a kedvező körülményeknek köszönhető jósága, mert azok őrizték meg; véletlennek, amely fönn-tartotta; kivételezésnek, amely megóvta. És, mindezeknél mélyebben: értse meg és ismerje el, hogy minden jósága mellett is bűnös az emberek egyetemes bűnének egységében; hogy minden jó és rossz tette végső értelemben csak speciális eset annak a nagy bűnösségnek keretén belül, amelyben mindahányan állunk és „megigazultság nélkül szűkölködünk Isten színe előtt” és megváltásra szorulunk és megbocsátásra van szükségünk. . . .

Íme, mire tanít bennünket a Miatyánk! Hogy vállaljuk a világosan

elkövetett bűnök terhét. Hogy ismerjük el, mekkora jogtalanság az, amit gyakran csak csekélységnek tekintünk. Hogy lássuk meg a bűnöket, amelyek igaz voltunk és erényeink alján meghúzódnak... S mindezen túl ismerjük el, hogy nemcsak bűnöket követtünk el, hanem bűnösök is vagyunk, és mindenestül bűnnel terheltlen állunk az Isten előtt. Figyelmeztet, hogy ne emeljük ki magunkat valami lelkiismereti arisztokratizmussal a tömegből, hanem álljunk be őszintén az emberek általános felelősségébe. Figyelmeztet, hogy ne csak az egyes bűnök bocsánataért könyörögjünk, hanem azért is, amely mindnyájunkat körüláraszt: Hogy Isten nyissa rá szemünket, hogy szabadítson ki bilincseiből és segítsen, hogy ebből a bűnösségből mindig újra hozzátérjünk.

Mert kereszténynek lenni annyi, mint mindig Istenhez térni a bűnből, az egyetlenből és nagyból, amely minden egyes bűnt magába foglal, és kérni megbocsátását, és ebben a mindig új megbocsátásban lassan átalakulni.

A HATODIK KÉRÉS

És ne vigy minket a kísértésbe

A Miatyánkról szóló elmélkedésünk vége felé közeledik. Már csak két kérdés van hátra. Egyetlen mondatba kapcsolódnak össze; az első így hangzik: „És ne vigy minket a kísértésbe.”

Elmélkedésünk folyamán nem egyszer jártunk úgy, hogy a látszólagos meghittségből, amely leginkább az ima gyakori elmondásának köszönhető, hirtelen a titok mélységeibe hullottunk. Emlékezzünk csak vissza arra a kérésre, amellyel a Miatyánk nyitját kerestük. Már az megmutatta, hogy nincs itt semmiféle tanrendszer, hanem eleven szövedék az egész, amelyben az egyik gondolat a másikat hozza, korlátozza, meghatározza és továbbfűzi; a valóság egyik szintje egy másik. mélyebben fekvőre utal, az ismét még mélyebbre és így tovább; a legkülönbébb indulatok keresztezik egymást; az akarat állástfoglal, a szív megindul, bensőnk hatékonyan alakítja magát... Az egész lét verődött itt ki, az igazi, a keresztény, amelyben a megváltott ember áll, kölcsönös vonatkozásokban a többi emberhez, a dolgokhoz és ez egész mindenestül az Istenhez...

Azt vártuk, hogy a Miatyánk majd megmutatja: mit jelent keresztényként élni. Hogy közelebb hozza hozzánk, hogyan van jelen a keresztény a világban; milyen valóságok alapjára helyezkedik és milyen lelkülettel veti meg lábát a világban. S valóban minden kérdés — néha ugyan egészen különös nézőpontokról — levezetett ennek a létnek a gyökereihez.

Így tesz az a mondat is, amely ma foglalkoztat bennünket: „Ne vigy minket a kísértésbe.”

Ismét le akarunk hordani réteget réteg után arról az eleven egésztől, amivel ott találkoztunk, hogy így a mélybe leássunk. Olyan gondolatokra fogunk bukkanni, amelyek első tekintetre talán meglepnek bennünket. De a kereszténység nem valami veszélytelen dorról, amivel ott találkoztunk, hogy így a mélybe leássunk. Olyan gondolatokra fogunk bukkanni, amelyek első tekintetre talán meglepnek bennünket. De a kereszténység nem valami veszélytelen dolog. Nem ajánlatos, hogy a nehéz és homályos pontokat takargassuk, mert egyszer mégis föltörnek, csak hogy titokban és mérgezően. Viszont ha a keresztény hit erejében szemünk elé helyezzük a nehézségeket, akkor az Isten szeretetének titka még fényesebben világol belőlük.

„Ne vigy minket a kísértésbe”, mondja aérés. De mit is jelent ez igazában? Elsősorban úgy érthetné az ember, hogy az Isten ne hozzon bennünket olyan helyzetbe, hogy bűnt kövessünk el. De erről itt nem lehet szó; hiszen állandóan ilyen helyzetben élünk és csoda lenne belőle kiemelődnünk. Mivel Isten a dolgokat úgy teremtette meg, hogy azok készek, erősek az önálló létre és gazdag értelműek, egyszersmindenkorra megvan rá a lehetőség, hogy önmagukért fogadjuk el őket, mintha egyedül önmagukban megokolnák létüket és elégségesek lennének önmaguknak. És mivel az ember szellemi mivoltának szabad önállóságában arra teremtődött, hogy kilépjen a világba, ott megismerjen, ítéljen, határozzon — egyszer s mindenkorra megvan rá a lehetőség, hogy magában akarjon megállni, mert megelégszik önmagával és magát a dolgokkal egyetemben, a világ egységében egyedülállónak képzei. Ez lenne a bűn. És a bűn meg is esett az első ember tettében és mindig újra megesis minden rossz cselekedetünkben.

Ezek után aérés csak azt jelentheti, hogy az Isten engedje meg, hogy ez az elháríthatatlan lehetőség soha tetté ne váljék.

Ez bizonyosan benne van a kérdésben. De van ott még más is, és ezért tovább kell ásnunk.

Így a kérdés szem előtt tarthatja azt az esetet, amikor a vétkezés lehetősége, mely benne van magában a létben, szorosan az ember köré tekerődik és közvetlenül fenyeget. Amikor az ember körül a dolgok úgy alakulnak, az események úgy irányulnak, az emberi sors úgy ellene esküszik, hogy a jó és rossz választásának általános lehetősége döntést akar kicsikarni. És most már nemcsak egyszerű vagy-vagy-ról van szó, hanem arról, hogy a rossz veszedelmesen közelbe kerül; hogy a szenvedélynek, a restségnek, a lázadásnak az emberben szunnyadó erői fölébrednek és megvalósulásra törnek. Ez a tulajdonképpeni kísértés.

A kísértés pedig szörnyen tud szorongatni. A Királyok Könyve elmondja Saulról, erről a kiváló, de szenvedélyes és féktelen férfiról: Hogyan vezette föl seregét a filiszteusok ellen, és milyen türelmetlenül várta a pillanatot, hogy megütközhessek. De az nem történetelt meg addig, amíg az ünnepélyes áldozatot be nem mutatták. Sámuel próféta pedig meghagyta, hogy várjanak, amíg ő megérkezik és azt bemutatja és nem jött. Az ellenség nyomása egyre hevesebb lett; a nép elvesztette a kedvét és kezdett szétszéledni; és Sámuel nem jött. Az idő egyre múltott — akkor Saul parancsot adott az áldozat bemutatására. Még be sem fejezték, amikor megjelent a próféta és hozta az ítéletét: A próbát nem állta meg s ezért az Isten elvetette. . .

Mindenkivel és mindig újra megeshetik, hogy a létnek semmiféle elővigyázatossággal le nem küzdhető kiterjedése és sokrétűsége a bűn lehetőségét fenyegető veszedelemmé érleli. És itt kéri az ima: óvj meg ettől! Megvan a jogod, hogy próbára tégy. Megvan a jogod, hogy létünket a döntés kockázata elé állítsd — de Uram, gondoldj gyöngeségünkre!

Így tekintve a kérdés az igazság alázatos beismerése és Isten kegyességéhez való fellebbezés.

De az értelem még mindig tovább vezet lefelé. Megengedhet-e az Isten olyan erős kísértést, hogy tényleg elbukjunk? Lefokozza az Istent, aki tagadni akarja, hogy ezt megteheti, és pedig isteni módon.

Soha egyetlen óra sincs önmagáért. Beleszövődik az élet egész összefüggésébe. A mai nap kísértése abból nő ki, ami tegnap volt, és az előtt, végig egész életünkön. . . Amit valaha is tettem vagy el-

mulasztottam, az itt van még most is. Behatolt eleven életembe, mint gyöngesség vagy mint erő, mint oltalom vagy mint veszedelem. Beásta magát az engem körülvevő valóságba, a dolgokba és az emberekbe, a körülményekbe és a vonatkozásokba... S a jelen pillanat és kísértése abból alakul ki, ami történt. És megeshetik, hogy sok elmúlt óra tagadása, könnyelműsége, engedetlensége, tunyasága, szenvedélye teljesedik ki és bűnhődik egy olyan kísértésben, amely meghaladja erőmet.

Veszélyes lenne úgy vélekedni, hogy az nincs így. A kérés tudja, hogy így van és hogy Isten csak akkor igazságos, ha ezt megengedi. De Istenben arra hivatkozik, ami fölülmúlja igazságosságát: könnyörületességére.

Így tulajdonképpen az Isten türelmének a kérése ez. Óriási az Isten türelmének gondolata! Csak a Mindenható lehet egészen higgadt. Csak az Örökkévaló várhat sietség nélkül. Csak az Úr, Az, akié és akinek engedelmeskedik minden, a Királyi — csak ő várhatja teremtményét tévelygő utainak minden kereszteződésénél és állhat minden bolyongásának a végén. Ő újra és újra elfogadhatja a megbocsátás kérését. Őt nem zavarja; nem bontja meg igazságosságának terveit; nem teszi türelmetlenné. Csak önmaga-adta alkalom, hogy szentül higgadt szabadságában véghez vigye a megbocsátás és szeretet műveit, amelyek mindenben, amit csak lehetségesnek vagy lehetetlennek, helyesnek vagy helytelennek nyilvánítana az ember, a Teremtő diadalmas fönségével átlépnek, át az „új”-ba, a Kegyelem és a Szentlélek új-ságába. „Isten és Jézus Krisztus Atyja”, akihez az Úr imája fordul, az embert, aki magától holtpontra jutott, a zsákutcából is hívhatja, hogy kezdjen újra mindent. Megújíthatja a szívet, hogy amikor az elmúlt napok gyengeségeinek és helyetlenségeinek az igazságosság szerint kísértéssé kellene sűrűsödniök, erőre kapjon azok legyőzésére.

Türelmemnek Ura — ne hullass ki bennünket csendes és biztos tenyeredből!

Végére jutottunk már? Vagy még lejjebb lehet hatolni létünk gyökereihez?

Hogyan is állunk hát azzal, amiről a Rómaiakhoz írott levél kilencedik fejezete beszél? Az eleve-elrendelés homályos titkával? Azzal, hogy Isten mindent tud; hogy az Ő akarata nélkül semmi sem történik; hogy semminek sincs sehol másutt alapja, mint Istenben,

mert minden, ami van, csak Istentől van... és így a mi örök sorsunk is... és hogy az embernek semmi lehetősége sincs, hogy Istentől túl valami igazságossághoz fellebbezzon? „Vajon kérde-e a készítmény alkotójától: Miért alkottál engem ilyennek? Nincs-e a fazekasnak hatalma az agyag fölött, hogy ugyanazon anyagból némely edényt díszes célra csináljon, mást díztelenre? Hát ha az Isten meg akarván mutatni haragját s megismertetni hatalmát, nagy béketűréssel megtűrte a haragnak pusztulásra megérett edényeit, s hogy megismertesse dicsőségének kincseit az irgalmasságnak edényein, kiket előre készített a dicsőségre?”

Végző fokon hiábavaló minden kísérlet, hogy finom és még finomabb distinkciókkal megoldjuk a titkot; mert az a veszély fenyeget, hogy azok az Istent lefokozzák, hogy az embert légüres térbe akasztják és valami félig-függő lényre teszik, amely a teremtmény és a nem-teremtmény között lebeg... Nem, ez kifürkészhetetlen, félelmetes, de biztos, hogy istenien fönséges titok, és hagyjuk is meg ilyenek. Miután beláttuk, hogy Isten „nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen”, beláttuk, hogy minden rossznak a forrása az ember és nem az Isten; hogy az ember örök veszte saját bűne, és Isten csak igazságos, ha azt a büntetést szabja ki rá; ha már minden értelem kimerült, és minden distinkciót elvégeztek, akkor is állni fog, hogy minden, ami csak történik, végző fokon nemcsak Isten előtt történik, hanem elhatározásának titkából.

Homályos ez a titok és sokakra ránehezedett, akik borús kedélyűek voltak és komorrá tette lelküket. Persze komor teológia is született belőle. De ezzel nem intézhetjük el, hogy egyszerűen letagadjuk a valóságot. Ellenkezőleg, a végző keresztény mélységéből és a nagy összefüggésből kell megközelítenünk azt, ami van...

Ha helytelenül tesszük föl a kérdést, akkor az isteni előrelátás és eleve-elrendelés olyan szörnyűséggé válik, amely ellen föllázad istenadta emberi méltóságunk és üdvösségvágyunk. Így kell kérdeznünk: Ki az az Isten, akinek végző elrendelése szólít létbe mindent? Ez a felelet: AZ, aki a Szeretet. Az, akiről Krisztus azt mondja, hogy a mi Atyánk! Az elrendelés marad, és marad az érthetlenség is. De AZ, aki itt elhatároz, az a Szerető, és elrendelésének érthetlensége szeretetének titkával azonos.

Így már minden másképp fest; minden! Nem olyan módon más-

képp, hogy valamit kitörölünk belőle. Ellenkezőleg, inkább át-
öleljük és átértjük, s így átlényegítjük az egészet. Ebbe az átlénye-
gült titokba talál bele a Miatyánk kérése.

De élni kell ezt a titkot, nemcsak mondani. A pusztá beszéd itt
nem segít. Az elgondolás csak megmutatja az utat. Valósággá azon-
ban csak akkor válik az egész, ha meg is tesszük.

Igen, boldogság rejlik itt! Keresztény voltunk kegyelem. Azaz
forrása, nem jog és teljesítmény, hanem az Isten szabad adománya,
az Isten szeretete.

Éppen ez a boldogság a kereszténységben, ami titokzatos és merész
benne, ez teszi, hogy szebb minden elgondolhatónál — hiszen a
kegyelem, a charis olyasvalamit jelent, ami nem minden kényszeren
és jogn túlról ered az Isten szabad ajándékából; és éppen ezért
merő kedvesség és szépség, amely a minden kényszert kerülő isteni
kegyességből szökik virágba. Azért boldogító kereszténynek lenni,
mert a szeretet a forrása. Tehát szent aggodalommal örködik a ke-
resztény, hogy valóban a szeretetből jöjjön is minden. Az pedig
csak akkor lehetséges, ha tisztára az Ő szabadságából fakad, be nem
korlátozva jog és biztosság közé: Ha valóban megmarad kegyelem-
nek. S oly fontosnak tartja, hogy kegyelem maradjon, hogy mindent
fölad, ami „biztosság”. Mert minden biztosság jog, megkötés,
kényszer. A végsőig elveti a biztosságot. Tehát a keresztény
szív megengedi, hogy az Isten alakíthassa az embert és vele rendel-
kezzen és intézze sorsát, ahogyan csak akarja, és lemond minden
tiltakozásról és ellenvetésről ellene. Ez az eleve elrendelés gondolatá-
nak igazi értelme: Utolsó, mindennél mélyebb biztosítéka annak,
hogy mindennek Isten szabadsága a forrása, hogy minden kegye-
lem — mert csak így lehet szeretet.

A predestináció gondolata boldogító gondolat. De ha másképpen
fogjuk föl, mint itt, valami rettenetessé válik.

Ennek értelmében mondhatta Krisztus Istennek: Te vagy az Úr.
Te szabad vagy, még velem szemben is... Életemmel és sorsommal
együtt a Te rendelésedből vagyok itt... A Te rendelésedet pedig
semmi sem múlja fölül. Úgy helyes, ahogyan az dönt. A jog sincs
fölötte s ezért nem is lehet ahhoz mérni, hanem vele kezdődik min-
den jog... Azt akarom, hogy legyen úgy, ahogy az maga akarja,
önmagából kiindulva, tiszta szabadságában... A boldogságra
vágyom. A boldogság pedig Te vagy... De Te csak akkor lehetsz

az enyém, ha Te magad adod magadat és ez a szeretet... De hogyan szeressen valaki, ha nem szabadságból? Ezért mindent ráhagyok a Te szabadságodra, hogy szereteted hajtson ki belőle részemre. A Te szabadságodra, amelyről Te mondtad, hogy „kegyelem” a neve... Én a boldogságot csak mint szeretetet akarom, és ezért a szeretet szabadságára bízom minden következményével együtt — még azzal is, hogy cserben hagyhat...

Merész az ilyen gondolkodás és nem lehet belőle rendszert építeni. Nem „Ha” és „Tehát”-cífrázatú tanépitmény, hanem az istengyermekek Atyjával folytatott párbeszéde; a szeretet imája... Mihelyt rendszert akart valaki kihozni belőle, valami fonák dolog állt elő, és az egyház kénytelen volt fölemelni tiltakozó szavát. Ezeket az igazságokat nem lehet elvontan rendszerezgetni, hanem imádkozni kell és szeretettel megvalósítani. Itt a keresztény elvet minden biztosságot, jogot, bizonyítható értelmet. De éppen ezáltal él szeretetben, és az Isten szeretetével egyetértésben. Olyan egység ez, amely erősebb minden biztosságnál. Olyan, mintha az ember elhagyná a földet — és ugyanabban a pillanatban képes volna szabadon szárnyalni... Amilyen mértékben elhagyja a biztosságot és bedobja magát az Isten szeretetének szabadságába — ugyanolyan mértékben sarjad ki egy minden értelmet meghaladó bizalom, és egy minden biztosságot fölülmuló remény... És akkor egy új értelem válik érthetővé és szabadul fel abban a térben, amelyet a szeretet zár körül...

Így van ez és így kell lennie...

Te, Ó Istenem — Te vagy a szeretet... Te teremtetél... Soha többé nem követelőzni, soha többé nem tiltakozni... Számítás, jog — félre minddel; Isten, Te!...

Szédítően mélyre vezet a kérdés...

Levezet annak az erőnek a legbensőjébe, amelyből Isten szeretetére hagyatkozva él a keresztény. Aki megteszi vele együtt az utat, az megérti, hogyan végződhet a Rómaiakhoz írt levél 9—11. fejezete ezzel a kitöréssel: „Mekkora az Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának mélysége! Mennyire megfoghatatlanok az ő ítéletei és felkutathatatlanok az ő útjai! Mert ki ismerte meg az Úr gondolatát? Vagy ki volt az ő tanácsadója? Vagy ki adott előbb neki visszafizetés fejében? Mert minden belőle, általa és érte van. Dicsőség neki örökre. Amen.”

AZ UTOLSÓ KÉRÉS

De szabadíts meg a gonosztól

Már csak a hetedik, utolsó kérés van hátra. Összefügg azzal, amelyről az előző elmélkedésben szözlöttünk: „Ne vigy minket a kísértésbe” — ezt folytatja: „de szabadíts meg a gonosztól”.

Micsoda az a gonosz, aminek elhárításáért a Miatyánk tanítása nyomán imádkoznunk kell?

Micsoda az a gonosz — rossz, baj — nyilvánvaló, hogy azért jöttünk zavarba a felelettel, mert igen sok a rossz! Keresésével fáradoznunk sükségtelen, annyira szorongat bennünket mindenfelől. Betegség és nyomor, szenvedés, balszerencse és halál... Tehát a tapasztalás nagyon megerősíti és az emberi szív jól meg is érti, ha arra szólítanak föl bennünket, hogy mindezzel a sok nyomorúságunkkal a világ Urához forduljunk segítségért!

De egyszer már láttuk, a mindennapi kenyérrel kapcsolatban, hogy ezt a segítségkérést nem szabad leegyszerűsíteni. Nem úgy áll a dolog, hogy van ugyan orvosunk a betegségek ellen, és mégis Istenhez futunk, mert Ő a legkitűnőbb orvos; hogy vannak ugyan hatásáinak a gazdasági nehézségek leküzdésére, és mégis hozzá fordulunk, mint legfőbb és legmegbízhatóbb helyhez... Akkor már láttuk, hogy a keresztény kérés valami más, mint egyszerű oltalomkeresés egy jóindulatú, mindennél magasabb hatalomnál — hiszen így a valóságok világa meseszerűvé, fantasztikussá, komolytalanná válna; vagy minden a naiv, még tudatlan ember illúziójába torkolna, amely menthetetlenül szertefoszlik, mihelyt tisztul a tekintet. Láttuk, hogy a keresztény a gondviseléshez fordul. Hogy pedig a gondviselés micsoda, azt meghatározza az ige: „Keressétek először az Isten országát és az ő igazságát, és a többi hozzáadatik nektek.” Bizonyos, hogy Isten részéről az ember irányában szüntelenül munkálkodik a gondviselés. De azzá, amit tulajdonképpen jelent, oly mértékben válik, ahogyan ez az ember egyetértésre lép Istennel az ő országáért való aggódásban. Akkor aztán megváltozik körül a világ, és neki, aki az Istent igazán szereti, „minden a javára válik” és „minden hozzáadatik — hozzávettetik!”

Így van ez itt is: Minden kérés, hogy az Isten távoztassa el tőlünk

a rosszat, a gondviselés körében áll és föltételezi azt, amit a gondviselés föltételez: az Isten országával való törődést.

De a gonosz — rossz — szóban több is rejlik ennél. A tőle való szabadulás kérése nem véletlenül csatlakozik ahhoz, amely a bűnök bocsánatát célozza. Alig kell egy kissé belemélyedni ebbe az összefüggésbe, hogy belássuk: mindkét mondat egy és ugyanarról szól.

„Gonosz” az, ami a bűnből ered.

Kérdezzük meg mindennapos tapasztalatunkat:

Ha van nekem valaki ellen valamim, gyűlölet vagy idegenkedés — akkor sosem kapok róla olyan képet, amilyen a valóságban. Szűrőn kell áthatolnia; gonosz szűrőn, amelyen a jó fennakad vagy megritkul, a rossz pedig megsűrűsödik. Szavai sohasem jutnak tisztán hozzám; valami más hangnembe tevődnek át. Szívességében nem bízom; rosszindulatot tulajdonítok neki ott is, ahol nincs, hátsó gondolatokat, burkolt szándékokat. Ami csak tőle származik, az mind ellenem irányuló barátságtalan vagy ellenséges egésszé fűződik egybe, úgyhogy gyakran az a látszat, mintha egy gonosz varázsló mindent elrontana és megmérgezne... És ha az a másik nem elég szilárd a valódi igazságban és az őszinte jóindulatban, akkor viselkedésem valóban belesodorja az ellenem való ilyen lelkületbe. Hasonló hasonlót idéz fel: barátságtalanságra barátságtalanság a felelet, idegenkedésre idegenkedés, a rosszra rossz... tehát igazán „gonosz”! De honnan mindez, ha nem a bennem rejlő gonosztól — és az őbenne rejlőtől, amelyet az enyém fölébresztett?

Ha a szív nehézkes, tunya, közönyös, akkor szürke fátyolt borít a legszebb dolgokra is. Szavak, amelyek megindíthatnak és fölemelhetnek, fakók maradnak. Események, amelyek megrázhatnak, hidegen hagynak. Minden finomság és könnyedség, amely szabadon és szépen szárnyalhatna, tompán a földre hull. Minden, ami barátságtalan és nagylelkűen közelít, lehervad. A fenséges és egyszerű eltörpül... Ez is fonákul gonosz! De ez is a szívből ered és annak gonoszságából.

Ha egy ember szenvedélyre gyúl, akkor az ott forrong benne és nem hágy neki nyugtot. Felizgatja mindennapjai ellen. Leértékel előtte embert és tulajdont; szürkére és unottra mázolja kötelességeit. Érzéseiből és gondolataiból kilop minden rendet, lázadásba kergeti, minden összekuszálódik. Izgat és fáj, lever és elcsábít... Körülötte

mindenfelől fölágaskodik a gonosz, és mindez megromlott értelmének a gyümölcse. És még hány efélet lehetne fölsorolni.

A világ persze még nem „világ” önmagától. Nem kész ház, amelybe be lehet költözni; nem lezárt rendje a dolgoknak, amelybe az ember csak beáll. . . Bizonyos, hogy az is; de így még nem az a világ, amelyre sajátosan gondolunk, amikor mélyebb értelemben kiejtjük a szót. Az az ember részére és részéről áll fönn. Egyszerre két középpontja van: az egyik ott van mindenütt a dolgokban; a másik azonban az emberben. Pontosabban a meghatározott egyénben, aki éppen szóban forog: szemében, amely a dolgokat szemléli; akaratában, amely beléjük ütközik; szívében, amely azokat megérzi. Tőle a dolgokig; a dolgoktól őhozzá — ebben a viszonyban alakul ki a világ. És nem úgy, hogy csak érzi, szubjektíve, a szónak lekicsinylő értelmében, úgy, hogy komolyabb megfigyelés után számba sem kell venni, hanem „világ”, emberi világ csak a konkrét embernek a dolgokkal való találkozásából születik; valóságosan és igazán ő alakítja a maga meghatározott léte szerint. . .

Ha azután benne megvan a rossz, akkor a világban is ott lesz a „gonosz”.

Mindez nem valami jámbor képzelődés, hanem valóságosan megvilágít valamit abból, ami a mi világunk. Bizonyosan tévesnek minősíti az a felfogás, amely abban, ami „odakünn” van, csak kusza érzettömeget lát, amelyet csak a szemlélő és gondolkodó emberi szellem rendez. Sőt nagyon is valóságos „dolgok” vannak odakünn, amelyek az emberrel érintkezésbe kerülnek. De amit a „világ” tulajdonképpen jelent, az nem ezeknek a dolgoknak az összessége, amelyet azután az ember tükröz, értékel, megragad — hanem a dolgoknak és az embernek eleven együttese, amely ebben a találkozásban alakul ki. És az egész olyan lesz, amilyenek az ember megengedi, vagy meghatározza, vagy alakítja. Az a világ, amelyre Isten a teremteskor gondolt, csak az emberen át valósul meg. Arra hívta őt az Isten, hogy a vele való találkozáson keresztül fejezze azt be. De akkor az fogja meghatározni, hogy milyen ő maga. A benne élő jó szépséggé és világossággá érik a világban. A benne rejlő rossz pedig bajja.

A tárgyalt kérdés tehát ennyit jelent: Szabadíts meg a bennünk lévő gonosztól, hogy ne legyen baj a világban. . . Értesd meg velünk, hogy a rossz az emberben rejlő gonoszságból fakad, a

bennem rejlő gonoszságból... Érted meg velem, hogy a világ mindig megújulhat; a kinn levő jó a szív jóságától; a megváltott szívtől, amelybe Te a hit és a keresztség útján beoltottad az új teremtés csíráit. Itt kell „az új égnek és új földnek” kiemelkednie, amelyben többé semmi gonosztól sem kell tartani, mert nincs többé semmi rossz, csak jóságból fakadó jószág; odakünn mindenütt boldogság a benti szépség nyomán. Mert „az előzők elmúltak”.

Arról a „gonoszlól” szoltunk eddig, amely az egyes személyiségekben lakó rosszból származik. Ez volt az első betekintés; de további összefüggésekhez vezet.

A kimondott szó nem vész el, ha el is hangzik. Behatol azoknak az értelmébe, akik hallják; beássa magát annak a lelkébe, aki kimondja; tovább hat a szívben, az emlékezetben, a földézett hatásokban. Egy darab valósággá válik. És ez így van mindennel, amit csak teszünk: Mihelyt fölmerül a szabadság forrásából, egy darab valóság lesz belőle, tovább fut és hat a lét fonálán.

Mindezekből szövődik a világban az, aminek „történet” a neve. A rossz, amely most gyötör, nem a semmiből pattant elő. Előbb kimondott szavakból fakad; korábbi otrombaságokból, mulasztásokból, gonoszságokból. A szív romlottsága valósággá lesz a világban; „gonosszá” sűrűsödik és valahol előkerül, mint ütközés, mint gátlás, mint légkör. Az a rossz, amelybe beléütközöm, olyan gonoszságok kicsapódása, amelyeket előbb mások vagy én magam követtem el. A rossz pedig újabb rosszat szít lánggra; az pedig újra gonoszságot terem, s az egyikből mindig újra másik származik és ennek a rettenetes láncolatnak soha sincs vége.

És a nagy történettel ugyanaz a helyzet, mint a kicsinnyel. A háborút sohasem természeti erők idézik elő, hanem az önzés. A könyörtelenség, amely csak saját előnyét nézi és nincs tekintettel a többiekre; az idegen sorsok iránti közömbösség; hatalomvágy, hiúság, uralkodási örület, szerzési mohóság; az elnyomás, a kínzás, a rombolás sötét ösztöne. Amikor kitört a háború, természeti csapásnak tetszett — és az is volt tényleg —, de hatalmát a szívek millióinak gonoszságából merítette; az emberi nem szörnyű mélységeiből... A mindenütt sújtó nyomor — az egyesekre úgy szakad rá, mint a külső létnek valami világcsapása; de nem a föld termette vagy a természetnek valami szükségszerűsége, hanem az emberek. Ha kérjük, hogy van-e a földön elég hely és kenyér mindenki szá-

mára, csak egy felelet lehetséges. És mégis sokaknak nincs se helyük, se kenyérük, mert az igazi rossz nem a természetből származik, hanem a töméntelen önző és mohó emberből; a lusták hanyagságából; a felületesek és élvezethajhászok gondatlanságából.

A „szabadíts meg a gonosztól” kérés tehát ezt mondja: Add, hogy a szörnyű összekuszált láncolat, amelyben az egyik rossz a másikat szüli és a gonoszság újabb gonoszságot idéz fel, szerteszakadjon. És szétszakíthatja a szív, amely mindenestül Istennek adja magát; amely egyetért Istennel az ő akaratáért való aggodás dolgában.

Mert ez a bonyolult láncolat valóban megvan, de nem vak végzet. A megváltás mindenki számára megtörtént és meg is valósulhat mindenkiben. Az Isten részéről fönnáll annak lehetősége, hogy az emberben földerengjen az Isten gyermekeinek szabadsága és a szívekből behatolhat a világ láncolataiba a megváltás ereje.

Szent Pál azt mondja, hogy minden rossz a bűnből támadt. És ez a bűn a mindenki egyetlen nagy bűne: akkor esett meg, amikor az első ember — és vele együtt minden ember — kiszakította a világot az Isten akaratával való szeretetközösségből, s így a teremtés elhagyatottságba, veszendőségbe, pusztulásba és halálba zuhant... Ott él minden szívben; s a személyes bűnökben tovább hat és újabb bűnöket szül. Egyáltalán nincs úgy, mintha csak sok, egymástól elkülönített és független egyéni bűn lenne. Azok is megvannak, de egyszersmind beágyazódnak „a” bűnbe; annak szörnyű, sötét egységébe, annak súlyába és hatalmába, amelyről a Rómaiakhoz írott levél beszél. Minden egyes emberre ránehezedik a mindenki bűne; és viszont az a bűn, amit az egyes ember elkövet, valahogyan a többieket is találja. Így a gonosztól való szabadulás kérése általános emberi kéréssé lesz. Az ember cipeli az Isten színe előtt a nagy emberi bűnterhet, amelyből az emberi rossz támadt. Minden egyes ember az összesét és benne a saját bűnterhét és nyomorúságát. Könnyörgés ez a gonosztól való teljes szabadulásért.

Ezzel azonban a mindennapian közelin túl eljutottunk a keresztény közösség gondolatához és az elmélkedés innen teszi meg az utolsó lépést.

Az a gonosztól való szabadulás, amelyre a kérés a legmélyén céloz, nem lehető fel a világ időkeretein belül. Az a szabadulás ez, amely akkor következik be, amikor Krisztus újra megjelenik. Ennek tudata végighúzódik a kérésen. A bűn és a gonoszság el-

gondolhatatlan mértékű; az, ami a bűn, a gyökeréig szétroncsolta az Isten művét — úgyhogy az igazi gyógyulás csak akkor következhet be, ha Isten halál és föltámadás és ítélet útján a világot újra fölveszi akarátának egységébe, miután bűn és gonoszság szétfutott rajta. Minden keresztény gondolkodás utolsó szava, minden keresztény aggódás végső célja túlmutat világon és időn. A keresztény lét végső fokon arra irányul, ami majd akkor történik meg — nem amikor a föld a természettudomány tanítása szerint eljegesedik, az élet kihal, vagy bármiképp el lehet képzelni asztrofizikailag a „világ végét”, hanem — amikor eljön az Úr. Amikor az Isten megteszi a harmadik lépést. A második ugyanis a megváltás volt, az első pedig a teremtés.

A Titkos Jelenések végéről fölszáll az Úrra váró egyházközségek kiáltása: „Jöjj, Urunk Jézus!” A „Szabadíts meg a gonosztól” kérdésben, a kérdés legmélyén, ugyanez a kiáltás cseng. Állandóan és számtalan szívből száll Istenhez ugyanaz aérés, bár sokan nem is gondolnak rá, hogy igazában mit is jelent. De azért a mélység megvan és homályosan örvénylik lábunk előtt. „A teremtmény, amely Istenhez sóhajt és vajúdik és vár” a végső dolgok eljövételére — ez az a mélység, amely aérésben kiált.

A keresztény tudat legmélye kiált itt, az, amely tudja, hogy a világot sohasem lehet kijavítani, optimista módon jóra fordítani. Ami történt, annak mértékét Isten szabta meg. Amit Isten vele szembeszegezett, az szeretetének a mértéke. A bűn végtelen katasztrófáját; a gonoszságnak és a rossznak a történeten végighúzódo szörnyű láncolatát — miután az emberek, egyesek és összességek, mindent megtettek, amit csak tudtak, föltör annak a tudata, hogy egyedül az Isten „tehet valamit” igazán, és jöhet, ami mindezt — nemcsak valahogyan jóra fordíthatja, hanem újjá teremtheti. A vég, amely az Örökkévaló áttörése lesz.

AMEN

A Miatyánkról szóló elmélkedéseink végére érkeztünk.

Először a bejáratot kerestük, amely megnyitja előttünk a Miatyánk termékeny belsejébe vezető utat, és azt az Isten akarátának teljesedését kéro könyörgésben leltük meg; ebben az alapvető

keresztény kérésben, amelyben az Isten tanítványa vállalja az Atya akaratával való törődést és benne teljes összhangra lép Vele magával. Így eljutottunk az Úr imájának szíve-lelkéhez: a kereszténynek a mennyei Atyával való szoros kapcsolatához.

Azután az egyes mondatok rányitottak ennek az egységnek a tartalmára. Az első rész kérései bevezettek az Isten nevének titkába; országának titkába; akaratának és annak titkába, hogy mit jelent ez az akarat a mennyben és a földön... Azután rákerült a sor az ima második felére, amely egyszerű világossággal szól a mindennapi létről. De mindig újra ismételtük, hogy az első rész alapján kell megértenünk, és hogy a létnek benne megcsillanó világossága az istengyermekek életének egyszerűsége, és az első kérések titkából nyeri erejét. Így tehát, amikor az egyes kéréseken végighaladtunk, alig kellett csak egy kissé lejjebb hatolni, hogy a szent mélység megragadjon bennünket.

És most itt állunk a végén.

Az Úr imájának mondatai mögé azonban a keresztény szokás lezárásként még egy utolsó szót tűz oda: Amen.

Ezen akarunk még elmélkedni — mit jelent az Amen?

Az Úr ajkán gyakran találkozunk ezzel a szóval. A különösen ünnepélyes pillanatokban szereti használni: „Amen, Amen — bizony, bizony mondom nektek...” Eredete visszanyúl az ószövetség istentiszteleti nyelvbe és erősítést, megpecsételést, ünnepélyes felhívást jelent, hogy a mondott dolog legyen igaz, Isten előtt igaz, szilárdan és szentül jóváhagyott. Így és ebben az értelemben áll a Miatyánk végén is.

Mármost miben áll ez a megerősítés és jóváhagyás?

Amikor Márta „sok dologban fáradozik”, hogy mint háziasszony mindenről gondoskodjék az Úr számára, Krisztus ezt mondja neki: „Csak egy a szükséges!” Mária pedig, aki teljes odaadással és csendesesen meghúzódik az Úr lábánál, „a jobbik részt választotta”. Ezt így mondotta, és mindig is az marad a jobbik rész, ha valaki teljességgel oda tudja adni magát Istennek.

De Krisztus mást is mondott: „Nem az megy be a mennyek országába, aki mondja nekem: Uram, Uram! hanem aki megteszi mennyei Atyám akaratát.” Ez rámutat a csak imádkozó életben rejlő terméketlenség veszélyére. Arra a veszélyre, hogy csak szemlélődünk és ne cselekedjünk; hogy megrekedjünk az érzelemben és ne

akarjunk; hogy elhatározatlanul és cselekvés nélkül megüljünk a dolgok élvezésében. Az „Amen” emlékeztet bennünket, hogy a helyes imádság egyúttal cselekvés is. Nem külső, hanem belső cselekvés; belső történés. Az imádkozás nem mehet el a valóság mellett, nem lehet álmodozás és élvezet, hanem az eleven embernek kell végeznie; látásának, akarata feszülésének meg szíve indulatainak egyaránt. Legyen valóságos megmozdulás, amelyben a szív fölemelkedik és Isten felé törekszik; legyen benne a jellem komolysága, amely felelősséggel áll a megismert igazság mellé; legyen oly hatékony döntés, hogy ezután semmi vihar se ingassa meg, hanem a lelkület szilárd lesz és a mindennapi cselekvésben érvényesül.

Ez mind benne van a végső Amenben. Pecsétet nyom az ima komolyságára.

Az Úr mondotta: „A mennyek országa erőszakot szenved és az erőszakosak ragadják magukhoz.”

A mennyek országa nem olyan valami, ami valahonnan aláhull, mint a mesékben szólás... Nem is olyan, ami szükségszerűen kinő az emberi létből... Istentől jön és jövőfélben van minden időben, de az embernek meg kell ragadnia és magához vonnia. Erre vállalkoznia kell. De az emberben sok minden tiltakozik ellene: Kívánságok, amelyekről le kell mondania, ha komolyan akarja az Isten országát; szenvedélyek, amelyek jól tudják, hogy fegyelem alá kell hajtaniok fejüket vagy teljesen meg kell semmisülniök, ha az Isten országa teret akar magának... Minden oldalról kötelekek feszülnek rajtunk és ezek a kötelekek szilárdak és nem akarnak elszakadni... Az önzés beljünk csimpaszkodik és nem akarja magát megadni.

Erre való az az „erőszak”, amelyhez folyamodnunk kell, hogy eljussunk az Isten országába: Hogy áthatoljunk önmagunkon... Hogy szétépjük a körénk hurkolódó kötelekeket és hálókat, át-törjünk az emberi tekinteteken, ragaszkodásokon, megkövesedett állapotokon, szokásokon, állítólagos kötelességeken...

Az „Amen” ezt az elszántságot akarja. Fölidézi és megpecsételi. Az egész Miatyánk az Isten országa körül kering. Benne él közelségének tudata és eljövételének reménye. Az Amen azonban ezt mondja: „Akarom, hogy eljöjjön!” Utánanyúl: „Tehát legyen meg!” Erejét viasszagározza a megelőző kérésekbe: Ilyen Amennek áhítatában és szent elszántságában imádkozzuk azokat.

Az Úr első tanítása így hangzott: „Elközelgett az Isten országa: Tartsatok bűnbánatot és higgyetek a boldog hírek.”

Az Isten országa nem hull ölünkbe valami álombeli ajándékként... Nem száll meg bennünket, mint valami ígézet... Közeledik. A boldogító üzenet hív bennünket. Az, amelyet a tanítók szava hirdet; írások és mondások; események, tapasztalatok és a szív illetékesei útján hív a boldogító üzenet és hinnünk kell neki... De hogy hiessünk, ahhoz legalább készeknek kell lennünk, hogy „megtérjünk”, egyébként süketek, tompák, megkötöttek és lezártak maradunk. Nekünk, akik mindig messzebb távolodunk Istentől, meg kell fordulnunk és hozzá térnünk. A dolgokra meg az emberekre szétszórt és elpazarolt szívünket hozzá kell emelnünk. Akaratunkat, amely elsiklott Istentől, vagy föllázadt, meg kell akarata előtt hajtánunk.

Mindezt persze könnyű mondani, de kimondhatatlanul nehéz megtenni. És nemcsak azért nehéz, mert oly sok minden tiltakozik ellene, mert az akarat elzárkózik, mert a szenvedély makacsodik és szívünk ezer gyökeret eresztett — hanem azért is nehéz, mert egész lényünk szertefolyik. Hogy milyen nehéz, rögtön kitűnik, ha egyszer megkíséreljük, hogy egész a gyökerekig lehatoljunk. Vagy talán könnyű Igent mondani egy kötelékhez, úgy hogy az valóban tartson? Úgy, hogy egész lényünket belevigyük ebbe az Igenbe? Minden fönntartás nélkül, hogy semmi mellékvágányra ne fusson? Úgy, hogy minden megmaradjon a hűségben, semmi el ne szivároghék...? Könnyű dolog meggyőződésre szert tenni? Nem belátásra, vagy fölismerésre, vagy helyeslésre, hanem valóságos meggyőződésre, amin fordul a jellem, a személy becsülete és az igazság sorsa — mert azzal, hogy igazságra találunk és éljük az igazságot, eldől egész szellemi sorsunk. Bizony nem könnyű! Nehéz az, hogy az igazság valóságosan megragadja lényünket; és hogy beleélje magát a hűségbe, világosan és egyértelműen, egészen az alapjaiig!

Legalábbis akkor, ha tényleg Isten az, és az ő országa, ami szóban forog... Ő, aki nyilvánvaló és mégis oly elrejtett; üdvözítő és szívet békítő, de úgy, hogy bensőnk mégis mindig újra visszariad tőle, és a jelen világ gazdagságához és tarkaságához folyamodik — olyan könnyű-e elfoglalnunk a meggyőződés és hűség világos álláspontját? Isten és az ő országa mégis csak örök és végtelen — mi pedig oly mulandóknak és kicsinyeknek érezzük magunkat: Ho-

gyan ragadjuk meg ezt a rettentően nagy dolgot? A mi szűkösségünk és ez a végtelenség: összeegyeztethető-e? (Képességeink nem siklanak-e le ismételtelen róla? Nem marad-e minden beismerés mellett is töredék? Kérdés, amely semmi más okokból nem támad, mint abból, hogy szellemünk és szívünk korlátolt erővel képtelenek vagyunk tartalmát elviselni? Bizonytalanság minden kapaszkodás ellenére? Képtelenség a végső odaadásra? Megtapadás, nehézség, rabság minden készség ellenére?

Ha mindezt végig gondoljuk, kiviláglik előttünk, hogy végső fokon mit jelent az Amen: Azt, hogy odatesszük a pontot, amely a kérdés és az ingadozás végtelenségét lezárja. Hogy gátat emelünk az örök szétfolyás elé. Hogy döntünk Igen és Nem közt és a választott mellé állunk.

Az Amen ezt mondja: Tehát legyen!

Az Amen a teremtmény állhatatlanságát az Istenhez való hűségre fordítja.

Az Amen megállítja Előtte a teremtmény szertefolyását.

Őszintén kell ennek megesnie és hőiesen és „teljes szívből, és teljes lélekből és minden erőből”. És mindig újra kell ismétlődnie: Kiemelkednie egy elbukás összetörtségéből; megszilárdulnia a közömbösségbe és meggondolatlanúságba való széthullás után; föl-emelkednie és megerősödni az elfelejtkezés után. Ismét és ismét le kell küzdenünk a kétséget, meg kell szilárdítanunk a bizonytalanságot, le kell győznünk a fáradtságot...

De van egy „kétség”, amit nekünk is meg kell engednünk, mert magából a hitből következik: Minden Amen értéktelen marad, ha nem az Isten mondja. Az ember azt mondja: „örökre” — és munkának lát rögtön az élet és szétmorzsolja ezt az „örököt”, s az rövid idő múlva szét is hull... Az ember azt mondja: „mindenestül mellé állok” — és nem gondol rá, hogy létének folyamai tüstént más medert keresnek, és az adott szót alámossák s egy nap olyan helyen találja magát, amelyről el sem tudja képzelni, hogyan került oda... Az embert valami megragadja és megrázza és eltölti és azt gondolja, hogy az Abszolútum merül föl lelkében — de az élet fut a maga útján és az események meg a fájdalom meg a kellemetlenségek, egy szélfuvallat vagy egy madárdal áthúzzák azt, ami egykor oly hatalmas volt, és egy napon minden oda, s az ember többé meg nem foghatja, hogyan hihette egykor, hogy maradandóban részesedett...

Valóban nem: Ha kell az Amen, akkor Istennek kell azt mondania. Neki, aki a Hűség, neki kell azt megalapoznia bennünk. Neki, aki az Igazság, neki kell fölragyognia lelkünkben. Neki kell megragadnia bennünket és azt az erőt adnia, amely minden ingadozásban megtart, és amikor az a veszély, hogy minden elmerül, mindig újra fölemelkedik.

Az Amen annak a kifejezése volt számunkra, hogy az imádkozó a szellemi tunyaságból és terméketlenségből átküzdötte magát az eleven belső cselekvésre... Annak az elszántságnak a kifejezése, amely megvalósultan akarja látni Isten országát... Akarat, amely döntésre és megállásra fogja össze szétfolyását. Végül és mindenek után pedig az Amen maga is kéréssé lesz: Uram, Te mondj Ament!

Te támassz bennem Ament: Igazságot, amely gyökeret vert. Hűséget, amely nem inog. Elszántságot, amely sohasem fárad ki!

ISBN 963 360 383—8

A KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: FONYÓDI OTTÓ

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.

Szedte és nyomta az Alföldi Nyomda
A nyomdai megrendelés törzsszáma: 3614.66.14-1
Készült Debrecenben, 1987. évben

